

ביאור ענייני הנבואות
וביאור המקראות
בספר

ישעיהו

ביאור המקראות מבוסס על פירושים רש"י, רד"ק, מצודות, אברבנאל, ועוד
בכל ענייני הספר נעזרנו רבות בהרה"ג ר' רפאל ספייער שליט"א
בביאור המקראות נעזרנו בחיבורו של הרה"ג ר' אבנר שמואל הרטמן שליט"א
ביאור עניין הנבואות ברובו מבוסס על הספר 'חזון הנביאים'

מהדורת ביקורת

יר"ל ע"י מכון 'ויבינו במקרא'.

כל הזכויות שמורות.

ביתר © תשפ"א

ניתנת הרשות לצלם לצורך עזר בלימוד, אך לא למטרות מסחר כלל וכלל.

בכל ענייני הספר, יש לפנות ל- M24MM24@GMAIL.COM

לברור אודות מקומות מכירת הספר : 0527661641

ביאור ענייני הנבואות
וביאור המקראות
בספר

ישעיהו

ביאור המקראות מבוסס על פירושים רש"י, רד"ק, מצודות, אברבנאל, ועוד
בכל ענייני הספר נעזרנו רבות בהרה"ג ר' רפאל ספייער שליט"א
בביאור המקראות נעזרנו בחיבורו של הרה"ג ר' אבנר שמואל הרטמן שליט"א
ביאור עניין הנבואות ברובו מבוסס על הספר 'חזון הנביאים'

מהדורת ביקורת

נערך וסודר בעזר החונן לאדם דעת
ע"י חיים בן הגאון רבי יצחק נתן חנון שליט"א
תמוז תשפ"א

הסכמת הרבנים הגאונים ר' שריה דבלציקי זצ"ל, ור' משה מרדכי קארפ שליט"א, על ספרינו חזון הנביאים

משה מרדכי קארפ
רב הנבגעה הצפונית
קריית ספר

תאריך: 1981

20

17
הנני מודיע ויש בהודעתי הנ"ל כי אנו מוכנים
להוציא לאור את ספרו של הרב הנבגעה הצפונית
הגאון ר' שריה דבלציקי זצ"ל על חזון הנביאים
בשם הרב הנבגעה הצפונית ר' משה מרדכי קארפ שליט"א
הנני מודיע ויש בהודעתי הנ"ל כי אנו מוכנים
להוציא לאור את ספרו של הרב הנבגעה הצפונית
הגאון ר' שריה דבלציקי זצ"ל על חזון הנביאים
בשם הרב הנבגעה הצפונית ר' משה מרדכי קארפ שליט"א

ע"פ אורח חיים
הנבגעה הצפונית
הגאון ר' שריה דבלציקי זצ"ל
שכ"ו קארפ שליט"א
א"י ארצות הברית

בס"ד

תאריך: סיון תשע"ג.

הן האברך החשוב כמדורשו, הרה"ג ר' חיים חנון שליט"א, נשאו ליבו לחבר חיבור לבאר את סדרי תקופות הנביאים ע"פ דברי חז"ל, ויש בכך תועלת גדולה ועצומה לכל הלומד בספרי הנביאים, כדי להבין סדרי הנבואות לכל תקופת עמ"י, בהיותו שוכן בציון, בצאתו לגלות, ובביאה שניה, ופורענות הגויים ונבואתם, והוא בבחינת צורתא דשמעתתא, לידע בראשונה סדרי ימי התקופה. וראיתי הקונט' הנ"ל, מעט הכמות ורב האיכות, ואראה כי טוב הוא, כי השכיל לסדר הבניין על תילו. ושמעתי על הרה"מ שליט"א, שידיו רב לו בכ"ד ספרים, בידיעתם לאשורם, כסדרם על בורים כמצווה, ומתוך ידיעה מקיפה זו חיבר קונטרס חשוב הנ"ל. והנני לברך את המחבר שליט"א, שימשיך לזכות את הרבים, בחיבורים מועילים ונפלאים, ולהגדיל תורה ולהאדירה. וע"ז באתי על החתום לכבוד התורה ולומדיה. משה מרדכי קארפ.

גם אני מצטרף לידידי היקר שליט"א
הרה"ג ר' מ. מ. קארפ שליט"א.
שריה דבלציקי ג' אד"א תשע"ד

מבוא לנביאים אחרונים

ישנם חמישה עשר נביאים אחרונים, והם ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, ו-תרי עשר. וישנן שלוש תקופות, בהן ניבאו הנביאים האחרונים.

1. התקופה שלפני גלות עשרת השבטים ותקופת גלותם¹: שהם ימי

עוזיהו יותם אחז חזקיהו מלכי יהודה (ימי ירבעם בן יואש מלך ישראל).

2. תקופת החורבן וגלות יהודה²: מימי יאשיהו מלך יהודה, ועד החורבן, תקופה של כ-50 שנה.

3. תקופת בניית בית שני³ (ואח"כ): בתחילת מלכות דריוש מלך פרס, כ-70 שנה לאחר החורבן.

בתקופת גלות עשרת השבטים ניבאו לישראל: הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה.

בתקופת החורבן ניבאו לישראל: צפניה, ירמיהו, יחזקאל.

בתחילת בניית בית שני ניבאו לישראל: חגי, זכריה, ומלאכי.

עד כה הוזכרו עשרה נביאים שאותם שלח ה' לעמ"י בזמנים ידועים.

עוד נביא שניבא לישראל ולא מפורש זמנו, ועוד ארבעה נביאים שניבאו לגויים.

יואל: לא מפורש זמנו, וניבא ליהודה.

יונה, ונחום⁴: ניבאו על נינוה בירת אשור, סביבות תקופת גלות עשרת השבטים.

חבקוק: היה בתקופת החורבן, וניבא על מלוך נבוכדנאצר, ועל מפלת בבל.

עובדיה: ניבא על אדום (לא מפורש זמנו).

שלוש התקופות הנ"ל אינן חופפות, ויש מרווח זמן בין תקופה לתקופה.

להלן טבלה המסכמת בקצרה את הנביאים האחרונים, על פי הנאמר לעיל.

1. עוזיהו הוא דור 11 מדוד המלך, והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר שנבנה בית ראשון (כ-700 שנה לאחר יציאת מצרים), עוזיהו מלך במקביל לירבעם בן יואש מלך ישראל (ומלך גם לאחר מותו). בימי עוזיהו ישבו כל ישראל בשלווה ובעושר, ובימי אחז וחזקיהו, גלו עשרת השבטים.

2. סדר מלכי יהודה מימי יאשיהו ועד החורבן: יאשיהו 31 שנה. יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים, יהויקים בן יאשיהו 11 שנה. יהויכין בן יהויקים 3 חדשים, צדקיהו בן יאשיהו 11 שנה.

3. חגי וזכריה ניבאו בתקופת בניית בית שני, מלאכי ניבא לאחר בניית בית שני.

4. יונה ניבא בסביבות תקופת עוזיהו (וירבעם בן יואש). ע"פ חז"ל נחום ניבא בימי מנשה, למקורות, עיין בביאור על יונה ונחום.

חמישה עשר נביאים אחרונים

עשרה נביאים שה' שלחם לישראל בזמנים ידועים	נביא לישראל (ולא מפורש זמנו)	ארבעה נביאים על הגויים
הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה.		על אשור יונה, נחום.
צפניה, ירמיהו, יחזקאל.		על בבל חבקוק.
חגי, זכריה, מלאכי.		
	על יהודה יואל.	על אדום עובדיה.

מדוע ימי עוזיהו נחשבים כתחילתה של תקופה בפני עצמה?

ההסבר לכך הוא, משום שרק בזמן עוזיהו (ולא לפני כן), גזר ה' (באופן סופי), שלא ישא פנים עוד לעשרת השבטים, אלא יקיים את הנאמר בקללות בפרשת בחוקותי ובפרשת 'כי תבוא', ומאז שלח ה' את ארבעת הנביאים להודיע זאת (הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה). לפני זמן עוזיהו, עדיין האריך ה' אפו לעשרת השבטים. להלן יבואר עניין זה באריכות, כמו"כ יבואר מדוע נביאים אלו מכונים נביאים אחרונים.

כאמור, בימי עוזיהו נגזרה הגזירה על עשרת השבטים לגלות, ובתחילת מלכות אחז בן יותם בן עוזיהו כבר כעס ה' מאד גם על יהודה, והביא צרות נוראות על כל שנים עשר שבטי ישראל, מה שלא היה להם כך מימי יציאת מצרים.

סיכום ספרי התנ"ך.

תורה

התורה מחולקת לחמישה חומשים: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים.

נביאים

ישנם שמונה ספרי נביאים.

ארבעה ספרי נביאים ראשונים: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים.

ארבעה ספרי נביאים אחרונים: ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, ותרי עשר (ספר המכיל שנים עשר ספרי נביאים קטנים).

בנביאים ראשונים מסופר על קורות עם ישראל מימות יהושע בן נון ועד חורבן ביהמ"ק הראשון.

נביאים אחרונים הם נבואות תוכחה לישראל על חטאים בימי בית ראשון, ומעט על תחילת בית שני, בנביאים אחרונים ישנם גם נחמות לעם ישראל, ונבואות פורענות על הגויים שהצרו לישראל. אמנם, נביאים רבים ניבאו לישראל בכל ימי בית ראשון, אבל היו מספר נביאים שניבאו מימי עזיחה ואילך בשלוש התקופות הנ"ל, ורק הם כתבו ספרים שנשארו בידנו - כי הם נבואה לדורות. והיות שישנם עוד ארבעה ספרי נביאים שקדמו להם (יהושע, שופטים, שמואל, מלכים), לכן, נקראו הנביאים שקדמו להם נביאים ראשונים, ואלו נקראו נביאים אחרונים.

כתובים

את ספרי הכתובים נחלק לשלוש קבוצות, קבוצה אחת של חמישה ספרים, ושתי קבוצות של שלושה ספרים.

חמש מגילות: רות, שיר השירים, קהלת, אסתר, איכה.

שלושה ספרים שנכתבו בתחילת ימי בית שני: דניאל, עזרא (ונחמיה), דברי הימים (ע"פ חז"ל, עזרא ונחמיה הם ספר אחד).

אמ"ת: איוב, משלי, תהילים, טעמי המקרא בספרים אלו שונים מאלה שבשאר ספרי התנ"ך, והם נקראים "**טעמי אמ"ת**" [אמנם הטעמים בפרקים א-ב באיוב, והפסוקים האחרונים בספר, הם רגילים ככל המקרא].

להלן טבלה, המסכמת בקצרה את שנות מלכותם של מלכי ישראל ויהודה.

דוד 40. מלך שבע שנים על יהודה, ו-33 על כל ישראל, "אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב".	
שלמה 40. לאחר מותו מלך בנו רחבעם על יהודה ובנימין, שאר ישראל המליכו את ירבעם בן נבט.	
רחבעם 17. עשה הרע בעיני ה'.	ירבעם בן נבט 22. רשע.
אבים 3. מלך ב-18 לירבעם, חטא כמו אביו.	[מלכי ישראל עד יהורם מלכו שנים מקוטעות].
אסא 41. צדיק, לאחר 20 לירבעם (כלומר 21 לירבעם).	נדב בן ירבעם 2. מלך ב-2 לאסא, הוא וכל מלכי ישראל חטאו כמו ירבעם.
	בעשה בן אחיה 24. ב-3 לאסא.
	אלה בן בעשה 2. מלך בשנת 26 לאסא מלך יהודה.
	זימרי הרג את אלה ומלך 7 ימים ב-27 לאסא, ועמרי הרגו.
	(5 שנים חצי העם המליכו לעמרי וחצי תבני עד שתבני מת).
	עמרי 12. (כ-5 על חצי ישראל, ועוד כ-7 שנים על כל ישראל).
יהושפט בן אסא 25. צדיק, מלך לאחר שעברו 4 שנים לאחאב (כלומר 5 לאחאב).	אחאב בן עמרי 22. ב-38 לאסא מלך יהודה.
	אחזיהו בן אחאב 2. מלך לאחר 17 ליהושפט (כלומר 18 ליהושפט).
יהורם 8. (מקוטעות), מ-5 ליהורם מלך ישראל מלך 2 שנים בחיי אביו, והיה רשע.	יהורם בן אחאב 12. מלך לאחר 18 ליהושפט (כלומר 19 ליהושפט).
אחזיהו 1. מלך לאחר 11 ליהורם מלך ישראל, כלומר 12 ליהורם, והיה רשע. והוא הרגו.	
עתליהו בת אחאב 6. מרשעת הרגה כל זרע דוד חוץ מיואש שהוחבא, יהודע כה"ג הרגה והמליך את יואש.	יהוא בן יהושפט 28. הרג כל בית אחאב, ומלך תחתם.
יואש בן אחזיהו 40. ב-7 ליהוא, צדיק, ואח"כ הרשיע, והרג את זכריה הנביא.	יהואחז בן יהוא 17. ב-23 ליואש מלך יהודה, מלך 3 שנים בחיי אביו.
אמציהו 29. ב-2 ליואש, מלך שנה בחיי אביו, צדיק, אח"כ הרשיע ועבד ע"ז, מרדו בו וברח ללכיש 15 שנה, ונהרג שם.	יואש בן יהואחז 16. מלך בשנת 37 ליואש מלך יהודה.
עוזיהו 52. (52 כולל 15 שהיה אמציהו בלכיש), צדיק, אבל חטא בהקטרת קטורת.	ירבעם בן יואש 41. מלך 3 שנים בחיי אביו (לאחר מות אביו מלך עוזיהו).
	זכריהו בן ירבעם 6 חדשים. מלך ב-38 לעוזיהו מלך יהודה.
	שלום בן יבש חודש. הרג את זכריהו ב-39 לעוזיהו.
	מנחם בן גדי 10. הרג את שלום ב-39 לעוזיהו.
	פקחיה בן מנחם 2. מלך ב-50 לעוזיהו.
יותם בן עוזיהו 16. צדיק, מלך ב-2 לפקח.	פקח בן רמליהו 20. הרג את פקחיה, ומלך מ-52 לעוזיהו.
אחז 16. רשע, נראה שמלך אחרי 17 לפקח בן רמליהו מלך ישראל, כלומר תחילת 18 לפקח.	הושע בן אלה. הרג את פקח ב-4 לאחז, ו-9 שנים מלך מזמן מרידתו באשור.
חזקיהו 29. צדיק, מלך אחר 3 שנים מ-מרד הושע בן אלה מלך ישראל במלך אשור.	(מלכות הושע כ-19 שנים) ובסוף מלכותו גלו עשרת השבטים לאשור.
מנשה 55. היה רשע, רצח לרוב, עונן וניחש וכישף, ואח"כ חזר בתשובה (דה"י ב' פרק ל"ג).	
אמון 2. הרשיע יותר ממנשה, "ולא נכנע לפני ה' כהיכנע מנשה אביו" (דה"י ב' לג,כג), מרדו בו והרגוהו.	
יאשיהו 31. היה צדיק, בימיו ניבא צפניה על החורבן, וב-13 למלכו החל ירמיהו לנבא לישראל.	
יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים. עשה הרע בעיני ה', מלך מצרים הגלהו למצרים והמליך את אחיו יהויקים.	
יהויקים בן יאשיהו 11. רשע, בסוף ימיו מרד בנבוכדנאצר, נבוכדנאצר הרגו והמליך את בנו יהויכין.	
יהויכין בן יהויקים 3 חדשים ו-10 ימים. עשה הרע בעיני ה'. נבוכדנאצר הגלהו ואת כל ירושלים ואת כל השרים והגיבורים, הוא לקח גם הרבה מכלי בית ה' לבבל, והמליך את צדקיהו דודו.	
צדקיהו בן יאשיהו 11. בסוף ימיו נחרבו ירושלים ובית ה'.	

הקדמה לארבעה נביאים הושע עמוס ישעיהו מיכה

ארבעת הנביאים - הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה. ניבאו בימי ארבעת המלכים עוזיהו, יותם, אחז, וחזקיהו, מלכי יהודה.

עוזיהו הוא דור 11 מדוד המלך והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר בניית בית ראשון, התקופה היא מאמצע ימי בית ראשון ולאחר מכן (ישנן מקראות בספר מלכים ובדברי הימים, בהם עוזיהו מכונה עזריהו).

עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל, החלו למלוך באותה התקופה.

בתקופה זו החל הקב"ה לשלוח את עבדיו הנביאים להוכיח את ישראל, ולהודיע להם שאם לא ישובו מדרכם הרעה הם יסבלו צרות קשות ונוראות. ואכן, בזמן ההוא יהודה סבלו צרות שלא היו כמותן מימי יציאת מצרים, עשרת השבטים סבלו אף יותר מיהודה, בתקופה זו הם גלו מעל אדמתם ע"י מלך אשור ונעלמו מאיתנו עד היום. בתקופה זו גם נפל סנחריב מלך אשור בירושלים (בימי חזקיהו). להלן יובאו מקורות לנאמר כאן.

בנביאים אחרונים כאשר מוזכר הביטוי יהודה, הכוונה לאלו שהיו תחת מלכות בית דוד, כלומר: השבטים יהודה ובנימין. במלכות יהודה היו גם הכהנים והלויים, ואנשים מכל שבטי ישראל שעזבו את נחלתם, והלכו לגור ביהודה, תחת מלכות בית דוד⁵.

'אפרים או 'שומרון' (ולעיתים 'ישראל') הכוונה לאלו שהיו תחת מלכות עשרת השבטים, כלומר אלו שמרדו ברחבעם בן שלמה, והמליכו את ירבעם בן נבט.

מלכי עשרת השבטים ירבעם בן נבט (22), נדב בן ירבעם (2), בעשה (24), אלה בן בעשה (2). (זמרי) (תבני) עמרי (13), אחאב בן עמרי (22), אחזיהו בן אחאב (2), יהורם בן אחאב (12).

יהוא (28), יהואחז בן יהוא (17), יואש בן יהואחז (16), ירבעם בן יואש (41), זכריה בן ירבעם.

(שלום) מנחם בן גדי (10), פקחיה בן מנחם (2). פקח בן רמליהו (20). הושע בן אלה (19).

ובימי פקח בן רמליהו והושע בן אלה, גלו עשרת השבטים לאשור.

⁵ בספר חזון הנביאים נספח 2 מבואר עניין זה.

להלן טבלה, המסכמת בקצרה את שנות המלכות בימי עוזיהו יותם אחז וחזקיהו, ולאחר מכן יבוארו בקצרה הקורות בזמנים אלו.

מלכי ישראל (עשרת השבטים)	מלכי יהודה
ירבעם בן יואש 41. (מלך שלוש שנים בחיי אביו, לאחר מות אביו מלך עוזיהו).	עוזיהו 52. (כולל 15 שנה שהיה אביו חי בלכיש).
זכריהו בן ירבעם 6 חדשים. ב-38 לעוזיהו.	
שלום בן יביש, חודש. ב-39 לעוזיהו.	
מנחם בן גדי 10. ב-39 לעוזיהו.	
פקחיה בן מנחם 2. ב-50 לעוזיהו.	
פקח בן רמליהו 20. מ-52 לעוזיהו.	יותם בו עוזיהו 16. מלך ב-2 לפקח בן רמליהו.
הושע בן אלה ב-4 לאחז. מלך 9 שנים ממרידתו באשור (כל מלכותו כ-19 שנה).	אחז בן יותם 16. לאחר 17 לפקח בן רמליהו.
בשנת 6 לחזקיהו, כבש מלך אשור את שומרון, והגלה את עשרת השבטים לאשור.	חזקיהו בן אחז 29. לאחר 3 שנים למרד הושע באשור.

ימי עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל

עוזיהו מלך יהודה: היה צדיק, דרש את ה' וה' עזרו, נלחם בפלשתים והכניעם ובנה לו ערים במקומם. הוא הצליח גם על פלשתים והערבים בגור בעל, העמונים נתנו לו מנחה, ושמו הלך למרחקים (דה"י ב' פרק כ"ו).

ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל: ירבעם בן יואש חטא בעוונות ירבעם בן נבט ככל מלכי ישראל. בימי ירבעם בן יואש ריחם ה' מאד על עשרת השבטים והושיעם מיד ארם (לאחר שהארמים היכו בהם באכזריות בימי יהוא ויהואחז, כפי שהוסבר בפרק הקודם). ירבעם בן יואש כבש את ארם והשיב את גבול ישראל עד לבוא חמת, בנוסף לכך נתן ליהודה את השליטה על דמשק בירת ארם⁶ (בזמנם ארם היו הצוררים הקשים ביותר של עשרת השבטים).

6. על ירבעם בן יואש נאמר - הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערב... כי ראה יהוה את עני ישראל מרה מאד... ולא דבר יהוה למחות את ישראל מתחת השמים ויושיעם... ויתר דברי ירבעם... ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה ב' ישראל' (מלכים ב' יד, כג-כט).

תחילת זמן נביאים אחרונים ותקופת ארבעת הנביאים

בימי עוזיהו ישבו כל ישראל בשלווה בשקט ובעושר כמתואר בפרק ו' בעמוס (כאמור הנבואות בעמוס הם רק על ימי עוזיהו, כיון שעמוס ניבא רק בימיו).

בימי עוזיהו וירבעם בן יואש, חטאו עשרת השבטים בע"ז במשא ומתן, ובגילוי עריות⁷, וגם בני יהודה לא שמרו כראוי את תורת ה' כראוי (ואף מאסו בתורה, ככתוב בעמוס ב,ד).

עד לזמנם של עוזיהו וירבעם, עדיין האריך ה' אפו לעשרת השבטים, והושיעם גם בזמנים שחטאו בחטאות ירבעם בן נבט, כגון בימי אחאב ויהורם בנו שה' הושיעם מארם, וכן בימי יואש וירבעם בנו. אולם לאחר שירבעם בן יואש מלך ועשרת השבטים חטאו מאוד, גזר ה' שלא ירחם עליהם עוד להשאירם בא"י.

מאז ימיו של עוזיהו החלה תקופתם של הנביאים האחרונים. ה' שלח לישראל את הנביאים, הושע ועמוס וישעיהו בימי עוזיהו, ואת מיכה בימי יותם. ארבעת הנביאים ניבאו עד זמן חזקיהו (ועד בכלל), למעט עמוס שניבא רק בימי עוזיהו. ארבעת הנביאים, ניבאו על גלות עשרת השבטים פורענות ליהודה (בימי אחז וחזקיהו), ופורענות על הגויים, וכולם ניבאו גם נחמות לעמ"י.

ימי עוזיהו עד אחז בן יותם

ביהודה. יותם מלך תחת אביו עוזיהו, היה צדיק וה' הושיעו, נלחם בעמון וניצחם (דה"י ב' פרק כ"ז), ולאחר מותו מלך בנו הרשע אחז (אבי חזקיהו).

אחז בן יותם בן עוזיהו מלך יהודה (אבי חזקיהו)

אחז עשה הרע בעיני ה', מילא את יהודה בע"ז, ובזמנו העם ביהודה חטאו במשא ומתן, עיוותו דין ומשפט, ובעוד עוונות רבים (מלכים ב' פרק טז, דה"י ב' פרק כ"ח).

בתחילת מלכות אחז, כעס ה' מאד על כל שנים עשר שבטי ישראל, והביא עליהם צרות נוראות אשר מאז היות ישראל לגוי לא היו כמותן. יהודה סבלו מאד, ואז גם החלה גלותם של עשרת השבטים - לאשור.

7. עיין ספר עמוס. התוכחות בעמוס הן רק על חטאי עשרת השבטים בימי עוזיהו, מכיון שעמוס ניבא רק בימי עוזיהו (כמפורש בעמוס א,א), וניבא בעיקר על עשרת השבטים.

פורענות ביהודה. בתחילת מלכות אחז מלך יהודה⁸, הרג פקח מלך ישראל ביהודה 120,000 איש ביום אחד. מלך ארם גם הוא הרג ביהודה, ולקח שבי גדול לדמשק (דה"י ב' פרק כ"ח).

מלחמת פקח ורצין בירושלים, וגלות ראשונה של עשרת השבטים. פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם רצו לכבוש את יהודה וצרו על אחז בירושלים. רצונם לא עלה בידם, רצין מלך ארם גירש את היהודים מאילת (מלכים ב' ט"ז, ה-ו).

אחז לקח את כל אוצרות בית ה' ובית המלך, ושלחם שוחד למלך אשור. בעקבות השוחד הגלה מלך אשור את דמשק (בירת ארם) למדינת קיר, והרג את רצין מלך ארם (מלכים ב' טז, ז-ט). מלך אשור הגיע גם לארצם של עשרת השבטים, והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור⁹. זאת הגלות הראשונה של עשרת השבטים.

צרות נוספות ביהודה. אדומים גם הם הכו ביהודה ושבּו שבי. **פלשתים** פשטו בערי השפלה וערי הנגב, ולכדו את הערים - בית שמש, אילון, גדרות, שוכו, תמנה, גימזו, והכפרים סביב לערים (דברי הימים ב' פרק כ"ח). בית שמש היתה מאז ומתמיד עיר של יהודה, ואף בזמנים הגרועים ביותר כגון בימי שמואל (קודם שניצחו את הפלשתים). ובימי אחז כבשו הפלשתים את בית שמש.

חזקיהו בן אחז

עשה הישר בעיני ה', בתחילת מלכותו קירב את כל עם יהודה לה'. וביער מן הארץ את כל הע"ז ואת כל שאר חטאות אחז אביו, בטח בה' וה' עזרו בכל אשר עשה, הוא הכה את ארץ פלשתים עד עזה (מלכים ב' יח-ח). מרד במלך אשור וה' עזרו, ובלילה אחד היכה מלאך ה' את כל חיל אשור.

גלות עשרת השבטים. בשנת 6 לחזקיהו, הגיע מלך אשור על עשרת השבטים,

8. כי ב-4 למלכות אחז מת פקח בן רמליהו. ובימי פקח גלו יושבי עבר הירדן והגליל ע"י מלך אשור (מלכים ב' פרק ט"ו), והיה זה אחרי שפקח נלחם ביהודה, כמו שיובא להלן.

9. **בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון... ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה (מלכים ב' פרק ט"ו).** והיה זה אחרי שאחז שלח שוחד למלך אשור (וכנראה בעקבות השוחד), שהרי פקח לא היה נלחם ביהודה, בזמן שמלך אשור נלחם בו.

טבח בהם והשפילים לעפר (כמתואר בנבואות הושע), והגלה אותם לאשור, מצרים, מדי, ולמקומות רבים. ורק אלו מעשרת השבטים שהיו ביהודה, נשארו בארץ. מלך אשור השפילים לעפר.

מלחמת סנחריב ביהודה. בשנת 14 לחזקיהו בא סנחריב מלך אשור לשפלת יהודה, ונלחם על לכיש ועל ערי השפלה והרס והשחית את טוב הארץ, הרג והגלה תושבים רבים, הוא תפש את כל ערי יהודה הבעורות, שלח את עבדיו לקרא לחזקיהו להיכנע, והם גידפו את ה' ליד ירושלים.

מלך כוש יצא להילחם במלך אשור (מפורש במלכים וישעיהו), מלך אשור יצא אליו וניצחו (פרק כ' בישעיהו). אחר כך חזר מלך אשור לא"י (הגיע מזרחית לא"י ועבר את הירדן. (סדר עולם) ועלה להר בנימין (אולי כ-15 קילומטר צפונית לירושלים), נסע מעית למגרון וכו' (עיי' ישעיהו סוף פרק י'), וחצה את ארץ בנימין עד ירושלים.

ובלילה אחד, מלאך ה' הכה את כל חיל אשור - וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים (ישעיהו לו-לז) (וכן מלכים ב' פרקים יח-יט).

בזמן מפלת אשור היה אש וירדו אבני ברד, והיו סופות וסערות נוראות, ורעש גדול מאד. (כמתואר בישעיהו: (כט, ז) (ל, ל) (לא, ט)) וכמו"כ השמש נעצרה מספר ימים לפני מפלת אשור (ישעיהו לח, ח מלכים ב' כ, יא). לאחר מפלת אשור, היה קידוש ה', ויהודה הפכה לממלכה עשירה, (דברי הימים ב' פרק ל"ב).

לסיכום: ארבעת הנביאים הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה, התנבאו בימי מלכי יהודה, עוזיהו, יותם, אחז, חזקיהו.

בימי עוזיהו: ישבו כל ישראל בשלום ובעושר וחטאו לה'. אז שלח ה' את הנביאים הושע עמוס וישעיהו להוכיח את ישראל (ואת מיכה מימי יותם), ונגזרה פורענות קשה וגלות לעשרת השבטים. **בימי יותם בן עוזיהו:** יהודה וישראל ישבו בשלווה (למעט בסוף ימי יותם). **בימי אחז בן יותם בן עוזיהו:** בני יהודה סבלו צרות נוראות מעשרת השבטים, מארם, מפלשתים, ומאדומים. פקח בן רמליהו ורצין מלך ארם נלחמו ביהודה ורצו לכבוש אותם, אחז שלח שוחד למלך אשור. מלך אשור הרג את מלך ארם והגלה את דמשק בירת ארם. מלך אשור הגיע גם לארצם של עשרת השבטים, והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור. **בימי חזקיהו:** בשנת 6 למלכותו גלו שארית עשרת השבטים לאשור (ורק חלקם נשארו ביהודה עד היום), בשנת 14 לחזקיהו בא מלך אשור לכבוש את ירושלים, ובלילה אחד הכה מלאך ה' את כל חילו.

ישעיהו

תקופת נבואותיו - ישעיהו החל להתנבא בימי עוזיהו מלך יהודה. עוזיהו הוא דור 11 מדוד המלך, והחל למלוך כמאתיים שנה לאחר שנבנה בית ראשון.

ישעיהו ניבא בימי מלכי יהודה עוזיהו, יותם, אחז, חזקיהו. ובימי מלכי ישראל ירבעם בן יואש, זכריהו בן ירבעם, שלום בן יבש, מנחם בן גד, פקחיה בן מנחם, פקח בן רמליהו, והושע בן אלה (המלך האחרון של עשרת השבטים). התקופה היא מאמצע ימי בית ראשון ולאחר מכן.

על מי התנבא: בעיקר על יהודה, וניבא גם על עשרת השבטים ופורענות על הגויים.

עיקר נבואותיו:

- פורענות על יהודה בימי אחז וחזקיהו.
- פורענות על עשרת השבטים בימי אחז וחזקיהו, שאז נפלו עשרת השבטים בידי האשורים, והוגלו לאשור.
- פורענות על הגויים (ע"י סנחריב), ומפלת סנחריב מלך אשור בירושלים בימי חזקיהו.
- נחמות על ימי חזקיהו ועל תחילת זמן ביהמ"ק השני (חזרת יהודה מגלות בבל), וכן נחמות על העתיד לבא, בעיקר על יהודה, וגם על עשרת השבטים.

לפני לימוד ספר 'ישעיהו' מומלץ מאד, לקרא את הפרקים "מבוא לנביאים אחרונים" ו-"הקדמה ל-4 נביאים" המובאים לעיל בתחילת החיבור.

להלן סקירה קצרה על הנושאים בספר ישעיהו:

פרקים א-ו, הנבואות הן בעיקר נבואות פורענות על יהודה בימי אחז, שבזמנו הכעיסו יהודה את ה', וה' העניש אותם בחומרה רבה, בפרקים אלו ישנן גם נחמות על ימי חזקיהו, ומעט גם על אחרית הימים.

פרקים ז-ט, על מלחמת ארם ועשרת השבטים ביהודה בימי אחז.

פרקים יא-יב נבואות נחמה לעתיד לבא על יהודה, וגם על עשרת השבטים.

פרקים יג-כג נבואות פורענות שיבואו על הגויים ועל ישראל (בבל, אשור, פלשתים, מואב, דמשק, עשרת השבטים, עם מעבר לנהרי כוש, מצרים, יהודה, צור).

פרקים כג-כז נבואות על העתיד לבא באחרית הימים (תוכחה ונחמה), בעיקר על יהודה, ומעט גם על עשרת השבטים.

פרקים כח-לג נבואות על מפלת עשרת השבטים ביד אשור, הצלת יהודה מיד אשור, מפלת סנחריב מלך אשור בימי חזקיהו.

פרקים לד-לה נחמות לעתיד לבא.

פרקים לו-לט על מפלת סנחריב בימי חזקיהו.

פרקים מ-מח: נבואות עדוד לצאת מגלות בבל, נחמה על תקופת היציאת מהגלות והדרך לא"י, ייחוד ה', ותיעוב עבודת הגילולים, ופורענות על בבל.

פרקים מט-נד: נחמות לציון [עיקרון אחר שעמ"י ישוב לא"י].

פרקים נה-נט: רובן תוכחות ומוסר.

פרקים ס-סב: נחמות על פארה והדרה של ציון.

פרקים סג-סד: פורענות לאדום. ותפילה על אורך הגלות וההסתר פנים.

פרקים סה-סו: תוכחה לרשעים, ונחמות גדולות לישראל לעתיד לבא.

ביאור הנבואות הוא על פי הפירוש אותו זכינו להבין ולסדר על פיו את הנבואה, ואת הקורות בימי הנביא ולא נזכיר פירושים אחרים. מובן מאליו כי אין בכוונתנו כלל שעל הקורא ללמוד רק כפי שביארנו, אלא העצה היעוצה היא, לקרוא את הביאור בחיבור זה על הנבואה, ולאחר מכן ללמוד את הנבואה ע"פ המפרש אליו רגיל הקורא אם רש"י ואם רד"ק, או פירוש אחר.

יש לציין כי גם במקרה שהפירוש אותו למד הקורא אינו כפי שפירשנו, מ"מ החיבור עשוי להועיל לקורא, כפי שכבר נוכחנו שאנשים נעזרו מאד בחיבור זה, למרות שלבסוף לא למדו כפי שפירשנו.

פרק א

תוכן הנבואה בפרק א': תוכחה ופורענות ליהודה, על חטאים בימי הנביא, כגון בימי אחז (אבי חזקיהו). בתחילת הפרק ישנה תוכחה קשה ליהודה, על כך שאינם מכירים את ה', תיאור המצב הקשה, שארץ יהודה בשלבי הידרדרות, ערים שרופות, וירושלים נותרה מעט לפליטה. המשך הפרק נבואת תוכחה על השרים והשופטים - על חטאים של שוחד, עיוות דין, שפיכות דמים. מפסוק כ"ד מנבא שה' יצרוף את את הסיגים [יבער את הרשעים], **וְאֲשִׁיבָה שְׁפִטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה**.

הנבואה בפרק א' מתייחסת רק ליהודה [ולא לעשרת השבטים], ככתוב בתחילת הנבואה¹⁰ - **אֲשֶׁר חָזָה עַל 'יְהוּדָה' וִירוּשָׁלַם... וכן - וְנוֹתְרָה 'בֵּת צִיּוֹן' כְּסֶפֶה בְּכֶרֶם... (ציון היא בירת יהודה, ומסמלת את כל ממלכה יהודה).**

זמן הנבואה: הנבואה בפרק א', נראה שמתאימה מאד לזמנו של אחז מלך יהודה (אבי חזקיהו). כפי שיבואר להלן¹¹ (ויקשה לייחס את הנבואה לימי יותם או עוזיהו¹²).

תחילת הנבואה בפרק א' היא **תוכחה על חטאים**, ואכן במקרא מפורש שאחז מלך יהודה היה רשע, עבד ע"ז, ואף בשעה שנלחמו בו ארם החזיק במריו ועבד את אלהי דמשק בירת ארם. עשה במות לע"ז בכל עיר ועיר ובכל פינה בירושלים, העביר את בנו באש (כל זה מפורש

¹⁰ אמנם משפט זה הוא כותרת לכל הספר, אך נראה שהוא גם מתייחס לנבואה הראשונה, כיוון שהוא סמוך ודבק לנבואת התוכחה - שמעו שמים...

¹¹ י"מ שהנבואה הייתה בימי חזקיהו, כי בתחילת מלכותו נותרו רשעים רבים (וכגון שבנה וסיעתו), וב-14 למלכותו השמיד סנחריב ערים ביהודה [כפי המוכח במיכה בפסוקים האחרונים בפרק א', וראה בביאורינו שם], (הסבר דיעה זו, מהר"ר רפאל ספייער שליט"א).

¹² אולי ניתן לפרש, שהנבואה היא תוכחה כללית לעם יהודה על חטאים שונים גם בימי עוזיהו וגם בימי יותם אחז וחזקיהו, אך תיאור המצב - ארצכם שממה... אינו מתאים לימי עוזיהו, שהרי עוזיהו היה מלך חזק, והגויים סביבו פחדו ממנו והביאו לו מתנות, כמפורש בדברי הימים ב' (פרק כ"ו), וגם לא נראה לייחס זאת לימי יותם [עיי' דהיי"ב ב' פרק כ"ז].

במלכים ב' פרק ט"ז, ובדברי הימים ב' פרק כ"ח), והשבית את העבודה בבית ה' (עיין דה"י ב' כט, ז), ונראה שגם שאר העבירות המוזכרות בפרק א' בישעיהו מכוונות לימי אחז. על כל זאת ועוד, מוכיח ישעיהו הנביא בנבואתו.

הפורענות: הצרות שהיו בימי אחז מפורשות בדברי הימים ב' פרק כ"ח, שמלך ארם הכה ביהודה ולקח שבי גדול לדמשק. פקח בן רמליהו מלך ישראל הרג ביהודה 120,000 איש ביום אחד. פלשתים פשטו בערי השפלה וערי הנגב ולכדו מספר ערים, ונראה שעל זאת אמר הכתוב - אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׁרָפוֹת אֲשׁוּ...

הנחמות: מתייחסות לזמן חזקיהו מלך יהודה, שהיה צדיק והשיב את העם אל ה', ולאחר מפלת סנחריב הם העשירו, כפי שיבואר בנבואות להלן.

הסיבה לכך שנראה לנו שהנבואה בפרק א' מתייחסת לימי אחז, היא משום שישעיהו ניבא רק בימיהם של המלכים, עוזיהו, יותם, אחז, וחזקיהו. ומבין מלכים אלו רק על אחז מפורש שחטא מאד. וכמו"כ בימיו של אחז היו צרות נוראות שניתן לפרש אותן כהסבר הנבואה בפרק א'¹³.

13. י"מ נבואה זו על תקופת חורבן הבית. אך לכאורה תמוה, כיון שמתוך הנבואה משתמע שהנביא מוכיח על זמנו, וברוב הספר מוכיח הנביא את יהודה על זמנו. ועוד, שבזמן חורבן הבית חרבה כל הארץ והייתה שממה, ובפרק א' כתוב - **וְנוֹתְרָה בַת צִיּוֹן כְּסִפָּה בְּכָרֶם כְּמִלּוֹנָה בְּמִקְשָׁה פְעִיר נְצוּרָה, כְּלוּמֵר, יְרוּשָׁלַיִם עֵדִיין נִשְׁאַרָה מִיְהוּדָה. כְּמוֹ"כ הַפְּסוּק - אֲדַמְתֶּם לְנַגְדְּכֶם זָרִים אֲנִלִים אֲתָה... יִקְשֶׁה לְפָרֵשׁ עַל תְּקוּפַת הַחֹרֶב, מִשׁוּם שֶׁלֹא יָדוּעַ שֶׁאִזּוֹ אֲכָלוּ הַגּוֹיִים אֶת אֲדַמְתוֹ יִשְׂרָאֵל לְעִינֵיהֶם, (מִהַמְקָרָא מִשְׁמַע שֶׁאַרְץ יִשְׂרָאֵל הֵייתָה שְׁמָמָה וְלֹא שֶׁהַגּוֹיִים אֲכָלוּ אֶת אֲדַמְתוֹ לִנְגַד עֵינָיו, וְאוּלַי הַכוּוּנָה לְאֲדוּמִים שִׁישְׁבוּ בְּצִפּוֹן הָרִי יְהוּדָה). לְעוֹמַת זֹאת, עַל יְמֵי אֲחֹז מִפּוֹרֵשׁ (דְּהַ"י ב' פֶּרֶק כ"ח) שֶׁהַפְּלִשְׁתִּים כָּבְשׁוּ עָרִים רַבּוֹת מִיְהוּדָה, וְאִף אֶת הַכְּפָרִים סָבִיב הָעָרִים. (בְּכְפָרִים סָבִיב בֵּית שֶׁמֶשׁ, וְכֵן בְּכְפָרִים שֶׁסָבִיב שָׂרָר הָעָרִים הַטּוֹבוֹת בְּשִׁפְלָה שֶׁכָּבְשׁוּ פְלִשְׁתִּים הָיוּ שְׁדוֹת רַבִּים וְטוֹבִים, וְהַפְּלִשְׁתִּים אֲכָלוּ אוֹתָם בְּיַמֵּי אֲחֹז).**

כְּמוֹ"כ יִקְשֶׁה לְהַבִּין אֶת הַמְּפָרְשִׁים שֶׁנְּבִיאָה זֹאת נִאֲמָרָה לְיַמֵּי חִזְקִיָּהוּ בְּזִמְנֵן שֶׁסְּנַחְרִיב נִלְחַם בְּיְהוּדָה. אֲמָנָם הָיוּ אִזּוֹ צָרוֹת קְשׁוֹת וְנוֹרָאוֹת (כְּפִי שֶׁבִיאָרְנוּ בְּפֶרֶק א' בְּמִיכָה), אֲךָ יִקְשֶׁה לְיִיחַס לְיַמֵּי חִזְקִיָּהוּ אֶת הַפְּסוּק - **שְׂרִיזָה סוֹרְרִים וְחִכְרִי גִנְבִים כְּלוֹ אֱהָב שֶׁחַד, וְכֵן אֶת שָׂרָר הַתּוֹכַחוֹת בְּפֶרֶק, שֶׁהָרִי חִזְקִיָּהוּ קִירַב אֶת כָּל עַם יְהוּדָה לְעַבּוֹדָת ה', וְכֵן אֶת הַפְּסוּק - אֲדַמְתֶּם לְנַגְדְּכֶם**

בפרק זה נאמר שה' מאס בקרבנות (ללא תיקון המעשים), ונראה לפרש שבתחילת מלכות אחז היה בית ה' פתוח (ואולי הקריבו שם קרבנות לע"ז), ובסוף ימי אחז הוא סגר את בית ה'¹⁴.

זָרִים אֲכָלִים אֲתָהּ... יקשה לייחס לימי חזקיהו כי הכיבוש של אשור היה עניין זמני. אמנם הר"ר ספייער שליט"א מבאר, שבתחילת מלכות חזקיהו, השופטים היו רשעים, והיו רשעים רבים ביהודה כגון שבנה וסיעתו, ורק לאחמ"כ חזרו כולם בתשובה [מי שנתר סחרב סחריב], ועל כך נאמר - ואשיבה שופטיך כבראשונה... ועוד הביא הר"ר ספייער ראייה מסוף פרק ג' במיכה, שם נמצאת תוכחה קשה על השופטים שהם שופטים בשוחד, ושם הוכרחנו לפרש את הנבואה על ימי חזקיהו, כפי שביארנו שם. אמנם שם ביארנו את נבואת התוכחה על תחילת מלכות חזקיהו, שאז מיכה הוכיח את עם יהודה (על חטאים שחטאו בימי אחז), וחזקיהו שב אל ה', שהרי בדה"י ב' פרק כ"ט, מוכח שבתחילת מלכות חזקיהו הוא שב אל ה', ומלחמת סחריב הייתה בשנת 14 לחזקיהו, ומעט תמוה לפרש שעל אותה התקופה ניבא ישעיה את התוכחה בפרק א'. אמנם מפרק כ"ב משמע יותר שהנביא מוכיח את יהודה קשות גם בימי חזקיהו כפי שנבאר שם, ואולי הנבואה נאמרה בימי אחז והתוכחה מכוונת לימי אחז, וחלק מנבואת הפורענות התקיימה גם בימי חזקיהו, שאז מלך אשור הכה רבות בערי יהודה לפני מבלתו.

14. מהמקראות נראה שבתחילת מלכות אחז הוא לא סגר את בית ה', ואף הקריב את קרבן התמיד, ככתוב בספר מלכים (מלכים ב' טז, טו): **וַיִּצְוֶה הַמֶּלֶךְ אֲחָז אֶת אוֹרֵיָה הַכֹּהֵן לְאָמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקָּטָן אֶת עֹלֵת הַבֶּקֶר...** ואולי הקריב שם קרבנות לע"ז (ענין במפרשים על מלכים ב' פרק ט"ז). נראה שפסוק זה (**וַיִּצְוֶה הַמֶּלֶךְ אֲחָז...**), מדבר על תחילת מלכות אחז, שהרי המזבח נבנה בזמן שאחז הלך לבקר את מלך אשור בדמשק לאחר שמלך אשור קיבל את השוחד מאחז (ובעקבות כך הגלה את דמשק למדינת קיר), היה זה בסוף ימי פקח מלך ישראל [שמת בשנת ארבע למלכות אחז]. אך בסוף מלכותו הוא סגר את בית ה' ולא הקריב את קרבן התמיד, ככתוב בדברי הימים (דה"י ב' כח, כד): **וַיִּאֲסֹף אֲחָז אֶת כָּלֵי בַיִת הָאֱלֹהִים, וַיִּקְצָץ אֶת כָּלֵי בַיִת הָאֱלֹהִים, וַיִּסְגֹר אֶת דְּלֹתוֹת בַּיִת יְהוָה...** (פסוק זה נאמר רק בסוף הפרק לאחר תיאור כל הקורות בימיו, ולכאורה נראה קצת שהיה זה בסוף מלכותו).

פרק כ"ט [בדברי הימים ב'] עוסק במאורעות בתחילת מלכות חזקיהו, בו נאמר - **הוא** (חזקיהו) **בשָׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לְמַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן פָּתַח אֶת דְּלֹתוֹת בַּיִת יְהוָה וַיִּחְזְקֵם.** אז אמר חזקיהו - **כִּי מַעַלּוֹ אֲבַתִּינוּ** (הכוונה לאחז אבי חזקיהו)... **גַּם סָגְרוּ דְּלֹתוֹת הָאוֹלָם וַיִּכְבּוּ אֶת הַנְּרוֹת וַקְטָרֶת לֹא הִקְטִירוּ וְעֹלָה לֹא הִעָלוּ בַקֹּדֶשׁ לְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל...** מכאן ברור שבסוף ימי אחז לא הקריבו את קרבן התמיד. (אמנם, מבחינת סדר הפסוקים בפרק כ"ח, אין הוכחה שהפסוק - **וַיִּאֲסֹף אֲחָז**

א חֲזוֹן (נבואת) יִשְׁעִיָּהוּ בֶן אֲמוּץ, אֲשֶׁר חָזָה (ניבא) עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם (על עם יהודה, וירושלים הבירה שלהם), בְּיָמֵי עֲזַיָּהוּ יוֹתָם אַחֲזוּ יַחְזִקֶיָּהוּ - מַלְכֵי יְהוּדָה:

ב שָׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהָאָרֶץ אֶרֶץ - את דברי תוכחתי - כִּי יְהוֹה דִּבֶּר - את דבר התוכחה [לכן על צבא השמים להאזין] - בָּנִים גְּדֹלְתֵי וְרוֹמְמֵתֵי, וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי:

ג יָדַע שׁוֹר קָנְהוּ - השור מכיר את בעליו, וכפוף אליו - וְחַמּוֹר אֲבוֹס בָּעֲלָיו - החמור יודע שבעליו דאג למאכל שבאבוס, וכפוף לבעליו - יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע - לא הכיר מיהו האלהים שלו - עַמִּי לֹא הִתְבוּנָן - לא התבונן מיהו הנותן להם את השפע:

ד הוּי - יש לקונן 'הוי', על - גוֹי חֲטָא (עם יהודה) - עִם כְּבֹד עֲוֹן - עם בעל עוונות רבים - זָרַע מְרַעִים, בָּנִים מִשְׁחִיתִים (כפל הדבר), עֲזָבוּ אֶת יְהוָה, נֶאֱצָו (ביזו) אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, נָזְרוּ אַחֲזוֹר - הפרישו עצמם מה' לאחור (לא לכיוון עבודת ה'):

ה עַל מָה תִּכְנֹן, עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה - בזמן ש- כָּל רֹאשׁ לְחֹלֵי, וְכָל לִבָּב דָּוִי:

ו מִכֶּפֶר רָגַל וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מָתָם - אין בו מקום תם ושלם, אלא הכל מלא ב- פָּעַע וְחִבּוּרָה וּמִכָּה טְרִיָּה, לֹא זָרוּ (לא פוזר אבקה) וְלֹא חֲבָשׁוֹ, וְלֹא רִכְבָּה בְּשָׁמֹן - לא ריככו את המכה בשמן כדרך שמרככים מכות, כל זה משל על מפלת ארץ יהודה, הנמשל בפס' הבא:

ז אֶרְצְכֶם שְׂמָמָה - מקומות שישבתם בהם לאחרונה, כעת נעשו שממה עיִי האויבים (מכה טריה) - עֲרִיכֶם שְׂרָפוֹת אֵשׁ, אֲדַמְתֶּם לְנִגְדֶכֶם זָרִים אֲכָלִים

אֶת פְּלֵי בֵית הָאֱלֹהִים... מדבר על סוף ימי אחז, למרות שפסוק זה הוא מהפסוקים האחרונים בפרק המדברים על מעשה אחז, אך תוכן הפסוק הוא, שאחז סגר את בית ה' ועשה מזבחות לעיז' בכל מקום בירושלים, ומסתמא בתחילת מלכותו כבר עשה מזבחות רבות לעיז', ככתוב בתחילת הפרק. ואפשר היה לפרש שבסוף הפרק הכתוב מפרט יותר בעניינים שנכתבו בקצרה בתחילת הפרק). לסיום, נסכם בקצרה את המאורעות: פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם נלחמו באחז, אחז שלח שוחד למלך אשור, מלך אשור הגלה את דמשק בירת ארם למדינת קיר, מלך אשור הגיע גם אל ארצם של עשרת השבטים והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור. פקח מת בשנה הרביעית לאחז, וכל מלחמת פקח ורצין באחז וכו', היו בתחילת מלכות אחז, מכאן שהפסוק שהובא שם - ויצוה המלך אחז וכו', מדבר על תחילת מלכות אחז, שהרי הלך לדמשק אחרי שנתן את השוחד, ומשם ציווה את הכהן לבנות מזבח כמפורש במלכים.

אתה, וּשְׁמָמָה כְּמִהַפְכַת זָרִים - כמו ארצות שהגיעו עליהם זרים (אויבים) והחריבום:

ח וּנְוֹתְרָה בַת צִיּוֹן (העיר ירושלים)¹⁵ כְּסִכָּה בְּכָרִים - כמו סוכה יחידה בכרם שאין עוד דיורים סביב - כְּמַלּוּנָה בְּמִקְשָׁה (כמו מלונה [אהל חקלאי] בשדה קישואים, שאין דיורים סביב) כְּעִיר נְצוּרָה - כמו עיר נצורה ע"י אויבים:

ט לֹא יִהְיֶה צְבָאוֹת הַחַיִּים לָנוּ שְׂרִיד כְּמַעֲט (מעט), כְּסִדָּם הֵינּוּ (חרבים כחורבן סדום) לְעַמְרָה דְּמִינּוּ:

י שְׁמַעוּ דְבַר יְהוָה קְצִינֵי סָדָם - שרים הדומים לשרי סדום - הֲאֵזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עִם עַמְרָה - עם שמעשיו דומים לעם עמורה:

יא לִמָּה לִי רֵב זְבַחֲיָכֶם יֹאמֵר יְהוָה, שְׁבַעְתִּי (ואינני חפץ ב-) עֲלוֹת אֵילִים וְחִלְבֵי מְרִיאִים (שומן בהמות שמנות), וְדָם (הניתן על קרנות המזבח) פָּרִים וּכְבָשִׁים וְעֵתוּדִים (תיישים) לֹא חִפְצָתִי (לא לרצון לפני):

יב כִּי תִבְאוּ לְרְאוֹת פְּנֵי - כאשר אתם באים לביתי שאראה אתכם ברגלים (יראה כל זכורד) - מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיְדְּכֶם - רְמַס חֲצָרִי, כל עוד אינכם עושים משפט אמת ודואגים גם לחלשים (יתום ואלמנה – המוזכרים לקמן) הרי שאני רואה את ביאתכם לביתי כרמיסת חצרי:

יג לֹא תוֹסִיפוּ הִבִּיא מְנַחַת שְׂוֹא - מנחה של חנם כי אינני חפץ בזה - קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי - הקטרת קומץ המנחה היא תועבה לפני - חֲדָשׁ וְשֶׁבֶת קְרָא מְקָרָא - ראשי חדשים ושבתות שאתם קוראים [מקדישים] מקראי קודש - לֹא אוֹכַל אֲוֹן וְעֶצְרָה - לא אוכל לקבל לרצון את העצרת (החג) עם האון - השקר:

יד חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשִׁי, הֵיוּ עָלַי לְטָרַח, נִלְאִיתִי נִשְׂא - פעמים רבות אני נושא ומוחל עונותיכם, עד שכבר (כביכול) נלאתי ועייפתי מכך (ביטוי לריבוי מחילות):

טו וּבְכַרְשְׁכֶם כְּפִיכֶם (להתפלל) אֲעֲלִים עֵינֵי מִכֶּם, גַּם כִּי תִרְבוּ תִפְלָה אֵינְנִי שֹׁמֵעַ, כִּי - יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאוּ - מלא שפיכת דם:

טז רַחֲצוּ הַזְּכוּ - רחצו ונקו את ליבכם מהרוע - הִסִּירוּ רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנְּגִד עֵינָי (ע"י שתפסיקו לעשות מעשים רעים), חֲדְלוּ הָרַע - הפסיקו לעשות רע:

¹⁵ כאן הכוונה לעיר ירושלים, אך בנבואת אחרות בד"כ הכוונה לכל עם יהודה ובנימין שירושלים בירתם.

יז **לְמַדּוּ הַיֵּטֵב** - תתרגלו¹⁶ להטיב - **דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט** - חפשו לעשות משפט אמת - **אֲשֶׁרוּ חֲמוּץ** - יִשְׁרׁוּ את דין הנגזל (חמוץ, כמו חמוץ, מי שחמסו ממנו) - **שִׁפְטוּ יְתוֹם** - שפטו דין יתום (מהעושקים אותו) - **רִיבוּ אֶלְמָנָה** - ריבו את ריב האלמנה מיד עושקיה:

יח **לְכוּ נָא וְנוֹכַחַהּ** (נתווכח - נראה מי צודק) **יֹאמֶר יְהוָה, אִם יִהְיוּ חֲטָאִיְכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶג יִלְבְּנוּ** - גם אם כתם חטאיכם יהיה ניכר בבירור כמו אדמיות תולעת השני על בגד לבן - אנקה את הכתם ויישאר הבגד לבן כשלג - משל לניקוי העוון - **אִם יֵאָדִימוּ כְּתוֹלַע - כְּצֶמֶר יִהְיוּ** (כצמר לבן):

יט **אִם תֵּאָבִוּ וְשִׁמְעֶתֶם** - אם תרצו לקבל ותשמעו לי - אזי - **טוֹב הָאָרֶץ תֹּאכְלוּ**:

כ **וְאִם תִּמְאַנּוּ וּמְרִיתֶם** - אם תמאנו לשמוע, ותמררו את דברי - אזי - **חָרֵב תֵּאָכְלוּ** - חרב האויב תאכל (תהרוג) אתכם - **כִּי פִי יְהוָה דִּבֶּר**:

כא **אֵיכָה הִיְתָה לְזוֹנָה, קִרְיָה נְאֻמָּנָה** - איך עיר נאמנה לה', הייתה כזונה שאינה נאמנת לבעלה, **מְלֹאֲתֵי מִשְׁפָּט** - הרי עיר זו הייתה מלאה במשפט (מלכי בית דוד היו עושים משפט אמת), **צָדֵק יָלִין בָּהּ** - הצדק התמיד לגור וללון בתוכה (כביכול) - **וְעֵתָה מְרֻצָּחִים**:

כב (משל) **כִּסְפֶּךָ הִיָּה לְסִיגִים** - הכסף הנראה יוקרתי, הוא בעצם מלא בתערובת של מתכות זולות (נחושת עופרת ברזל ובדיל) - **סִבְאָךָ מְהוּל בְּמִים** - היין מעורב במים ואינו משובח, ונמשל לשופטי הצדק שהם רמאים, שריך סוררים...:

כג **שָׂרִיף סוּרְרִים** (סרים מהדרך), **וְחִבְרֵי גִנְבִים** (חברים של גנבים), **כָּלוּ** (כל השרים) **אֶהֱבֶה שָׁחַד, וְרִדְף שְׁלֹמִים** (תשלומים), **יְתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ, וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא יָבוֹא אֲלֵיהֶם** - דין עושק החלשים לא מגיע אליהם (בידעם שלא יעזרום):

כד **לָכֵן נֹאֵם הָאֱדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת, אֲבִיר יִשְׂרָאֵל, הוּא אֲנַחֵם מִצְרֵי** (אוי על צוררי מהמכה שאביא - עד שאנחם - עד אחשוב אחרת מכם), **וְאוּי עֲלֵיהֶם כְּאִשֶׁר - וְאִנְקָמָה מֵאוֹיְבָי**:

כה **וְאֲשִׁיבָה יְדֵי עֲלִיף** - אשיב ידי להכותך בך שוב - **וְאֶצְרֶף כְּבֹר סִיגִיךָ** - אעשה זיקוק לכסף באש הכור, ואנקה אותו מהסיגים (הפסולת) כמו שמנקים כתמי בגדים ע"י בורית (עשב ששימש כסבון - כחומר הקצפה) - **וְאֶסִּירָה כָּל בְּדִילֶיךָ** - אסיר מהכסף את כל הבדיל (שהוא חומר זול ופסולת לכסף), כלומר ה' יהרוג את הרשעים וישאיר את הצדיקים:

¹⁶ בלשון המקרא 'לימוד' הכוונה 'הרגל', כמו כעגל לא לומד.

כו וְאֲשִׁיבָה שִׁפְטֵיךָ כְּבִרְאשְׁנָה, וְיַעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה (לפני שהרשיעו), אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לְךָ עִיר הַצְּדָקָה, קְרִיָּה נְאֻמָּנָה:

כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדָּה (אם יעשו משפט אמת), וְשִׁבְיָהּ בַצְּדָקָה - אלו שישבו לה' ייפדו ע"י שינהגו בצדק (והשאר יכלו, כמובאר בפס' הבא):

כח וְשִׁבְרֵי פְשָׁעִים וְחַטָּאִים יִחָדּוּ - החוטאים והפושעים יחדיו יכלו - וְעֲזָבִי יְהוָה יִכְלוּ:

כט כִּי יִבְשׂוּ מַאֲלִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם - כי יבושו מכך, שבחרו להם עצי אלה, לשבת בצילם הטוב והרענן, ולזבוח שם לע"ז - וְתַחֲפְרוּ (תבושו) מֵהִגְנוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם - יבושו מכך שהיו מזמינים את חבריהם לגינות לאכול שם זבחי ע"ז (המתקדשים והמיטההרים אל הגנות):

ל כִּי תִהְיוּ כְּאֵלֶּה נִבְלֹת עֲלֵיךָ - תהיו חלשים ותכלו כמו עץ אלה שייבש מקורה ועליה נובלים¹⁷ - וְכָנְנָה אֲשֶׁר מִים אֵין לָהּ - וכמו גינה הנטועה במינים שונים שזמן רב לא השקו אותה, והכל נובל ויבש (קיללם באלה ובגינה המוזכרים):

לא וְהָיָה הַחֶסֶן לְנִעְוֵת - פסל חזק יהיה כמו נעורת (פסולת של פשתן הבוער בקלות) - וּפְעָלוֹ לְנִיצוֹץ - עושה הפסל יהיה כמו ניצוץ - וּבְעָרוּ שְׁנֵיהֶם (הפסל ועושהו), הנמשלים לניצוץ ונעורת) יִחָדּוּ, וְאֵין מְכַבֵּה:

פרק ב

פרק ב: פסוקים א-ה נחמות ליהודה לעתיד לבא. פסוקים ו-י תוכחה על יהודה בימי אחז. פסוקים יא-סוף הפרק נבואות על העתיד לבא.

תוכן הנבואה: תחילת הפרק נבואה לאחרית הימים, שאז יהיה הר בית ה' במקום מכובד, וכל יושבי תבל ידרשוהו. ורק ה' ימשל וישפוט את כל הארץ, ויהיה שלום בעולם, ויושמדו כלי המלחמה.

מפסוק ו', מוכיח הנביא את בני דורו בימי אחז¹⁸, על חטאים בעוננים וכשפים, ועבודת פסילים, ולאחר מכן ישנה נבואה על כך, שה' ישמיד את כל גאוות האדם, והרשעים יטמנו במערות מפני פחד ה'.

¹⁷ האלה הידועה כיום משירה עלים, אך אין לה שלכת, ועליה ירוקים כל השנה (ישנם עצים עם כדוריות אדומות). בצעירותה היא גדלה כמו שיח רחב, וכאשר היא גודלת לעיתים היא נראית כמו גבעה קטנה, וניתן לשבת תחתיה בצל (לעיתים מוקפים שם בענפים כמו בתוך חדר). בפסוק זה מתאורת עץ אלה שיבשו שרשיה, והיא משירה עלים מרוב יובש.

א **הַדְּבַר אֲשֶׁר חָזָה, יִשְׁעִיחוּ בֶן אֲמוֹץ, עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם:**

ב **וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים** (אחרי תקופה זו יגיע זמן אחר), **נִכּוֹן** (עומד על כנו מבוסס היטב) **יְהִי הַר בֵּית יְהוָה בְּרֹאשׁ הַהָרִים - בְּרֹאשׁ הַר הַחֲשׁוּב שְׁבַהרִים, וְנִשָּׂא מִגְּבְעוֹת - מְרוֹמָם בְּחִישִׁבוֹתוֹ מִשָּׂאֵר גְּבְעוֹת - וְנִהְרָוּ אֱלֹוֵי כָּל הַגּוֹיִם - יִתְקַבְּצוּ אֵלָיו אַנְשֵׁים רַבִּים מֵהַעַמִּים כְּמִי נָהַר הַנּוֹהָרִים קְדִימָה:**

ג **וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ - אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ - לָכֵן וְנִעְלָה אֶל הַר יְהוָה, אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב** (בית ה', וכפל הדבר), **וַיְרִינוּ מִדְּרָכָיו, וְנִלְכָּה בְּאַרְחֻתָיו, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה - כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא הוֹרָאת דֶּרֶךְ ה' - וְדַבֵּר יְהוָה מִירוּשָׁלַם, בְּגִלְגַל שֶׁמֶשׁ יֵצֵא דָבָר ה', לְכֵן יִנְהָרוּ אֵלָיו הַגּוֹיִים:**

ד **וְשִׁפֹּט - רַק ה' יִמְשׁוֹל וַיִּשְׁפֹּט - בֵּין הַגּוֹיִם - יִשְׁפֹּט בִּינְיָהֶם (במריבות ביניהם) - וְהוֹזִיכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים - וְה' יוֹכִיחַ וַיְבַרֵר הַמִּשְׁפָּט לְגוֹיִים רַבִּים (לכל הגוים) - וְכִתְּתוּ חֲרֻבוֹתֶם לְאֵתִים - וַיִּכְתְּתוּ אֶת חֲרֻבוֹתֵיהֶם לְאֵתִים (כלי חפירה) - וְחִנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת - וְאֵת חֲנִיתוֹתֵיהֶם יִכְתְּתוּ לְמִזְמֵרוֹת (כלי לחיתוך זמורות - ענפי הגפן) - לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חָרָב - כִּי רַק ה' יִמְשׁוֹל עַל כּוֹלָם, וְלֹא יִהְיוּ מִלְחָמוֹת בְּעוֹלָם - וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה - כִּי יִהְיֶה שְׁלוֹם:**

ה (הגוים יאמרו זה לזה) **בֵּית יַעֲקֹב** (בית אלהי יעקב), **לָכֵן וְנִלְכָּה** (לחזות) **בְּאֵוֹר יְהוָה** (שיאיר לנו את הדרך נילך בה):

עד כה הנבואה לאחרית הימים, מכאן מוכיח את יהודה על חטאים שחטאו בימי אחז [ואולי גם בתחילת מלכות חזקיהו].

ו **כִּי (אתה ה') נִטְשֵׁתָה** (את) **עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב** (ביד האויבים), **כִּי מִלְאוּ מִקְדָּשׁ - כִּי מִלְאוּ בְּכִישׁוּפִים וּשְׁמוֹת טוֹמָאָה וְכִדּוֹ יוֹתֵר מִבְּנֵי מִזְרַח (במדבר בין א"י לבבל, ואולי הכוונה גם לבבל ואשור ומזרחה – פרס ומדי), וְעַנְנִים כְּפִלְשֵׁתִים - חוֹטָאִים בְּעוֹוֹן 'מַעֲוֹנָי'¹⁸ כְּמוֹ הַפְּלִשְׁתִּים - וּבִילְדֵי נְכָרִים יִשְׁפִּיקוּ - מִסַּפְקִים [ממלאים] עֲצָמָם בְּדַרְכֵי גוֹיִים - כְּגוֹן עִיז וְנִיחוּשִׁים (ילדי הכוונה למחשבות ועיצות הנולדים בלב, מצודות):**

¹⁸ ע"פ העיקרון שלנו בפרק א' שנבואת תוכחה קשות של ישעיהו - ובפרט חטאים של ע"ז כפי המוזכר בפרק זה, מתאימות יותר לימי אחז.

¹⁹ 'מעונן' זהו איסור המוזכר בתורה (ויקרא יט, כו דברים יח, ז), ועניינו, שאדם מנחש על זמנים (עונות), זמן זה מומלץ להתחיל עניין פלוני.

ז ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו, ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרִבְתָיו (אפשר שהכוונה על העושר שצברו בימי עוזיהו):

ח ותמלא ארצו אלילים, למעשה ידיו ישתחוו, לאשר עשו אצבעתיו:

ט וישח אדם, וישפל איש - יגיע יום פורענות, בו ישח וישפל האיש העובד את מעשה ידיו - ואל תשא להם - וידעתי שאתה ה' לא תסלח להם על חטא הע"ז:

י הרשעים יאמרו זה לזה - בוא בצור והטמן בעפר (אם הוא בהרים יאמר לו תיחבא בין שיני הסלעים, ואם הוא בשפלה יאמר היטמן במחילה בעפר) מפני פחד יהוה - ומהדר גאנו:

יא עיני גבהות אדם שפל - ה' ישפיל את עיני הגאוותנים (כי אינם נכנעים לה') וישח רום אנשים - וישפל גאוות האנשים (כפל הדבר) - ונשגב יהוה לבדו ביום ההוא:

יב כי יום ליהוה צבאות - יום מוכן לפני ה', בו הוא יתנשא - על כל גאה ורם, ועל כל נשא, וישפל - וה' ישפיל את הנישא והגאה והרם [ושפל - פירושו, וישפיל את כל האמורים, גאה ורם ונשא]:

יג ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים - הגבוהים והמתנשאים - ועל כל אלוני הבשן - כי גם הם גבוהים, והם עצים קשים²⁰, פסוק זה המשך העניין שהגבוהים והחזקים - הנמשלים לעצי ארז ואלון - ישפלו:

יד ועל כל ההרים הרמים, ועל כל הגבעות הנשאיות (גם הם נמשלים לגאים):

טו ועל כל מגדל גבה (מבצרים גבוהים בחומות), ועל כל חומה בצורה:

טז ועל כל אגיות תרשים ועל כל שכיות החמדה - כל ציפוי הריצופים שהכל חומדים אותם (שכיות לשון ציפוי וסוכך, הכוונה לארמונות עם ריצוף אבנים, שהיה נחשב יוקרתי מאד):

יז וישח גבהות האדם, וישפל (וישפל) רום אנשים, ונשגב יהוה לבדו ביום ההוא:

יח והאלילים כליל יחלף - האלילים כולם יחלופו ויעברו מהעולם:

²⁰ ארזי הלבנון הם עצים גבוהים, ומתנשאים לגובה של כ-40 מטרים, ולהם מראה מכובד. אחריהם אלוני הבשן (המכונים כיום אלון התבור), שגם הם מסוגלים להגיע לגובה של כ-15 מטרים (במקומות קרים), והם עצים קשים יותר מארז (וכבדים ממנו בהרבה במשקל לקוב, אך האלוני הרגילים אינם מתנשאים לגובה רב).

יט **וּבָאוּ בַמַּעֲרֹת צָרִים** (מערות בין שיני סלעים) **וּבַמַּחְלוֹת עֶפֶר** (חפירות בעפר), **מִפְּנֵי פַחַד יְהוָה וּמִהֲדַר גְּאוֹנוֹ, בְּקוֹמוֹ לַעֲרֹץ הָאֶרֶץ** - בקומו לשבור את רשעי הארץ:

כ **בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁלַיֵךְ הָאָדָם, אֶת אֱלִילֵי כִסְפוֹ, וְאֶת אֱלִילֵי זָהָבוֹ, אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת** - אשר עשו לאדם להשתחות - **לְחַפְרֵי פְרוֹת וְלַעֲטָלְפִים** - לחפרפרות ולעטלפים (בעלי חיים מצויים במערות), כלומר, בזמן שהאדם יבוא להיחבא בניקרות הצורים - ישליך את האלילים לבעלי חיים הנמצאים שם, כי יראה שאין בהם תועלת (הוא ישליך את האלילים במערות שלא יהיו עליו למשא - וכביכול תורם אותם לעטלפים החיים שם, כי המערות הן הבית שלהם):

כא **לְבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצָּרִים** (בין ניקורי [שיני] סלעים), **וּבִסְעֵפֵי הַסְּלָעִים** (שיני סלעים, סעיף - זמורה, כביכול ענפי סלעים), **מִפְּנֵי פַחַד יְהוָה וּמִהֲדַר גְּאוֹנוֹ, בְּקוֹמוֹ לַעֲרֹץ הָאֶרֶץ** - בקומו לשבור את רשעי הארץ:

כב **חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם, אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאִפּוֹ, כִּי בְמָה נִחְשָׁב הוּא, מִה לָכֶם לְהִתְגַּאוֹת בְּכוֹחַ הָאָדָם** - אשר חייו תלויים בנשימה, וברגע יכול למות (ע"ד ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב), ומוסב על גבהות האדם המוזכר לעיל:

פרק ג

פרק ג' ופרק ד' פסוק א': תוכחה ופורענות על יהודה בימי אחז²¹.

נושא הפרק: תוכחה על היות עם יהודה בשפל המדרגה בכך שחטאו בע"ז ובעוד עוונות ולא ידעו את ה', תוכחה על השרים שדיכאו את העם והצרו אף לעניים, תוכחה על הנשים ביהודה שנהגו בפריצות ובשחץ.

א **כִּי הִנֵּה הָאֲדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת, מִסִּיר מִירוּשָׁלַם וּמִיהוּדָה, מִשְׁעָן וּמִשְׁעֵנָה** (לא יהיה על מי להישען. כפל, ושינה מזכר לנקבה, להדגיש את המחסור), **כֹּל מִשְׁעָן לָחֶם** (לא יהיה מקור לחם עליו נשענים), **וְכֹל מִשְׁעָן מַיִם** (לא יהיה מקור למים, הרי האדם סומך על אדמתו שתביא לחם, ועל בורות המים ומעינות להשיג מים, ולעיתים [כגון בזמן רעב] מקורות אלו אכזבים, ולא ניתן לסמוך עליהם):

²¹ ע"פ העיקרון שלנו בפרק א' שנבואת תוכחה קשות של ישעיהו מתאימות יותר לימי אחז.

ב עוד יסיר ה' - **גְבוּר וְאִישׁ מְלַחְמָה, שׁוֹפֵט, וְנָבִיא, וְקִסֵּם** (מורה דרך ע"פ קסמים שונים, כגון כוכבים וכדו'), **וְזָקֵן** (בחכמה) - כל אלו שכעת הם אנשים מוצלחים לא יהיו, ויחליפו אותם נערים ותעלולים:

ג עוד יסיר ה' - **שַׂר חַמְשִׁים, וְנִשְׂוֹא פָנִים** (אדם מכובד שהכל נושאים את פניו - מכבדים אותו), **וְיוֹעֵץ, וְחָכֵם חֲרָשִׁים** - מומחה באומנות - **וְנִבּוֹן לְחֵשׁ** - מבין היטב בסודות עמוקים הנאמרים בלחישה:

ד **וְנָתַתִּי נְעָרִים שְׂרִיָּהֶם, וְתַעֲלֹלִים** [ליצנים] **יִמְשְׁלוּ בָם:**

ה **וְנִגְשׁ הָעָם** - ידחקו ויגושו (לשון נוגש ונושה) - **אִישׁ בְּאִישׁ, וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ** (כל איש ידחוק איש אחר שאינו רעהו, וידחוק גם את רעהו) - **יִרְהֲבוּ הַנְּעָר הַנְּעָר בְּזָקֵן, וְהַנְּקֵלָה בְּנֹכְבָד** - הנקלה יתגאה על הנכבד:

תוכן הנבואה בפסוקים ז-ח: כאשר יכלו המנהיגים החשובים - יהיה חסר להם מנהיגות, וכאשר יראו אדם עם שמלה מכובדת, יחשבוהו לעשיר ומייד ירצו למנות אותו לקצין להציל את ירושלים מהכישלון, כי בזמן שאין חכם, העשיר יהיה החשוב, וינסו להיעזר על ידו, בראותם שהוא מצליח במעשיו, ויחשבו שיצליח גם להנהיג אותם, אך הוא מייד יישבע שבאמת הוא כשאר כל אדם ולא יוכל להנהיג, ואין לו ממון (אמנם הוא לבוש בשמלה מכובדת, אך יש לו רק אחת כזו, או שהיא שאולה, אך אין בביתו לחם ושמלה). הר"ר ספייער שליט"א.

ו **כִּי יִתְפַּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו** (אחיו ממשפחת אביו) - **שְׂמָלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה לָנוּ** - **וְהַמְכַשְׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדָךְ הִרִי יֵשׁ לְךָ** בגד מכובד, ותהיה לנו לשר ושופט - להציל את כישלון ירושלים:

ז **יִשָּׂא (ישבע) בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לֹא אֶהְיֶה חֲבֵשׁ** - לא אוכל להיות מושל (החובש פושעים בבית הסוהר), **וּבְבִיתִי אֵין לָחֵם וְאֵין שְׂמָלָה, לֹא תִשְׁיַמְנִי קָצִין עִם:**

ח **כִּי כְשָׁלָה יְרוּשָׁלַם, וְיִהְיֶה נֶפֶל** (עם יהודה נפל לשפל זה), **כִּי לְשׁוֹנֵם וּמַעֲלֵיָהֶם אֵל יִהְיֶה - לְמַרְוֹת עֵינֵי כְבוֹדוֹ:**

ט **הַכָּרַת פְּנִיָּהֶם עֲנֹתָה בָם** - העזות הניכרת על פניהם מעידה עליהם - **וְחִטָּאתָם כְּסֹדִם, הִגִּידוּ לֹא כַחֲדוֹ** - החטאים שלהם כמו אנשי סדום, ומודים בחטאים ולא בושים מכך - **אֹי לְנַפְשָׁם כִּי גָמְלוּ לָהֶם רָעָה** - אוי להם, שבמעשיהם הרעים גומלים לעצמם את הרעה, כי ה' יעניש אותם:

י **אָמְרוּ צְדִיק כִּי טוֹב** - שבחו את הצדיק על שעשה את הטוב והישר - **כִּי פָרִי מַעֲלֵיָהֶם יֹאכְלוּ** - שהצדיק יאכל פרי מעשיו הטובים:

יא **אוי לְרָשָׁע רָע** - אוי לרשע העושה את הרע - **כִּי גָמוּל יִדְיוּ יַעֲשֶׂה לוֹ** - כי גמול מעשה ידיו הרעים יעשה לו:

יב **עַמִּי נִגְשָׁיו מְעוּלָל** - הנוגשים מעלילים עלילות - **וְנָשִׁים מְשָׁלוּ בוֹ** - נשים מנאפות משלו בו - **עַמִּי מֵאֲשֶׁרֶיךָ מִתְּעִים** - המנהיגים שעליהם לאשר (ליישרם) בדרך טובה - הם מתעים אותם - **וְדָרְךָ אֲרַחֲתֶיךָ בְּלָעוּ** - דרך שבילך השחיתו: יג **נֶצַב לְרִיב יְהוָה** - ה' ניצב לעשות ריב ומשפט - **וְעַמְד לְדִין עַמִּים** (לדין את ישראל ואת כל העמים):

יד **יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא** - לריב - **עַם זָקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו** (שהטעו את ישראל לדרך רעה), **וְאַתֶּם בְּעֶרְתֶּם הַכְרָם** - אתם (השרים והזקנים) משחיתים את הכרם (בית ישראל) - **גִּזְלַת הָעַנִּי בְּבִתְיָכֶם** - בבתיכם ישנם גזילות שגזלתם מעניים של ישראל (הכרם):

טו **מִה לָכֶם תִּדְכְּאוּ עַמִּי** - למה לכם (מדוע) תדכאו את עמי - **וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחֲנוּ** - תכתתו ותשפילו את פני העניים - **נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת**:

טז **וַיֹּאמֶר יְהוָה, יַעַן כִּי גָבְהוּ בְנוֹת צִיּוֹן, וַתִּלְכְּנָה נְטוּיוֹת גְּרוֹן** - זקפו והרימו את הגרון (מהלכות בראש מורם) **וּמִשְׁקְרוֹת עֲנִיִּים** - סוקרות בעיניהם (מרמזות שיתבוננו בם) - **הַלּוֹךְ וְטַפֵּף תִּלְכְּנָה** - הלוך בצעדים קטנים כמו ילדים (טפוף לשון טף) - **וּבְרַגְלֵיהֶם תַּעֲפֹסְנָה** - בהליכתן משמיעות קול ע"י תכשיט שברגל המכונה עכסים:

יז **וְשִׁפַּח אֲדֹנָי** - ה' יתן ספחת (נגע) ב-**קִדְקִד בְּנוֹת צִיּוֹן, וַיְהוִה פְּתָהֵן יַעֲרָה** - ה' יגלה ערוותן [פתהן - פתחיהן, יערה - יגלה]:

יח **בַּיּוֹם הַהוּא יִסִּיר אֲדֹנָי אֶת תִּפְאֶרֶת הָעֶבְכָסִים** (תכשיטים בכף הרגל) **וְהַשְּׁבִיסִים** (תכשיט ממוקם בכיסוי ראש) **וְהַשְּׁהַרְנִים** (תכשיט בצורת ירח. סיהרא, ירח בארמית):

יט **הַנְּטָפוֹת** (תכשיט הנוטף מהשרשרת) **וְהַשִּׁירוֹת** (צמידים) **וְהַרְעָלוֹת** (צעניף המכסה את הפנים):

כ **הַפְּאָרִים** (כובעים) **וְהַצְּעֻדוֹת** (צמיד לשוק) **וְהַקְּשָׁרִים** (חוטים יפים קשורים בשערות) **וּבְתֵי הַנֶּפֶשׁ** (תכשיט נגד הלב) **וְהַלְחָשִׁים** (עגילים, [במקום הלחש]):

כא **הַטְּבָעוֹת, וְנִזְמֵי הָאֵף**:

כב **הַמְחַלְצוֹת** (לבוש נאה) **וְהַמְעֻטָּפוֹת** (בגד שמתעטפות בו) **וְהַמְטְפָחוֹת** (צעניף ראש) **וְהַחֲרִיטִים** (כיסים, ארנקים יפים):

כג **וְהַגְלִינִים** (מראה, המגלה פני המתבונן בה) **וְהַסְדִּינִים** (מין בגד) **וְהַצְנִיפֹת** (מין כובע סביב הראש) **וְהַרְדִּידִים** (תכשיט מרודד):

כד **וְהָיָה תַּחַת בְּשֵׁם מֶקֶד יְהִיָּה** - במקום ששמו בו בושם יהיה נימוק (פצע הממיס את הבשר) **וְתַחַת חֲגוּרָה נִקְפָּה** - במקום החגורה היפה יהיה 'נקפה' מקום שהבשר נמק ונימס - **וְתַחַת מַעֲשָׂה מְקַשָּׁה קָרְחָה** - במקום בו השערות מסודרות כמקשה - תהיה קרחה (שהוא בזיון נורא לבנות) - **וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחְגֶּרֶת שֶׁק** - במקום חגורה יפה (פתיל גיל) יחגרו שק מרוב אבל - **כִּי תַחַת יָפִי** - במקום היופי שלהן, תהיה כל הקללה:

כה **מֵתִיךְ** (אנשיך) **בְּחָרֵב יְפֹלוּ**, **וּגְבוּרֶיךָ** (גיבורי ירושלים יפלו) **בְּמַלְחָמָה**:

כו **וְאָנֹכִי** (לשון אנינות וצער) **וְאָבְלוּ פִתְחֵיהָ** (בכל פתחי הבית תשרור אוננות ואבלות), **וְנִקְתָּהּ** - ותהיה נקייה מכל טוב - **לְאַרְצָה תִּשָּׁב** (מושפלת לארץ):

פרק ד

תחילת פרק ד' הוא המשך הנבואה ולחינם הפסיק פרק חדש. מפסוק ב' נבואה שונה.

א **וְהִחֲזִיקוּ שֵׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד**, **בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר**, **לְחַמְנוּ נֹאכֵל**, **וְשִׁמְלַתְנוּ נִלְבָּשׁ** - לא נבקש ממך אוכל וכסות - **רַק יִקְרָא שְׁמֶךָ עָלֵינוּ**, **אֲסַף חֲרָפְתָנוּ** - תיקח מאיתנו את החרפה שאנו אלמנות (או רווקות), בזמן זה יהיה מחסור באנשים, כי גברים רבים יפלו במלחמה, וידעך גאוותם של בנות ציון:

פרק ד' פסוקים ב'-סוף הפרק: נבואות על זמן חזקיהו הצדיק שביער את כל הע"ז מיהודה, ובטח בה' וניצל מחרב סנחריב מלך אשור.

ב **בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה צֶמַח יְהוֹנָה לְצַבִּי וּלְכַבֹּד** - המלך הצדיק שה' יצמיח - יהיה ליופי ולכבוד ליהודה - **וּפְרִי הָאָרֶץ** (הישועה שה' יצמיח מהאדמה כביכול, יהיה) **לְגֵאוֹן** (גאוה וגדלות) **וּלְתַפְאֶרֶת**, **לְפִלִּיטַת יִשְׂרָאֵל** (הפליטים מהצרות הנ"ל):

ג **וְהָיָה הַנְּשָׂאָר בְּצִיּוֹן**, **וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַם**, **קְדוּשׁ יֵאמָר לוֹ** - כי רק הצדיקים יישארו, והם - **כָּל הַכְּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלַם** (לכל הצדיקים הנכתבים לפני ה' לחיים בירושלים, קדוש יקראו להם):

ד (לפני שיגדל צמח ה') **אִם** (כאשר) **רָחַץ אֲדָנִי**, **אֶת צֵאת** (טינוף העוונות של) **בְּנוֹת צִיּוֹן**, **וְאֶת דְּמֵי יְרוּשָׁלַם יְדִיחַ מִקְרָבָהּ** (ידיח דם הנקיים ע"י-) **בְּרוּחַ מְשֻׁפָּט**,

וּבְרוּחַ בָּעֵר - ברוח של דין קשה וברוח בוערת ומכלה - ה' ינקה את העוונות מירושלים [הכוונה לצרות הקשות שהיו ביהודה, לפני מפלת סנחריב]:

ה וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן (המקום המכוון והמוכן בציון - בית ה') וְעַל מְקַרְאֶהָ (כל הקרואים לבית ה') עֲנֵן יוֹמָם וְעֶשֶׂן - חופה מענן ועשן ביום - וְנִגְהָ אֵשׁ לְהִבֶּה לְיָלֵה - וחופה מאור ואש להבה בלילה - כִּי עַל כָּל כְּבוֹד חֲפָה - כי על כל מקום כבוד ה' (בית ה') תהיה חופה זו (כעמוד ענן ביום ועמוד אש לילה):

ו וְסִכָּה תִהְיֶה (החופה) לְצַל יוֹמָם מֵחֶרֶב (מיובש וחום), וּלְמַחְסֵה וּלְמַסְתוֹר מִזָּרֵם (מזרמי מים ושטפונות) וּמִמָּטָר [כלומר שינצלו מחייל אשור]:

פרק ה

הסבר פרק זה גם הוא עפ"י העקרון שלנו בפרק א', שהנבואה מתאימה לימי אחז.

הנבואה בפרק זה היא רק על בני מלכות יהודה²², כפי המוכח מפסוק ג' - וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה שֹׁפֵטוֹ נָא...

משל הכרם: משל לאדם שהיתה לו חלקת אדמה בקרקע פוריה, והשקיע בה רבות בגידור [שמירה מחיות בר] וניקוי מאבנים, הקמת מגדל שמירה, ונטע אותו בזנים מובחרים, חצב בו גת, ולאחר כל המאמצים קיוה ליבול טוב ומשובח, ולבסוף גדלו לו שם ענבים ממין ירוד [באזשים]. מרוב כעסו, השחית את הגדר והניחו מרמס לחיות בר. הנמשל הוא, שה' לקח את עם ישראל, הביא אותם לא"י, שמר עליהם מאובים, ונתן להם שפע, לימד אותם תורת אמת, והעמיד להם נביאים. והם בגדו בו, ולא שמרו תורתו [הנמשל ליבול משובח], וחטאו

²² אולי ניתן לייחס את הנבואה לכל ישראל, שהרי בפסוק ז' נאמר - כִּי כָרַם יְהוָה צְבָאוֹת בְּיַם יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נָטַע שִׁטְוֵעִיו... ומשמע שהנבואה על כל ישראל. והכתוב בפסוק ג' - וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה שֹׁפֵטוֹ נָא... ניתן לפרש שהנבואה היא על כל ישראל אלא שיהודה הם שמעו את התוכחה, וכפי שישנם המבארים את הפסוק בהושע - וְרִיב לִיהוָה עִם יְהוּדָה... (הושע יב,ג. ראה בביאורינו שם). אך יותר נראה לפרש את פרק ה' רק על יהודה, שהרי מתחילת הספר ועד כאן הנבואות הן רק על יהודה, כמו"כ ברור הדבר שכיוון שהמשלים בכרם, צריך היה להתייחס לכל ישראל.

בהשגת גבול, ושאר עוונות המוזכרים בהמשך הפרק [הנמשלים לבאושים].

המשך הפרק תוכחה על השגת גבול, ועל כך ששכחו שם ה' ע"י שתיית יין מופרזת, תוכחה על נטילת שוחד, ועל עוונות נוספים. הפסוקים האחרונים, הם נבואת פורענות על בא האוייב, שישחית את ארץ יהודה²³.

נראה שהנבואה נאמרה בימי אחז, אך ניתן גם לפרש את הנבואה על ימי עוזיהו²⁴ או יותר.

א אֲשִׁירָה נָא לִידִידִי - אשיר עתה לידדי, את - שִׁירַת דּוֹדִי לְכַמּוֹ - הפיוט והמשל שנשא ידידי על כרמו, (מכאן תחילת המשל) - כָּרִם הָיָה לִידִידִי, בְּקֶרֶן בֶּן שָׁמֹן - היה לו כרם, בפינה שמינה, בקרקע פוריה:

ב וַיַּעֲזָקְהוּ - עשה גדר סביבו (לשון 'עזק' טבעת בארמית) - וַיִּסְקַלְהוּ - הוציא אבנים מהכרם - וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק - נטע בכרם זמורות משבחות - וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ - בנה בו מגדל שמירה - וְגַם יָקַב חֲצֵב בּוֹ - חצב בסלע מקום לדריכת ענבים - וַיִּקּוּ לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים, וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים - פירות גרועים (זן זול ופחות של ענבים):

²³ הפורענות בסוף הפרק, ניתן לפרש על הפורענות שהייתה בימי אחז. או על הופרעות ע"י סנחריב בימי חזקיהו - לפני שנפל, שהספיק להשחית רבות את ארץ יהודה, ולפי פירוש זה מובן - וַנְּשֵׂא נֶס לְגוֹיִם מְרוֹחֵק... אך אם נייחס את הנבואה לימי אחז, ומדבר על ארם שהכו ביהודה ושובו שבי גדול לדמשק, הרי ארם לא נחשבת כ"כ רחוקה מיהודה (גיאוגרפית)? אך אולי מפאת העובדה שארצם של עשרת השבטים מפרידה ביניהם הם נחשבים רחוקים [דמשק בירת ארם, שוכנת צפונה להר חרמון, בסוריה של ימינו].

²⁴ ניתן לפרש בדוחק את הנבואה על ימי עוזיהו, מכיון שגם בזמנו חטאו בני יהודה, שהרי עמוס ניבא רק בזמן עוזיהו (כמפורש שם בתחילת הספר), וניבא על יהודה - עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי 'יְהוּדָה'... עַל מֵאָסָם אֶת תּוֹרַת יְהוָה וְחָקָיו לֹא שָׁמְרוּ וַיִּתְעוּם כְּזִבְיָהֶם... (עמוס ב, ד). ובימי עמוס גם בני יהודה חטאו בשתיית יין מופרזת עד כדי ששכחו את ה', וכמפורש בעמוס (ו' א-ו) - הוּי הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן וְהַבְּטָחִים בְּהַר שְׁמֶרֶן... הַשְּׂתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים יִמְשְׁחוּ. אמנם קשה לייחס ליהודה בימי עוזיהו את כל החטאים המוזכרים - הוּי מְגִיעֵי בַּיַּת בְּבֵית שְׂדָה בְּשַׂדֵּה יְקָרִיבוּ... מְצִדִּיקֵי רֶשַׁע עֹקֵב שַׁחַד וְצִדְקַת צְדִיקִים יִסְרִו מִמֶּנּוּ, אולם לא ניתן לדחות פירוש זה. (גם לפי פירוש זה, הפורענות הנזכרת - אִם לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשִׁמָּה יְהִיו... מתייחסת לימי אחז, או לימי חזקיהו).

ג וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה, שִׁפְטוּ נָא - בֵּינִי וּבֵין כְּרַמִּי:

ד מֵה (יש) לַעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי, וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ, מִדּוּעַ קוִייתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים, וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים:

ה וְעַתָּה אוֹדִיעָה נָא אֶתְכֶם אֶת אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי, הִסֵּר מְשׁוֹפְתּוֹ וְהָיָה לְבַעַר - יהיה למאכל בהמות (כגון חזירי בר ושוועלים, ושאר משחיתי הכרמים) - פָּרֵץ גְּדוֹרוֹ וְהָיָה לְמַרְמָס - ירמסוהו חיות בר:

ו וְאֲשִׁיתֶהוּ בְתֵה - אתנהו שממה - לֹא יִזְמַר - לא יכרתו הזמורות (כנהוג שמדללים אותם לגדילה תקינה) - וְלֹא יַעֲדֵר - לא יחרש - וְעֵלָה שְׁמִיר וְשִׁית - ויעלו בו קוצים וצמחי בר - וְעַל הָעֵבִים אֶצְוֶה - מהמטיר עלינו מטור (שלא ימטירו עליו):

ז הנמשל הוא - כִּי כָרַם יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְאִישׁ יְהוּדָה נָטַע שְׁעִשׂוּעֵיו - הנטיעה שמשתעשע בה [והשקיע בה רבות, ביציאת מצרים במדבר, בימי יהושע בימי דוד ושלמה ועוד] - וַיִּקְוּ לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׁפָּח - רצה שיעשו משפט צדק, והם עשו משפט שקר בזוי כמו צרעת (מספחת) - לַצְדָּקָה וְהִנֵּה צְעָקָה - קיוה לעשית צדק, והנה נשמע צעקת העשוקים שהם עושקים איש את רעהו:

ח הוּי מְגִיעֵי בֵּית בְּבִית - מגיעים (מקריבים) ביתם לתוך שטח בית אחר - שְׂדֵה בְּשָׂדֵה יִקְרִיבוּ - מושכים את גבול השדה לתוך שדה חבירו - עַד אָפֶס מְקוֹם (עד שאפס [נגמר] המקום לעניים), וְהוֹשְׁבֵתֶם לְבִדְכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:

ט בְּאֲזָנֵי יְהוָה צְבָאוֹת - באזני שמעתי מה' - אִם לֹא [שבועה שכך יהיה] בְּתַיִם רַבִּים לְשִׁמָּה [שממה] יְהִיוּ, בְּתַיִם - גְּדֹלִים וְטוֹבִים - יהיו - מֵאִין יוֹשֵׁב:

י כִּי עֲשֶׂרֶת צְמָדֵי כָרַם יַעֲשׂוּ בַת אַחַת²⁵ - כרם גדול הנחרש בעשרה צמדים של שוורים יניב רק 'בתי אחת יין (בת בלח היא חומר [כור] ביבש, נפח של כ-250 ליטר [גריי]) - וְזָרַע חֲמֹר יַעֲשֶׂה אֵיפָה - מקום שזורעים בו כור תבואה (ומעותד להניב כורים רבים), יניב רק איפה - עשירית כור (נפח של כ-25 ליטר), כלומר הארץ תהיה שממה, ומי שיזרע, האדמה תניב לו פחות מהכמות שזרע [לא ידוע אימתי התקיים עניין זה]:

²⁵ אולי ניתן לפרש, שעשרת צמדי כרם - עשרה כרמים יניבו רק 'בתי', ושדה תבואה העשויה להניב כור תניב רק 'איפה' עשירית כור.

יא **הוּי מְשַׁכְּמִי בְּבִקְרֵי שְׂכָר יִרְדְּפוּ** - משכימים מוקדם לרדוף אחר שתיית יין -
מֵאַחֲרֵי בְּנִשְׁף, יִין יִדְלִיקֶם - מתאחרים וניעורים בלילה - לצורך רדיפה אחרי
 שתיית יין:

יב **וְהִנֵּה כְּנֹר וְנָבֵל תֵּף וְחִלְלִי וַיִּין מְשַׁתִּיחֶם** (כינור וכו' היו במשתיהם), **וְאֵת פְּעַל**
יְהוָה לֹא יִבִּיטוּ, וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ - אינם מתבוננים מה ה' דורש מהם,
 ומדוע הוא עושה דברים בעולם, כגון פורענות להעניש וכדו':

יג **לִכֵּן גָּלָה עַמִּי מִבְּלֵי דַעַת** (יגלו כי לא היה בהם דעת להתבונן במעשה ה'), והיו
 שקועים במשתה ושמחה), **וּכְבוֹדוֹ מִתִּי רָעַב** - אנשי כבודו (המכובדים) יהיו
 אנשי רעב - **וְהִמוֹנוֹ צָחָה צָמָא** - המון העם יהיו מיובשים בצמא:

יד **לִכֵּן** (כי לא היה דעת כני"ל) **הִרְחִיבָה שְׂאוֹל נִפְשָׁה** (עצמה), **וּפְעָרָה פִּיהָ לְבִלִי**
חֶק - פתחה פה גדול ללא גבול (כביכול הקבר מרחיב עצמו ופותח פיו לקבל את
 רוב המתים), **וַיִּרְדַּד** (לשאול) **הַדָּרָה** (היופי והחן של עמי) **וְהִמוֹנָה** (המון העם)
וּשְׂאוֹנָה (קול המיית השאון – רעש השוקק בירושלים בזמן שהעיר מיושבת)
וְעָלָה בָּהּ (כל העליונות והשמחה בירושלים - הכל ירד לשאול, כלומר, יעלם):

טו **וַיִּשָׁח** (כל) **אֲדָם, וַיִּשְׁפֹּל** (כל) **אִישׁ, וְעֵינֵי גְבוּהִים תִּשְׁפֹּלְנָה**:

טז **וַיִּגְבַּה יְהוָה צְבָאוֹת בְּמִשְׁפָּט** - התגדל בכך שעשה משפט ברשעים - **וְהָאֵל**
הַקְדוֹשׁ, נִקְדָּשׁ בְּצַדִּיקָה - יתקדש שמו ע"י הצדקה שיעשה בעולם:

יז **וַרְעוּ כְּבָשִׂים כְּדַבְּרָם** - הצדיקים ינהגו כדרכם ביושר ובמשפט - **וְחֲרִבוֹת**
מַחִים גְּרִים יֹאכְלוּ - חרבות הרשעים השמנים - הצדיקים (גרים) ינחלו אותם
 (הצדיקים שינחלו את בתי הרשעים הם כ'גרים' בבתים שלא היו שלהם):

יח **הוּי מְשַׁכְּמֵי הָעֵזוֹן בְּחִבְלֵי הַשָּׂוֵא** - **וְכַעֲבוֹת הָעֵגְלָה חֲטָאָה** - מושכים את העזן
 אליהם ע"י חבלים עבים וחזקים כמו עבותות עגלה (רתומה לסוס), ואלו חבלי
 שוא, כי שהרי אינו מועיל להם:

יט **הָאֲמָרִים** - בליגלוג - **יִמְהַר יְחִישָׁה** (יזרו) **מַעֲשֵׂהוּ** (שה' יבצע את המעשים
 שאמר להביא עלינו פורענות) **לְמַעַן נִרְאָה** (נראה שהתקיימו דבריו), **וְתִקְרַב**
וְתִבְּוֶאֶה, עֲצַת (עצתו שיעץ להכות בנו) **קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, וְנִדְעָה** (נכיר את מעשה
 ה')

כ **הוּי, הָאֲמָרִים לָרַע טוֹב, וְלְטוֹב רָע** (למעשים טובים [כגון חסד] אומרים שהם
 רעים, ולרעים [כגון עושק ואונאה ושחד] שהם טובים), **שְׂמִים חֲשֵׁךְ לְאֹר וְאֹר**
לְחֲשֵׁךְ (אומרים לרע – לחושך – שהוא אור וטוב, ולאור שהוא חושך), **שְׂמִים**

מִרְלָמְתוֹק, וּמְתוֹק לְמִר (כנ"ל, אומרים על דבר מר [שקר ועושק] שהוא מתוק, ועל צדק שהוא מר):

כא הוּי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם, וְנִגְדַּ פְּנֵיהֶם בְּבָנִים - מול פניהם - בעיני עצמם הם נבונים:

כב הוּי גְבוּרִים לְשֹׁתוֹת יַיִן - כל כוחם הוא להשיג משהו יין - וְאֲנָשֵׁי חֵיל לְמִסְדָּךְ (למזוג משקה משכר) שְׂכָר:

כג כאשר יש לפניהם בדין רשע, ומולו צדיק שהצדק איתו, הם - מְצַדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד - מצדיקים את הרשע תמורת השוחד שנתן - וְצַדִּיקֵי יָסִירוּ מִמֶּנּוּ - ומעלימים את הצדק של הצדיק (דוחים את דבריו):

כד לֶכֶן - כָּאֲכַל קֶשֶׁל לְשׁוֹן אֵשׁ - כאכול לשון אש את הקש - וְחָשַׁשׁ לְהִבֶּה יָרְפָה - וכאכול הלהבה את התבן הדק [החשש] - שְׂרָשָׁם כַּמֶּקֶ יְהִי, וּפְרָחָם כְּאֲבָק יַעֲלֶה (הצלחתם נמשל לעץ המכה שורשים ומצמיח פרחים, ומקלל אותם ששרשם יהיה כמו דבר הנימוק [נמס ונפרך], ופרחם יעלה ויסתלק כמו אבק העולה מהחול - ונעלם) כִּי מֵאֲסֹו אֵת תּוֹרַת יְהוָה צְבָאוֹת, וְאֵת אֲמַרַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נֶאֱצַו [ביזו]:

כה עַל כֵּן חָרָה אַף יְהוָה בְּעַמּוֹ, וַיֵּט יָדוֹ עֲלָיו וַיִּכְהוּ, וַיִּרְגְּזוּ הַהָרִים - כביכול ההרים רעדו לשמע הזוועה הנעשית בהם - וַתְּהִי נִבְלָתָם כְּסוּחָה - (מושלכת כדבר מאוס [לי סחי ומאוס]) - בְּקִרְבַּ חוּצוֹת, בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אָפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה - גם אחרי כל הרעה הפוקדת אותם עדיין לא שב ה' כמעסו, ועוד יד ה' נטויה (מכוונת לכיוונם) להכות בהם:

כו וְנִשְׂא נֶס לְגוֹיִם מִרְחוֹק - (כביכול) ה' ישא מקל גבוה [עם בגד בראשו] לרמו לגויים היושבים במרחק להיאסף על ארץ יהודה - וְשָׂרֵק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ - (כביכול) ה' ישרוק לגויים בסוף העולם (כלומר מרחוק) לרמו להם לבא ליהודה - וְהִנֵּה מִהֲרָה קֵל יָבֹא - והנה במהירות ובזריזות הגוי יגיע (בלשון מקרא, 'קלי' הוא היודע לרוץ היטב):

כז אֵין עֲנִי וְאֵין כּוֹשֵׁל בּוֹ - הגוי הבא להכות בכם - כולם חרוצים ואין בו איש עיף או כושל - לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן (עירני במיטבו), וְלֹא נִפְתַּח אָזְנוֹ חֲלָצָיו (חגור היטב), וְלֹא נִתַּק שְׂרוּדָו נַעֲלָיו (נעלו קשורה היטב - והדבר סימן לחריצות):

כח אֲשֶׁר חֲצִיו שְׂנוּנִים (חיצים מחודדים היטב), וְכָל קִשְׁתֹּתָיו דְּרָכוֹת - כל הקשתות דרוכות ומתוחות עליכם - פְּרִסוֹת סוּסָיו פָּצַר נְחֹשְׁבוֹ - פרסות

הסוסים (כמו נעלים לסוסים) חזקים כמו צור (סלע) ואינם מתנגפים במרוצתם - **וְגִלְגְּלֵי פְסוּפָה** - גלגלי המרכבות מהירים כמו סופה (רוח מהירה):

כט **שָׂאָה לֹו כְּלָבִיא - יִשָּׂאג בְּכַפְיָרִים, וַיְנַהֵם** (ירעיש) **וַיֵּאחֶז טָרֶף** - יחזיק בידיו את הטרף (בני יהודה) - **וַיִּפְלִיט** - יקח לעצמו גם את הפליטה (לא תהיה פליטה) **וַאֲיִן מִצִּיל** - מידו:

ל **וַיְנַהֵם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנִהְמַת יָם** - האויב ינהם וישאג על ישראל ברעש המייה והמולה כמו הרעשים הנשמעים במשברי ים (במקומות בהם מתנפצים גלים גדולים) - **וַנִּבֵּט לְאֶרֶץ וְהָיָה חֲשָׁךְ** - ישראל יביט לארצו ויראה חושך (אפילת המפלה) - **צַר** (צרה) **וְאֹזֵר חֲשָׁךְ בְּעֵרִיפָה** - והאזר של ישראל מחשיך עליו בבא עת האפלה שלו:

פרק ו

חלקו הראשון של הפרק - מדבר על מראה הנבואה, והיאך קיבל ישעיהו את השליחות להינבא. בנבואה מפסוק ו' מוזכרות תוכחות ופורענות.

תוכן הנבואה: ה' אומר לישעיהו שהוא כועס על עוונות העם, ישעיהו שואל עד מתי יהיה חרון אף (ועד כמה חמורה הפורענות שעתידה לבא עליהם), ה' עונה שיגיע מצב בו יהיו ערים שממות והבתים יתרוקנו ע"י שיהרגו אנשים רבים.

נראה שנבואת הפורענות היא על כל עם ישראל, על עשרת השבטים שגלו בימי אחז וחזקיהו, ואף על יהודה אשר סבלו בימי אחז מה שלא סבלו כך מאז יציאת מצרים (כמבואר לעיל), ובימי חזקיהו.

א **בְּשָׁנַת מוֹת הַמֶּלֶךְ עֲזַיְהוּ, וְאַרְאָה אֶת** (כבוד) **אַדְנִי, (דמות) יֵשֵׁב עַל פֶּסֶא רָם וְנִשָּׂא, וְשׁוּלְוֵי מַלְאִים אֶת הַהִיכָל** (כביכול רגליו ממלאים את ההיכל - כי בית ה' הוא הדום רגליו):

ב **שָׂרְפִים עוֹמְדִים מִמַּעַל - לֹו - שְׂרָפִים עוֹמְדִים** סביבו [כאשר אחד יושב, מכנים את העומדים סביבו - עומדים עליו, כמו עומדים מעל המלך (ירמיהו לו, כא)] - **שֵׁשׁ כְּנָפִים שֵׁשׁ כְּנָפִים לְאַחַד** - שש כנפים לכל שרף - **בְּשֵׁתִים יְכֶסֶה פָּנָיו** (שתי כנפיים מכסים את פניהם), **וּבְשֵׁתִים יְכֶסֶה רַגְלָיו, וּבְשֵׁתִים יַעֲוֹפֶה** (למקום שהי' שלחו):

ג **וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר** - כל שרף קורא לחברו, ואמר (כלומר משבח הוא וכל חבריו) - **קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת** (קדוש – מובדל ומרומם, והכפילו

ושילשו להדגיש העניין²⁶, כי הם עומדים לפניו, ה' אלהי מקהלות של מלאכים),
מלא כל הארץ כבודו - כבוד ה' מתגלה בכל הארץ, וכך כביכול כבודו ממלא
 העולם. (וע"ד הדרש, מדבר על שכינתו, האור שעל ידו הוא מחיה את העולם):

ד **וינעו אמות הספים** [מזוזות ההיכל הנמדדים באמות] **מקול הקורא** -
 מעוצמת קול השרף (המשבח כנ"ל) - **והבית ימלא עשן**:

ה **ואמר אוי לי כי נדמיתי** - אוי לי כי נכרתי (חשב שיכרת ויהרג - כי ראה את
 המראה הגדולה²⁷) - **כי איש טמא שפתיים אנכי** (אמרתי דברים שאינם ראויים
 ואיני ראוי להינבא), **ובתוך עם טמא שפתיים אנכי יושב** - **כי את** (מראה כבוד,
 כלומר המרכבה סביב כבוד ה'²⁸) **המלך יהוה צבאות ראו עיני** - ואיני ראוי
 לכך:

ו **וינעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה** (גחלת, ל' רצפים), **במלקחים לקח** (את
 הרצפה) **מעל המזבח**:

ז **וינע על פי** (את הגחלת), **ויאמר הנה נגע זה על שפתיך**, (וע"י כך -) **וסר עונך**,
וחטאתך תכפר:

ח **ואשמע את קול אדני אמר**, **את מי אשלח ומי ילך לנו**, **ואמר הנני שלחני**:

ט **ויאמר**, **לך ואמרת לעם הנה** - **שמעו שמוע ואל תבינו** - שומעים דברי ואינם
 מבינים אותם - **וראו ראו ואל תדעו** - רואים נפלאותי ואינם מכירים אותי:

י **השמן לב העם הנה** - יש (כביכול) כיסוי שומן על הלב המונע ממנו להבין -
ואזניו הכבד - אזניו כבדות משמוע (אינו שומע) - **ועיניו השע** - עיניו טוחות
 בטיח²⁹ - **פן יראה בעיניו, ובאזניו ישמע, ולבבו יבין, ושׁב** (אל ה') **ורפא לו** -
 יתרפא לו מהעון:

²⁶ ע"פ התרגום (מוזכר ב-יובא לציון), הם הדגישו שנו ושילשו, להורות על ג' ענייני קדושה שה'
 מתקדש בם, והם ה' קדוש בשמי מרומיו במקום משכנו, ו'קדושי' בעולם ע"י מעשה ידיו
 וגבורתו, 'קדושי' לעולם ולעולמי עולמים.

²⁷ כך גם גדעון חשב שימות כי נגלה אליו ה', כך גם סבר מנוח אבי שמשון כאשר ראה מלאך ה'.

²⁸ או שראה את ה', אך רק בחזון ומראה הנבואה ולא ממש [כביכול אספקלריה שאינה
 מאירה], וגם לזה צריך זכות גדולה, ולא ידע אם הוא ראוי לכך.

²⁹ טיח הוא שיע בארמית.

יא **וְאָמַר עַד מָתַי אֲדַנִּי -** עד מתי העם יישאר במריו ולא ירצו לשמוע - **וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם שָׂאוּ עָרִים מְאִין יוֹשֵׁב -** הערים יעשו שממה מבלי יושב (שאו לשון חושך - שואה, ושממה) - **וּבָתִּים (ישאו) מְאִין אָדָם, וְהָאֲדָמָה תִּשָּׂאָה שְׂמָמָה** (תחשך בשממה, כאשר האדמה שממה, כביכול חושך נופל עליה):

יב **וְרַחֵק יִהְיֶה אֶת הָאָדָם** (מהארץ, כי יגלו), **וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:**

יג **וְעוֹד בָּהּ עֲשָׂרֶיהָ -** ובעוד שישאר בה רק עשירית - **וְשָׂבָה וְהִיְתָה לְבָעֵר -** גם עשירית זו תבוער (תיכלה), והנותרים יהיו - **כְּאֵלֶּה וְכְאֵלוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלְכַת מִצְרַיִם** **בָּם - זֶרַע קָדָשׁ מִצְרַיִם -** כמו עצי אלה ואלון, שגם בזמן השלכת הם עומדים (אין להם שלכת), כך זרע הקודש - הצדיקים יהיו ניצבים ועומדים ללא פגע³⁰:

פרק ז

הקדמה לפרקים ז-י: פרקים ז-י נאמרו בארבעת השנים הראשונות למלכות אחז, בזמן שחרה אף ה' מאד בכל שנים עשר שבטי ישראל, ושפך את חמתו עליהם מה שלא עשה כך מזמן יציאת מצרים ועד אז, ואז החל ה' לקיים את הקללות הנאמרות בפרשת כי תבוא, בני יהודה סבלו מאויבים רבים הבאים עליהם מכל עבר, ואז החלה הגלות הראשונה של עשרת השבטים, כפי שיבואר להלן. להלן פירוט הנבואות בפרקים אלו:

פרק ז: עיקר הנבואה על מפלת עשרת השבטים וארם בימי אחז, וגם על מפלת אשור בירושלים בימי חזקיהו בן אחז.

פרק ח: על מפלת עשרת השבטים וארם, תוכחה לבני יהודה על מאסם במלכות בית דוד.

³⁰ רבים מפרשים את המקרא באופן זה: כאלה ואלון שיש להם 'שלכת' [שבסתיו העלים נושרים], ונשאר רק הגזע, כך יישארו בישראל רק בני ירושלים [או רק הצדיקים], וישנם עוד פירושים על זה הדרך. ולא יכלנו לבאר כך, כי עצי האלה ועצי האלון הידועים - אין להם שלכת. לפי פירוש זה שהכוונה לעץ שלכת, משל אינו ברור דיו, שממשיל את המעט מן המעט שנשאר [ועוד בה עשרה...]. לעץ בזמן השלכת, לכאורה העץ הוא בריא חי וקיים, ורק העלים נושרים זמנית, והיאך ימשיל זאת לאחוזים זעירים שנשארו לפליטה. אמנם גם לפי מה שפירשנו, ניתן להקשות קושיה זו (אך ניתן לומר שהעץ שאינו משיר עלים רק הוא כביכול מניב פרי, ע"ד ועליהו לא יבול, אך תמוה יותר לומר, שהעץ עצמו נמשל לאחוזים זעירים יחסית לעלים).

פרק ט: תחילת הפרק על מלכות חזקיהו ועל מפלת אשור, המשך הפרק תיאור חרון אף ה' הנשפך על ישראל, ואינו שוקט מלהכות בהם.

פרק י: תחילת הפרק הוא המשך התוכחה הני"ל, המשך הפרק על מפלת אשור בירושלים.

קיצור הקורות בימי אחז וחזקיהו

מלכי ישראל (עשרת השבטים)	מלכי יהודה
פקח בן רמליהו 20. פקח החל למלוך בסוף ימי עוזיהו, [ומת בשנת 4 לאחז בן יותם], בסוף ימיו נלחם ביהודה, ומלך אשור בא על ארצו והגלה רבים לאשור, וזוהי הגלות הראשונה של עשרת השבטים, הושע בן אלה מרד בו והרגו.	אחז בן יותם מלך 16 שנה. הוא החל למלוך בסוף ימי פקח, אחז הוא דור 13 מ-דוד המלך והחל למלוך כמאתים שבעים שנה לאחר שנבנה בית ראשון.
הושע בן אלה החל למלוך בבשנת 4-לאחז. (כל מלכותו כ-19 שנה).	חזקיהו בן אחז מלך 29 שנה. (לאחר 3 שנים למרד הושע באשור).
בשנת 6 לחזקיהו, כבש מלך אשור את שומרון, והגלה את עשרת השבטים לאשור.	בשנת 14 למלכו בא סנחריב מלך אשור, והכה רבות ביהודה, ומלאך ה' הכה את כל חילו בלילה אחת.

בתחילת מלכות אחז מלך יהודה³¹, סבלו יהודה **מפקח מלך ישראל** שהרג ביהודה 120,000 איש ביום אחד. **מלך ארם** הכה ביהודה - ואף לקח שבי גדול לדמשק. **האדומים** גם הם הכו ביהודה ושבו שבי, **פלשתים** פשטו בערי השפלה וערי הנגב ולכדו את הערים בית שמש אילון וגדרות, שוכו תמנה וגימזו, ואת הכפרים סביב הערים (דברי הימים ב' פרק כ"ח).

פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם רצו לכבוש את יהודה וצרו על אחז בירושלים ולא יכלו להילחם עליה. אחז ועמו פחדו עד מאד - וַיָּנֶע לְבָבו וּלְבַב עַמּוֹ כַּנּוֹעַ עֲצֵי יַעַר מִפְּנֵי רוּחַ (ישעיהו ז, ב).

ישעיהו אמר לאחז - הַשְּׁמֵר וְהִשְׁקֵט אֶל תִּירְא... מִשְׁנֵי זַנְבוֹת הָאוֹדִים הַעֲשֵׂנִים הָאֵלֶּה... (ישעיהו ז, ד).

31. בשנת 4-למלכות אחז מת פקח בן רמליהו. ובימי פקח כבר גלו עבר הירדן והגליל ע"י מלך אשור (מלכים ב' פרק ט"ו), והיה זה לאחר שפקח נלחם ביהודה, כמו שיבואר להלן.

אחז לקח את כל אוצרות בית ה' ובית המלך ושלחם ושחד למלך אשור. בעקבות השחד הגלה מלך אשור את דמשק (בירת ארם) למדינת קיר והרג את רצין מלך ארם.

מלך אשור הגיע גם לארצם של עשרת השבטים במלכות פקח והגלה את עבר הירדן ואת רוב הגליל לאשור. זוהי הגלות הראשונה של עשרת השבטים³².

הושע בן אלה הרג את **פקח בן רמליהו** מלך ישראל, ומלך תחתיו על שארית עשרת השבטים (הושע בן אלה הוא המלך האחרון של עשרת השבטים).

אחז מלך יהודה מת בשנה ה-16 למלכותו, תחתיו מלך בנו הצדיק **חזקיהו**. בשנה השישית למלכות **חזקיהו** גלו לאשור כל עשרת השבטים שהיו במלכות **הושע בן אלה**. רק שארית עשרת השבטים שחיו במלכות יהודה נשארו בארץ ישראל.

בשנת 14 **לחזקיהו** בא **סנחריב מלך אשור** לשפלת יהודה, נלחם על לכיש ועוד ערים בשפלה, ותפש את כל הערים הבצורות - והצר רבות ליהודה, הוא הגלה תושבים רבים והשחית את הארץ. ושלח את עבדיו לקרא **לחזקיהו** להיכנע, הם חרפו וגידפו את ה' ליד ירושלים (מלכים ב' פרק י"ח, וישעיהו פרק ל"ו).

מלך כוש יצא להילחם בסנחריב מלך אשור (מלכים ב' פרק י"ט, וישעיהו פרק ל"ז), מלך אשור יצא אליו וניצחו (פרק כ' בישעיהו).

מלך אשור חזר לא"י (הגיע מזרחית לא"י, ועבר את הירדן. כמובא בסדר עולם) עלה להר אפרים (אולי כ-15 קילומטר צפונית לירושלים) ונסע בערי בנימין מ-עית ל-מגרון, מכמש,

32. ככתוב - וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר מלך אשור לאמר עבדך ובנדך אני עלה והושעני מפך מלך ארם ומכף מלך ישראל הקומים עלי. ויקח אחז את הפסף ואת הזהב הנמצא בית יהודה ובאצרות בית המלך וישלח למלך אשור שחד. וישמע אליו מלך אשור ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשטה ויגלה קירה ואת רצין המית (מלכים ב' טז, טז-ט).

בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אביל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה (מלכים ב' טז, טט). היה זה בסוף ימי פקח, שהרי פקח מת בשנה הרביעית למלכות אחז, ופשוט שהדבר ארע בימי אחז (ובעקבות השחד).

גבע, וכו' (ישעיהו סוף פרק י'), חצה את ארץ בנימין והגיע עד ירושלים, ובלילה אחד הכה מלאך ה' את כל חילו, וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים (כל זאת מפורש להלן בפרקים לו-לז, ובמלכים ב' פרק יח-יט).

תוכן הנבואה בפרק ז: פסוקים א-ט נבואה על כך שפקח ורצין לא יצליחו לכבוש את ארץ יהודה [והם יישברו ע"י אשור]. פסוקים י-יז על האות מה' שכך יהיה [שלא יכבשו את יהודה]. פסוקים יח-סוף הפרק על עליית סנחריב בכל ארץ יהודה, ועל מפלתו, ועל השפע שיהיה ביהודה לאחר מכן.

א וַיְהִי בַיּוֹם אַחַז בֶּן יוֹתָם בֶּן עֲזִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, עָלָה רִצִּין מֶלֶךְ אֲרָם, וּפְקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם - לְמַלְחָמָה עִלְיָהּ (להילחם עליה), וְלֹא יָכַל לְהִלָּחֵם עִלְיָהּ - לֹא הִצְלִיחוּ לְהִלָּחֵם עַל יְרוּשָׁלַם:

ב וַיִּגְדַּל לְבַיִת דָּוִד (לאחז מזרע דוד) לְאָמֹר, נָחָה אֲרָם עַל אֶפְרַיִם - אֲרָם הִתְחַבְּרוּ עִם עֶשְׂרֵת הַשְּׁבֵטִים (ונלחמים יחדיו ביהודה וצרים על ירושלים) - וַיִּנְעוּ לְכַבּוֹ וּלְכַבֵּ עִמּוֹ, כְּנוֹעַ עֲצֵי יַעַר מִפְּנֵי רוּחַ, שֶׁהָרִי לֹא הָיָה מְסוּגָל לְהִתְמוּדָד עִם אֶחָד מֵהֶם. [יאפרים' הכוונה לכל עשרת השבטים]:

ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵל יִשְׁעִיָּהוּ, צֵא נָא לְקִרְאֵת אַחַז, אֲתָהּ וְשָׂאֵר יְשׁוּבֵי בְּנֵי - אֶתְּךָ וּבְנֵיךָ שָׂאֵר יְשׁוּבֵי צֵאוּ לְקִרְאֵת אַחַז - אֵל קֶצֶה תַעֲלֶת הַבְּרִכָּה הָעֲלִיּוֹנָה - אֵל מִסַּלַּת שְׂדֵה כֹּבֵס (מקום בירושלים³³ שם היה אחז):

ד וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו הַשְּׂמִיר וְהַשְּׂקֵט - שֶׁב עַל שְׁמֵרֶיךָ [הישמר], וְהָיָה שְׁלוֹ וְשִׁקְט - אֵל תִּירָא, וּלְכַבֵּד אֵל יְרֵךְ - מְשֻׁנֵי זַנְבוֹת הָאוֹדִים - הַעֲשֵׂנִים הָאֵלֶּה - אֵל תִּירָא מִשְׁנֵי

³³ עניין תעלה זו לא ברור, י"א שהיא בריכת חזקיהו, הנמצאת ברובע הנוצרי, משמאל לנתיב, ברחוב דוד [תחילת הירידה לשוק, מכוון שער יפו]. י"א באיזור ממילא. כמו"כ לא ברור כ"כ אם מקום זה הוא בתוך החומה או מחוץ לחומה, אם היה בתוך החומה, איך הגיע לשם רבשקה וחילו הכבד כמפורש להלן [לז], ואם היה מחוץ החומה, איך אחז יכול היה לשהות שם בזמן שמלך ארם ומלך ישראל שמו עליו מצור, ובמלכים ב' טז, מפורש שעשו מצור על אחז. ואולי, בכל הקרבות אחז היה חלש, אך באיזור של ירושלים הוא הצליח להדוף אותם, וכמפורש במלכים [וכאן] שלא הצליחו להילחם על ירושלים, וכך יכל היה אחז לצאת מחוץ לחומה. הר"ר ספייער ביאר לנו, שהנביא פגש את אחז, מקודם שהמלכים הגיעו לירושלים, שהרי מפורש כאן - ויוגד לבית דוד... ומה שייך להודיע לו אם הם כבר צרים על העיר, ולדעתו, הכתוב ולא יכול להילחם - הוא פסיק של הקדמה כללית, המבארת מה היה בסופו.

זנבות אודים (שאריות מקל שמדליקים בו) עם מעט עשן ואין בהם די להצית - **בְּחָרֵי אֶף - רָצִין וְאַרְם וּבֶן רַמְלִיָּהוּ**, כלומר אל תירא מכעס המלך רצין והארמים, והמלך פקח בן רמליהו, כי הכעס שלהם (והרצון שלהם לכבוש את ירושלים) הוא רק זנב אוד עם מעט עשן, ולא תהיה להם יכולת לכבוש אותך:

ה יען, **כִּי יַעַץ עֲלֶיךָ אֲרָם רָעָה - אֶפְרַיִם וּבֶן רַמְלִיָּהוּ** (עשרת השבטים ומלכם בן רמליהו יעצו -) **לְאמֹר:**

ו (עצת ארם ואפרים) **נַעֲלָה בִיהוּדָה וַיְקִיצָנָהּ** - נעלה על ארץ יהודה ונעורר אותה במלחמה - **וַנִּבְקַעְנָהּ אֲלֵינוּ** - נבקיע את החומה שלה (חומת ירושלים) שתהיה פתוחה בפנינו - **וַנִּמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ - אֶת בֶּן טְבַּאֵל** - את מי שיוטב בעינינו:

ז **כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה, לֹא תִקּוּם וְלֹא תִהְיֶה:**

ח **כִּי רֹאשׁ אֲרָם דָּמָשֶׁק - דַּמְשֶׁק** היא בירת ארם - **וְרֹאשׁ דָּמָשֶׁק רָצִין** - רצין הוא מלך דמשק בירת ארם, ותו לא, לא ישלוט על ארץ יהודה. וגם עשרת השבטים הצרים עליכם - הרי ש- **וּבַעוֹד שְׁשִׁים וְחֲמִשׁ שָׁנָה, יַחַת אֶפְרַיִם מַעַם** - עשרת השבטים יישברו מלהיות עם (לא יהיו עם מבוסס אלא יגלו למקומות נידחים), וכ"ש שלא יכבשו את יהודה:

ט **וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן - שוֹמְרוֹן** היא בירת עשרת השבטים - **וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן רַמְלִיָּהוּ** - מלך שומרון הוא בן רמליהו, ולא ישלוט גם על יהודה - **אִם לֹא תֵאֱמִינוּ - כִּי לֹא תֵאֱמִינוּ** - אם לא תאמינו שכך יהיה, הסיבה לכך היא כי אתם אינכם נאמנים לה', ולכן אתם סבורים שמתעים אתכם (כאמור, נבואה זו היא לאחז, שלא האמין בה):

י **וַיֹּסֶף יְהוִה, דָּבַר אֶל אֲחִזָּה לְאמֹר:**

יא **שָׂאֵל לָךְ אוֹת מַעַם יְהוִה אֱלֹהֶיךָ** - בקש אות מעם ה' (סימן או הוכחה שכך יהיה, שלא יוכלו לכבוש אותך) - **הַעֲמִק שְׂאֵלָה** - בקש אות בעומק התהום - **אוּ הַגְּבֵה לְמַעְלָה** - או בקש אות בשמים (הנה הירח יזוז ממסלולו וכדו'):

יב **וַיֹּאמֶר אֲחִזָּה, לֹא אֶשְׂאֵל, וְלֹא אֲנַסֶּה אֶת יְהוִה** (אחז אהב ע"ז, ודרש רק בה, ולא רצה לדרוש בנבואת ה', אך אמר בלשון כבוד כביכול אינו רוצה לנסות את ה', אך הנביא ידע את האמת והוכיח אותו [פס' הבא]. י"א שחזקיהו בנו תיקן עון זה בכך שדרש מישעיהו אות (מלכים ב' כ.ח. ולהלן)):

יג ויאמר, שִׁמְעוּ נָא בֵּית דָּוִד, הַמְעֵט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים - לא די שאתם מעייפים את נביאי ה' - כִּי תִלְאוּ גַם אֶת אֱלֹהֵי - בכך שאינך מתייחס לדבר ה', לבקש ממנו אות (דיבר בלשון רבים):

יד לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לְכֶם אוֹת (מבלי שתבקשו), הִנֵּה הַעֲלָמָה (אשת הנביא) הָרָה וְיִלְדֶת בֵּן, וְקִרְאת שְׁמוֹ עֲמֻנוּ אֵל - ותקרא שמו 'עמנו אל':

טו חֲמָאָה וְדָבַשׁ יֹאכֵל - לְדַעְתּוֹ מְאוֹס בְּרַע וּבַחֹר בְּטוֹב - כאשר יגיע לגיל שיוכל מדעתו למאוס ברע ולבחור בטוב, כבר לא תהיה מלחמה, ויאכל חמאה ודבש:

טז כִּי בְּטָרִם יֵדַע הַנְּעַר מְאֹס בְּרַע וּבַחֹר בְּטוֹב (מקודם שיגדל), תַּעֲזֹב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֲתָה קָץ - מִפְּנֵי שְׁנֵי מַלְכֵיהָ - אדמת יהודה שאתה קץ בה עכשיו מפני שני המלכים הנמצאים עליה³⁴ (רצין ופקח שכעת נלחמים ביהודה), היא תיעזב מהם (כלומר, הם יעזבו אותה):

יז יָבִיא יְהוָה עֲלֶיךָ (אחז) וְעַל עַמְּךָ (שבטים יהודה ובנימין) וְעַל בֵּית אָבִיךָ (מלכות בית דוד) יָמִים אֲשֶׁר לֹא בָאוּ (לא היו כאלו ימים רעים) לְמִיּוֹם סוֹר אֲפָרִים מְעַל יְהוּדָה - אֶת מֶלֶךְ אֲשׁוּר - ה' יביא את מלך אשור ויכה את בני יהודה, בצורה שלא הייתה כזאת מכה - מיום שעשרת השבטים עזבו את מלכי בית דוד משבט יהודה (מימי מות שלמה ומלוכת ירבעם בן נבט):

פסוקים יח-כ על עליית חיל סנחריב מלך אשור על כל ארץ יהודה בימי חזקיהו בן אחז, ועל מפלתו.

יח וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא - בתקופה הבאה [כ-27 שנה אחרי מפלת פקח ורצין] - יִשְׂרָק יְהוָה לְזָבוּב - (ה' ישרוק שריקה המרמזת להיאסף - לזבובים הארסיים³⁵)

34. מפלת פקח ורצין (שהוזכרה לעיל) היתה במהרה, שהרי בשנת ארבע למלכות אחז מת פקח....., עבר הירדן והגליל גלו ע"י מלך אשור עוד בימי פקח (ענין לעיל), ובאותו פרק זמן הגלה מלך אשור את דמשק בירת ארם לקיר. על כך נאמר - תַּעֲזֹב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֲתָה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מַלְכֵיהָ... וכן - יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמִשְׁקָא וְאֵת שְׁלַל שְׁמֵרוֹן לְפָנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר. (בימי חזקיהו גלו כל שארית עשרת השבטים לאשור).

35 איתא בגמ' שבת (קכא:): - חמשה נהרגין בשבת [חמשה מזיקין מותר להרגן בשבת] ואלו הן זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה ועקרב שבחדייב ונחש שבא"י וכלב שוטה בכל מקום. מכאן למדנו שהזבוב במצרים והצירעה בנינוה (בירת אשור) הם ארסיים. זבוב המוזכר אפשר שהכוונה לזבוב הצה צה', שהוא אכן מעביר מחלות קשות הגורמות למוות, אך תפוצתו היא בעיקר בדרום אפריקה (אפשר היה לומר שהוא 'בקצה יאורי מצרים' - כי הנילוס מתחיל שם,

השוכנים) - **אֲשׁוּר בְּקֶצֶה יְאֲרִי מְצָרִים - וְלִדְבוּרָה** (אולי הצרעה הארסית) **אֲשׁוּר בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר** - כלומר - ה' יקרא לחרקים עוקצניים ממצרים ומאשור (חיל אשור), שיבואו וישכנו בכל הפינות בארץ יהודה³⁶:

יט **וּבָאוּ וַנְחוּ כָלָם** (הזבובים והדבורות) **בְּנַחְלֵי הַבְּתוּת** - בבקעות בין ההרים (נחלי אכזב) השוממות - **וּבְנִקְיֵי הַסְּלָעִים** - ובחורי הסלעים - **וּבְכָל הַנְּעֻצִים** (אילני סרק) - **וּבְכָל הַנְּהַלְלִים** - ובכל העצים המהוללים (וי"מ מין אילן סרק), כביכול החרקים ישכנו על כל העצים, והכוונה שחיל אשור ימלאו את כל ארץ יהודה [וישחיתו רבות את הארץ ויושביה עד שיפלו]:

כ **בַּיּוֹם הַהוּא יִגְלַח אֲדָנִי בַתְּעַר הַשְּׂכִירָה** - בסכין גילוח (תער) משובח שאותו שוכרים האומנים - **בְּעֶבְרֵי נְהָר** (באנשי עבר המזרחי של נהר פרת - האשורים) **בְּמֶלֶךְ אֲשׁוּר** - **אֶת הָרֹאשׁ וְשַׁעַר הָרְגָלִים, וְגַם אֶת הַזָּקֵן תִּסְפָּה**, חיל מלך אשור נמשלים לשערות מלך אשור, ובכך שה' ישמיד את כל חילו בלילה אחת, נחשב הדבר כאילו גילח את כל שערותיו בתער מלוטש (ונשאר קרח):

פסוקים כא-כב נחמות על ימי חזקיהו אחרי מפלת אשור³⁷.

כא **וַהֲיָה בַּיּוֹם הַהוּא** - אחר מפלת סנחריב - **יְחִיָּה אִישׁ עֲגָלַת בָּקָר וְשְׂתֵי צֹאן** (ואלו בלבד יספיקו שפע חלב - עד כדי שיוכל לאכול חמאה בשפע):

אך לא מתיישב עם הנאמר בגמ' 'זבוב שבארץ מצרים', צירעה שבניונה אולי הכוונה לצרעה המזרחית (המכונה גם 'דבור'), שכן במצב שפריטים רבים תוקפים אדם עלולים לסכן את חייו, והם מסוגלים לעקוץ מספר פעמים (בשונה מהדבורה), אם כי בארץ היא לא נחשבת ייצור מסוכן כ"כ (וי"מ שהיא הצרעה המוזכרת בתורה, שה' שלח להכות את עמי כנען בימי יהושע).

³⁶ לפני שמלך אשור נפל בירושלים הוא נלחם בכוש (ישעיהו ל"ז, ט, מלכים ב' יט, ט), ונראה שבאותו פרק זמן הוא נלחם גם במצרים, כמפורש בישעיה (כד, ד) **כִּן יִנְהַג מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שְׂבִי מְצָרִים וְאֶת גְּלוֹת כּוּשׁ יַעֲרִים וְזִקְנִים עָרוֹם וְיַחֵף, וּמִכֶּאֱן שִׁמְפֶּלֶת מְצָרִים וְכוּשׁ הָיוּ בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק זָמַן. וּמִמְצָרִים וּמִכּוּשׁ הִגִּיעַ לִירוּשָׁלַיִם, וְאוֹלֵי עַל כֵּךְ נֹאמַר - יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה לְזָבוּב אֲשׁוּר בְּקֶצֶה יְאֲרִי מְצָרִים.** (אולי אח"כ קיבל תגבורת של חיילים רבים מאשור, ועל כך כתוב - **וְלִדְבוּרָה אֲשׁוּר בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר**). ואולי י"ל שמלך אשור נלחם על ירושלים עם חיילים רבים ממצרים ומאשור.

³⁷ אפשר שנבואה זו היא על השפע שהיה בימי חזקיהו כמפורש בדה"י ב' לב, כז-כט - **וַיְהִי לִיחֻזְקִיָּהוּ עֶשֶׂר וְכַבּוּד הָרַבָּה מְאֹד וְאַצְרוֹת עֲשָׂה לוֹ לְכֶסֶף וְלַזָּהָב וְלֶאֱבֹן יִקְרָה וְלִבְשָׁמִים וּלְמַגְנִים וְלִכְלֵל כְּלֵי חֲמֻדָּה... וְעָרִים עֲשָׂה לוֹ... כִּי יִתֵּן לוֹ אֱלֹהִים רְכוּשׁ רַב מְאֹד.**

כב וְהָיָה מִרְבַּע עֲשׂוֹת חֶלֶב יֹאכַל חֲמָאָה - מרוב החלב יאכל רק את החמאה (השומן של החלב) כִּי חֲמָאָה וּדְבַשׁ יֹאכַל כָּל הַנוֹתֵר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ - כל מי שישאר (ולא ייפול בחרב סנחריב) יאכל חמאה ודבש (יתענג על השפע שיהיה):

(פסוקים כג-כה, אינם ברורים לנו די הצורך)

כג וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, יְהִיֶה כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר יְהִיֶה שָׁם אֶלְף גֶּפֶן בְּאֶלְף כֶּסֶף (כרם עם אלף גפנים הנמכר באלף כסף³⁸) לְשֹׁמֵר וְלֹשֵׁית יְהִיֶה - יגדלו שם עשבי בר - מהעדר עבודת האדמה:

כד בַּחֲצִיִּים וּבִקְשָׁת יָבֹוא שְׁמָה (מפחד ליסטים), כִּי שֹׁמֵר וְשֵׁית תְּהִיֶה כָּל הָאָרֶץ - הכל יהיו שומם עם גידולי בר - שמיר ושית:

כה וְכָל הַהָרִים אֲשֶׁר בְּמַעְדָּר יַעֲדֶרֶן - בכלי חפירה יחרשום - לא תבוא שְׁמָה וְרֵאת שֹׁמֵר וְשֵׁית - לא יהיה שממה (עם שמיר ושית) - וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שָׁה:

פרק ח

נושאי הנבואה בפרק ח: פסוקים א-ד על מפלת ארם ועשרת השבטים בידי מלך אשור. המשך הנבואה, על מאסם במלכות בית דוד, על עליית מלך אשור על כל ארץ יהודה ומפלתו בימי חזקיהו, סוף הפרק על מפלת עשרת השבטים בימי מלך אשור.

הנבואה בתחילת הפרק על כך שה' אומר לישעיהו, לקחת גיליון [מגילה] גדול, ולכתוב עליו 'מהר שלל חש בז', ולהחתים עליו שני עדים נאמנים, שיהיה ברור שבזמן הקרוב, מלך אשור ישלול את שלל עשרת השבטים ושלל ארם.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי, קַח לְךָ גִּלְיוֹן גָּדוֹל (מגלה גדולה), וּכְתַב עָלָיו בְּחֶרֶט אָנוּשׁ - בכתיבת ידי אדם - לְמַהֵר שְׁלַל, חֶשׁ בַּז - למהר לשלול השלל, ויחיש לבז את הביזה³⁹ (כפל העניין במ"ש):

³⁸ המחיר אינו מובן דיו. ואולי כל גפן יימכר בסלע. אך יש מפרשים שכל גפן בככר כסף, וא"כ כרם בן אלף גפנים יימכר באלף ככרים, לכאורה הוא מחיר גבוה מאד [גם באמות המידה של ימינו במקומות יקרים], סכום שכזה היו מצוי רק בידי מלכים עשירים (ראה מלכים ב' טו, טז-יז).

³⁹ ראה בהערה לעיל, פרק ז' פסוקים י-יז.

ב וְאֶעֱזְדָה לִי - על המגילה - עֲדִים נֶאֱמָנִים, אֶת אֹרֵיָה הִכְהֵן, וְאֶת זְכָרְיָהוּ בֶן יְבֻרְכָיָהוּ [שיהיו חתומים על המגילה, להדגיש את החשיבות הנכתב במגילה]:

ג וְאֶקְרַב אֶל הַנְּבִיאָה (אשת הנביא), וְתַהַר וְתֵלֵד בּוֹ, וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי, קְרָא שְׁמוֹ - מִהַר שְׁלַל חֵשׁ בַּז:

ד כִּי בְטָרִם יִדַע הַנְּעַר - קְרָא אָבִי וְאִמִּי - יִשָּׂא (האויב) אֶת חֵיל דְּמִשְׁק (בירת ארם), וְאֶת שְׁלַל שְׁמֶרוֹן [בירת עשרת השבטים]⁴⁰ - לַפְּנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר - לפני שיגדל הילד, מלך אשור יכה את מלך ארם ומלך שמרון ויבזוז אותם:

פסוקים ה-ח תוכחה ליהודה על מאסם את מלכות בית דוד, המשך הפרק על מפלת סנחריב בירושלים.

תוכן הנבואה: יען (בגלל) שהעם ביהודה מאסו במלכות בית דוד (כי מלכות אחז הייתה חלשה באותה התקופה), וראו את מלכי עשרת השבטים וארם כמוצלחים, לכן ה' יביא עליהם את מלך אשור, שיכה בארץ יהודה (בימי חזקיהו)⁴¹, ונראה שגם בימי אחז הוא הצר ליהודה⁴². מלכות בית דוד נמשלת לזרימה האיטית של מי מעין השילוח, שהרי היו חלשים בתקופה זו, והנביא אומר לעם ביהודה - אם אתם מואסים במי השילוח, אני יציף עליכם את מי נהר פרת הגועשים ושוטפים - הנמשלים לאשור (היושבים מעבר לפרת) ששטפו וכבשו את העולם בתקופה זו, והם יצרו לכם.

ה וַיִּסֹּף יְהוָה, דְּבַר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר:

ו יַעַן כִּי מָאֵס הָעָם הַזֶּה - אֶת מִי הַשְּׁלַח הַהֲלָכִים לָאֵט - וּמִשׁוֹשׁ אֶת רִצְיֹן וּבֶן רְמִלְיָהוּ:

⁴⁰ אפשר שאין הכוונה לשלל העיר שומרון, אלא שללם של עשרת השבטים המכונים שומרון, [שלל ארץ נפתלי על כל חוף הכינרת, ועיון ואבל ובית מעכה וינוח, והגלעד, שכל אלו גלו בימי פקח (מלכים ב' טו, כט)].

⁴¹ לפני שמלך אשור נפל, הוא הצר רבות ליהודה, תפס את ערי הבצורות, והגלה רבים, בעיקר בשפלת יהודה (ואז התקיימו הנבואות בתחילת מיכה על ערי השפלה, באיזור בית שמש וחבל לכיש).

⁴² דברי הימים הימים ב' כח, כא.

ז וְלִכְּנֹן הִנֵּה אֲדַנִּי מַעֲלָה עָלֵיהֶם אֶת מִי הַנֶּהָר (פרת⁴³) הַעֲצוּמִים וְהַרְבִּים⁴⁴ - אֶת מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְאֶת כָּל כְּבוֹדוֹ - וְאֵת כָּל חִילוֹ - וְעֵלָה עַל כָּל אֲפִיקָיו - וְהִלָּךְ עַל כָּל גְּדוֹתָיו:

ח וְחִלָּף בִּיהוּדָה - שְׁטַף (ישטוף ויכבוש את ערי יהודה) וְעִבֵר - עַד צְוֹאֵר יַגִּיעַ - עד סמוך לעיר ירושלים (ירושלים היא הראש, וסביבה זה הצוואר, כי סנחריב שטף את ערי יהודה והגיע קרוב לירושלים⁴⁵ - אך לא הספיק להילחם בירושלים) - וְהָיָה מִטּוֹת כְּנָפָיו - מְלֵא רֹחַב אֲרָצָךְ עִמָּנוּ אֵל - ותהיה נטית (התפשטות) מחניהו - על פני כל רוחב ארץ יהודה - המכונה עמנואל (כי ה' עימנו, ויכה את אשור, וחזקיהו יצלח מאד):

פסוקים ט-י, קריאה לכל חיל אשור, שיישברו, ויאבדו עיצות, ולא יעלה בידם לכבוש את ירושלים.

ט רַעוּ עַמִּים וְחַתּוּ - תישברו עמים, והישברו (כפל העניין) - וְהֶאֱזִינוּ כָּל מַרְחָקֵי אֲרָץ - הגויים היושבים במרחקים, ועוזרים לאשור להילחם בירושלים - האזינו לדברי - הַתְּאָזְרוּ וְחַתּוּ - הַתְּאָזְרוּ וְחַתּוּ - תתחזקו ותתעוררו מלחמה אך לבסוף תישברו (התאזרו לשון איזור במתנים, שהיא דוגמה לגבורה וחריצות):

י עֲצוּ עֵצָה וְתַפֵּר - תחשבו עצה לכבוש את ירושלים - והיא תופר - דְּבַרוּ דְבַר וְלֹא יִקּוּם - דברו ביניכם לכבוש את ירושלים - אך הדבר לא יצלח - כִּי עִמָּנוּ אֵל:

⁴³ עפ"י רוב במקרא, כאשר מוזכר 'נהר' הכוונה לנהר פרת (ואולי גם החידקל איתו). עפ"י התרגום, גם כאשר מוזכר במקרא 'נהר' ע"י משל - הכוונה לנהר פרת, כגון 'כנהר שוטף' בפרק האחרון... וכן כגנות עלי נהר. אשור ישבו בעבר לנהר (ובירתם על גדות החידקל), ובפסוק זה הם נמשלים לנהר, דומה לזה בירמיהו (ב,יח) וַיֵּהָרֵג לְדָרְךָ אֲשׁוּר לְשִׁתּוֹת מִי נְהָר (נעזרים באשור, וכביכול שותים ממי פרת). כי במזרח הקרוב אין כמעט גשם, והיישוב היה סמוך לנהרות (פרת וחידקל), ומחייבתם היתה מימי הנהרות.

⁴⁴ למותר לציין שפרת הוא נהר גדול, הספק המים שלו פי 50 מנהר הירדן, ופי 100 מהירקון, במקום מסויים רוחבו מגיע לק"מ. במקומות מסויימים - לעיתים קרובות, הפרת עולה על גדותיו ומציף את האדמה הסמוכה לו בשיטפונות אדירים - ולאחר שחוזר למקומו, מותר אחיו מרבצי סחף, ושטח גדול של ביצות.

⁴⁵ בימי חזקיהו, מלך אשור תפס את כל ערי יהודה בצורות (ישעיה לז,א). אך על ירושלים הוא לא ירה אף לא חץ אחד (ישעיה לז,לג).

פסוקים יא-טז, אזהרת הנביא לעם יהודה, שלמרות חולשת מלכות בית דוד, [שנפלו בידי אויבים רבים, כאמור], לא לנסות למרוד בבית דוד. ומי שיעשה זאת, יפול ויישבר [כגון ארם, עשרת השבטים, וביהודה שבנא וסיעתו שרצו להיכנע לסנחריב בימי חזקיהו].

יא **כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי - כְּחֻזְקַת הַיָּד -** כאשר חזקה על יד ה' (שרתה עלי הנבואה), **וַיִּסְרַנִּי (נתן לי מוסר) מִלְּכַת בְּדֶרֶךְ הָעַם הַזֶּה -** שלא אלך בדרך העם הזה, **לְאָמַר -** כך יסרני ה' (המובא בפסוק הבא):

יב **לֹא תֹאמְרוּן קֶשֶׁר -** אל תצטרפו למרד במלכות בית דוד⁴⁶ - **לְכָל אֲשֶׁר יֹאמַר הָעַם הַזֶּה קֶשֶׁר -** כל אשר יאמר שכדאי בזמן זה למרוד - **וְאֵת מוֹרָאוֹ לֹא תִירָאוּ -** ולא תעריצו - אל תשיתו לב לכך שהם מנסים להחדיר פחד מסנחריב, אל תיראו מכך ואל תעריצו את הפחד:

יג **אֵת יְהוָה צָבָאוֹת אֲתוֹ תִקְדִּישׁוּ -** בכך שתאמינו ותבטחו רק בו - **וְהוּא מוֹרְאֵכֶם (רק הוא האלהים שתיראו מלפניו) וְהוּא מַעֲרִצְכֶם -** דעו כי רק הוא מחזק את ידכם [לשון עריצות וחוזק]:

יד העצה של המורדים במלכות בית דוד - **וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ -** יהיה להם למקדש - [סומכים ומקדישים את העצה] - **וְלֹאֲבֹן נִגְף (העצה תהיה כמו אבן על הדרך שניגיפים בה הרגליים) וְלִצְוֹר מִכְשׁוֹל (אבן גדולה - מכשול על הדרך) לְשִׁנֵּי בְתֵי יִשְׂרָאֵל (לבית יהודה ולבית ישראל) לֶפֶח (מלכודת) וּלְמוֹקֵשׁ -** לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם - וגם ליושב ירושלים העצה תהיה לפח ולמוקש, תוכן הפסוק: העצה והרעיון למרוד או להשבית את מלכות בית דוד, שנראה להם כרעיון בריא וטוב [למקדש], תיהפך להם למכשול, גם לבני יהודה [שרצו למרוד] וגם לישראל שנלחמו בירושלים ורצו להשבית את הממלכה, וגם ליושבי ירושלים שחלקם נסחפו לעצה זו, כי ראו את מלך ישראל מצליח, ואת מלך יהודה כושל:

טו **וְכִשְׁלוּ בָם רַבִּים (בעצה הנ"ל), וְנָפְלוּ וְנִשְׁבְּרוּ - וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכְּדוּ:**

טז **צוֹר תְּעוֹדָה -** תצרור [תשמור] את העדות⁴⁷ - האזהרה [נבואה זו שהזהרתני] - **חֲתוּם תִּזְרֶה בְלִמְדֵי -** תחתום הוראה זו בלב תלמידי [הדרך לשמור על חפצים הוא לצרור אותם בכלי כל שהוא, ולחתום עליהם, שלא יגעו בהם. והנביא מוזהר לשמור היטב ולא לשכוח את הנבואה, ולשמור אותה בלב תלמידיו]:

⁴⁶ בימי אחז, רבים ביהודה רצו למרוד ולהיכנע לאשור.

⁴⁷ עדות הכוונה לאזהרה, כך גם במקראות רבות בירמיהו, ובעוד נביאים.

פסוקים יז-יח דברי הנביא, על הנהגת ה' בימיו, ועל בניו שנקראו על שם האותות.

יז וְחִכִּיתִי לַיהוָה - הַמִּסְתִּיר פָּנָיו מִפֶּיַת יַעֲקֹב (מעשרת השבטים העתידיים לגלות) וְקִוִּיתִי לוֹ (שיושיע את ארץ יהודה):

יח הִנֵּה אֲנֹכִי וְהִילָדִים אֲשֶׁר נָתַן לִי יְהוָה, לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל (שאר ישוב, עימנו אל, מהר שלל חש בז), מֵעַם יְהוָה צְבָאוֹת הַשָּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן:

פסוקים יט-סוף הפרק, תוכחה ואזהרה לא לדרוש באוב וידעוני, כי הם עתידים לראות בבירור שתועבות הללו לא יועילו. פסוק כ"ג על גלות עשרת השבטים.

יט וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם - הרשעים שביניכם (בארץ יהודה) - דַּרְשׁוּ אֶל הָאֲבוֹת וְאֶל הַיְדֻעֲנִים הַמְצַפְצָפִים וְהַמְהַגִּים, תגידו לרשעים הללו - הֲלוֹא עִם אֵל אֱלֹהֵינוּ יִדְרֹשׁ - בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים - ראוי שהעם ידרוש אל אלהיו (ה'), ולא לדרוש את המתים לעזרת החיים:

כ לְתוֹרָה וּלְתַעֲוָה - אני מורה אתכם, ומעיד (מזהיר) בכם - אִם לֹא (שבועה ש-) יֹאמְרוּ (שהאובות והידעונים הם) כְּדָבָר הַזֶּה - אֲשֶׁר אֵין לוֹ שָׁחַר - אין בהם שבריר של אור [חסרי כל תועלת]:

כא וְעַבְרָה בָּהּ נִקְשָׁה וְרַעַב - יהיו לו קשיים ורעב לכל העובר בדרך זו (לשאול באוב) - וְהָיָה כִּי יִרְעַב וְהִתְקַצֵּף - (הרעב ירגיז אותנו) וְקָלַל בְּמַלְכוֹ וּבְאֱלֹהֵינוּ - יקלל את מלכו ואת אליליו כי יראה שאינם עוזרים לו, ואח"כ- וּפְנָה לְמַעְלָה - יפנה למעלה אל ה' לעזרה (וה' יאמר לו איה אלהיך אשר עשית לך):

כב וְאֶל אֶרֶץ יִבִּיט - אם ינסה להביט בארץ, ולמצא עוזר כלשהוא [ממלכי ארץ] - וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֻׁכָה - מְעוֹף צִוְקָה [חושך וצרה], וְאִפְלָה מִנְדַּח - ונידח לחושך:

כג כִּי לֹא מוֹעֵף לְאֲשֶׁר מוֹצֵק לָהּ - אין עיפות וחולשה להאוב המציק לעשרת השבטים - כְּעַת הָרֵאשׁוֹן הַקַּל אֲרָצָה זָבֻלוֹן וְאֲרָצָה נַפְתָּלִי - בפעם הראשונה שמלך אשור יתן מכה קלה (יחסית) הוא יכה ויגלה את ארץ זבולון (דרום הגליל התחתון) ואת ארץ נפתלי (כל חוף הכינרת וההרים ממערב לה וצפונה עד קרוב ל-דן) - וְהֶאֱחָרוֹן הַכְּבִיד - ופעם האחרונה יתן מכה כבידה שיגלה את כל עשרת השבטים, והוא יעבור - דָּרָךְ הַיָּם, עֶבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם - האוב יעבור בדרך הים [כביכול כביש החוף], ובעבר הירדן ובגליל הגויים [י"א הגליל]:

פרק ט

פסוקים א-ו הם נחמה ליהודה בימי חזקיהו, מפסוק ו', נבואת תוכחה קשה כפי שיבואר להלן.

תחילת הנבואה היא על כך שבני יהודה שהיו בחשכת פורענות סנחריב, שהכה רבות ביהודה, והשחית את הארץ, הם ראו אור גדול במפלת סנחריב - ושמחו על כך מאד. פסוקים ה-ו על הצלחת חזקיהו.

א **הָעַם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ (בני יהודה) רְאוּ אֹר גָּדוֹל (במפלת סנחריב), יִשְׁבִּי בְּאֶרֶץ צְלָמוֹת (חושך), אֹר נִגַּה עֲלֵיהֶם - האור האיר עליהם:**

ב **הַרְבִּיתַּת הַגּוֹי - הגדלת את שם הגוי - לֹו הַגְּדִלְתָּ הַשְּׂמֵחָה - הגדלת לו את השמחה - שְׂמָחוּ לְפָנַי (במפלת סנחריב) כְּשִׂמְחַת בְּקִצִּיר - כְּאִשֶׁר יִגְיִלוּ בְּחֻלְקָם שָׁלָל:**

ג **כִּי אֶת עַל סִבְלוֹ - עול המכביד עליו (אשור שהכבידו על יהודה) - וְאֶת מַטֵּה שְׂכָמוֹ - מקל הנמצא על כתיפו (ועליו משאות כבדים משני הצדדים, כנהוג) - שֶׁבֶט הַנִּגַּשׁ בּוֹ - שילטון (הנמשל לשבט⁴⁸) הנוגש ביהודה [אשור] - הַחֲתַתְּ כְּיֹום מִדְּיָן - שברת תוך זמן קצר (בלילה אחד), כמו שבימי גדעון, שבזמנו מדין לחצו את ישראל שבע שנים, ובלילה אחד גדעון ואנשיו החלו להילחם בהם, ולמחרת לפני בא השמש, כל מלכי מדין כבר היו בידי גדעון (שופטים פרקים ו-ח):**

ד **כִּי כָל סְאוֹן סֵאֵן בְּרַעַשׁ - קול שאון המלחמה מרעיש ברעש [סאון כמו שאון - רעש מהומה, משעטת הסוסים והגפת המגינים זה בזה] - וְשִׂמְלָה מְגוֹלְלָה בְּדָמִים - בגדי ההרוגים מתגוללים בדמים [פורענות סנחריב ביהודה] - וְהִיָּתָה לְשִׂרְפָה מְאֻכֶּלֶת אֵשׁ⁴⁹ - מחנה סנחריב ייהפך לשריפה, ולמאכולת אש:**

⁴⁸ כמ"ש לא יסור שבט מיהודה.

⁴⁹ ניתן לפרש, שלמרות ההרוגים הרבים שהיו ביהודה בימי אחז [כמבואר לעיל], ואפשר ששרפו ערים ביהודה כפי שבעבר היה נהוג לעשות באויבים [והייתה לשריפה - כמה ערי יהודה היו שרופים], עם זאת יש נחמה [פסו' הבא] כי ילד יולד לנו, כך ביארנו בחזון הנביאים. אך לפי פירוש זה, תחילת הפרק על השפע לאחר מפלת סנחריב, ופסוק זה על ימי אחז [כ-27 שנה לפני כן], ולכן העדפנו לפרש על ימי חזקיהו. אמנם מהפסוק הבא 'כי ילד יולד לנו... אולי משמע שעדיין לא מלך, ונראה שנבואה זו נאמרה בימי אחז, ולפי זה נראה יותר ליחס את הנבואה לימי אחז, שאז הנביא אומר ליהודה - העם הולכים בחושך [בימי אחז] עתידים לראות אור גדול - שעתידי להאיר עליהם בימי חזקיהו.

ה **כִּי יֵלֵד יֵלֵד לָנוּ, בֶּן נִתַּן לָנוּ** [חזקיהו], **וַתְּהִי הַמְּשָׁרָה עַל שְׂכָמוֹ** - ותהיה המלוכה והשררה על שכמו - **וַיִּקְרָא שְׁמוֹ - פֶּלֶא יוֹעֵץ אֶל גִּבּוֹר אָבִי עַד שֶׁר שְׁלוֹם**, מכנים את חזקיהו - פלא יועץ וכו', כי בזכותו ראינו שה' הוא יועץ פלאים, אל גיבור, אבינו לעד, שר השלום [כי על ידו יהיה לנו שלום מחרב אשור ופלשתים]:

ו שמו של חזקיהו [פלא יועץ...] מרמז - **לְמַרְבֵּה הַמְּשָׁרָה** - לריבוי [גדולת] הממשלה שתהיה לו - **וּלְשְׁלוֹם אֵין קֶץ** [שלום רב ללא שיעור] - **עַל פֶּסַע דָּוִד וְעַל מַמְלַכְתּוֹ, לְהַכִּין אֹתָהּ** [לבסס אותה⁵⁰] **וּלְסַעֲדָהּ** [לתמוך בה] - **עֵינֵי - בְּמִשְׁפַּט וּבַצְדִּיקָה, מַעֲתָהּ וְעַד עוֹלָם** [זמן רב] - **קִנְיַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת** - תעשה את הדברים הנפלאים הללו לחזקיהו:

מכאן ועד לפרק הבא פסוק ד', ישנן ארבע תוכחות, המסתיימות בביטוי - **בְּכֹל זֹאת לֹא שָׁב אִפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה**. כלומר, ה' מביא מכה קשה, ועדיין לא שב אפו - מרוב כובד העוונות והפשעים.

תוכן הנבואה: תיאור חרון אף נורא, שה' מכה בישראל מכות קשות, אוייבים מכים מפנים ומאחור, גדולים וקטנים נספים, הפורענות פוגעת גם ביתומים ואלמנות, ואין כל מנוס מהפורענות, ולמרות הכל עדיין לא שב חרון אף ה', ועוד יד ה' נטויה להכות בישראל. החטאים המוזכרים בנבואה זו, הם שלמרות הצרות לא שבו אל ה', כולם פועלי רע, עושקים איש את רעהו, שופטים בשקר, ועושקים דלים יתומים ואלמנות.

י"מ שהתוכחות הללו מכוונות ליהודה⁵¹, אך ישנן גם כמה תמיהות על

⁵⁰ כמו את הכיור ואת כנו, בסיס.

⁵¹ כך פירוש רש"י בפסוק י"א בפירוש השני, ובחזון הנביאים ביארנו כך. והראיות לכך הן, שהרי בפסוק י"א נאמר - **אָרַם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאַחֵר... כְּלוֹמַר שֶׁהִם סוֹבְלִים מֵאֲרָם וּמִפְלִשְׁתִּים, וּבִימֵי אַחַז מְפֹרָשׁ בְּדַה"י שֶׁאֲרָם הִרְגוּ בִיהוּדָה, וּפְלִשְׁתִּים כִּבְשׁוּ עָרִים מִיְהוּדָה - וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֶלְהֵיוּ בְּיַד מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּכּוּ בוֹ וַיִּשְׁבּוּ מִמֶּנּוּ שְׁבִיבָה גְדוֹלָה וַיִּבְיֵאוּ דָרְמָשְׁק... וּפְלִשְׁתִּים פֶּשְׁטוּ בְּעָרֵי הַשְּׂפֵלָה וְהִנְגַּב לִיהוּדָה וַיִּלְכְּדוּ אֶת בֵּית שְׁמֶשׁ וְאֶת אֵילֹן וְאֶת הַגְּדָרוֹת וְאֶת שׁוֹכֵי וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת תְּמִנָּה וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת גְּמוּז וְאֶת בְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁבּוּ שָׁם... [דברי הימים ב' פרק כ"ח]. העיר בית שמש הייתה מאז ומעולם של ישראל, גם בזמנים הקשים בימי שמואל בזמן שלקחו את הארון (שמואל א' ו', י"ג), ובימי אחז הפלשתים כבשו אותה. כידוע הפלשתים היו שולטים**

פירוש זה⁵².

ויושבים על כל חוף הים של יהודה, מעזה ועד (גוש-) דן. על כל נאמר - **וּפְלִשְׁתִּים מֵאַחֲזֹר**. לאור זאת, אילו היה מוזכר רק 'ארם' או רק 'פלשתים' אפשר היה ליחס את הנאמר על יהודה, ועל אחת כמה וכמה ששניהם מוזכרים במשפט אחד.

⁵² ישנן כמה תמיהות על הפירוש המייחס נבואה זו על יהודה. שהרי פסוקים ח-י הם על עשרת השבטים וארם (שהרי מפורש בהם 'אפרים' ו-'ארם'), והיאך בפסוק י"א לפתע עובר הנביא לעסוק בפורענות על יהודה. אך גם אם ניחס את הנבואה לעשרת השבטים - סדר הפסוקים אינו ברור דיו, שהרי פסוק י' מדבר על מפלת ארם ביד אשור בימי פקח, ככתוב - **וַיִּשְׁגַּב יְהוָה אֶת צָרֵי רָצִין עָלָיו וְאֶת אֲיָבֵיו יִסְכְּסֵךְ**, ובפסוק י"א חדל הנביא מלעסוק במפלת ארם ביד אשור והחל לעסוק בזמנים אחרים - בהם ארם הצרו לעשרת השבטים. אי"כ ע"כ מפסוק י"א עובר הנביא לנושא חדש [בהערה להלן יובא הסבר למפרשים בדרך זו].

לפי פירוש זה [המייחס את הנבואה ליהודה], בפסוקים ח-י אומר ה' ליהודה, עליכם לקחת מוסר מהצרות ולא ולהתעלם, שהרי עשרת השבטים - אמרו - לבנים נפלו וכו', וה' הוסיף עליהם צרות, וגם על ארם העוזרים להם, ואתם בני יהודה אל תלכו בדרך הרעה הזו, כך שבעצם כל הנבואה מפסוק ז' רק ליהודה. כך ביאר לנו הרה"ג ר' בנימין גורדון שליט"א, מבני ציון המצויינת.

עוד יקשה לפירוש זה המייחס את הנבואה ליהודה, הכתוב בפסוק י"א - **וַיֹּאכְלוּ אֶת יִשְׂרָאֵל**, וכן להלן - **וַיִּכְרַת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל** - ולכאורה צריך היה לומר 'ויאכלו את יהודה' ויכרת ה' מיהודה? ההסבר לכך משום שישעיהו היה ביהודה וקרא להם ישראל, וכבר מצאנו מקראות רבים בנביאים אחרונים שנאמר בהם 'ישראל' והכוונה ליהודה. וכן בדה"י נאמר - יהושפט מלך ישראל (דה"י ב' כ"א, ב), אחז מלך ישראל (דה"י ב' כ"ח, יט), למרות שאסא ואחז היו מלכי יהודה. אמנם אולי יש להביא ראיות מנבואות לפני גלות עשרת השבטים שנאמר בהם 'ישראל' והכוונה ליהודה [כך דרש הר"ר ספייער], אך גם דבר זה מצאנו רבות, שמקראות שנראה בבירור שהכוונה בהם אך ורק ליהודה, והם מכונים 'ישראל', כגון בתחילת הספר - ישראל לא ידע... בפרק ד' - ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל... בפרק הקודם - לאותות ולמופתים בישראל... ובפרק הבא נאמר - כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים... במיכה (ג, ח-ט) - להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו... ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל.. שם הכוונה אך ורק ליהודה [עייין בביאוריניו שם], וכן בפרק א' במיכה בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל... (וכן במלכים ...) נאמר על בני יהודה בימי חזקיהו - היו בני ישראל מקטרים לו... אמנם גם לאחר כל הראיות, עדיין תמוה, שהרי פרקים ז-י הם נבואות על עשרת השבטים ועל יהודה, ולכל אחד מהם נבואה שונה, ולכאורה, אם היה הנביא רוצה להזכיר את בני יהודה, לא היה

יש מפרשים, שהנבואה מכוונת לעשרת השבטים⁵³.

מכנה אותם 'ישראל' שהוא כינוי ידוע לעשרת השבטים [כגון בתחילת הנבואה לעיל ז, א, אם כי במהלך הנבואה, עשרת השבטים מכונים 'אפרים' ולא 'ישראל'], אמנם בספר ישעיה, פעמים רבות בני יהודה מכונים 'ישראל' כי הם עמ"י השומעים אותו, וכפי שהוכח לעיל. כמו"כ מפרק מ' ואילך - נבואות רבות נאמר בהם ישראל והכוונה ליהודה.

⁵³ רש"י בפירוש הראשון, הרד"ק, ועוד. לפי פירוש זה גם הנבואה בפסוק י"א (אַרְם מְקַדֵּם וּפְלִשְׁתִּים מְאַחֵז...) על עשרת השבטים, כלומר שהגם שארם ופלשתים הכו בהם, עדיין לא שבו אל ה'. ואלו הראיות לכך: בפסוקים אלו מוזכר 'ישראל', ואם היה מנבא על יהודה היה מזכיר יהודה [שהרי בפרקים אלו בד"כ אלו הנבואות הנבואה היא או על יהודה או על עשרת השבטים], ואכן בפשטות כאשר מוזכר 'ישראל' נבואות הללו, הכוונה לעשרת השבטים, כמו בכל המקראות בנביאים אחרונים. כמו"כ ארם היו הצוררים הקשים של עשרת השבטים בכמה תקופות, ולכן הזכיר את סבלם מארם בפסוק י"א.

לפי פירוש זה נראה גם סדר במקראות, שהרי ברור הדבר שפסוקים ח-ט הם על עשרת השבטים [שהרי מוזכר בהם אפרים ושומרון], ופסוק י"א הוא המשך הנבואה.

אך ישנן תמיהות קשות על ביאור הנבואה בפסוק י"א לעשרת השבטים, שהרי בימי הנביא ארם היו בשלום עם עשרת השבטים [ונלחמו איתם יחד ביהודה], והזמנים שארם הצרו להם היו רק כ-90 שנה לפני שנאמרה הנבואה (בימי יהואחז בן יהוא, ובימי יהוא), והיאך מזכיר כאן שארם מכים בהם. אמנם יש לתרץ, שמפאת העובדה שארם היו הצוררים הקשים ביותר של עשרת השבטים במשך כל שנות מלכותם (למעט בימי אחז וחזקיהו), אזי כאשר הנביא רוצה להוכיח אותם על זמנים שחטאו למרות שהם סבלו, מזכיר להם את ארם.

העניין שפלשתים הצרו לעשרת השבטים תמוה מאד, שהרי בכל המקרא לא מוזכר שפלשתים הצרו לעשרת השבטים מימי שלמה בן דוד, (וגם לא ליהודה, אמנם בדה"י ב' פרק כ"א, מבואר שהפלשתים הצרו ליהורם מלך יהודה, אך יתכן שאלו פלשתים אחרים **'אשר על יד כושים'** ככתוב שם, ולא הפלשתים הידועים, כמו"כ היו זמנים שעשרת השבטים צרו על הפלשתים מלכים א', טו, כז. וכן טז, טו).

עוד קשה לפירוש זה, אם פסוק י"א על עשרת השבטים, הרי שגם המשך הנבואה היא על עשרת השבטים, וא"כ יקשה להבין את הנבואה בסוף הפרק - **מְנַשֶּׁה אֶת אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל יְהוּדָה**, שהרי בפסוק זה מפורש שהנבואה היא פורענות על יהודה, שמכים בהם ועדיין ה' כועס עליהם, ומוזכר שם הביטוי - **בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה**, כפי המוזכר בפסוק י"א, ולכאורה זו נבואה אחת. אך האבן עזרא והמצודות מבארים, שאפרים הכה במנשה

אמנם ניתן לפרש נבואה זו על כל ישראל. לפי פירוש זה, מהלך הנבואה היא תוכחה כללית על עמ"י שבזמנים שובל מהגויים ולא שבו אל ה', ולעיתים מזכיר זמנים בהם בני יהודה שובל ולא שבו אל ה', ולעיתים מזכיר את עשרת השבטים בעניין זה. ואת המקראות להלן נבאר עפ"י פירוש זה⁵⁴.

ומנשה באפרים, ושניהם הכו ביהודה [כך משמע מהעניין בפסוקים הקודמים], לפי זה עיקר הנושא הוא תוכחה לעשרת השבטים. אמנם, רש"י, התרגום, מהר"י קרא, ועוד, לא ביארו כך, ולשיתם קשה פירוש זה.

עוד קשה לפירוש זה: אם רצה הנביא להזכיר פורענויות שעברו על עשרת השבטים, היה מזכיר את שבלם מאשור, שהרי הם שבלו בימי אחז מאשור כנ"ל [והרי גם אז לא שבו אל ה'], ומדוע לסגת אחור ולעסוק בזמנים בהם הם שבלו בימי יהואחז בן יהוא? וא"ת שהנבואה נאמרה בזמן שהם עדיין לא נפלו בידי אשור ולכן לא מוזכר אשור? א"כ מפלת רצין מלך ארם גם היא עדיין לא הייתה והנביא עוסק בה ככתוב - **וַיִּשְׁגַּב יְהוָה אֶת צְרִי רָצִין**... [או שהכוונה שה' עתיד לשגב את צרי רצין, ועדיין לא קרה]. ויש לתרץ, שעניין הנבואה היא להוכיח אותם על זמנים בהם הם שבלו ולא שבו אל ה', וזה היה בעיקר בימים בהם לחצו הארמים את ישראל [ועדיין תמוה היאך מזכיר את הפלשתים, ברור הדבר שפלשתים לא הכו בהם רבות, שהרי הדבר לא מוזכר בכל המקרא. ואולי י"ל שעיקר הנבואה על לחץ ארם, והזכיר את הפלשתים - אגב אורחא, ואולי היו זמנים שהם ניצלו את חולשתם של עשרת השבטים בזמן שארם הכו בהם].

הרה"ג ר' אברהם פנט שליט"א, מבאר, שבפסוק י"א הנביא לא עבר לנושא חדש מקודמו, הנושא הוא תוכחה ופורענות ומפלתם של עשרת השבטים, ואף פסוק י' המוזכרת בו מפלת ארם - **וַיִּשְׁגַּב יְהוָה אֶת צְרִי רָצִין** [מלך ארם] **עָלָיו וְאֶת אֲיָבּוּ יִסְכֶּסֶף** - הנושא העיקרי הוא לא ארם אלא מפלת עשרת השבטים, אך מפני שארם עזרו לעשרת השבטים מזכיר את מפלת ארם. ובפסוקים הבאים ממשיך להוכיח את עשרת השבטים על זמנים שונים בהם ה' הכה בהם ולא שבו אל ה'.

⁵⁴ עפ"י פירוש זה, הפרשה מדברת על כל 12 שבטי ישראל, שה' כועס עליהם ומכה בהם, והם אינם שמים על לב, לאפרים נפלו הלבנים - ולא הבינו את הרמז, וליהודה פלישתים מאחור, וגם הם לא הבינו את הרמז - ולכן לא שב אפו ועוד ידו נטויה כך העיר הר"ר ספייער שליט"א, וכך נבאר את כל עיקר הנבואות גם על עשרת השבטים וגם על יהודה בשווה, אמנם יש משפטים בנבואה שיותר מתייחסים ליהודה ויש לעשרת השבטים. [אמנם הר"ר ספייער מבאר כדי ליישב את התמיהות שהוזכרו לעיל [בהערות], שבעצם עיקר הנבואה על עשרת השבטים (שהרי כך

ז דָּבַר שְׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב - וַנִּפְּל בְּיִשְׂרָאֵל - וּנְשַׁמַּע בְּיִשְׂרָאֵל (לבנים נפלו... פסוק ט'):]

ח וַיִּדְעוּ הָעַם כְּלוּ אַפְרַיִם וַיֹּשֶׁב שְׁמֵרוֹן [עשרת השבטים ויושבי שומרון בירתם], בְּגִאוֹה וּבְגִדָל לִבָּב, לֵאמֹר [אמרו את הנאמר בפס' הבא]:

ט לְבָנִים נִפְּלוּ וְגִזִּית נִבְּנָה - נִפַּל בְּנִיין פְּשוּט מִלְּבָנִים [עשויות טיט עם קש וכדו'], וּבִמְקוֹמוֹ נִבְּנָה בְּנִיין מִפּוֹאֵר מֵאֲבֵנֵי גִזִּית [אבנים מסותות], שְׁקִמִּים גִּדְּעוּ וְאַרְזִים נִחְלִיף - נִכְרְתוּ עֲצֵי שְׁקִמָּה [מין תאנה מדברית], וּבִמְקוֹמָם יִצְמַח עֵץ אֲרֻז שְׁהוּא יוֹקֵרְתִי בְּהֶרְבֵּה מִהַשְׁקִמָּה, כְּלוֹמֵר: אֲמַנֵּם נִכְשַׁלְנוּ, אֲךָ נִקּוּם וַיִּיטִיב לָנוּ אַחֲרֵיתֵינוּ מֵרַשְׁתֵּינוּ⁵⁵:

י וַיִּשְׁגַּב יְהוָה אֶת צָרֵי רְצִין עָלָיו, וְאֶת אֵיבָיו יִסְכֶּסֶךְ - אִמְרַתֶּם לְבָנִים נִפְּלוּ וְגִזִּית נִבְּנָה, אֲךָ לֹא יַעֲלֶה בִּידְכֶם, כִּי אִרְם הַעוֹזָרִים אֶתְכֶם נוֹפְלִים, וְהִ' יִשְׁגַּב אֶת צוֹרֵי רְצִין עָלָיו, וְאֶת אוֹיְבָיו הַשְּׂאוֹרִים הִ' מִסְכֶּסֶךְ עָלָיו [יסבך אותם בו] - וְלֹא יוֹכֵלוּ לַעֲזוֹר לָכֶם:

יא אִרְם מְקַדֵּם - אִרְם בָּאוּ מִמְזֹרַח אִי"י - וּפְלִשְׁתִּים מֵאַחֲזֹר - וּפְלִשְׁתִּים יוֹשְׁבֵים עַל פְּנֵי כָל מַעֲרָב אֶרֶץ יְהוּדָה [על כל חוף הים מעזה ועד יבנה] - וַיֵּאכְלוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל פֶּה - אִכְלוּ אֶת אֶרֶץ עַמִּי בְּכָל מְקוֹם [או כל פה של האויבים אכל, כְּלוֹמֵר כָּל חֵייל הַצָּר לָהֶם], בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אִפּוֹ [לא שב אף ה' מעמ"י] וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה - וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה לַהֲכוֹת בְּהֶם מִכּוֹת נוֹסֵפוֹת:

יב וְהָעַם לֹא שָׁב עַד הַמִּפְּהוֹ - עַמִּי לֹא שָׁבוּ עַד שֶׁהִ' הִכָּה אוֹתָם, וְאֶת יְהוָה צָבָאוֹת לֹא דָרְשׁוּ [למרות שעמ"י סבלו, עדיין לא שבו אל ה'⁵⁶]:

ביארו רוב המפרשים), אך אגב אורחא מוכיח גם יהודה, כגון 'ופלשתים מאחור', וכן 'יחדיו המה על יהודה'.

⁵⁵ הגר"א מפרש, שלאחר שפקח בן רמליהו מרד במנחם בן גדי והרגו ומלך תחתיו, אמרו עשרת השבטים כך - בית מנחם נפלו ובית פקח יהיו טובים יותר [אולי כי התחברו לארם, ועל כך אומר הנביא - וישגב ה' וכו', שרצין לא יוכל להתמודד מול אויביו, ועשרת השבטים יפלו יחד עם רצין] (סדר ארבעת המלכים האחרונים של עשרת השבטים ושנות מלכותם, מנחם בן גדי 10, פקחיה בן מנחם 2, פקח בן רמליהו 20, הושע בן אלה מלך כ-19 שנה).

⁵⁶ בדברי הימים ב' פרק כ"ח מפורש על אחז, שבעת הצר לו ויוסף למעול בה', ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו...

יג וַיִּכְרַת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב [חשוב ומבוזה], כָּפֶה וְאִגְמוֹן [כפה הוא ענף גבוה – נמשל לראש, אגמון הוא צמח קטן [יחסית] וכפוף - נמשל לזנב] - יוֹם אֶחָד⁵⁷:

יד זָקֵן וְנוֹשֵׂא פָנִים [חשוב שהכל נושאים פניו ומכבדים אותו מחמת זקנותו ועצתו בעלת הניסיון] הוּא הָרֹאשׁ [המוזכר בפי הקודם], וְנִבְיָא מוֹרָה שֹׁקֵר הוּא הַזָּנָב [למרות שבטעות מחשיבים אותו לראש, אך באמת הוא נמשך אחר עצת העם כדרך הזנב הנמשך אחרי הבהמה] ושניהם ייכרתו ביום אחד כנ"ל:

טו וַיְהִי מֵאֲשֵׁרֵי [מדריכל] הָעַם הַזֶּה מִתְעִים - וּמֵאֲשֵׁרֵי מְבַלְעִים - מדריכיו מושחתים (בלע – השחתה, כמו בלע ה' ולא חמל):

טז עַל כֵּן עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׁמַח אֲדָנָי - ה' לא ישוש עליהם להיטיב להם [כי הם חנפים ורעים] - וְאֵת יִתְמֵיו וְאֵת אֱלֻמְנוּתָיו לֹא יִרְחַם - מלהעניש אותם - כִּי כָלוּ חֲנֹף וַיִּמְרַע - וְכָל פֶּה דִבֵּר נִבְלָה [מדבר ומתכנן לבצע מזימות רעות] בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אִפּוֹ [אף ה'], וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה - להכות בישראל:

יז כִּי בַעֲרָה כְּאֵשׁ רִשְׁעָה - שְׁמִיר וְשִׁית תֹּאכַל - הרשעה בוערת כמו אש ואוכלת קוצים [שמיר ושית] - כלומר מכלה את הרשעים - וְתַצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר - האש נצתה בסבך עץ - וַיִּתְאַבְּנוּ גְאוֹת עֵשׂוֹן - והם נבוכו בגאוות ובחוזק העשן, כלומר, אש הפורענות נצתה בישראל ואכלה את הרשעים:

יח בַּעֲבַרְתָּ יְהוָה צְבָאוֹת נִעְתַם אֶרֶץ - מכעס ה' תיחרך ותשרף הארץ, עד ש- וַיְהִי הָעַם כְּמֵאֲכַלְתָּ אֵשׁ - אִישׁ אֶל אָחִיו לֹא יַחְמְלוּ - כמו אש האוכלת ומתפשטת כך העם נהגו להרע איש לאחיו בלי חמלה [כולו חנף ומרע]:

יט וַיִּגְזַר עַל יָמִינוֹ וְרַעֲב וַיֹּאכַל עַל שְׁמֹאֹל וְלֹא שָׁבְעוּ - יד ימין רעבה, ואוכלת את יד שמאל ועדיין לא שבעה (שהרי אוכלת יותר ויותר), כלומר עושים רעה איש לאחיו ללא הרף - אִישׁ בְּשֵׁר זָרְעוֹ יֹאכְלוּ - גוזלים גם קרובי משפחה:

⁵⁷ הכוונה שהי' הכה בעשרת השבטים גדולים וקטנים ולא שבו אל ה'. וגם בני יהודה בזמן שעשרת השבטים הרגו מהם חיילים רבים, וגם גדולים וחשובים - ולא שבו אל ה'. וכמפורש בדברי הימים ב' פרק כ"ח, שנהרגו ביהודה אנשים חשובים כגון בן המלך, השר הפקיד על בית המלך, ומשנה המלך - וַיְהַרְג פֶּקַח בֶּן רְמִלְיָהוּ בַיהוּדָה מֵאֶה וְעֹשְׁרִים אֶלְף בָּיִם אֶחָד הִכַּל בְּנֵי חִיל... וַיְהַרְג זָכְרִי גִבּוֹר אֶפְרַיִם - אֵת מַעֲשֵׂיהוּ בֶן הַמֶּלֶךְ [בן מלך יהודה], וְאֵת עֲזַרְיָהּ נְגִיד הַבַּיִת, וְאֵת אֶלְקָנָה מִשְׁנֵה הַמֶּלֶךְ.

כ **מְנַשֶּׁה אֶת אֲפָרַיִם** [מנשה עם אפרים], **וְאֲפָרַיִם אֶת מְנַשֶּׁה** [כפל הדבר], **יְחַדּוּ הַמָּה עַל יְהוּדָה** - אפרים ומנשה יחד מכים ביהודה - **בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אֲפֹ** [אף ה'] **וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה** - עדיין ידו נטויה להכות:

פרק י

פרק י' המשך הנבואה, לחינם הפסיק בפרק חדש [מפסוק ה', ישנה נבואה שונה].

א **הוּי** [לשון קריאה - שמעו דברי] **הַחֲקָקִים חֲקִי אָנוּ** - כותבים כתבים של שקר, כגון שטרות מזוייפים, או טענות שקר וכדו' - **וּמְכַתְּבִים עֲמַל פְּתָבוּ** - וכתבי שקר הם כותבים [כפל הדבר]:

ב **לְהַטּוֹת מַדִּין דָּלִים** - כתבי השקר נועדו להטות את הדלים מדין האמת המגיע להם - **וְלִגְזֹל מִשֹּׁפֵט עֲנִי עַמִּי** - לגזול את משפט האמת מן העניים (כגון שדה שלהם, וע"י שקרים מוכיחים שהחלקה שייכת לשכן וכדו') - **לְהִיֹּת אֱלֻמְנוֹת שָׁלָלִים** - וְאֵת יְתוּמִים בָּזוּ (העניים והאלמנות והיתומים אין בהם כוח להוכיח את צדקתם, וע"י כתבי שקר מצליחים לגזול מהם את המגיע להם):

ג **וּמַה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם פְּקָדָה** - ליום שה' יזכור להעניש אתכם על חטאיכם - **וּלְשׂוֹאֵה (צרה חשוכה) מִמְּרַחֵק תְּבוּאָה** - **עַל מִי תִּנוּסוּ לְעִזְרָה** - למי תנוסו לבקש לעזרה - **וְאָנָּה תַעֲזָבוּ כְּבוֹדְכֶם** - היכן תעזבו את כבודכם (כי הוא יעלם):

ד **בְּלַתִּי כָרַע תַּחַת** [במקום] **אֲסִיר** - **וְתַחַת** [במקום] **הַרוּגִים פָּלוּ** - לא תהיה לאדם גורל אחר - מלבד לכרוע עם האסירים בבית כלא [כמנהג האויבים לעשות לחלק מהנשבים, ראה להלן מב, ז, מט, א, סא, א], או למות וליפול עם ההרוגים - **בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אֲפֹ, וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה**:

מפסוק ה', עד לסוף הפרק, על מפלת סנחריב מלך אשור בימי חזקיהו.

תוכן הנבואה: נבואה למלכי אשור, שהרגישו גאווה בכך שהם הצליחו לכבוש עמים רבים, ולהגלות את תושביהם, וכל העמים כאין בעיניהם. לכן, כאשר ישלים ה' את כוס הפורענות שגזר על יהודה, אז יפקוד [יזכור להעניש] את גאוות אשור, וכל חיל סנחריב יאבד בלילה אחד.

ה **הוּי אֲשׁוּר שֹׁבֵט אֲפִי** - אוי על כך שאשור הוא מקל כעסי [מקל המכה בחמתו] - **וּמִטָּה הוּא בִּיָּדִים זְעָמִי** - ומטה הזעם שלי הוא בידם [של אשור, והם מכים בו ללא רחם]:

ו בְּגוֹי חֲנָף אֲשַׁלְּחֶנּוּ [עשרת השבטים, (ואח"כ גם על יהודה)], וְעַל עַם עֲבָרְתִי אֲצַוֶּנּוּ [על עם שאני כועס עליו אצוה את אשור להכות בו], לְשַׁלַּל שָׁלַל וְלִבֹּז בֹּז, וּלְשׁוּמוֹ מְרַמֵּס - כְּחֹמֶר [כטיט] חוּצוֹת [האשורים הגלו את עשרת השבטים, והשפילום לעפר, והיו אובדים ונידחים בארצות אויביהם]:

ז וְהוּא [אשור] לֹא כֵן יִדְמָה [לא כך ידמה בעינינו, אינו מבין שהוא רק אוחו במקל זעמי כי אני ציויתי אותו], וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשֵׁב, כִּי לְהַשְׁמִיד בְּלִבּוֹ - בְּלִיבוֹ הוּא מִבִּין שֶׁהוּא מִשְׁמִיד בְּגַלְל רְצוֹנוֹ - וְלִהְיֶינָה גוֹיִם לֹא מַעֲט - לַהֲכַרִּית גוֹיִים רַבִּים - לֹא מַעֲט:

ח כִּי יֹאמֶר - הֲלֹא שָׂרֵי יַחְדּוֹ מְלָכִים - יֹאמֶר בְּגֵאוֹתוֹ, הֲלֹא שָׂרֵי יַחְדּוֹ כּוֹלֵם, חֲשׁוּבִים כְּמוֹ מְלָכִים:

ט הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ פָּלְנוּ - כְּרַכְמִישׁ וּכְלָנוּ⁵⁸ שׁוֹיִם בְּפָנַי, כִּי אֶת שְׁנֵיהֶם כִּבְשֵׁתִי - אִם לֹא כְּאַרְפָּד חֲמַת [חמת כמו ארפד⁵⁹, ששניהם כבשתי], אִם לֹא כְּדַמְשֶׁק שְׁמֶרוֹן [דמשק בירת ארם, ושומרון בירתם של עשרת השבטים שווים בעיני, ושניהם כבשתי והגליתי את יושביהם]:

י כְּאַשּׁוּר מְצָאָה יָדִי [הצלחתי] לְמַמְלַכַת הָאֱלִיל - וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלַם וּמִשְׁמֶרוֹן - כְּפִי שְׁנִיחַתִּי אֶת מַמְלַכוֹת הָאֱלִילִים שֶׁהָיוּ לָהֶם פְּסִילִים חֲזָקִים וְרַבִּים מִפְּסִילֵי יְרוּשָׁלַם וּפְסִילֵי שׁוּמֶרוֹן [כך גם אכבוש את ירושלים - פסי הבא]:

יא הֲלֹא כְּאַשּׁוּר עָשִׂיתִי לְשְׁמֶרוֹן וּלְאֱלִילִיָּהּ - כְּפִי שְׁעִשִׂיתִי לְשׁוּמֶרוֹן [בירתם של עשרת השבטים] שֶׁהִשְׁמַדְתִּי אֶת יוֹשְׁבֵיהָ וְהִרְסֵתִי אֶת כָּל הָעִיר שֶׁלָּהּ - כֵּן אֶעֱשֶׂה לְיְרוּשָׁלַם וְלְעֲצָבֶיהָ - כֵּךְ אֶעֱשֶׂה לְיְרוּשָׁלַם וְלְאֱלִילִיהָ:

יב וְהִיא כִּי יִבְצַע אֲדֹנָי אֶת כָּל מַעֲשָׂהּ [כאשר יסיים ה' לעשות את מעשיו] בְּהָר צִיּוֹן וּבְיְרוּשָׁלַם [להעניש את בני יהודה⁶⁰], אֶפְקֹד עַל פְּרֵי גֹדֶל לִבָּב מֶלֶךְ אֲשׁוּר -

⁵⁸ כרכמיש שוכנת על נהר פרת. [ממקורות חיצוניים ידוע שמלכי אשור נלחמו בה רבות, וכבשו אותה. בתקופה מאוחרת יותר היה שם קרב כרכמיש בין נבוכדנאצר למצרים ואשור]. כלנו, אולי היא כלנה, מקום בבבל [בראשית י, עמוס ו, ב].

⁵⁹ חמת היתה מדינה צפונה ללבנון, ארפד נראה שהוא מקום בארם [סוריה של ימינו].

⁶⁰ מלך אשור הכה רבות ביהודה, בעיקר בשפלת יהודה, כמוזכר בתחילת מיכה, ובכמה מקראות שנלחם על 'לכיש' [בימינו מצאו תבליט כתב אשור, המעיד על הגליית תושבים מלכיש], פורענות זו הייתה בגלל פושעים שהיו בלכיש [ראה תחילת מיכה], ובגלל שמאסו

אזכור להעניש ולשלם את גמול גאוותו [פרי גודל] של מלך אשור (גמול פי פרי, המרמז על תוצאה מפעולה) - **וְעַל תַּפְאֲרַת רוּם עֵינָיו** - ועל כך שמתפאר בעיניים רמות [בגאווה] - אפקוד - אזכור להענישו על כך:

יג כִּי אָמַר - בְּכַח יָדִי עָשִׂיתִי - וּבְחַכְמָתִי כִּי נִבְנֹתִי [ניצחתי בחכמתי כי היתה לי בינה], **וְאָסִיר גְּבוּלַת עַמִּים** - כבר אין גבול בין המדינות כי כולם בידי - **וְעַתּוּדֵיהֶם שׁוֹשֵׁתִי** - אוצרותיהם בזזתי [עתודותיהם הם האוצרות העתידיים ומזומנים להם, שושתי - בזזתי, לי והיו שאסיד למשיסה] - **וְאוּרִיד כְּאֲבִיר יוֹשְׁבֵימֶם** - ואוריד [ואכניע] בחוזק את היושבים:

יד וְהִמָּצָא כְּקֹן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים - מצאה ידי [הצלחתי] לאסוף עושר מהעמים, כמו המוצא קן עזובה ולוקח את הביצים - **וְכִאֲסֹף בִּיציִים עֲזֹבוֹת כָּל הָאָרֶץ אֲנִי אֲסַפְתִּי** - **וְלֹא הָיָה נֹדֵד כֹּנֵן** - **וּפְצָה פֶּה וּמְצַפְצֵף** - אספתי עושר מהעמים, כמו האוסף ביצים עזובות, ואין עוף המניד ומקשקש בכנפיו - למנוע ממנו, ואף אין עוף הפותח פיו ומצפף (כדרך העופות בזמן שמזיקים לקן). כלומר, אין מוחה בידי:

טו הִיתַפְאָר הַגִּרְזֹן עַל הַחֶצֶב בּוֹ, אִם יִתְגַּדֵּל הַמַּשׂוֹר עַל מְנִיפוֹ, כְּהִנִּיף שֶׁבֶט וְאֵת מְרִימָיו - גאוות מלך אשור דומה לדמיון שכביכול המקל [השבט] מרים את האדם המחזיק אותו [שהרי האדם מניף את המקל] - **כְּהָרִים מִטָּה לֹא עֵץ** - הרי באמת, כאשר מרימים את המטה, לא עץ המטה מרים את עצמו, אלא האדם הנושא אותו מרים, כך אשור, הוא רק - שבט אפי ומטה... ותו לא:

טז לִכֹּן [בגלל גאותו] **יִשְׁלַח הָאֲדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת** - **בְּמִשְׁמַנְיוֹ רְזוֹן** [כל חיילו ימותו], **וְתַחַת כְּבֹדוֹ יִקְדּוּ יְקֻדּוֹת אֵשׁ** - במקום מחנהו המכובד, תהיה שריפה מסויימת, דומה לשריפת אש השורפת בתים וכלים:

יז וְהָיָה אֹרֹךְ יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ - ה' הוא המאיר לישראל - יהיה לאש פורענות באשור - **וְקִדּוּשׁוֹ לְלִהָבָה** - ה' קדוש ישראל יהיה כלהבה - **וּבַעֲרָה** [אש ה'] **וְאָכְלָה שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ** - **בַּיּוֹם אֲחָד** [אכלה את חילו הדומים לקוצים - שמיר ושית]:

יח וּכְבוֹד יַעֲרֹךְ וּכְרָמָלוֹ - כבוד יער [עצים גבוהים ויפים] והכרמל [מקום חקלאי משובח], כלומר כל שריו וגיבוריו - **מִנְפֶשֶׁת וְעַד בָּשָׂר יִכְלָה** - תכלה את נפשם

במלכות בית דוד [לעיל פרק ז פסוקים ה-ח], ובגלל חטאים אחרים, שמאסו בדבר ה', כמבואר בפרק כט.

[שימותו] ואת גופם - וְהָיָה כְּמַסַּס נֹסֵס - והיה כבוד יערו, כמו בגד הנאכל ע"י התולעת 'סס' [מסוס - כינוי לבגד הנאכל, נוסס פ' נאכל ע"י ה'סס']:

יט וּשְׂאֵר עֵץ יַעֲרוּ - מִסֶּפֶר יְהִיוּ - וְנִעַר יִכְתְּבֵם - מכל כבוד היער יישארו רק מעט עצים, שנער יוכל לספרם ולכתבם [ולא כפי שהיו רבים, וצריך היו אנשים חכמים לפקוד אותם]:

כ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא - לֹא יוֹסִיף עוֹד שְׂאֵר יִשְׂרָאֵל וּפְלִיטַת בַּיִת יַעֲקֹב, לְהִשָּׁעַן עַל מִכְהוּ - שאר ישראל שיישארו אחרי מפלת סנחריב, לא יישענו על הגויים המכים את ישראל [ורק לעתים כאשר מביאים להם שוחד עוזרים], וְנִשָּׁעַן עַל יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּאַמֶּת [ישאר ישראל' הכוונה לבני יהודה]:

כא שְׂאֵר יָשׁוּב שְׂאֵר יַעֲקֹב [השאר ישובו, ומפרש מי השאר - שאר יעקב] אֶל אֵל גְּבוּר [ועל זה קרוי בנוי של הנביא, 'שאר ישוב' (לעיל ז, א)]:

כב כִּי אִם יְהִיָּה עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם, שְׂאֵר יָשׁוּב בּוֹ - כְּלִיּוֹן חֲרוֹץ שׁוֹטֵף צָדָקָה, גם שיהיו הרבה מאד בישראל, רבים יישמדו ורק שאריתם ישובו, ואלו שלא ישובו, יחרץ [ייגזר] דינם לכליון, והי' ישטוף [ישמיד] אותם בצדק [כי הם חוטאים]:

כג כִּי כִלָּה וְנַחֲרָצָה [כיליון שנחרץ דינו], אֲדַנִּי יְהוָה צְבָאוֹת - עֲשֵׂה בְקִרְבִּי כָּל הָאָרֶץ:

כד לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדַנִּי יְהוָה צְבָאוֹת, אֵל תִּירָא עַמִּי יֵשֵׁב צִיּוֹן מֵאֲשׁוּר - כי לא יכה בעיר ציון - בְּשִׁבְטֵי יַכְּהָ - אמנם יכה אותך בשבט [במכות קשות] וּמִטָּהוּ יִשְׂאֵר עֲלֶיךָ בְּדָרֶךְ מִצְרַיִם - ומטה יקח ויריס להכות בך כדרך שעשו מצרים לישראל בעבר [אך אל תירא כי עוד מעט מזער...]:

כה כִּי עוֹד מְעַט מְזַעַר [מעט ממעט], וְכִלָּה זַעַם [כבר לא יהיה האמור - בכל זאת לא שב אפן] - וְאִפִּי עַל תְּבַלִּיתֶם [וכלה אפי על העוולה המאוסה שעשו ישראל, ואז אשור לא יכה בכס יותר, כי ועורר עליו...]:

כו וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט [להכותו] כְּמַכַּת מִדִּין בְּצוּר עוֹרֵב - כמו שבימי גדעון בבת אחת היכו את מדין בצור עורב⁶¹ [לא מלחמה ממושכת] כך יכה ה'

⁶¹ גדעון ואנשיו היו בהרי שומרון, והתקדמו צפונה לאיזור בין שאן, ומחנה מדין היו מצפון מערב להם בעמק יזרעאל, גדעון ואנשיו התקרבו למחנה בלילה, והרעישו בשופרות ובשבירת כדים, מחנה מדין נס מזרחה, ואנשי הגליל וצפון השומרון [אשר נפתלי ומנשה] החלו לרדוף אחריהם, גדעון שלח שליחים בהר אפרים [מבית אל ועד שכם] - שירדפו אחרי מדין ולא יתנו

את אשור בלילה אחת - **וּמִטְהוּ עַל הַיָּם וּנְשְׂאוּ בְדָרֶךְ מִצְרַיִם** [ויטה את מטיהו עליך להכות בכך, בדרך שתיסע למצרים⁶²]:

כז **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, יָסוּר סִבְלוֹ מֵעַל שְׂכַמְךָ** - יסור כובד המשא שלו מעל כתפידך - **וְעָלוּ מֵעַל צְוֹאֲרֶךָ** - עלו הכבד יסור מצאוורידך - **וְחָבַל עַל מַפְנֵי שָׁמֶן** - העול ייהרס משומן ומחוזק הצוואר, למרות שבד"כ שומן הצוואר נחבל מהעול (העול) הוא אשור המכביד על צאוור ציון, ואשור יישמדו מפני ציון):

בפסוקים כח-לב מוזכרות כמה ערים, ונראה שכולן בהר של בנימין מצפון לירושלים, בסדר עולם מבואר, שלפני מפלת סנחריב הוא עבר את הירדן, ועלה להר והגיע לארץ בנימין, וחצה אותה, עשר מסעות נסע אותו רשע וכו', עד שהגיע קרוב לירושלים ומלאך ה' הכה את כל חילו. כאמור הערים המוזכרות הן בארץ בנימין בין ירושלים העתיקה לבית אל (איזור פסגות, גבע, ראמללה, גבעת זאב, עטרות, וצפון ירושלים נוה יעקב ופסגת זאב - וענאתא, ואולי גם איזור שועפט ורמות).

כח **בָּא עַל עֵיַת** - בא עם חילו לעיר 'עית' - **עֵבֶר בְּמַגְרוֹן** - עבר עם חילו להילחם בעיר מגרון - **לְמַכְמֵשׁ יַפְקִיד פְּלִיּוֹ** - בעיר 'מכמס' שמר כלי מלחמתו [מכמס שוכנת קרוב לאיזור תעשייה שער בנימין]:

כט **עָבְרוּ מֵעִבְרָה** - עברו במקום המכונה 'מעברה' - **גָּבַע מְלוֹן לָנוּ** - העיר גבע הייתה להם למקום לינה - **חֲרָדָה הָרְמָה** - בני העיר 'רמה' חרדו מהם - **גְּבַעַת שְׂאֹל נִסָּה** - יושבי העיר 'גבעה' נסו:

להם לעבור את הירדן, ואנשי אפרים עשו כך, והם הרגו את שני מלכי מדין 'עורב' ו'זאב', (לאחר מכן גדעון ואנשיו רדפו אחרי מלכי מדין הנותרים).

הערת המחבר: בשופטים מוזכר שאנשי אפרים כעסו מאד על גדעון על כך שלא קרא להם מראש, וגדעון ניחם אותם באומרו - אתם הרגם את מלכי מדין 'טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר' [אביעזר משפחת גדעון]. בפשטות נראה שדחה אותם בקש, אך מנבואת ישעיה משמע שהקאת מדין בצור עורב היתה סמל של מפלה מהירה של האויב, ולכאורה אנשי אפרים עשו זאת, כי הם הרגו את המלך 'עורב' בצור עורב (שופטים ז, כה), וכך נראה שהיה ממש בדברי גדעון - ולא רק תנחומי הבל.

⁶² אולי הכוונה, בדרך שאשור עזב את יהודה ויצא להלחם במצרים, וכפי שביאנו לעיל ז, יח.

ל **צִהְלֵי קוֹלְךָ בַּת גְּלִים** - צהלו [קול בכי] והשמיעו קול צווחה בני העיר 'גלים' -
הַקְּשִׁיבֵי לַיְשָׁה - הקשיבי העיר 'לישי' לקריאת המלחמה - **עֲנִיָּה עֲנִיתוֹת** -
 הקשיבי העיר 'ענתות' לקול קריאת המלחמה:

לא **נִדְדָה מִדְּמָנָה** - יושבי 'מדמנה' נדדו - **יֹשְׁבֵי הַגְּבִים הַעִיזוּ** - יושבי 'גבים'
 נאספו לברוח:

לב **עוֹד הַיּוֹם בָּנֹב לְעֹמֵד** - במהירה [עוד היום] הגיע עד העיר נוב - **יִנְפֹף יָדוֹ הַר**
בַּת צִיּוֹן - **גִּבְעַת יְרוּשָׁלַם** - יניף ידו לרמוז לחילו ללכת דרומה לכיוון הר של
 ציון, וגבעת ירושלים [כפל הדבר]:

פסוקים לג-לד ממשיל את חיל אשור, לעצים גבוהים ורמים המשלחים
 ענפים לכל עבר, ומגיע עליהם כלי ברזל משחית, קוצץ את הענפים,
 חותך אותם ומשפיל אותם. הנמשל, שייצא מלאך ה' ויכה את כל חייל
 סנחריב.

לג **הִנֵּה הָאֲדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת, מִסְעֵף פְּאֲרָה בְּמַעְרָצָה** - קוצץ את הענפים
 המתפשטים ע"י כלי מיוחד להרס⁶³ - **וְרַמֵּי הַקּוֹמָה גְדוּעִים** - עצי העיר הגבוהים
 והרמים יהיו גדועים (חתוכים) - **וְהַגְּבִים יִשְׁפְּלוּ** - עצים גבוהים יישפלו:

לד **וְנִקַּף** [ייכרת] **סִבְכֵי הַיַּעַר בְּבְרָזָל** [כלי ברזל המשמש לכריתת עץ] - **וְהַלְבַּנוֹן**
בְּאֲדִיר יָפֹל - עצי הלבנון הענקיים ייפלו ע"י ברזל אדיר שיכרות אותם:

פרק יא

פרקים יא-יב, על מלוכת משיח בן דוד, ועל הטובה שתהיה בימים
 ההם.

תוכן הנובואה בפרק י"א. פסוקים א-י על מלוכת משיח, ועל כל השקט
 והשלווה שתהיה בימיו. פסוקים יא-טו על קיבוץ גלויות, בעיקר על
 עשרת השבטים, וגם על בני יהודה ובנימין.

פרק יב, נחמות לכל שנים עשר שבטי ישראל.

א **וַיֵּצֵא חֲטָר** - מקל [עניינו מושל, כמו לא יסור שבט מיהודה] - **מִגֹּזַע יִשְׂשִׁי** - וַנִּצֵּר
מִשְׁרָשָׁיו יִפְרָה - נצר [ענף צעיר] משורש ישי [אבי דוד] יפרה ויגדל:

⁶³ סעיף הוא ענף, 'מסעף' פ' קוצץ סעיפים, כמו 'משרשי' שהכוונה מוציא את השורשים. 'פְּאֲרָה'
 פ' ענפים המתפשטים, כמו וישלח פֶּאֶרֶת (יחזקאל יז,ו). מערצה היא כלי המשמש לשבירה
 ולהשחתה, לשון בקומו לערוץ הארץ (לעיל ב,יט) שהכוונה שם לשבור את הארץ.

ב וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה, רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה, רוּחַ עֲצָה וּגְבוּרָה, רוּחַ דַּעַת וַיֵּרָאֵת יְהוָה [רוח פ' רצון והבנה, ומפרש את מעלות רוח ה', רוח עצה וכו']:

ג וַהֲרִיחוּ בִּירְאֵת יְהוָה - אמלא אותו רוח יראת ה' - וְלֹא לְמִרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוּט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ - מרוב רוח ה' שתהיה בקרבו, לא יצטרך למראה עיניים ומשמע אוזן למשפט:

ד וְשִׁפּוּט בְּצַדֵּק דְּלִים, וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר [ביושר] לְעֵנְוֵי אֶרֶץ [ישפוט בצדק ענוים ושפלים, למרות חולשתם] וְהִכָּה אֶרֶץ בְּשִׁבְט פִּי, וּבְרוּחַ שְׁפָתָיו יִמִּית רֶשַׁע, לא יצטרך להילחם, אלא אם יקלל בשבט פיו - כבר ימותו כי רוח ה' בפיו:

ה וְהִיָּה צֶדֶק אֲזוּר מִתְנִיּוֹ - צדק ידבק בו, כמו איזור הצמוד למתנניים - וְהֶאֱמוּנָה אֲזוּר חֲלָצִיו - מידת האמת והיושר תהיה דבוקה בו כאיזור למתנניים:

ו וְגַר זָאֵב עִם כְּבֶשֶׂת, וְנֹמֵר עִם גְּדֵי יִרְבָּץ, וְעֹגֵל וּכְפִיר וּמָרִיא [שור מפוטם] יִחְדָּו, וְנִעַר קֶטָן נִהַג בָּם:

ז וּפְרָה וְדָב תִּרְעִינָה, יִחְדָּו יִרְבְּצוּ לְדִיהֶן [גורי הדוב ועגלי הבקר], וְאַרְיֵה - כְּבָקָר יֹאכֵל תְּבֵן [לא יטרוף]:

ח וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל חֵר פֶּתֶן [יונק ישתעשע לשחק בחור נחש ארסי], וְעַל מְאוּרֹת צַפְעוֹנֵי [חור ומחילה של צפעוני] גְּמוּל יָדוֹ הִדָּה [תנינוק שזה עתה נגמל מחלב יושיט ידו]:

ט לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קִדְשִׁי, כִּי מְלֹאָה הָאֶרֶץ דַּעַת אֵת יְהוָה כְּמִים לַיָּם מְכַסִּים - כביכול הארץ מלאה ומכוסה ביראת ה' כמו שקרקע הים מלא ומכוסה במים:

י וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שָׂרֵשׁ יִשְׂרָאֵל [מב"ד, 'נצר משרשיו' המוזכר], אֲשֶׁר עָמַד לְנֶס עַמִּים - אשר אליו נאספים לדרוש את ה' [כמו הנושא נס - מקל גבוה ובגד בראשו לרמז להיאסף] - אֲלֵיו גּוֹיִם יִדְרְשׁוּ - העמים ידרשוהו לחלות פניו [כמו בימי שלמה] וְהָיְתָה מְנַחְתּוֹ כְּבֹד - ינוח במקומו בכבוד [כי כולם ידרשוהו]:

עד כה תיאור כללי על הנעשה בימי משיח בן דוד, מכאן נבואה על קיבוץ גלויות שתהיה בימות המשיח.

קיבוץ גלויות המוזכר, עיקרו לעשרת השבטים, אמנם בנבואה זו מוזכר גם קיבוץ גלויות ליהודה, אך עיקרו לעשרת השבטים, שכן בפסוק י"א מוזכר גלויות מאשור וממצרים, ורק על עשרת השבטים מוזכר שגלו

לאשור ומצרים⁶⁴, כמו"כ הפסוקים האחרונים בפרק גם הם מרמזים
בבירור על עשרת השבטים, כפי שיוסבר להלן.

יא וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, יוֹסִיף אֲדֹנָי שְׁנֵית יָדוֹ - לְקִנּוֹת אֶת שְׂאֵר עַמּוֹ [יוסיף ה' לְקִנּוֹת בִּידוֹ אֶת שְׂאֵרֵי עַמּוֹ אֱלֹהֵי שְׂעֵדִיין לֹא יִהְיוּ בְּאִי] אֲשֶׁר יִשְׂאֵר - מֵאֲשׁוּר [צפון עיראק] וּמִמִּצְרַיִם [מצרים התחתונה, מהים התיכון ועד איזור קהיר], וּמִפְתָּרוֹס [שבט מצרי במצרים העליונה מדרום לקהיר] וּמִכּוּשׁ [דרום לפתרוס, איזור סודן או אתיופיה] וּמִעֵילָם [דרום מערב איראן, סמוך למפרץ הפרסי] וּמִשְׁנַעַר [בבל, דרום עיראק] וּמִחֲמַת [צפונה ללבנון] וּמֵאֵי הַיָּם:

יב וְנָשָׂא נֶס לְגוֹיִם [כביכול ירמוז לגויים ע"י מקל גבוה ובגד מעליו, לרמוז להיאסף אליו] וְאָסַף נְדָחֵי שְׂרָאֵל - יֹאסוּף אֶת נִדְחֵי עֶשְׂרֵת הַשְּׁבֵטִים בְּמִקְוֹמוֹת הַנָּהָל [אשור ומצרים וכו'] וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ - מֵאֲרַבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ:

יג וְסָרָה קִנְיַת אֲפְרַיִם, וְצִרְיֵי יְהוּדָה יִכְרְתוּ [לא יהיו צוררים ליהודה מקרב עשרת השבטים], אֲפְרַיִם לֹא יִקְנֶה אֶת יְהוּדָה, וְיְהוּדָה לֹא יִצַּר [לא יהיה צורך] אֶת אֲפְרַיִם:

יד וְעָבְדוּ בְּכַתֵּף פְּלִשְׁתִּים יָמָה - יַחֲדוּ [כתף אל כתף], יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל, יַעֲוּפּוּ [ימהרו] לְהִלָּחֵם בְּפִלְשְׁתִּים הַיּוֹשְׁבִים בְּמִעֲרָב אֶרֶץ יְהוּדָה [מהמרכז ועד עזה] - יַחְדָּו יִבְאוּ אֶת בְּנֵי קָדִים - יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יַחֲדוּ יִבְוֹזוּ אֶת הַיּוֹשְׁבִים בְּמִזְרַח אֲרָץ [כגון עמון ומואב [וארם], והערבים היושבים במדבר הסורי] - אֲדוּם וּמוֹאָב מְשֻׁלּוֹחַ יָדָם [ישלחו ידם לבזוז ולהכות בהם] וּבְנֵי עַמּוֹן מְשֻׁמְעָתָם [העמונים יישמעו וייכנעו ליהודה וישראל]:

פסוקים טו-טז הם נבואה על עשרת השבטים, שכן בפסוק טז, מוזכר והיתה מסילה לשאר עמו אשר ישאר מאשור', והגלויות לאשור בכל

⁶⁴ עשרת השבטים גלו לאשור, וגם למצרים. כל מקום שמוזכר גלויות למצרים ואשור הכוונה לעשרת השבטים. ישנן 5 מקראות כאלה בנביאים אחרונים (כאן, להלן כז, יג. הושע ט, ג. הושע יא, זא. זכריה יז, א) אך במלכים לא מוזכר כלל גלות עשרת השבטים למצרים, ועיין בחזון הנביאים נספח 2. אמנם גם בני יהודה גלו למצרים [ירמיהו פרקים מ-מד], אך גלויות למצרים ואשור יחד, מוזכר רק על עשרת השבטים [כמו"כ רק על עשרת השבטים מפורש שגלו לאשור].

המקרא הן אך ורק על עשרת השבטים. כמו"כ פסוק ט"ו מזכיר את הנהרות פרת ונילוס⁶⁵, ונראה שהוא בהקשר לגלילות למצרים ואשור. עיקר גלות עשרת השבטים היתה למצרים ולאשור. מצרים יושבים על הנילוס [היאור], ואשור באיזור הפרת [וגדות החידקל], וכאשר יקבץ ה' את עשרת השבטים, הוא יעשה להם ניסים כמו בימי יציאת מצרים [ענין מיכה ז, טו], ויכה בנהרות הגדולים נילוס ופרת, כדי שעשרת השבטים יעברו בהם בקלות.

טו **וְהַחֲרִים יְהוָה אֶת לְשׁוֹן יָם מִצְרַיִם** - יכרית ה' את לשון ים [הנהר] של מצרים [הנהר הגדול הנילוס ייכרת בשביל הנידחים בארץ מצרים] - **וְהִנִּיף יָדוֹ עַל הַנְּהָר** [פרת⁶⁶ - בשביל האובדים בארץ אשור] **בְּעֵינֵי רוּחוֹ** [בחוזק רוחו], **וְהִפְהוּ לְשַׁבְעָה נְחָלִים** - יכה את נהר פרת לשבעה נחלים - **וְהִדְרִיךְ בְּנַעְלָיִם** - ועשרת השבטים ידרכו שם במנעלים [לא ע"י סירות וכדו']:

טז **וְהִיְתָה מִסְלָה לְשָׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׂאָר מֵאֲשׁוּר** [עשרת השבטים], **כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיָמֵי עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** - כפי שה' בקע את ים סוף והוליך את ישראל בימי עלותו ממצרים, כך יוליך ה' את עשרת השבטים במקום מימיהם האדירים של הנהרות פרת ונילוס:

פרק יב

הנבואה בפרק י"ב: על השבח וההודיה שכל שנים עשר שבטי ישראל יאמרו, לאחר שיחזרו לא"י.

תוכן הפרק: עמ"י יאמרו, נודה לה' על כי ניחמתי, ושב אפך ממני. וכולם יכוונו לה' ויאמרו - הנה הוא האלהים שלנו שקיוונו לו זמן רב, וכעת הוא מושיע אותנו. כי בימים ההם תהיינה ישועות גדולות

⁶⁵ כמו"כ להלן (כז, יב) מזכיר את הנהרות פרת והנילוס, ולאחר מכן (פסוק יג) - יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנידחים בארץ מצרים... וכפי שיבואר שם.

⁶⁶ כל מקום שמוזכר בו 'נהר' ולא מפורש שם הנהר, בד"כ הכוונה לפרת, ק"ו לנבואה זו בו מוזכר נהר בהקשר ל'אשור', היושבים מעבר לפרת. ע"פ התרגום, גם כאשר מוזכר 'נהר' בהקשר למשל מסוים, כגון - **הִנְנִי נָטָה אֵלַיָּהּ כְּנֶהֱרָ שְׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וַיִּנְקָתָם** (סו, יב), הכוונה לנהר פרת, ותרגום פסוק זה הוא - **'הא אנא מייתי לה כשפע נהר פרת שלם'**. למותר לציין שנהר פרת הוא נהר גדול ורחב, הספק מים שלו פי 50 מנהר הירדן, ופי 100 מהירקון, במקום מסויים רוחבו מגיע לק"מ. והיאור - הנילוס גם הוא משתווה אליו.

ומרובות [מים בששון ממעיני הישועה], ועוד יודו וישבחו, הודו לה' קראו בשמו...

א וְאִמְרַתְּ בַיּוֹם הַהוּא, אֹדֶךָ יְהוָה כִּי אֲנַפְתָּ בִּי, יִשָּׁב אִפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי - מוֹדָה אֲנִי לִפְנֶיךָ, שְׁלֵמוֹת שֶׁאֲנַפְתָּ בִּי, וְכַעֲסַת עָלַי עַד מָאֵד, הַשִּׁיבוֹתְךָ מִחֶרֶן אִפְּיךָ, וְנִיחַמְתַּנִּי:

ב הִנֵּה אֵל יִשְׁוּעָתִי אֲבֹטַח וְלֹא אֶפְחָד, כִּי עָזִי וְזִמְרַתְּךָ יְהוָה - וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה - פִּירוּשׁוֹ, הִנֵּה אֵתָה הָאֵל הַיּוֹצֵר אֶת יִשְׁוּעָתִי, אֲשֶׁר בּוֹ אֲבֹטַח וְלֹא אֶפְחָד, שֶׁהָרִי עָזִי [הַכּוֹחַ שְׁלִי] וְזִמְרַתִּי [מִי שֶׁאֲנִי מְזַמֵּר לוֹ] הוּא יְהוָה - הִי, וְהוּא הִיָּה לִי לִישׁוּעָה:

ג וּשְׂאֲבָתָם מִיָּם בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיִּשְׁוּעָה, כְּבִיכּוֹל יֵשׁ מַעִין הַנוֹבֵעַ יִשְׁוּעוֹת, וְשׂוֹאֲבִים מִמֶּנּוּ בִשְׁשׁוֹן, כְּלוֹמֵר תִּהְיֶנָּה יִשְׁוּעוֹת מְרֻבּוֹת וְגִדּוּלוֹת:

ד וְאִמְרַתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא - הוֹדוּ לַיהוָה קְרָאוּ בְשִׁמּוֹ - הַכְרִיזוּ בְשִׁמּוֹ [אֲנַחְנוּ עִם ה', הַקּוֹרְאִים רַק בְּשֵׁם ה'] - הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילָתֵינוּ - סִפְרוּ מַעֲשֵׂיו בְּגוֹיִים - הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׁגָּב שִׁמּוֹ:

ה זָמְרוּ יְהוָה - כִּי גְאוֹת עָשָׂה, מוֹדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ, זָמְרוּ לַה', כִּי עָשָׂה מַעֲשִׂים גְּאוֹים וְגִדּוּלִים, הַיְדוּעִים בְּכָל הָעוֹלָם:

ו צְהִלִי וְרַנֵּי יוֹשְׁבַת צִיּוֹן - כִּי גִדּוֹל בְּקִרְבֶּךָ קִדּוֹשׁ יִשְׂרָאֵל - כִּי הִתְגַּדַּל שֵׁם ה' בְּקִרְבֶּךָ:

פרק יג

אחד עשר הפרקים הבאים - פרקים יג-כג, הם נבואות פורענות, בעיקר על אומות העולם וגם על ישראל. בנבואות אלו מוזכר הלשון 'משאי' שהיא לשון נבואה קשה, כגון 'משאי בבל', 'משאי מואב'.

נבואות אלו, הן פורענות לבבל, מואב, ארם ועשרת השבטים, עם מעבר לנהרי כוש, מצרים, נבואה נוספת על בבל, נבואה על יהודה ועל צור, (ומעט על פלשתים, מפלת אשור, ועל דומה מבני ישמעאל).

הנבואה בפרק יג ובפרק יד פסוקים א-כג, היא פורענות על בבל, בימי כורש הפרסי ודריווש המדי (שהם כבשו את בבל כ-50 שנה לאחר חורבן בית ראשון, בימי בלשצר בן אויל מרודך בן נבוכדנאצר).

א מִשָּׂא בְּכָל - נְבוֹאֹת פּוֹרְעֵנוֹת לְבָבֶל - אֲשֶׁר חָזָה, יִשְׁעִיהוּ בֶן אֲמוּץ:

ב על הר נִשְׁפָּה [גבוה, לשון שפיים], שָׂאוּ נֶס - הרימו מקל ארוך עם בגד בראשו (כמו דגל) על הר גבוה, לסימן להאיסוף למלחמה על בבל - הָרִימוּ קוֹל לְהֵם - הרימו קול לאויבים להיאסף - הִנִּיפוּ יָד - לסימן להיאסף - וַיִּבְאוּ פְתָחֵי נְדִיבִים - ויבאו האויבים על פתחי הבתים של הנדיבים [אנשים חשובים ועשירים בבבל]:

ג אֲנִי צוֹיְתִי לְמִקְדָּשִׁי - אני ציויתי לאויבים שאותם הקדשתי למטרה זו - גַּם קָרָאתִי גְבוּרֵי לְאַפִּי [לעשות בהם חרון אפין], עֲלִיזֵי גְאוּתִי - שמחים בגאוותם ובכוחם, וכל זה בשביל עשיית רצוני - נקמה בבבל:

ד קוֹל הָמוֹן בְּהָרִים [אולי בהרי זגרוס מזרח לבבל] דְּמוֹת עֵם רָב - הקול דומה לקול שאון עמים רבים - קוֹל שְׂאוֹן מִמְלָכוֹת גוֹיִם נְאֻסָּפִים - יְהוֹה צְבָאוֹת מִפְקֹד צָבָא מְלַחְמָה (כביכול ה' מפקד [שומר ומוביל] את המלחמה, כי הם עושים נקמת ה' בבבל):

ה בָּאִים מֵאַרְצָ מְרַחֵק מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם [מרחק רב], יְהוֹה וְכִלְיֵי זַעְמוֹ - כלי כעסו - לְחַבֵּל כָּל הָאָרֶץ - להשחית את ארץ בבל:

ו הִילִילוּ - בני בבל השמיעו יללה - כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוֹה, כְּשֵׁד מְשֻׁדֵי יְבוּא - ביום ה', יפול עליהם מכה, כאילו מכה ישירה מה':

ז על פֶּן [בגלל השוד] כָּל יְדֵים תִּרְפִּינָה, וְכָל לֶבַב אֲנוּשׁ יִמָּס - ירפו [יחלשו] ידי אנשי בבל, ולבבם ימס [יחלש ויכנע]:

ח וַנִּבְהָלוּ, צִירִים וְחֻבְלִים יֵאָחֲזוּן - פִּיּוּלְדָה יְחִילוּן - מרוב בהלה - כביכול יתקפו את האנשים צירי וחבלי לידה - כי יחלשו ויחרדו כמו יולדת בזמן שתוקפים אותה צירים קשים - אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ - איש ורעהו יחד יתמהו (ישתוממו) - פָּנֵי לְהֵבִים פָּנִיָּהֶם - פניהם מתנדנדים כמו להבה מרוב תימהון:

ט הִנֵּה יוֹם יְהוֹה בָּא, אֲכַזְרִי וְעִבְרָה וְחָרוֹן אַף - יום אכזרי ויום כועס ורוגז - לְשׁוֹם הָאָרֶץ [בבל] לְשִׁמָּה - וְחֻטְאֵיהָ (רשעי הארץ) יִשְׁמִיד מִמֶּנָּה:

י כִּי כּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכִסְיֵיהֶם (צבירי כוכבים) לֹא יְהִלּוּ אוֹרָם - לא יאירו אורם - חֲשֹׁךְ הַשָּׁמַשׁ בְּצֵאתוֹ - וַיִּרַח לֹא יִגִּיף [יאיר] אוֹרוֹ, כביכול יחשך עליהם היום מרוב הצרה הקשה שתפקוד אותם:

יא וּפְקֻדָּתִי [אזכור להעניש] על תִּבַּל רָעָה - ועל רְשָׁעִים [אפקוד] עֲוֹנָם - וְהַשְׁפִּיתִי גְאוֹן זָדִים - אשבית גאוות רשעים [בבל] - וְגְאוּת עֲרִיצִים אֲשַׁפִּיל [כפל הדבר]:

יב אוקיר אָנוֹשׁ מִפֶּז, וְאָדָם מִכַּתֶּם אוֹפִיר, מחיר האדם יהיה יקר מזהב ומכתם אופיר [זהב יוקרתי], כלומר האויב לא יקח כל כופר, להימנע מלהרוג את אנשי בבל:

יג עַל כֵּן שָׁמַיִם אֲרִגִּיז [ארעיד], וְתִרְעַשׂ [תרעד] הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ, בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת, וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ [כביכול השמים והארץ ירעדו לשמע מפלת בבל]:

יד וְהִיָּה כְּצַבֵּי מִדָּח [נידח מהעדר, ואז אין לו מדור קבוע⁶⁷] וּכְצֹאן וְאִין מְקַבֵּץ - כצאן מפוזרים ללא רועה שיקבץ אותם, כך - אִישׁ אֶל עַמּוֹ יִפְנוּ, וְאִישׁ אֶל אֲרָצוֹ יִנּוּסוּ, ביאור, במלחמה, החיילים מהעמים העוזרים את בבל ישוטטו, כמו צבי מודח, וכצאן ללא רועה [ללא שיבוץ מסודר בפלוגה], כך כל חייל יחפש דרך לחזור לביתו, [כי היו בבבל חיילים רבים מארצות אחרות - כפופות תחת בבל, ואלו יעזבו את בבל וישובו איש לארצו]:

טו כָּל הַנִּמְצָא יִדָּקֶר, וְכָל הַנְּסֻפָּה יִפּוֹל בְּחָרְבַּי [הנוסף אל חייל בבל] ולא יפנה לביתו [ימות, ואולי י"ל כל הנספה ונופל לידי האויבים ייהרג, ולא יחמלו עליו]:

טז וְעַלְלֵיהֶם יִרְטְשׁוּ [יבקעו] לְעֵינֵיהֶם, יִשְׁשׂוּ [ישברו] בְּתֵיהֶם, וּנְשֵׂיהֶם תִּשְׁכַּבְנָה:

יז הַנְּנִי מַעִיר עֲלֵיהֶם אֶת מְדֵי, אֲשֶׁר כִּסְּף לֹא יִחְשְׁבוּ, וְזָהָב לֹא יִחְפְּצוּ בוֹ - שלא יקחו כל כופר, להימנע מלהרוג את בני בבל:

יח וּקְשָׁתוֹת נַעֲרִים תִּרְטְשְׁנָה - קשתות המלחמה יבקעו את הנערים [בחורי בבל] - וּפְרֵי בָטָן לֹא יִרְחֲמוּ - עַל בָּנִים [קטנים] לֹא תַחוּס עֵינָם:

יט וְהִיָּתָה בְּבַל צְבִי [יופי] מִמְּלָכוֹת, תִּפְאֲרַת גְּאוֹן פְּשָׁדִים, כְּמַהֲפַכַת אֱלֹהִים אֶת סָדָם וְאֶת עַמֶּרָה, בבל גאוות הכשדים [שהם השבט השולט בבבל] שהייתה עיר עשירה ומפוארת [במבנים מפוארים ושערים וחומות גבוהים ורחבים ביותר מחוקקים בדמויות שונות, והייתה מנפלאות העולם העתיק], תהיה חרבה כסדום ועמורה:

כ לֹא תִשָּׁב לְנֹצַח, וְלֹא תִשָּׁפֵן עַד דְּזֹר וְדֹזֵר, וְלֹא יִהְיֶה שֵׁם עֲרָבִי [לא ימתח את האהל], וְרַעִים לֹא יִרְבְּצוּ שָׁם, כי תהיה שממה:

כא וּרְבֻצוּ שָׁם צִיִּים, וּמְלֵאוּ בְּתֵיהֶם אַחִים, וְשָׁכְנוּ שָׁם בָּנוֹת יַעֲנָה, וּשְׁעִירִים יִרְקְדוּ שָׁם [תהיה מעון חיות בר]:

⁶⁷ בכל שטח של צבאים קיים רק זכר אחד [כמו אצל האריות], וכל עופר זכר שנולד, מגורש מהעדר תוך חמישה חודשים [עד שמוצא לעצמו עדר רווקים, או שטח בו הוא ישלוט].

כב וְעֵנָה אֵיִים בְּאַלְמְנוֹתָיו - איים⁶⁸ יענו בקול בארמונות בבל - וְתַנִּים בְּהִיכָלִי
עֹנֵג - תנים יענו [יצעקו כדרכם] בבתי הפאר של בבל - וְקָרוֹב לְבֹאֵ עֵתָהּ - קרוב
להגיע הזמן שלה שאז היא תושבת - וַיִּמְיָהּ לֹא יִמְשָׁכוּ:

פרק יד

פרק יד: תחילת הפרק - המשך נבואת הפורענות על מפלת בבל.

פסוקים כד-כז נבואה על מפלת אשור.

פסוקים כח- סוף הפרק נבואה על מפלת פלשתים.

א כִּי יִרְחַם יְהוָה אֶת יַעֲקֹב וַיִּבְחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל [אחרי שמאס בהם בימי החורבן]
וְהִנִּיחָם עַל אַדְמָתָם [יחזיר אותם מבבל לא"י], וְנָלוּהָ הַגֵּר עֲלֵיהֶם, וְנִסְפְּחוּ
[ויתוספו] עַל בֵּית יַעֲקֹב:

ב וּלְקָחוּם עַמִּים [מהגלות] וְהִבִּיאוּם אֶל מְקוֹמָם [לא"י], וְהִתְנַחְלוּם בֵּית יִשְׂרָאֵל
עַל אַדְמַת יְהוָה לַעֲבָדִים וְלַשְּׁפָחוֹת - בְּנִי יִנְחֹלוּ אֶת הַעַמִּים לַעֲבָדִים וְלַשְּׁפָחוֹת -
וְהָיוּ שָׂבִים לְשִׁבְיָהֶם, וְרָדוּ בְּנִגְשֵׁיהֶם⁶⁹:

ג וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יְהוָה לָדָךְ, מַעֲצָבָךְ [מהצער] וּמְרַגְזָךְ, וּמִן הָעֲבָדָה הַקָּשָׁה אֲשֶׁר
עָבַדְתָּ [שבני בבל היו משעבדים את ישראל]:

ד וְנָשְׂאתָ הַמַּשָּׁל הַזֶּה עַל מַלְךְ בָּבֶל וְאַמְרָתָּ, אֵיךְ שָׁבַת נֶגֶשׁ - אֵיךְ הוֹשַׁבְתָּ מֶלֶךְ
בְּבַל שֶׁהָיָה נוֹגֵשׁ וְשׁוֹלֵט - שָׁבַתָּה מִדְּהַבָּה - שַׁבְתָּה מַמְלַכְתָּ הַזֹּהֶב [הממלכה
העשירה. זהב - דהבא, בארמית]:

ה שָׁבַר יְהוָה מִטָּה רַשָּׁעִים, שָׁבַט מַשְׁלִים [בבל היא המקל ושבט השולט, כמו
לא יסור שבט מיהודה]:

ו מִכָּה עַמִּים בְּעֵבְרָה [מכה עמים בכעסו] מִכַּת בְּלִתֵּי סָרָה - מַכָּה שְׂאִינָה סָרָה מִן
הַמוּכָה [מכה ללא רפואה] - רִדָּה בְּאֶף גּוֹיִם, מְרַדֵּף בְּלִי חֶשֶׁךְ - רֹודָה בְּאֶפּוֹ בְּגוֹי
הַנֶּרְדָּף, וְלֹא חוֹשֵׁךְ [לא מוֹנֵעַ] עֲצָמוֹ מִכַּךְ, אֲלֵא רֹודָפִם בְּכַעַס לְלֹא הַרְף:

⁶⁸ י"מ שהכוונה לחתולים, ואלי כי הם משמיעים קול דומה ל-יא"י, לכן מכוונים איים.

⁶⁹ נראה שהנחמה היא על העתיד לבא, ויקשה עלינו לייחס את המקראות על זמן תחילת בית שני, כיוון שאז לא מצאנו שהתקיים הנאמר - וְהָיוּ שָׂבִים לְשִׁבְיָהֶם... ואולי הנחמה הייתה לתקופת בית שני, אך הם חטאו והנבואה נדחתה לעתיד לבא, ועניו זה מבואר מעט בחזון הנביאים בנבואת חגי.

ז עתה כאשר נפל מלך בבל - נְחָה שְׁקֵטָה כָּל הָאָרֶץ, פָּצְחוּ רִנָּה - פתחו פיהם ברינה על מפלתו:

ח גַּם בְּרוּשִׁים שָׁמְחוּ לָךְ - [וגם] אֲרֻזֵי לְבָנוֹן - גם הם שמחו על מפלתך, כי- מֵאֵז שְׁכַבְתָּ [בקבר] לֹא יַעֲלֶה הַכְּרַת עֲלֵינוּ [שרים ומלכי העמים נמשלים לארזי ענק וברושים משובחים מיערות הלבנון - שמלך בבל היה כורת, ומעתה כאשר מת, הם שמחו על כך שיושבים בשלווה]:

ט שְׂאוּל מִתַּחַת רְגָזָה לָךְ לְקִרְאָת בּוֹאֵךְ [כביכול כל יושבי הקבר רוגזים ומפחדים ממך, בהגיעך אליהם] עוֹרֵר לָךְ רְפָאִים כָּל עֲתוּדֵי אֶרֶץ - יתעוררו אליך הגיבורים כל שרי ומלכי הארץ [הנמשלים לעתודים, צאן הזכרים], הַקִּים מִכִּסְאוֹתָם כָּל מַלְכֵי גוֹיִם [כביכול מלך בבל הקים את המלכים בשאוּל מכסאותם]:

י כָּלֵם יַעֲנֵוּ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיךָ, גַּם אַתָּה חֲלִיתָ [נהית חולה] כְּמוֹנוּ, אֲלֵינוּ נִמְשַׁלְתָּ:

יא הוֹרֵד שְׂאוּל גְּאוֹנֵךְ [גאותך] הֶמְנִית נְבִלֶיךָ [רעש המייה של הנבל וכלי השיר שלך, כי פסקו השמחות מהארמון שלך] תַּחֲתֶיךָ יֵצַע רַמָּה - התולעים הם המצעים עליהם אתה שוכב - וּמִכְסֵיךָ תוֹלְעָה - התולעים הם כסוי שלך [התולעים הם במקום סדין ושמיכה שהשוכב מתכסה בו]:

יב אֵיךְ נִפְלְתָ מִשָּׁמַיִם הֵילַל [אור מאיר, לשון יהל אור] בֶּן שָׁחַר - איך נפלת משמים אתה הדומה לכוכב נוגה⁷⁰, המאיר ביותר מבין הכוכבים [מלך חזק מכל העולם] - נִגְדַעְתָּ לְאָרֶץ [כרתו אותך והושלכת לארץ] חוֹלֵשׁ עַל גוֹיִם - מפיל גורל להחליט מי מהאומות לכבוש ראשון ומי שני וכו' [חלשים - גורלות]:

יג וְאַתָּה אֲמַרְתָּ בְּלִבְבְּךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה, מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל [כוכבים גבוהים וחזקים - כביכול] אֲרִים כְּסָאֵי, וְאַשְׁבֵּ בָהֶר מוֹעֵד - בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן - אשב במקום

⁷⁰ כוכב נוגה מכונה בן שחר, כי הוא נראה בבוקר לפני הזריחה, והיה מאיר יותר מכל הכוכבים, כי הוא קרוב [יחסית] לעולם ולשמש (לעיתים ניתן לראותו ביום לפני השקיעה, הוא הכוכב השני בקרבתו לשמש, [אחרי כוכב חמה]).

מפואר המוכן לי, בפינות הצפון - באיזור בבל⁷¹ [כך פירשו התרגום והאברבנאל, ואבי הרד"ק⁷²]:

יְד אֶעֱלֶה עַל פְּמָתֵי עֵב [במה גבוהה - בעננים], אֶדְמָה לְעֵלְיוֹן [מעל כולם]:

טו אַךְ אֶל שְׂאוֹל תּוֹרֵד - אֶל יִרְכָּתֵי בּוֹר [לקצה עומק הבור]:

טז רֵאִיךָ [הרואים אותך שוכב בקבר] אֶלְיָךָ וְשִׁיחֹי, אֶלְיָךָ יִתְבֹּנְנוּ, הֲזֶה הָאִישׁ מְרַגֵּז [מרעיד] הָאָרֶץ - מְרַעֵשׂ מִמְּלָכוֹת [היאך נפל איש המרעיד את הארץ]:

יז שֶׁם תִּבְלַל כְּמַדְבָּר וְעָרְיוּ הָרִס - עָרֵי הָעוֹלָם הָרִס וְהַשְׁחִית - אֲסִירָיו לֹא פָתַח בְּיָתָהּ - אֲנָשִׁים שֶׁאִסַּר בְּבֵית הָאִסּוּרִים, לֹא פָתַח לָהֶם לְהַחְזִירָם לְבֵיתָם:

יח כָּל מַלְכֵי גוֹיִם כָּלָם, שְׂכָבוּ בְּכַבּוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ - כָּל מַלְכֵי הַגּוֹיִים לֵאחֹר מִיַּתְתָּם שְׂכָבוּ בְּכַבּוֹד כָּל אֶחָד בְּקַבֵּר הַמְּכֻבָּד שֶׁהָכִין לַעֲצָמוֹ:

יט וְאַתָּה [מלך בבל] הִשְׁלַכְתָּ מִקְבְּרֶךָ כְּנֹצָר נֹתֵעַב - כְּמוֹ אֵילָן צַעִיר יוֹנֵק, הַנִּתְעַב בְּעֵינֵי בַעֲלָיו [כאשר לא נראה שיניב פרי תקין] וּמְשַׁלְּכֹוּ וּמְשַׁרְשׁוּ שֶׁלֹּא יַגְדֵּל, כִּךְ הוּצִיאוּ אוֹתָךְ מִהַקְּבֵר וְהַשְׁלִיכוּ אוֹתָךְ בִּ- לִבְשׁ הָרֵגִים מְטֻעְנֵי חָרֵב - בְּלִבוֹשׁ מְלוּכָלֶךְ כְּמוֹ שֶׁל הַרוֹגִים שֶׁדָּקְרוּ אוֹתָם בַּחֲרָב [בלשון ערבי מדוקר - מוטען, רש"י] - יוֹרְדֵי אֶל אֲבְנֵי בּוֹר - כְּפָגֶר מוֹבָס - הוּשַׁלְּכַת כְּמוֹ הַרוֹגִים הַמוֹשַׁלְּכִים לְבוֹר אֲבָנִים [ולא לקבר מסודר], וְכְמוֹ פָּגִרִים מוֹבָסִים וְנִרְמָסִים:

כ לֹא תַחַד אֲתָם בְּקִבְרָה - לֹא תִהְיֶה כְּמוֹ אֶחָד מֵהֶם [ממלכי העמים] הַנִּקְבָּרִים [אלא תהיה מושלך בחוצות] - כִּי אֲרָצְךָ שְׁחָתָ עִמָּךְ הָרֵגָתָ - כִּי גַם אֶת בְּנֵי אֲרָצְךָ, וְאֶת עַמְּךָ הִרְגָתָ [כגון כאשר ביקש לדעת את תוכן החלום ופתרונו, והחל ברצח

⁷¹ איזור בבל וכל המזרח הקרוב [אשור פרס ומדי] מכונה 'צפון' בנביאים [פעמים רבות בירמיהו, כגון א-יד-טו, נג וכן ביחזקאל], כי הולכי דרכים היו הולכים לבבל דרך סוריה והפרת הצפוני. אמנם בבל היא מזרחית לא"י וכפי שבגמי א"י מכונה מערבא, אך לא היו עוברים דרך מזרח א"י, כי הוא מדבר שומם.

⁷² שאר המפרשים ס"ל שהר מועד הוא ירושלים, ולכאורה קשה לפירושם, שהרי נבוכדנאצר לא רצה לגור בירושלים, ולא עשה זאת. לפני החורבן לא ישב שם, אח"כ כבר לא היה מקום חשוב, לכאורה צריך היה לומר - ואגדע את הר מועד... כמו"כ החורבן אינו מוזכר במפורש בנבואה זו. עוד קשה, אילו נבוכדנאצר היה רוצה להזכיר את ירושלים וא"י לא היה מכנה אותם 'צפון' אלא 'דרום', שהרי כך היתה מכונה א"י בקרב בני בבל, וכפי הנאמר ביחזקאל (כא, ב) שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום.

כל חכמיו] - לא יקרא לעולם זרע מרעים - לא יקרא שמו לעולם על זרעו הרעים, אלא גם בניו יושמדו:

כא הִכִּינוּ לְבָנָיו מִטֶּבַח בְּעוֹן אֲבוֹתָם, בְּל יִקְמוּ וְיִרְשׁוּ אֶרֶץ [כדי שלא יקומו ויכבשו את העולם], וּמְלֹאוּ פְּנֵי תֵבֵל עָרִים [שונאים, כמו ויהי עריך]:

כב וְקָמְתִי עֲלֵיהֶם נֶאֱמַר יְהוָה צְבָאוֹת, וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׂאָר [שם ושארית], וְנִין [בן] וְנִכְד [בן הבן] נֶאֱמַר יְהוָה:

כג וְשָׁמְתִיהָ, לְמוֹרֵשׁ קֶפֶד [קיפודים יירשו את בבל, כי תהיה שממה מבני אדם] וְאֲגַמִּי מַיִם - תהיה לאגמי מים⁷³ - וְטֹאטְאִתִּיהָ בְּמִטְאָטֵא הַשָּׁמַד - נֶאֱמַר יְהוָה צְבָאוֹת:

עד כה הנבואה על בבל, מכאן [פסוקים כד-כז] נבואה חדשה על מפלת החייל עצום של סנחריב מלך אשור בירושלים בימי חזקיהו.

כד נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר, אִם לֹא כִּפְאֶשׁר דְּמִיתִי בְּן הַיְתָה [כאשר דמיתי במחשבתי כך תהיה בפועל] וְכִפְאֶשׁר יַעֲצִיתִי הִיא תִּקּוּם - עצתי [רעיוני] תתקיים:

כה לְשֹׁבֵר אֲשׁוּר בְּאַרְצֵי - וְעַל הָרִי אֲבוּסָנוּ - ועל הרי ארצי ארמוס אותנו [הרי בנימין] - וְסָר מְעַלְיָהֶם עָלוּ - יסור מעל ישראל עול אשור - וְסָבְלוּ מְעַל שְׁכָמוֹ יְסוּר - יסור הנטל ומשא הסבל של אשור המכבידים על כתף ישראל:

כו זֹאת הָעֵצָה הַיְעוּצָה עַל כָּל הָאָרֶץ - זו המחשבה שה' חושב לעשות בכל העולם [שאשור השולטים בעולם יענשו במכה קשה] וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל כָּל הַגּוֹיִם - זו יד ה' הנטויה להכות בגויים, העוזרים את אשור להילחם ביהודה:

כז כִּי יְהוָה צְבָאוֹת יַעֲץ וּמִי יִפֹּר [מי יוכל להפר עצתו שלא תתקיים], וְיָדוּ הַנְּטוּיָה וּמִי יִשִּׁיבָנָה - ידו נטויה להכות באשור, מי יוכל להשיב אותה למקומה שלא תכה:

הנבואה מפסוק כ"ח והילך, על כך שחזקיהו יכה בפלשתים, (ואולי גם על כך שאשור יכו בהם כמוזכר בפרק כ').

נבואה זו נאמרה בזמן שאחז מלך יהודה הרשע מת, ובנו חזקיהו הצדיק מלך תחתיו. הוא דבק בה' וה' עזרו. והכה את הפלשתים,

⁷³ ישנה אפשרות להציף את בבל, ע"י הטיית מי חידקל [ממקום גבוה יותר מהעיר], והיה זמן שהאויבים עשו להם כך.

ככתוב (מלכים ב' יח,ח) הוא הקה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים (שומרי שדות) עד עיר מבצר.

בימיו הציל ה' את יהודה מיד סנחריב וישבו לבטח, חזקיהו העשיר מאד והיו לו אוצרות גדולות (דה"י ב' סוף פרק ל"ב), על כך נאמר בסוף הפרק - ומה יענה מלאכי גוי כי יהנה יסד ציון ובה יחסו ענני עמו.

כח בשנת מות המלך אחז, היה המשא הזה:

כט אל תשמחי פלשת כלך, כי נשבר שבט מנף [כי נשברה מלכות יהודה שהיתה מכה בפלשתים - כי עוזיהו הכה בהם רבות דה"י ב' כו,ו], **כי משרש נחש יצא צפע** - מגזע הנחש ייולד נחש צפע [מסוכן יותר] - **ופריו שרף מעופף** - ומפרי הנחש [בניו] ייולד נחש שרף מעופף [מסוכן יותר מנחש רגיל]:

ל ורעו בכורי דלים - ירעו במרעה טוב בני הדלים [מרעה הוא כינוי למאכל, בכורי דלים הכוונה דלים גדולים, כלומר עניים ביותר] - **ואביונים לבטח ירצו** - אביונים מיהודה ישבו לבטח [כינה אותם לצאן הרועים ויושבים בבטחה] - **והמתי ברעב שרשף** - העיקר והשורש [החשובים שבהם] יגווע ברעב - **ושאריתך יהרג** - שאריתך מהרעב יהרוג הצפע המוזכר [חזקיהו]:

לא הילילי שער זעקי עיר - השמיעו קול יללה בשערי הערים, וזעקו בתוך הערים - **נמוג פלשת כלך** - כל ארץ פלשתים תימס [תיחלש] - **כי מצפון עשן בא** - מגיע עשן [המעיד על אש אוכלת] מכיוון צפון⁷⁴ - **ואין בודד במועדיו** - כאשר יתאסף העשן מצפון במועד ובזמן שקבע, לא יבאו בודדים, אלא עם רב יבואו להשחית את פלשתים:

לב ומה יענה מלאכי גוי - מה יענו השליחים ההולכים מארץ לארץ לספר החדשות - **כי יהנה יסד ציון** [חיזק אותה ביסודות, והיא מבוססת היטב], **ובה יחסו ענני עמו** - ענני ישראל יחסו בציון וינצלו מפורענות סנחריב:

⁷⁴ כי היורד מירושלים מערבה, פוגש את צפון פלשתים - עקרון ואשדוד, וכך גם עשה חזקיהו, כאשר ירד להכות בהם, החל להכות בצפון הפלשתים, והכה גם את עזה בדרום פלשתים, וכמפורש במלכים - הוא הקה את פלשתים עד עזה... כלומר הכה אותם מצפון ועד עזה בדרום.

פרק טו

פרקים טו-טז, נבואת פורענות על מואב. נראה שפורענות זו היא עיני מלכי אשור, שהרי מפורש בסיום הנבואה - בְּשֵׁלֶשׁ שָׁנִים כְּשָׁנֵי שְׁכִיר... ומכאן שמדבר על הקורות בימיו⁷⁵.

בנבואה על מואב, מודגש הבכייה על אבדן הכרמים. הדגש על העיר שבמה, הדגש על הגאווה ועניין ה'במות' [אולי הצוקים באיזור נחל ארנון, (בעלי במות ארנון) י"מ שהכוונה שעבדו את ארנון, ואולי התרגום מפרש כך].

ארץ מואב הייתה בעיקר מדרום לנחל ארנון, כי סיחון כבש את החלק הצפוני [ערי המישור] - ובו הערים חשבון, שבמה, מדבה, ערוער, נבו וכו'. וישאל כבשו את הערים מסיחון ונתנום לשבט

ראובן, בימי הנביא המואבים ישבו בערים אלו, והן מוזכרות בנבואה (ועיין במפות בסוף הספר).

א **מִשָּׂא מוֹאָב** - נבואת פורענות על מואב - **כִּי בְלִיל שֹׁדד עַר מוֹאָב נִדְמָה** - כי בלילה הגיע האויב ושוּדד את חבל הארץ 'ערי' [מדרום לנחל ארנון] ונכרת [נדמה - נכרת] - **כִּי בְלִיל שֹׁדד קִיר מוֹאָב נִדְמָה** - כי בלילה שודד איזור 'קיר' [מדרום לנחל ארנון] ונרכת עיני האוייב:

ב [פסוק זה מקונן על ערי המישור מצפון לארנון] **עֲלֵה הַבֵּית וְדִבֵּן הַבְּמוֹת לְכָכִי** - עלו אנשי מואב על הבתים, ואנשי דיבון עלו על הבמות לבכות וליילל - **עַל נְבוֹ וְעַל מִידְבָּא מוֹאָב יִלְלִל** [על הפורענות הפוקדת את נבו ומידבה יילל] **בְּכָל רֵאשֵׁי קְרָחָה - כָּל זָקֵן גְּרוּעָה** [יקרחו קרחה בראשם ויגרעו זקנם מרוב צער]:

⁷⁵ ומי שהכה אז בכל הגויים הם מלכי אשור. [כמו"כ בפרק הבא פסוק ה' - והוכן בחסד כסא... הכוונה לחזקיהו שימלך בכבוד, והיה זה אחרי מפלת סנחריב מלך אשור, ומן הסתם אשור הכו את מואב לפני כן].

ג **בְּחֻצְתָּיו חָגְרוּ שָׁק** - חגרו שקים ברחובות - **עַל גְּגֹזְתֶיהָ וּבְרַחֲבֹתֶיהָ פָּלָה יִלְלִיל יָרֵד בְּפָכֶי** - על גגות העיר וברחובות כולם מייללים, וצווחים בבכיות [יורד] פירושו צווח בבכיות, כמו אריד בשיחי ואהימה (תהילים נה, ג):

ד **וַתִּזְעַק חֲשָׁבוֹן וְאַלְעָלָה** - **עַד יֵהָץ נִשְׁמַע קוֹלָם** - **עַל כֵּן חֲלָצִי מוֹאֵב יָרִיעוּ** - **נִפְשׁוּ יָרְעָה לוֹ** - העיר חשבון, והעיר אלעלה זעקו ונשמע קולם עד העיר יהץ, ולכן חלוצי המלחמה של מואב יריעו תרועת בכי ויללה, ונפשו של מואב מריעה תרועת יללה על מפלתו:

ה **לִבִּי לְמוֹאֵב יִזְעַק** - לבי כואב וזועק לצרת אנשי מואב, כי- **בְּרִיחָהּ עַד צַעַר עֲגָלַת שְׁלִשְׁיָה** - כי פליטיהם ברחו עד צוער - שהיא מובחרת ומשובחת כמו עגלה שלישיה [עגלה צעירה בת ג' שנים] - **כִּי מַעְלָה הַלּוּחִית בְּכִי יַעֲלֶה בּוֹ** - במקום הקרוי מעלה הלוחית - יעלה קולם בבכי - **כִּי דָרְךָ חוֹרְנִים זַעֲקַת שָׁבֵר יַעֲעֲרוּ** - יעוררו זה את זה לזעוק זעקת שבר (כמו לא יעורר אדם על מתו [מועד קטן פרק א' משנה ה'] פירושו יעורר מרי נפש לבכות עימו):

ו **כִּי מִי נִמְרִים מְשֻׁמּוֹת יִהְיוּ** [איזור מי נמרים יהיו לשממה], **כִּי יִבֶּשׂ חֲצִיר** - החציר [מאכל לבהמות הגדל שם] ייבש והתקלקל - **כָּלָה דָּשָׂא** [ייגמר הדשא] **יָרַק לֹא הָיָה** - לא יהיה כל ירק למרעה:

ז **עַל כֵּן יִתְרָה עֲשָׂה, וּפְקַדְתָּם עַל נַחַל הָעֲרָבִים יִשְׂאוּם** - על כן - בעבור מפלת מואב במלחמה - כל העושר שמואב עשה, וכל העושר המופקד אצלו, ישאו האויבים לנחל הערבים לחלק ביניהם [יתרה פירושו מותר, עושר רב. כך גם בארמית 'יתירה', פ' גדול מאד]:

ח **כִּי הִקִּיפָה הַזַּעֲקָה אֶת גְּבוּל מוֹאֵב, עַד אֲגָלִים** [תישמע] **יִלְלֶתָהּ** - **וּבָאָר אֵילִים יִלְלֶתָהּ** [עד באר אלים תישמע יללתה]:

ט **כִּי מִי דִימוֹן מְלֹאוֹ דָם** [מקווה המים של העיר דימון מלאו מדם הרוגי מואב] **כִּי אֲשִׁית עַל דִּימוֹן נוֹסְפוֹת** - אשים על העיר דימון עוד צרות נוספות - **לְפָלִיטַת מוֹאֵב אַרְיָה** - יבוא אריה על הפליטים מחרב אשור - **וְלִשְׂאֲרֵית אֲדָמָה** - ולשארית אשר על אדמת מואב גם יבא אריה [מכה קשה]:

פרק טז

פרק ט"ז, המשך נבואת הפורענות על מואב.

א **שִׁלְחוּ כָר מִשָּׁל אֲרָץ מִסְלַע מִדְּבָרָה אֶל הַר בַּת צִיּוֹן** - שלחו כרים [כבשים ואילים שמנים] למלך יהודה, והשתעבדו תחתיו:

ב וְהָיָה כְעוֹף נוֹדֵד קִן מִשְׁלַח תְּהִי יֵנָה בְנוֹת מוֹאָב - מַעֲבֵרֶת לְאַרְנוֹן, בְּנוֹת מוֹאָב יִנְדְּדוּ בַגְלוֹת מַעֲבֵר לַנְּחַל אֲרֹנוֹן, כְּמוֹ עוֹף נוֹדֵד [כַּגּוֹן חֲסִידָה וְסִיס וְעוֹד] שֶׁאֵין לָהּ מְקוֹם קְבוּעַ לְדוֹר בּוֹ, וְכִמוֹ אֲפֻרֹחִים שְׂגוּרָשׁוֹ מֵהַקֵּן [קֵּן מִשׁוֹלַח]:

ג הַבִּיֵּאֵי עֲצָה עֲשׂוּ פְלִילָה - מוֹאָב, הִבִּיאוּ לָכֶם עֵצָה, עֲשׂוּ חֲשָׁבוֹן אֵיךְ לִקְדָם אֶת פְּנֵי הָרַעָה הַפּוֹקֶדֶת אֶתְכֶם - שִׁיתִי כְּלִיל צֶלֶף בְּתוֹךְ צְהָרִים - עֲשֵׂי צַל חוֹשֶׁךְ בַּצְהָרִים כְּמוֹ בַלִּילָה - כְּדִי שֶׁלֹּא יִרְאוּ אֶתְכֶם הָאוֹיְבִים - סִתְּרִי נְדָחִים [הַסְתִּירִי נִידְחִיךָ] נֹדֵד אֶל תְּגַלִּי - אֵל תְּגַלִּי מֵחֲבּוּאֵי הַנּוֹדָדִים:

ד יִגְוִרוּ בְּךָ נְדָחִי [גַּם נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל מִסִּנְחָרִיב יִסְתְּרוּ בְּאֶרֶץ מוֹאָב], מוֹאָב הֲוִי סִתְּרָ לָמוֹ מִפְּנֵי שׂוֹדֵד, כִּי אָפַס הַמָּץ [תָּם הַסְחִיטָה שֶׁאֵתֶם מוֹצִצִים דָּם עִמָּם אַחֲרָיִם, הַכּוֹוֹנָה שְׁשׁוֹלְלִים אוֹתָם] פְּלָה שֹׁד [כִּנִּי"ל], תִּמְנוּ רִמְס מִן הָאֶרֶץ - תָּם רוֹמֵס הָעַמִּים - מֵהָעוֹלָם:

ה וְהוֹכֵן בְּחֶסֶד כֶּסֶף - חִזְקִיהוּ יִהְיֶה מְכוֹנֵן [מְבוֹסָס הֵיטֵב] עַל כֶּסֶף חֶסֶד [שִׁיעֵשָׁה חֶסֶדִים] - וְיָשֵׁב עָלָיו בְּאַמֶּת [כֶּסֶף אִמֶּת, שֶׁלְטוֹן אִמֶּת וְצֶדֶק] בְּאַהֲלֵ דָוִד [בַּמַּלְכוּת בֵּית דָּוִד], שֹׁפֵט - וְדָרַשׁ מִשְׁפָּט, וּמָהָר צֶדֶק [מֵהֵרָב בַּעֲשִׂיַת צֶדֶק], כְּלוֹמֵר, כֹּאשֶׁר יִגִּיעַ הַשִּׁבְרַת עֲלֶיךָ [עַל מוֹאָב], אִזּוֹ כֶּסֶף דָּוִד וְיִגְדֵל:

ו שְׂמַעְנוּ גְאוֹן [גְאוֹת] מוֹאָב, גֵּא מְאֹד [גְאוֹה מְאֹד], גְאוֹתוֹ וְגְאוֹנוֹ [גְאוֹתוֹ, כִּפְלֵ הַדְּבָר] וְעִבְרָתוֹ לֹא כֵן בְּדָוִד - כַּעֲסוּ עַל הַגּוֹיִם הִיא לֹלָה הַצֶּדֶקָה [כֵּן, לְשׁוֹן כִּנָּה וְאִמִּיתִי], כְּלוֹמֵר, גִּיבּוּרִי [בְּדָוִד] לֹא עֲשׂוּ בְאִמֶּת וּבְצֶדֶק אֶת הַפּוֹרְעֵנוֹת לְעַמִּים אַחֲרָיִם. דוֹגְמָה לְדַבֵּר, מֶלֶךְ מוֹאָב שָׂרַף אֶת עֲצָמוֹת מֶלֶךְ אָדוֹם וְעֵשָׂה מֵהֶם סִיד [עֲמוֹס ב', א], בִּימֵי אֶהוּד בֶּן גֵּרָה מוֹאָב הִיכּוּ בִּישְׂרָאֵל, בִּימֵי יְהוֹיָקִים גְּדוּדֵי מוֹאָב הִכּוּ בִּישְׂרָאֵל (מַלְכִים ב' כֵּד ב-ג), בִּימֵי יְהוֹשֻׁפָט רָצוּ לְגַרֵשׁ אֶת יְהוּדָה (דְּהִי"י ב' פֶּרֶק כ'), וּבַעוֹד תְּקוּפוֹת [וְרָאָה גַם עֲמוֹס פֶּרֶק א']:

ז לָכֵן [בַּגְּלָל גְאוֹתוֹ, וְכַעֲסוּ לֹלָה צֶדֶק] יִלְלֵי מוֹאָב לְמוֹאָב [אֲנֹשֵׁי מוֹאָב יִבְכוּ עַל חוֹרְבָן מוֹאָב] פְּלָה יִלְלֵי [כָּל מוֹאָב יִלְלֵי], לְאַשִׁישֵׁי קִיר חֲרָשֶׁת תְּהָגוּ אֶךְ נְכָאִים - לִיסוּדוֹת הָעִיר 'קִיר חֲרָשֶׁת' [שְׁנַהֲרָסוּ], יְהָגוּ [יִדְבְּרוּ בְּבִכְיָה] רַק הַנְּשִׁבְרִים [כִּי רַק נְשִׁבְרִים וְחֲלָשִׁים יִשְׂאָרוּ בָהּ]:

ח כִּי שְׂדָמוֹת [שְׂדוֹת תְּבוּאָה] חֲשָׁבוֹן - אֲמַלֵּל [נִכְרַת], גִּפְן שְׁבָמָה [הַגִּפְנִים שֶׁל הָעִיר שְׁבָמָה גַם אֲמַלְלוּ - נִכְרַתוּ, כִּי-] בְּעֲלֵי גוֹיִם הִלְמוּ שְׂרוּקֵיהָ - כִּי מַלְכֵי עַמִּים שָׁבְרוּ אֶת עַנְפֵיהָ [הִלְמוּ - שָׁבְרוּ, שׁוֹרֵק הוּא עֵנֶף הַגִּפְן], כְּלוֹמֵר הִכּוּ אֶת אֲנֹשֵׁי הָעִיר [הַנְּמַשְׁלִים לְעַנְפֵי הָעִיר] - עַד יַעֲזֹר נִגְעוּ תַעֲזוּ מִדְּבָר - אֲנֹשֵׁי שְׁבָמָה הִגִּיעוּ לִיעֲזוֹר וְתַעֲזוּ שֶׁם בַּמְדַּבְּרוֹת [מֵחִיל הָאוֹיֵב] - שְׁלַחְתִּיהָ [נּוֹדָדֵי שְׁבָמָה] נָטְשׁוּ [נַעֲזָבוּ] עֲבָרוּ

יג - גלו מעבר לים [בפשטות הכוונה לים התיכון, אך ניתן לפרש לים המלח שהיה תוחם את מואב ממערב]:

ט **עַל כֵּן** [בגלל חורבן 'שבמה'] **אֶבְכָה בְּבִכֵי יַעֲזֹר וְגִפְן שְׁבָמָה** - כפי שבכו וייללו על אבדן יעזר, כך אבכה לך על אבדן הכרמים המשובחים של שבמה - **אַרְיִיזָה דְמַעְתִּי** [אוזיל דמעות רבות בשבילך, רוח עניינו ריבוי] **חֲשַׁבֹן וְאֶלְעָלָה** - **כִּי עַל קִינָה** [התאנים] **וְעַל קְצִירָה** - **הַיַּדָּד נָפַל** - על קציר ופרי הקיץ [תאנים] של חשבון ואלעלה נפל [שכן] האוייב וקורא קריאות 'הידד' [קריאת זרוז לעבודה] לכן ארייז דמעתי:

י **וְנֹאסַף** [יאסף - יאבד] **שְׁמָחָה וְגִיל מִן הַפְּרָמֶל** - יאבדו השמחות שהיו חוגגים בבציר במקומות חקלאיים משובחים במואב [כרמל, מקום שדות וכרמים] - **וּבְכַרְמִים לֹא יִרְנָן לֹא יִרְעַע** - בכרמים לא ירננו [לא ישמחו] לא ישמיעו קול תרועת שמחה - **יָיִן בְּיַקְבִּים לֹא יִדְרֹךְ הַדְּרֹךְ, הַיַּדָּד הַשְּׁפָתִי** - השבתי [מנעתי] את קולות 'הידד' שהיו הדורכים קוראים זה לזה לזרוז לדרוך הענבים:

יא **עַל כֵּן מְעִי לְמוֹאֵב** - **כְּכַנּוֹר יִהְמוּ** - מרוב צער על הפרוענות, המו [רעש המולה] מעי כמו רעש מיתרי הכינור - **וְקִרְבִּי לְקִיר חֲרָשׁ** - קרבי [מעיי, לי קרב] הומה על חרבן המקום 'קיר חרש':

יב **וְהִיָּה כִּי נִרְאָה כִּי נִלְאָה מוֹאֵב עַל הַבְּמָה** [נלאה להילחם במקומות הגבוהים, כגון במות ארנון], **וּבֹא אֶל מִקְדָּשׁוֹ** [בית ע"ז] **לְהִתְפַּלֵּל** - **וְלֹא יוּכַל** - מרוב חולשתו ובכיתו לא יוכל להתפלל לגילוליו:

יג **זֶה הַדְּבָר, אֲשֶׁר דָּבַר יְהוָה אֶל מוֹאֵב מֵאִז** [לפני זמן מה, כבר דיבר ה' שיהיה כך למואב, אך אז לא קבע זמן אימתי יתקיימו הדברים]:

יד **וְעַתָּה, דָּבַר יְהוָה לְאָמֵר, בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כְּשָׁנֵי שָׁכִיר** - תוך ג' שנים במדוייק, כמו הסכם עם שכיר, שלא יעבוד שעה אחרי תום זמנו - **וְנִקְלָה** [יתבייש] **כְּבוֹד מוֹאֵב** - **בְּכָל הַהֲמוֹן הָרֶב** - בכל המון העם יבא קלון - **וּשְׂאֵר מְעַט מְזַעַר לֹא כְבִיר** - תהיה לו שארית ופליטה מעט מן המעט - לא הרבה:

פרק יז

פרק י"ז על מפלת ארם ועשרת השבטים ביד מלך אשור. ועל מפלת סנחריב מלך אשור בירושלים, מקודם יתוארו בקצרה הקורות בימים ההם, ולאחר מכן בע"ה יבואר פרק י"ז.

פקח מלך ישראל [עשרת השבטים] ורצין מלך ארם רצו לכבוש את יהודה, וצרו על אחז מלך יהודה בירושלים, אחז לקח את כל אוצרות בית ה' ובית המלך ושלחם שוחד למלך אשור. בעקבות כך מלך אשור הגלה את דמשק (בירת ארם) למדינת קיר והרג את רצין מלך ארם. מלך אשור הגיע גם על עשרת השבטים במלכות פקח, והגלה את עבר הירדן והגליל לאשור, זוהי הגלות הראשונה של עשרת השבטים (כמפורש⁷⁶).

הושע בן אלה מרד בפקח בן רמליהו והרגו, ומלך תחתיו על שארית עשרת השבטים.

אחז מלך יהודה מת בשנת ה-16 למלכו, תחתיו מלך חזקיהו בנו.

בשנת שש למלכות חזקיהו גלו לאשור כל שארית עשרת השבטים שהיו במלכות הושע בן אלה (אמנם היו גם רבים מעשרת השבטים שחיו במלכות יהודה ונשארו בארץ).

בשנת 14 לחזקיהו בא סנחריב מלך אשור לירושלים, ובלילה אחד הכה מלאך ה' את כל חילו (כל זאת מפורש במלכים ב' פרקים יח-יט, ובישעיהו פרקים לו-לז).

ארם ועשרת השבטים נפלו בידי מלך אשור באותה התקופה, ועל כך הנבואה בפרק זה.

תוכן הנבואה בפרק י"ז: פסוק א' על מפלת ארם, עיקר הנבואה היא על חורבן ארצם של עשרת השבטים, נחמות ליהודה, ומפלת סנחריב מלך אשור בירושלים בימי חזקיהו.

76. ככתוב - וַיִּשְׁלַח אֲחִיז מֶלֶךְ אֲרָם וּמֶלֶךְ אֲשׁוּר לְאִמְרוֹ עֲבָדָי וּבְנֵי אֲנִי עָלֶיךָ וְהוֹשַׁעְנִי מִכַּף מֶלֶךְ אֲרָם וּמִכַּף מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הַקּוֹמִים עָלַי. וַיִּקַּח אֲחִיז אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר שְׂחָד. וַיִּשְׁמַע אֱלֹהֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיַּעַל מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶל דְּמִשְׁק וַיִּתְפַּשֶּׂה וַיְגַלֶּה קִירָה וְאֶת רְצִין הַמִּית (מלכים ב' טז, ז-ט).

בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אכל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה (מלכים ב' טו, כט).

א **מִשָּׂא דְמִשְׁק** - נבואת פורענות על דמשק בירת ארם - **הִנֵּה דְמִשְׁק מוֹסֵר מַעִיר** - סרה מהיות 'עיר' - **וְהִיְתָה מְעֵי מַפְלָה** - תהיה עי מפלה, תל חרבות:

ב **עֲזֹבוֹת עָרֵי עַרְעָר** - ערים באיזור ערוער⁷⁷ תהינה עזובות - **לְעֲדָרִים תִּהְיֶינָה** - עדרי צאן [שימוש מדברי] - **וְרִבְצוּ וְאִין מַחְרִיד** [אין מטריד אותם, כי לא יהיו שם תושבים]:

ג **וְנִשְׁבַּת מִבְּצָר מְאֹפְרִים** - יושבתו ערי מבצר של עשרת השבטים [כי חיל אשור יהרסו אותם] - **וּמִמַּלְכָּה מְדַמְשֶׁק** [תושבת הממלכה מדמשק, וגם מ-] **וּשְׂאָר אֲרָם** [תושבת הממלכה גם משאר ערי ארם], **כְּכְבוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ** [כפי שיעשה לעשרת השבטים שיירמס כבודם, כך יהיה לכל ערי ארם], **נָאִם יְהוָה צְבָאוֹת:**

פסוקים ד-ו על מפלת עשרת השבטים וגלותם בימי אחז וחזקיהו. ועל כך שכל עושרם וכבודם ידל, ויוגלו לאשור.

ד **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִדָּל כְּבוֹד יַעֲקֹב** - ידעך ויצטמק כבוד עשרת השבטים - **וּמִשְׁמֹן בְּשָׂרוֹ יִרְזָה** [כבודו ועושרו יעלם]:

ה **וְהָיָה כְּאֹסֶף קֶצִיר קָמָה** - כמו האוסף קמה בזמן הקציר - **וְזָרְעוּ שְׂפֵלִים יִקְצֹרוּ** - אחרי שקצר הקמה, מלקט את השיבלים שנפלו ולא נאספו [ואינו משאיר אחריו כלום] - **וְהָיָה כְּמַלְקֵט שְׂפֵלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים** - כמו הקוצר בעמק רפאים⁷⁸, שאוסף אחריו הכל - כך האוייב ישחית בהם את כולם:

⁷⁷ לא ברור היכן היא ערוער, שהרי ישנן כמה ערים המכונות ערוער, כגון ערוער על נחל ארנון, ערוער על פני רבה [רבת עמון]. יקשה לפרש את המקרא שהכוונה לערוער אשר על נחל ארנון [ומנבא על גלות עשרת השבטים], כי בתקופה זו ישבו בערוער מואבים ולא בני ראובן, ומוכח מהנבואה על מואב [בפרק טו] שכל ערי המישור [דרומה לארנון - חשבון נבו שבמה וכו'] היו בידי מואב, וכ"ש ערוער שהייתה צמודה לנחל ארנון [כך גם ברור מכתבים חיצוניים שהמואבים ישבו שם בתקופה זו]. אמנם בחזון הנביאים ביארנו שהכוונה לערוער אשר על נחל ארנון, אך נפלה לנו שגגה בעניין זה. לצורך הבנת הערה זו, יש לעיין במפות של עבר הירדן, בסוף הספר.

⁷⁸ עמק רפאים, הוא עמק סמוך לירושלים העתיקה, י"א שהוא העמק בו נמצא גן סאקר ומזרחה לו, ולעמק זה כמה שלוחות, אחת מהם קרובה לתחנת הרכבת הישנה [בעמק זה פשטו הפלשתים להילחם בדוד, בזמן שהמליכו אותו על כל ישראל].

ו וְנִשְׂאָר בּוֹ עוֹלָלוֹת [ענבים בודדים] כְּנֹקֶף זֵית - כמו זיתים יחידים הנותרים אחרי התולש זיתים [נוקף, תולש וכורת, בשונה ממסיק רגיל] - שְׁנִיִּים שְׁלֹשָׁה גְרָגְרִים בְּרֹאשׁ אֲמִיר - שנשארים רק כ-שנים או שלושה זיתים בראש כל ענף [אמיר, ענף עליון] - אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בְּסַעֲפֵיהָ פְרִיָּה - בענפים הפוריים יהיו ארבעה וחמשה גרגירים⁷⁹ - נְאֻם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

פסוקים ז-ח על בני יהודה בימי חזקיהו שיהיו נאמנים לה'.

ז בַּיּוֹם הַהוּא [לאחר שידל כבוד יעקב], יִשְׁעָה הָאָדָם עַל עֲשָׂהוּ - בני האדם שיישארו בא"י שהם בני מלכות יהודה, הם יפנו אל ה' בימי חזקיהו [ישעה - יפנה, כמו ואל קין ואל מנחתו לא שעה] - וְעֵינָיו אֶל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה - ביטו ויתבוננו בהשגחת ה' [ולא בע"ז]:

ח וְלֹא יִשְׁעָה [לא יפנה] אֶל הַמְזַבְּחוֹת - של ע"ז שהם - מַעֲשֵׂה יָדָיו, וְאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה [לא ישעה לפסלים מעשה ידיו] וְהָאֲשֵׁרִים [אילן הנעבד] וְהַחֲמָנִים [עבודת השמש]:

פסוקים ט-יט חוזר לעסוק במפלת עשרת השבטים.

ט בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מְעוֹז [ערי חוזקו של יעקב - עשרת השבטים] פְּעֻזוֹת הַחֲרָשׁ וְהָאֲמִיר [כעזיבון היער ונופי העץ] אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל - אשר הכנענים עזבו וברחו מפני ישראל בימי יהושע - וְהִיתָה שְׂמֵמָה⁸⁰:

י כִּי שָׁכַחְתָּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֶךָ [אלהים המושיע אותך], וְצוּר מַעֲזֶךָ [סלע מחסה, המחזק אותך] לֹא זָכַרְתָּ, עַל כֵּן תִּטְעֵי נְטָעֵי נְעָמִים, וְזָמַרְתָּ זֶר תִּזְרְעֵנּוּ - גם כאשר תטעי נטעים נעימות וטובות, אך הן לא יגדלו כראוי, אלא כמו זמורת זר [ענף המגדל פרי לקוי, זר פירושו גרוע, כביכול זר מאיתנו, כמו - בר מינן]:

⁷⁹ במקומות קטנים יהיו שלושה ניצולים ובמקומות גדולים יותר יהיו חמישה ניצולים, וכפי שנאמר על עשרת השבטים בעמוס [ד, יב] כְּאֲשֶׁר יֵצֵיל הָרְעָה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעִים אוּ בְדֵל אֶזֶן כֵּן יִנְצְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיִּשְׁבִּים בְּשִׁמְרוֹן... וכן [שם ה, ג] הָעִיר הַיִּצְאָתָא אֶלְף תִּשְׂאִיר מֵאָה, וְהַיִּצְאָתָא מֵאָה תִּשְׂאִיר עֶשְׂרֵה... [כמו"כ גם בעמוס (ו, ט-י) מתואר שיהיו מעט ניצולים].

⁸⁰ אמנם מפורש במלכים ב' (יז, כד) שמלכי אשור הביאו כותיים ועוד עמים לאיזורים בארצם של עשרת השבטים (בערי שומרון), ניתן לפרש שחלקם הובאו לשם רק בימי 'אסר חדון' בנו של סנחריב שמלך תחתיו לאחר מותו (יותר מ-8 שנים אחרי גלות עשרת השבטים) כך נראה מפשטות המקרא בעזרא ד, ב [ה"ר"ר ספייער מבאר, שמן הסתם הכותיים לא מילאו את כל ארצם של עשרת השבטים וחלקה נשארה שממה].

יא [המשך תיאור הנטיעה] **בְּיּוֹם נִטְעַךְ תִּשְׁגְּשְׁגִי - וּבַבֹּקֶר זָרַעְךָ תִּפְרִיחִי - אִמְנֵם** ביום שתטעי את הענף הוא ישגשג [יגדל ויפרה, כמו כארז בלבנון ישגא], ובבוקר שאחריו הזרע יפריח [יצמיח], אך לבסוף- **יָד קָצִיר בְּיּוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ - יִנּוּד הַקָּצִיר [הענף] מִמְקוּרוֹ [וויבש] ביום חולי וביום כאב קשה.** כל זה משל להצלחת עשרת השבטים שתהיה זמנית, אך אשור יגלו אותם וירמסום לעפר:

פסוקים יב-יד על הצלחת אשור בכיבוש העולם, ועל מפלתם בימי חזקיהו.

יב **הוּא [קריאת כאב] הַמּוֹן עַמִּים רַבִּים - כְּהִמּוֹת יָמִים יְהִמְיוּ - עֲשׂו רַעַשׁ כְּמוֹ הַמֵּיִת מִי יָם [במקומות בהם הים גועש] - וּשְׂאוֹן לְאֲמִים - רַעַשׁ הָעַמִּים - כְּשְׂאוֹן מַיִם כְּבִירִים יִשְׂאוֹן [משל לחיל אשור השוטפים את העולם]:**

יג **לְאֲמִים כְּשְׂאוֹן מַיִם רַבִּים יִשְׂאוֹן, וְנָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחֶק - ה' יַגְעַר בְּשִׂאוֹן [באשור] וַיִּנּוֹס מִפְּנֵי - וְרָדַף [אשור] כְּמֶץ הָרִים לִפְנֵי רוּחַ - כְּמוֹ מוֹץ [שערות החיטה] הַמֵּתֵנֶדֶף מִפְּנֵי הָרוּחַ שְׁבֵהֲרִים - וּכְגִלְגֵּל לִפְנֵי סוּפָה - כְּמוֹ כְּדוּרִיּוֹת שְׁעָרוֹת לְבָנוֹת בְּרֵאשֵׁי הַקּוֹצִים הַמְעוֹפְפִים בְּרוּחַ מֵהִירָה [הם נראים כגלגל וככדור, כי יש נקודה באמצע וממנה יוצאות שערות לכל הכיוונים]:**

יד **לְעֵת עָרֵב וְהִנֵּה בִלְהָה - בְּטָרֵם בְּקֹר אֵינָנו - בְּלִילָה הִיתָה בַּהֲלָה [בלהה] מֵאֲשׁוּר, אֲדָ טָרַם הַגֵּיעַ הַבּוֹקֶר, [באותו לילה] כִּבְרַח הַכָּה מֵלֹאדָה ה' אֵת כָּל חֵיל אֲשׁוּר - וְאֵינָנו - זֶה חֶלֶק [נחלת] שׁוֹסֵינּוּ [הבוזז אותנו], וְגוֹרֵל לְבִזְזֵינוּ - זֶה הַגּוֹרֵל [מנת חלקו] שֶׁל אֲשׁוּר הַבוֹזֵזִים אֹתָנוּ [כי אשור הכו ביהודה ובזזו ביזה רבה לפני מפלתם]:**

פרק יח

פרק יח, נפילת העמים בירושלים לעתיד לבא, ועל העם מעבר לנהרי כוש השולח שליחים לדרוש בישראל, לבדוק את אמיתות השמועה על גדולתם, ולאחר שיראו את גדולתם, יביאו שי לה', כי יביאו את עממי לא"י.

א **הוּא אֶרֶץ צְלָצֵל כְּנָפִים - הוּא [קריאה] לְאֶרֶץ, בַּהֲרֵבָה צֶל [אולי מאילנות גבוהים, במרכז ודרום אפריקה] - אֲשֶׁר מַעֲבֵר לְנַהֲרֵי כוּשׁ⁸¹:**

⁸¹ כוש יושבים מדרום למצרים, ונראה שלעיתים היו חלק מממלכתם.

ב השלח בים צירים [שליחים], ובכלי גמא על פני מים [ובספינות העשויות מהעץ 'גמה'] שולח שליחיו, ואומר להם - לכו מלאכים קלים - שליחים מהירים [קל פ' מהיר] - אל גוי ממשך ומורט - עמ"י שמשכו בו ומרטו ממנו שערותיו - אל עם נורא מן הוא והלאה - עם נורא [אדיר] מן היום שנהיה לעם והלאה - גוי קו וימבוסה - גוי שרמסו אותו פעם אחר פעם [קו אחר קו, קו זה סימון מטרה, כלומר, נטו עליו קו להביס אותו] אשר בואו נהרים ארצו - נהרות שטפו ובזזו אותו [מלכים חזקים הצרו לו]:

ג כל ישבי תבל ושכני ארץ - כנשא נס הרים תראו [כמו שנושאים מקל ובראשו בגד לרמזו להיאסף] - וכתקע שופר תשמעו - כמו שתוקעים בשופר להיאסף, כך יקבץ ה' את כל נדחי ישראל להגיע אליו:

ד כי כה אמר יהוה אלי - אשקטה ואביטה במכוני - אשקיט את המלחמה מעל ישראל, ואשים עיני עליהם לטובה - ממקום כבודי - פחם צח עלי אור - כמו חום צח [ברור ויפה] על מקום אחרי שירד גשם [אור - גשם כמו יפיץ ענן אורו (איוב לז,יא)] - קעב טל פחם קציר - כמו ענן [שכבה⁸²] של טל ביום קציר, שני דוגמאות הללו הם משל לישועה המגיעה בזמנה, כי בגשם תאבים לשמש, ובחום הקציר מחכים לענן טל:

ה פי לפני קציר פתם פרח - לפני קציר הפרי, כאשר רק תם פריחת הפרח [ועדיין לא החל הפרי לנבוט] - ובסר גמל יהיה נצה - ובוסר [ענב קטן שלא גדל עדיין] יהיה תחת נץ הפרי⁸³, כבר אז - וברת הזלזלים במזמרות - יכרות את זמורות הגפן במזמרה [כלי לחיתוך זמורות] - ואת הנטישות [הענפים המתפשטים] הסייר התז - יסיר ויתז [יכרות], ועניינו שלפני שהאויב ייחשב דרכו וינסה לבצע מלחמתו, כבר ה' יכרית אותו [משל לכריתת הזמורה בפריחת פרח, ובעודו בוסר]:

ו [האויבים הצרים על ישראל] יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ - יעזבו כולם יחד למאכל לעיט המעופף בהרים [דומה לנשר וטורף וגם אוכל נבילות]

⁸² ואולי י"ל ש'טלי הכוונה לגשם. או שהכוונה ל'טלי כפשוטו, אך בד"כ עננים מונעים את הטל [רק הלחות גורמת לטל].

⁸³ גומל, פירושו פרי קטן הגדל אט אט, כמו גמול שהוא תינוק הנמל מחלב [ומרגילים אותו לאכול מעט מעט]. 'נץ' הוא פרח הגדל לפני הפרי בחלק מהפירות [כגון רימונים וזיתים].

ולבהמת הארץ [תננים, זאבים, ושועלים וכו'] - וְקֶץ עָלְיוּ הָעֵיט [בקִיץ יאכל אותו העיט] וְכָל בְּהֵמַת הָאָרֶץ עָלְיוּ תַחֲרֹף [בהמות השדה יאכלוהו בחורף]:

ז בָּעֵת הַהִיא יִבָּל שֵׁי לַיהוָה צְבָאוֹת - יובא מנחה לה', והמנחה היא - עִם מְמִשָּׁךְ וּמוֹרֵט - עמ"י שמשכו בו ומרטו ממנו שערותיו - וּמַעַם נוֹרָא מִן הוּא וְהִלָּאָה - עם נורא [אדיר] מן היום שנהיה לעם והלאה - גוֹי קוֹ וּמְבוֹסָה - גוי שרמסו אותו פעם אחר פעם [קו אחר קו, קו זה סימון מטרה, כלומר, נטו עליו קו להביס אותו] - אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אֶרְצוֹ - נהרות שטפו ובזזו אותו [מלכים חזקים הצרו לו] - עם זה יובא כמנחה לה' - אֶל מְקוֹם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת - הַר צִיּוֹן:

פרק יט

פרקים יט-כ נבואה על מפלת מצרים ביד מלך אשור (אפשר שהיה הדבר סמוך למפלת אשור בירושלים בימי חזקיהו).

א מִשָּׂא מִצְרַיִם - נבואת פורענות על מצרים - הִנֵּה יְהוָה - רַכֵּב עַל עֵב קַל [מהיר] וְנָא מִצְרַיִם, וְנָעוּ [ירעדו] אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפְּנֵיו [מהרעה שה' מביא עליהם], וְלִבֵּב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקָרְבוֹ - כביכול ימס ליבם מרוב פחד וייאוש:

ב וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם - אבלבל ואסבך ביניהם - וְנִלְחַמוּ אִישׁ בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ, עִיר בְּעִיר [ילחמו], מְמַלְכָּה בְּמַמְלַכָּה [ממלכות של מחוזות במצרים ילחמו ביניהם]:

ג וְנִבְקָה [ותתרוקן]⁸⁴ רוּחַ מִצְרַיִם בְּקָרְבוֹ [כביכול יצא רוחם, חכמתם תתרוקן], וְעֵצָתוֹ אֲבַלֵּעַ [אשחית את עצתו], וְדָרְשׁוּ אֶל הָאֱלִילִים וְאֶל הָאֱטִים [מין ע"ז או כישוף], וְאֶל הָאֲבוֹת וְאֶל הַיִּדְעָנִים:

ד וְסִפְרֹתַי [סיגרותי, ל' סכר] אֶת מִצְרַיִם, בְּיַד אֲדֹנָיִם קָשָׁה [מלך אשור], וּמִלֶּךְ עֵז יִמְשַׁל בָּם [אשור], נָאִם הָאֲדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת:

ה וְנִשְׁתּוּ מֵיָם מֵהַיָּם [נהר הגדול - הנילוס, שהוא מקום כינוס המים במצרים, ייבש, כמו 'לשונם בצמה נשתה' להלן מא, יז], וְנִהָר יַחֲרַב וַיִּבֶשׂ, חוֹרֵב מִצְרַיִם נִמְשַׁל לְחוֹרֵב הַנִּילוֹס, כִּי כָל שִׁבְחָה שֶׁל מִצְרַיִם הוּא מֵהַנִּילוֹס:

ו וְהֶאֱזָנִיחוּ נְהָרוֹת - ייזנחו ויעזבו את הנהרות [שלוחות הנילוס] - דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מִצְרַיִם - יאורים המשמשים כמבצר סביב העיר [כי האויב מתקשה לחדור

⁸⁴ לשון בוקה ומבוקה ומבִּלְקָה [נחום ב, יא], פירושו, ריקה ומרוקנת.

לעיר דרך נהר] הם ידלדלו ויבשו - **קָנָה וְסוּף קָמְלוּ** - הקנים והסוף [צמחי בר הגדלים בשפת הנהרות והאגמים] נכרתו:

ז **עָרוֹת עַל יְאוֹר עַל פִּי יְאוֹר** - הצמחייה המעורה [מחוברת] בשפת היאור - **וְכָל מְזֻרַע יְאוֹר** [כל שפע הדגניים והפירות והפשתן הגדל בעמקים הסמוכים ליאור] **יִיבֹשׁ נָדָף - וְאֵינָנוּ:**

ח **וְאֵנוּ הַדִּיגִים** - הדייגים יצטערו ויתאבלו [אָנוּ ל' אונן] - **וְאָבְלוּ כָּל מִשְׁלִיכֵי בְּיַאֲוֹר חֲפָה** - יתאבלו הדייגים, הצדים ע"י החכה - **וּפְרָשֵׁי מְכַמֶּרֶת** [רשת] **עַל פְּנֵי מַיִם** [מי היאור] **אֲמָלְלוּ** [ייכרתו]:

ט **וּבָשׁוּ עֲבָדֵי פְּשָׁתִים שְׂרִיקוֹת** - עובדי הפשתן, והסורקים אותם במסרק לעשות אריגים משובחים⁸⁵, ייבושו, כי הכל ניתן ביד האויב וישבית אותם - **וְאֲרָגִים חוּרֵי** [אורגים כלים עם חורים [מנוקבים], כגון כפיפה מצרית, ששימש לסינון אוכל]:

י **וְהָיוּ שְׁתַּתִּיָּה מְדַכָּאִים** - והיו יסודות החומות שבורים - **כָּל עֹשֵׂי שֹׁכֵר אֲגָמֵי נִפְשׁ** - כל עושה הסכרים יהיו במצב של עגמת נפש⁸⁶:

פסוקים יא-טו, הם לעג על חכמי מצרים, שאינם מסוגלים לשית עיצות בנפשם, ולהציל עצמם מהרעה הפוקדת את ארצם.

יא **אֵךְ אֲוִלִים שְׂרֵי צַעַן** [שרי העיר 'צוען' שהיתה מקום חשוב במצרים], **חֲכָמֵי יַעֲצֵי פְרָעָה** [יעצו] **עֲצָה נִבְעָרָה** [עצת בער וכסיל], **אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל פְּרָעָה** - **בֶּן חֲכָמִים אָנִי בֶן מַלְכֵי קְדָם** [אני חכם כמו בני מלכי המזרח]:

יב **אֵיִם** [היכן] **אֲפּוֹא חֲכָמֵיךְ, וְיִגִּידוּ נָא לְךָ, וְיִדְעוּ מֶה יַעֲזֵ יְהוָה צְבָאוֹת עַל מִצְרַיִם:**

יג **נוֹאֲלוּ** [נעשו אוילים] **שְׂרֵי צַעַן, נִשְׂאוּ שְׂרֵי נֹף** - התפתו שרי נוף [נשאו, התפתו ל' הנחש השיאני (בראשית ב, ג)], **הִתְעוּ אֶת מִצְרַיִם פְּנֹת שְׂבָטֵיהָ** - ראשי

⁸⁵ פשתן היה מהגידולים העיקריים במצרים העתיקה, ואף בגדי הפשתן [שש] של הכהן הגדול ביום כיפור שלבש בבוקר היה ממצרים [מ-רעמסס, פלוסין], ומחירם היה 12,000 דינרי כסף (משקל של כ-5.5 קילו כסף), [ובין הערביים היו לובש פשתן מהודו במחיר של 800 דינרים], וכן בסחר צר ביחזקאל (כז, ז), מפורש - שש ברקמה ממצרים היה מפרשך. ובמשלי - חטובות אטון מצרים (משלי ז, טז).

⁸⁶ במצרים היו עושים סכרי מים, לאגור מים לצרכים שונים, לחקלאות, ועוד. עשו זאת ע"י שעצרו מעט את מי הנהר, והמים היו עולים וממלאים שטחים סביב.

השבטים התעו את מצרים [פינה - הכוונה לראש, כמו אבן פינה, שהיא אבן משובחת אותה ממקמים בזוית]:

יד **יְהוָה מָסַךְ** [מזג ועירבב] **בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עֲוֵנִים** [רוח שטות], **וְהִתְעוּ** [החכמים] **אֶת מִצְרַיִם בְּכָל מַעֲשָׂהוּ, כְּהִתְעוּת שְׂכֹר בְּקִיאוֹ:**

טו **וְלֹא יִהְיֶה לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ וְזֹנֵב כִּפָּה וְאִגְמוֹן** - לא יהיה מישהו שיעשה מעשה מועיל להציל את מצרים, לא הראש [שר חשוב] ולא הזנב [אישי פשוט], לא הכיפה [ענף גדול, נמשל לראש] ולא האגמון [צמח נמוך שנראה כפוף ועניו, נמשל לזנב]:

טז **בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם פְּנָשִׁים** [מצרים שהיו גיבורים, יחרדו לנפשם כמו נשים], **וְחָרַד וּפְחַד מִפְּנֵי תְנוּפֹת** [הנפת] **יָד יְהוָה צְבָאוֹת, אֲשֶׁר הוּא מְנִיף עָלָיו** [להכות בו]:

יז **וְהִיְתָה אֲדַמַּת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָא** - אדמת יהודה תהיה לחרדה מהשמועה על מצרים [חגה, כמו יחוגו וינועו כשיכור (תהילים קז, כז)], **כָּל אֲשֶׁר יִזְכִּיר אֹתָהּ אֲלֵיוּ פֶחַד** [כל מזכירה ביהודה יפחד], **מִפְּנֵי עֲצַת יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר הוּא יוֹעֵץ עָלָיו** [על מצרים]:

יח **בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חֲמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שִׁפְת פְּנֵעוּ, וְנִשְׁבְּעוֹת לִיהוָה צְבָאוֹת** [כי יקבלו עליהם את אמונת ישראל] **עִיר הַחֶרֶס יֹאמַר לְאַחַת** [עיר הנקראת 'עיר החרס' על שם עבודת השמש (המכונה 'חרס' בכמה מקראות) יישברו בה בתי הע"ז ויקראו לה 'עיר החרס']:

יט **בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מְזֻבַּח לִיהוָה בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם, וּמִצְבֵּה אֶצֶל גְּבוּלָהּ לִיהוָה** [יבנו אותה להקריב לה']:

כ **וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לִיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, כִּי יִצְעֲקוּ אֶל יְהוָה מִפְּנֵי לְחָצִים, וַיִּשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וְרַב וְהַצִּילֵם:**

כא **וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם, וַיִּדְעוּ** [והכירו] **מִצְרַיִם אֶת יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא, וַעֲבָדוּ** [את ה' ע"י] **זָבַח וּמִנְחָה, וְנָדְרוּ נֶדֶר לִיהוָה - וְשָׁלְמוּ** [לא כדרך הרשעים שאינם משלמים נדריהם]:

כב **וְנָגַף יְהוָה אֶת מִצְרַיִם נֶגֶף וְרַפּוּא** [ינגוף אותם, ואח"כ ירפא כי ישוּבו אליו], **וְשָׁבוּ עַד יְהוָה - וְנִעְתַר לָהֶם וּרְפָאֵם:**

כג **בַּיּוֹם הַהוּא תִהְיֶה מְסֻלָּה מִמִּצְרַיִם אֲשׁוּרָה, וּבֹא אֲשׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאֲשׁוּר** [יבואו אנשי אשור לארץ מצרים, ואנשי מצרים יבואו לארץ אשור (דרך א"י)], **וַעֲבָדוּ מִצְרַיִם אֶת אֲשׁוּר:**

כד **בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּהּ - לְמִצְרַיִם וּלְאֲשׁוּר - בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ -**
 ישראל תהיה השלישית לחבר בין מצרים ואשור, לברכה להם שיעבדו את ה':

כה **אֲשׁוּר בִּרְכוּ** [את בירך את ישראל] **יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר - בְּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם**
 [אתן ברכה על מצרים שהם עם השייך לי - כי אני קונה הכל] **וּמַעֲשֵׂה יָדַי אֲשׁוּר**
 [אתן ברכה על אשור שהם מעשה ידי, כי אני בראתיים] **וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל,**
 ביאורו: ה' בירך ישראל כך - אמנם אני מברך את אשור ומצרים כי הם שלי
 ומעשה ידי, אך החלק שלי וכל נחלתי בעולם הם רק ישראל [כביכול מצרים
 ואשור הם כמו חפצים כלשהם השייכים לי, אך ישראל הם נחלתי, כמו שדה
 נחלה שאין לזוז ממנה ובה דבקים. וכדבר שנאמר - כי חלק ה' עמו (דברים לב,ט),
 ולכאורה יש לומר שכל העולם שייך לה' ומה היחודיות של ישראל? אלא שהכל
 שייך לו כחפץ כלשהוא, ועמ"י הוא כמו אחוזת נחלה שהאדם דבק בה]:

פרק כ

פרק כ' המשך נבואה על מפלת מצרים בימי מלכי אשור.

א **בְּשָׁנֹת בָּא תִרְתֵּן אֲשֶׁדּוּדָה, בְּשַׁלַּח אֶתֹּו סִרְגוֹן מֶלֶךְ אֲשׁוּר, וַיִּלְחֶם בְּאַשְׁדּוּד**
וַיִּלְכְּדָהּ [תרתן היה מפקד צבא תחת מלך אשור, והוא נלחם באשדוד ולכד
 אותה, מהערים החשובות של הפלשתים]:

ב **בָּעֵת הַהִיא, דָּבַר יְהוָה בְּיַד יִשְׁעִיָּהוּ בֶן אֲמוּץ לֵאמֹר, לֵךְ וּפְתַחַת הַשֶּׁקַּע מֵעַל**
מִתְנַיִדְךָ⁸⁷, וְנִעְלַדְתָּ תַּחֲלָץ מֵעַל רִגְלֶךָ, וַיַּעַשׂ כֵּן הֶלֶךְ עָרוֹם וַיַּחֲף [י"מ ערום ללא בגד
 עליון]:

ג **וַיֹּאמֶר יְהוָה, כֹּאֲשֶׁר הֶלֶךְ עֲבָדִי יִשְׁעִיָּהוּ עָרוֹם וַיַּחֲף, שְׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל**
מִצְרַיִם וְעַל כּוּשׁ, כאשר ישעיהו הלך ערום ויחף, סימן הדבר שבעוד שלוש שנים
 ינהג מלך אשור את שבי מצרים וכוש ערומים ויחפים:

ד **כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שְׁבֵי מִצְרַיִם, וְאֵת גְּלוֹת כּוּשׁ, וְעָרִים וְזִקְנִים עָרוֹם וַיַּחֲף,**
וַחֲשׂוּפֵי שֵׁת [גלויי ערווה] **עָרוֹת מִצְרַיִם** [כל זה הוא לערוות ולקלון למצרים]:

⁸⁷ הרד"ק מבאר, שהנביא היה לובש שק ומתאבל על גלות עשרת השבטים, ומציווי זה הוריד את השק, להיות ערום ויחף, לאות על גלות מצרים וכוש. עשרת השבטים גלו בשנת 6 חזקיהו, ומפלת אשור בירושלים היה בשנת 14 לחזקיהו, מפלת כוש [ומצרים] הייתה סמוכה למפלת אשור (להלן לז,ט. ובמלכים ב').

ה וְחַתּוֹ וְבָטְוֹ [ווישברו וייבושו] מְפוֹשׁ מִבֶּטֶס וּמִן מְצָרִים תִּפְאַרְתָּם - אלו שהביטו וציפו לעזרת כוש, ואלו שהתפארו בכך שמצרים עוזרים להם, כל אלו חתו ובושו מכך שכוש ומצרים נפלו ונרמסו:

ו וְאָמַר יֹשֵׁב הָאֵי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא, הִנֵּה כֹה מִבִּטְנוֹ אֲשֶׁר נָסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהַנְצִל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְאִיךָ נִמְלֹט אֲנַחְנוּ - האֵי שנסמך על מצרים להינצל ממלך אשור, יאמר בפחד, הרי מצרים שנסמכנו עליהם - נפלו בידי אשור, ואיך נימלט אנחנו⁸⁸:

פרק כא

פרק כ"א פסוקים א-י נבואת פורענות שנייה על בבל [נוסף על פרק יג], על מפלתם בידי עילם [ופרס] ומדי⁸⁹.

פסוקים יא-סוף הפרק, פורענות על הערבים במדבר, כפי שיבואר להלן.

א מִשָּׂא מִדְּבַר יָם - נבואת על פורענות הבאה מהמדבר לכיון מערב [מהמדברות בין פרס ומדי לאיזור הפרת ובבל] - פְּסוּפוֹת בְּנֶגֶב לְחֶלֶף - כמו סופה [רוח חזקה] החולפת בנגב כך האויבים יעברו וישטפו [את בבל] - מִמִּדְּבַר בָּא - מֵאֲרָץ נוֹרָאָה [מדבר נורא, כלומר מקום שממה נוראה]:

ב חֲזוֹת קֶשֶׁה [נבואה קשה] הִגֵּד לִי - הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד וְהַשׂוֹדֵד שׂוֹדֵד [שודד את בבל], עֲלֵי עֵילָם [בני עילם עלו על בבל] צוּרֵי מְדִי [בני מדי שימו מצור על בבל], כָּל אֲנַחְתָּה הַשְּׁפִתִי - פסקו האנחות של העמים הסובלים מבבל:

ג עַל כֵּן מָלְאוּ מְתָנִי חֲלָחְלָה, צִרִים אֲחֻזּוֹנֵי כְּצִירֵי יוֹלְדָה, נַעֲוִיתִי מִשְׁמַע - נהיתו מעוות משמוע את הבשורה - נִבְהַלְתִּי מִרְאוֹת - את מראה הנבואה:

⁸⁸ אֵי בלשון המקרא - ממלכה מבודדת. אולי האֵי הוא ארץ יהודה, כי חזקיהו בתחילה גם סמך על מצרים [כך משמע להלן לו, ו, וכן במלכים ב' יח, כא], ואחרי שמצרים נפלו, עדיין מרד באשור, כי בטח בה'. ואולי ביקש את עזרת מצרים כהשתדלות בדרך הטבע, ולא נסמך עליהם.

⁸⁹ עילם שוכנת על מזרח המפרץ הפרסי בדרום בבל ולימים הפכו לחלק מממלכת פרס, ומדי שוכנת דרומה יותר (שניהם באיראן בת ימינו), ולאורך ההיסטוריה העתיקה, היו מלחמות רבות בין בבל למדינות הללו, בתקופות מסוימות בבל שלטה עליהן, ובתקופות אחרות הצליחו למרוד, ובתחילת בית שני [ימי כורש אחשורוש ודריוש] הם שלטו על בבל [דברים הללו נכונים גם לגבי אשור, שלעיתים היו תחת בבל ולעיתים מרדו, ואף שלטו עליהם].

ד **תָּעָה לִבִּי** - לבבי תועה [מבולבל ואינו משית עיצות, כמו והנה תועה בשדה (בראשית לז, טו)] - **פְּלָצוֹת בַּעֲתָתֵנִי** - פחד הפחיד אותי [פלצות ובעתה, שניהם לשון פחד] - **אֵת נַטְף חֲשָׁקִי, שָׁם לִי לַחֲרָדָה** - את הלילה שהיה לי לחשק [לתענוג], שם לי לחרדה. פסוק זה מדבר על משתה בלשצר, שעשה משתה גדול, וראה את הכתב על הקיר, ורעד ופחד, וברכיו הכו זה בזה מרוב פחד, ואז נהרג [דניאל ה']:

ה **עֲרַף הַשְּׁלֶחַן** [סעודת בלשצר] **צַפָּה הַצִּפִּית** [מעמידים צופים לראות שאין אויב קרוב] **אֲכֹל שְׂתָה, קוֹמוּ הַשָּׂרִים מִשְׁחוּ מִגֶּן** - קומו שרי בבל, ומשחו את מגן העור בשמן להשמיט מעליו החיצים [כלומר, צאו למלחמה, אך לא תצליחו בה]:

מראה הנבואה בפסוקים ו-ט: ה' אומר לנביא תעמיד צופה המשקיף לראות אם האויב מתקרב [פסוק ו'], והצופה עונה שהוא רואה זוג פרשים מתקרבים אליו לבשרו [פסוק ז'], והצופה קורא בקול שהוא ממתין לשמוע את הנעשה בארץ [וממתין בקוצר רוח לפרשים] [פסוק ח']. עד שהפרשים הגיעו אליו ובישרו לו שאכן האויב קרב והשמיד את בבל [פסוק ט']. דברים הללו מתארים את הרגשת הנביא בנבואה, שכביכול רואה את נבואת הפורענות על בבל מתקרבת.

ו **כִּי כֹה אָמַר אֱלֹהֵי אֲדָנָי, לֶךְ הַעֲמֵד הַמְּצַפָּה, אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד**:

ז **וְרָאָה** [הצופה] **רֶכֶב, צֶמֶד פְּרָשִׁים, רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמַל** [זוג פרשים אחד רוכב על חמור ואחד על גמל, ומתקרבים לצופה לבשרו בשורה], **וְהַקָּשִׁיב קָשָׁב רֶב קָשָׁב** [הקשיב הצופה מאד לדברי הרוכבים]:

ח **וַיִּקְרָא אֲרִיָּה** - קרא הצופה בקול כאריה, ואומר - **עַל מַצְפָּה אֲדָנָי, אֲנֹכִי עֹמֵד תְּמִיד יוֹמָם, וְעַל מִשְׁמַרְתִּי אֲנֹכִי נֹצֵב כָּל הַלַּיְלוֹת** [לשמוע החדשות על בבל]:

ט **וְהִנֵּה זֶה בָּא רֶכֶב אִישׁ, צֶמֶד פְּרָשִׁים** [המבשרים הנ"ל], **וַיַּעַן וַיֹּאמֶר** [המבשר] - **נִפְלָה נִפְלָה בְּבַל, וְכָל פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שָׁבַר לְאַרְצָ:**

י **מִדְּשֵׁתַי וּבֶן גְּרִנִּי** - בבל הוא התבואה שאני דש, והגורן שלי שאני דש [כפל הדבר] - **אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי - מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל - הַגְּדַתִּי לָכֶם, תּוֹכֵן הַפְּסוֹק**: הנביא אומר בשם ה' - בבל הם תבואה שאני דש - כלומר אותם אני רומס לשחת, כך שמעתי מה' אלהי ישראל, וזה אני מגיד לכם:

פסוקים יא-יב, נבואה על דומה מבני ישמעאל (מן הסתם ישבו במזרח צפון לא"י, במדברות מזרח לירדן, במדבר הסורי).

בנבואה זו, הנביא הוא כביכול 'שומר המחוז' של דומה, אותו שואלים על הנעשה בארץ מבחינה ביטחונית. אליו באים האויבים משעיר (דרום ירדן של ימינו), ושואלים אותו - מה נעשה הלילה? ומה יש לך לומר על כוונתנו לכבוש את בני דומה? והוא משיב להם בחולשה ורפיון ידים - הגיע הבוקר וגם יבוא הלילה, [כל הזמנים שווים], אם תרצו תשובו בכל עת וכל שעה. כלומר בכל עת אתם יכולים לכבוש את המקום, כי אין לאל דינו לעשות מאומה [אפשר שהכוונה לכך, שבני דומה לא יכלו לנקוף אצבע, נוכח צבאו האדיר של אשור].

יא **מִשָּׂא דוֹמָה - אֵלֵי קְרָא מְשַׁעִיר** [האויב הבא משעיר קורא אלי כך -] **שְׁמֵר - מַה מְלִילָה** [שומר, מה נעשה הלילה?] **שְׁמֵר מַה מְלִיל** [מה אומר השומר]:

יב **אָמַר שְׁמֵר - אֶתָּה בִקֵּר וְגַם לַיְלָה - אִם תִּבְעִיוּן בְּעֵינֵי** [אם תרצו לשוב] **שָׁבוּ אֲתִיו** [שובו ובוואו]:

פסוקים יג-סוף הפרק, על הערבים היושבים במדברות המזרחיות לא"י [כגון מזרח לגלעד ואולי גם במדבר הסורי], ושם ישבו בני הגר, ובני ישמעאל, והיו להם אוהלים ומקנה רב. נראה לפרש שפורענות זו היא ע"י מלך אשור שהכה בהם, והגלה אותם, שהרי הנביא מנבא על הקורות בימיו [פסוק טז], ובתקופה היא אשור כבשו את כל המזרח הקרוב.

יג **מִשָּׂא בְעֵרָב - נבואת פורענות ליושבים במדבר המזרחי לא"י** [כגון בני קטורה] **- בַּיַּעַר בְּעֵרָב תְּלִינוּ, אַרְחֹת דָּדָנִים - אַחֲרֵי שֶׁהָאֵיב יָכָה בְכֶם, וְתִנְדְּדוּ, תְּלִינוּ בְּדַרְכֵים שְׁבָהם בְּנֵי דָדָן הֵיוּ עוֹבְרִים מִמְּקוֹם לִמְקוֹם:**

יד **לְקִרְאָת צְמָא הֲתִיו מִים - הִבִּיאוּ מִים לְנוֹדְדִים הַצְּמָאִים - יִשְׁבִּי אֶרֶץ תִּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְמוֹ נִדְד - יוֹשְׁבֵי תִימָא, הַכִּינוּ לַחַם לְנוֹדְדִים מִ-קִּדְר (הַמוֹזְכְּרִים לַהֲלֹךְ) [לשון קינה על מפלתם, שינדדו ומחפשים מי שיאכיל אותם במדבר⁹⁰]:**

טו **כִּי מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדְדוּ, מִפְּנֵי חָרָב נְטוּשָׁה** [חרב נטושה בערב להכות בהם], **וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה, וּמִפְּנֵי כְּבֹד מְלַחְמָה** [שלא יכלו לעמוד בו, ונדדו]:

⁹⁰ קדר ותימא שניהם מבני ישמעאל [בראשית כה, טו], ואולי הפורענות היא לכל בני ישמעאל, ואומר לבני שבט תימא שיעזרו לבני שבט קדר, כי ערב זה בעיקר בני 'קדר' כפי הנראה מפסוק טז. או שהפורענות פגעה רק בבני 'קדר', ואומר לבני תימא שיעזרו לאחיהם בלחם בגלות.

טו **כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהֵי, בְּעוֹד שָׁנָה בְּשָׁנֵי שְׁכִיר** [תוך שנה בדיוק, כמו הסכם עבודה עם שכיר, שמדקדק ביומו ואינו מעוניין לעבוד שעה אחת יותר מהמחוייב] **וְכֹלָה כָּל כְּבוֹד קָדָר** [הם ינדדו, וכל העושר העצום שלהם במקנה הכרים אילים וגמלים - הכל יאבד מהם]:

יז **וַיִּשְׁאַר מִסְפַּר קִשְׁת - גִּבּוֹרֵי בְנֵי קָדָר יִמְעָטוּ -** שארית מספר אנשי הקשת בקרב גיבורי 'קדר' יתמעטו [כי האויב יכלה אותם], **כִּי יְהוֹה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר:**

פרק כב

פרק כ"ב נבואת פורענות על ירושלים. יש מייחסים את הנבואה לימי חזקיהו בזמן שסנחריב נלחם בירושלים (לפני שנפל), הסיבה לכך, כי נבואה זו מוזכר העיסוק בתעלות מים והטייתם, ועל חזקיהו מפורש שהיסב את מימי גיחון [מלכים ב' כ, כ]. ראייה נוספת לך, שהרי אחר נבואה זו, ישנה נבואה על 'שבנה', שהיה בימי חזקיהו כמפורש להלן (פרק לו. כמו"כ אליקים המוזכר להלן, י"א שהיה בימיו, והוא המוזכר בפרק לו). בפשטות נראה ששתי הנבואות הללו נאמרו באותה התקופה. י"מ נבואה זו לימי החורבן. ניתן לייחס את הנבואה לימי אחז שאז היה מצור ע"י פקח ורצין.

א **מִשָּׂא גֵיָא חֲזִיוֹן -** נבואה על עמק הנביאים [ירושלים מקום הנביאים] - **מַה לָּךְ אָפוּא, כִּי עָלִית כָּלֶךְ לַגְּגוֹת -** מה לכם שעליתם כולכם לגגות העיר בפחד, לצפות בבא האוייב, והרי אתם - עיר הומיה וכו':

ב **תְּשֹׂאוֹת מְלָאָה -** עיר מלאה בקולות המולה ציבוריים - **עִיר הוֹמְיָה** [הומה ברעש - שוקק חיים] **קְרִיָה עֲלִיָּה -** עיר שמחה [אנשיה שמחים ועליזים], היאך עיר שכזו נופלת עד כדי ש- **חֲלָלֶיךָ לֹא חֲלָלֵי חֶרֶב, וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה -** לא נופלים בחרב המלחמה, [כפל הדבר], אלא גרוע מכך, מתים ברעב:

ג **כָּל קְצִינֶיךָ נִדְדוּ יַחַד מִקִּשְׁת אֲסָרוּ -** השרים נתפסו ונאסרו ע"י בעלי הקשת - **כָּל נִמְצְאֶיךָ אֲסָרוּ יַחְדוּ** [קשרו באזיקים את כל הנמצא], **מִרְחוֹק בָּרְחוּ -** ברחו למרחוק [אלו שלא נתפסו]:

ד **עַל כֵּן אֲמַרְתִּי, שְׁעוּ מִנִּי** [מנעו עצמכם ממני [אל תנחמו אותי], כלומר, עזבו אותי והניחו לי ו-] **אֲמַרְר בְּבִכִּי, אֵל תְּאִיצוּ לְנַחְמֵנִי -** אל תמהרו לנחמני - **עַל שֵׁד בַּת עַמִּי** [כי המכה קשה ואין לה כל תנחומין]:

ה **כִּי יוֹם** [של] **מְהוּמָה** [בלבול] **וּמְבוֹסָה** [תבוסה] **וּמְבוֹכָה** [בכין] - **לְאֲדֹנָי יְהוֹה צְבָאוֹת -** בְּגֵי חֲזִיוֹן [ירושלים], **מְקַרְקַר קוֹר וְשׁוֹעַ אֶל הָהָר -** שובר את הקיר,

ופונה לכיוון הר ציון להכות בהם [מקרקר הכוונה להרוס את הקיר, כמו משרש שהכוונה לעקור את השורש, שוע פירוש פונה, כמו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו בראשית ד, ד]:

ו וְעֵילָם נִשְׂא אֲשֶׁפָה, בָּרֶכֶב אָדָם פְּרָשִׁים - בני מדינת עילם⁹¹ נשאו אשפות וחיצים, ושלחו גם רכבים עם בני אדם פרשים - וְקִיר עָרָה מָגֵן - יושבי קיר [איזור סמוך לפרס] גילה את מגיניו [שלף אותם] לבא להילחם בירושלים:

ז וַיְהִי מִבְּחַר עֲמֻקָּיָד מְלֵאוּ רָכֶב - העמקים סביב העיר [כגון גיא בן הנם, ונחל קידרון] מלאו ברכבי האויב - וְהַפְּרָשִׁים שֶׁתּוֹ הַשְּׁעָרָה - הפרשים שמו פניהם לכיוון שער העיר [לפרוץ אותה]:

ח וַיִּגַּל אֶת מִסְךְ יְהוּדָה - ה' גילה את המסך המגן על יהודה [הותיר אותם ללא שמירה] - וַתִּבְטַב בַּיּוֹם הַהוּא אֶל נַשְׁק בֵּית הַיַּעַר - האויב שם פניו לכיוון בית יער הלבנון שבנה שלמה:

ט וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר דָּוִד רְאִיתֶם כִּי רָבוּ - ראיתם שישנם פרצות רבות בחומה באיזור עיר דוד - וַתִּקְבְּצוּ אֶת מִי הַבְּרִכָּה הַתְּחַתּוֹנָה [להכין טיט לבצר את החומה]:

י וְאֵת בְּתֵי יְרוּשָׁלַם סִפְרָתֶם, וַתִּתְּצוּ הַבְּתִים [ותשברו את הבתים] לְבַצֵּר הַחוּמָה, בזמן מצור סופרים במדויק את הבתים, ומחליטים כמה בתים לשבור, להשתמש באבנים בלבנים ובעצים לחזק את החומה⁹²:

יא וּמִקְוֵה עֲשִׂיתֶם [תעלת מים] בֵּין הַחֲמַתִּים לְמִי הַבְּרִכָּה הַיְשָׁנָה [בית החומות הכפולות, והמים נמשכים לבריכה הישנה] וְלֹא הַבְּטַתֶּם אֶל עֲשִׂיָה - וַיִּצְרָה מְרַחֵק לֹא רְאִיתֶם:

יב וַיִּקְרָא אֲדָנִי יְהוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא, לְבָכִי וּלְמִסְפָּד, וּלְקַרְחָה [מריטת שיער מרוב צער] וְלַחְגֹר שֶׁק, ה' קרא ע"י נביאיו לשוב אליו בבכיה והספד:

יג וְהִנֵּה שָׁשׂוֹן וְשִׂמְחָה, הֲרֹג בְּקֹר וְשַׁחַט צֹאן, אֲכַל בֶּשָׂר וְשִׁתוֹת יַיִן, ובמשתיחה אומרים זה לזה - אֲכֹל וְשָׂתוּ, כִּי מָחָר נָמוֹת - א"כ לפחות כעת נאכל ונשתה:

⁹¹ עילם הוא מחוז בצפון איראן מזרחית למפרץ הפרסי. לימים הפכו לחלק מממלכת פרס.

⁹² בימינו נהוג לייחס את חלק מהחומה הרחבה [ברחוב 'בוני החומה' ברובע היהודי], לענין שנראה בו ששברו בתים לצורך חיזוק החומה.

יד וּנְגַלָה בְּאָזְנֵי יְהוָה צְבָאוֹת, [נשבע אני] אִם יִכְפַּר הָעֵוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תִּמְתּוּן, אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת:

פסוקים טו-סוף הפרק על שבנא שהיה ממונה על בית המלך.

טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת, לֵךְ בֹּא אֶל הַסֵּכֶן הַזֶּה [ממונה], עַל שִׁבְנָא אֲשֶׁר עַל הַבָּיִת - ממונה על בית המלך:

טז מַה לָּךְ פֶּה וּמִי לָךְ פֶּה, כִּי חֲצַבְתָּ לָּךְ פֶּה קָבֵר [מה לך להיות כאן, ומי לך כאן] (כפל הדבר), כִּי אַתָּה חוֹצֵב לָךְ קֶבֶר, הֲרִי לֹא תִישָׂאֵר כִּאֲן, חֲצַבִי מְרוֹם קָבְרוֹ [חוצב קברו במקום מרום, בירושלים], חֲקִקִי בַסֵּלַע מִשָּׁכֶן לוֹ [קבר]:

יז הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֵלְךָ, טַלְטֵלָה גְבֵר - אַתָּה הַגֵּבֵר תִּהְיֶה מְטוּלְטֵל, וְעֵטָף עֵטָה - יַעֲטוּף וַיִּכְרֹךְ אוֹתְךָ בְּכַרְיָכָה [כפי המוזכר גם בפסוק הבא]:

יח צָנוּף יִצְנַף צִנְפָה - הַאוֹיִיבִים יִקִּיפוּ אוֹתְךָ כְּמוֹ מִצְנַפַּת הַמְּקִיפָה אֶת הָרֹאשׁ - כְּדוֹר אֶל אָרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם - תוֹשֵׁלךְ לַגְלוֹת, כְּמוֹ כְּדוֹר הַנִּשְׁלַח לַמְּקוֹם רַחֲבֵי יָדַיִם [מקום גדול] - שָׁמָּה תָּמוּת [בגלות], וְשָׁמָּה מְרַכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ - שְׁמָה יִלְכוּ אַתָּה וְכָל מֵרַכְבוֹת כְּבוֹדְךָ [כל עוזריך] - קִלּוֹן בַּיִת אֲדֹנָיְךָ - כֹּל זֶה יִהְיֶה לְקִלּוֹן בַּיִת אֲדוֹנֶיךָ [ש-שר חשוב גולה ומטולטל]:

יט וְהִדְפַתִּיךָ מִמִּצְרָיִם - אֶהְדוּף [אדחף] אוֹתְךָ מֵהַמְּקוֹם הַחֹשֵׁב בּוֹ אַתָּה מוֹצֵב - וּמִמַּעַמְדֶיךָ יִהְרָסֶךָ - ה' יִהְרוֹס אוֹתְךָ מֵהַמַּעַמֵּד הַחֹשֵׁב שֶׁלְךָ [פקיד בית המלך]:

כ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, וְקִרְאתִי לְעַבְדִּי, לְאַלְיָקִים בֶּן חֲלָקִיָּהוּ:

כא וְהִלַּבְשְׁתִּיו כְּתֹנֶתֶךָ, וְאַבְנֵיטֶךָ אֲחֻזְקֵנוּ, וּמִמְשַׁלְתֶּךָ אֶתְנוּ בְיָדוֹ [הוא ישלוט במקומך], וְהָיָה לְאֵב [שר וחשוב] לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם, וְלִבַּיִת יְהוּדָה [כל בני מלכות יהודה, השבטים יהודה ובנימין והנלוים עליהם]:

כב וְנִתְתִּי מִפְתַּח בַּיִת דָּוִד עַל שְׁכְמוֹ, וּפְתַח וְאֵין סִגְר, וְסִגְר וְאֵין פְּתַח [כל ענייני המלוכה ישק על פיו, ללא עוררין]:

כג וּתְקַעְתִּיו יַתֵּד בְּמְקוֹם נַאֲמָן - יִהְיֶה מְבוֹסָס בְּמַעַמְדוֹ כְּמוֹ יַתֵּד [מסמר עב] הַתְּקוּעָה הַיֵּטֵב בְּמְקוֹם חֹזֵק - וְהָיָה לְכִסֵּא כְבוֹד לְבַיִת אֲבִיו - יִהְיֶה לַתְּפָאֶרֶת מִשְׁפַּחְתּוֹ [לא כשבנא שהיה לקלון בית אדוניו]:

כד [כיון שהמשילו ליתד, המשיל את העניינים שממונה עליהם ככלי הנתלה על היתד] וְתָלוּ עָלָיו כָּל כְּבוֹד בַּיִת אֲבִיו, הַצְּאֲצָאִים וְהַצְּפִיעוֹת [הבנים והבנות] כָּל כְּלֵי הַקֶּטָן - גַּם הַכֹּלִים הַקֶּטָנִים יִהְיוּ בִּפְקוּדוֹתָיו - מִכְּלֵי הָאֲגָנוֹת [ספלים] וְעַד כָּל כְּלֵי הַנְּבִלִים, כִּיֵּתֵד שְׁתוּלִים בּוֹ אֶת כָּל הַכֹּלִים, כִּךְ כּוֹלֵם יִהְיוּ מִתְּכַבְּדִים בְּאַלְיָקִים:

כה **בַּיּוֹם הַהוּא, נֶאֱמַר יְהוָה צְבָאוֹת, תִּמְוֹשׁ הִיָּתֵד** [שבנא] - **הַתְּקוּעָה בְּמִקּוֹם נֶאֱמָן** [שבנא, שכעת מבוסס על כנו, יסור ממנה], **וְנִגְדָּעָה** [תיכרת] **וְנִפְלָה, וְנִכְרַת** **הַמֶּשָׂא אֲשֶׁר עָלֶיהָ** [עוזריו כולם ייכרתו], **כִּי יְהוָה דָּבַר**, וכך יהיה:

פרק כג

פרק כ"ג נבואת פורענות על מלכות צור, וזוהי נבואת הפורענות האחרונה, במקבץ הנבואות הפורענות הללו - שבכולן יש בהן את הלשון 'משאי', כאמור.

צור ישבו באי בדרום לבנון, והיו להם מושבות סחר בכל רחבי הים התיכון, ועסקו בסחר בין מדינות רבות, והיו ממלכה עשירה וחזקה. בנבואה זו מבואר שכל הסחר יושבת, והם ילכו בגלות.

א **מֶשָׂא צַר** - נבואת פורענות על צור - **הַיִּלְלוּ אֲנִיּוֹת תְּרָשִׁישׁ - כִּי שֹׁדֵד מִבֵּית מִבּוֹא** - תייללו אניות תרשיש הסוחרות עם צור, כי שודד עובר ושב מהבתים בצור - **מֵאֶרֶץ כְּתִים נִגְלָה לָמוֹ** - [י"מ האויב הגיע אליהם מכיוון 'כיתים', והוא איטליה]:

ב **דָּמוֹ יִשְׁבִּי אֵי** - שתקו, והיו בעצב יושבי האי צור [שבזמנו הייתה אי⁹³] - **סַחַר צִידוֹן עֵבֶר יָם מְלֹאֵדָךְ** - סוחרי צידון עוברי הים, היו ממלאים אותך בסחורה וכעת נפלו איתך [צידון היו חלק ממלכות צר, והם ישבו צפונה מ-צר על הים בלבנון]:

ג נוסף על סוחרי צידון ותרשיש, היו מביאים לצור ממצרים יבול שדה - **וּבְמִים רַבִּים זָרַע שָׁחַר** - וזרעים ויבול רב הגדל על גדות מימי העצומים של הנילוס - **קִצִּיר יָאוֹר תְּבוּאָתָה** - שפע קציר היאור [הנילוס] היתה לתבואה ולסחר של צור - **וַתְּהִי סַחַר גּוֹיִם** - ותהי צור - סחר גויים רבים:

ד **בוֹשֵׁי צִידוֹן, כִּי אָמַר יָם, מְעוֹז הֵימָּן** [אמר] **לֹא חֲלָתִי וְלֹא יִלְדָתִי, וְלֹא גִדְלָתִי בַחֲוָרִים, וְלֹא** [ולא] **רוֹמְמָתִי בְּתוֹלוֹת, צִידוֹן הָיוּ תַחַת מַלְכוּת צַר, כְּאִמּוֹר, וּבְנֵי צַר וּצִידוֹן הֵם בְּנֵי הַיָּם** (כביכול) **כִּי הֵם סוֹחְרִים בַּיָּמִים, וְהֵם הַמְּעוֹז שֶׁל הַיָּם, כִּי הֵם מֵתִפְאָר שֵׁשׁ לוֹ בְּנֵים חֲזָקִים וְעֹשִׂירִים, אֲדָךְ בְּזִמְן מִפְּלַת צַר יֹאמַר עֲלֵיהֶם**

⁹³ צור הייתה אי בים, עד שאלכסנדר מוקדון ערך עליה קרב, ובנה מעין גשר בתוך המים, עד שהצליח להתקרב אל העיר וכבש אותה, וכיום היא מחוברת היטיב ליבשה, מיקומה בדרום לבנון, כ-20 ק"מ מראש הנקרה ומנהריה.

הים - הם כבר לא בניים שלי - לא חלתי [לשון חבלי לידה] לא ילדתי ולא גידלתי בחורים ובתולות של צר, שהרי אני כבר שכול מהם [כביכול בני יצאוני ואינם]:

ה **כָּאֲשֶׁר שָׁמַע לְמַצְרַיִם יְחִילוּ כְּשָׁמַע צַר** - כמו הפחד ששרר בשמעם על מפלת מצרים [כי אנשים רעדו לשמע הבשורה, שממלכה אדירה שכזו נפלה בידי אויבים], כך יפחדו בשמעם על מפלת צר:

ו **עֲבְרוּ תְרַשִׁינָה** - תגלו לתרשיש - **הִילִילוּ יִשְׁבִּי אֵי** - יושבי האי צר תיללו:

ז יש לקונן על צר - **הַזֹּאת לָכֶם עֲלִיזָה** - וכי כך קרה לכם העיר העליזה [שאלה רטורית - בלשון קינה, איך קרה כך] אשר - **מִימֵי קֶדֶם קִדְמָתָה יָבִלְוָה רַגְלֶיךָ** - **מִרְחֹק לָגוּר** - צר מקדם הייתה בשלווה, וכעת נודדים לגור במרחק [בגלות]:

ח **מִי יַעַץ זֹאת** [פרענות ומפלה זו] **עַל צַר הַמַּעֲטִירָה, אֲשֶׁר סַחְרִיהָ שָׂרִים, כְּנַעֲנִיהָ נִכְבְּדֵי אֶרֶץ** [סוחריה הם נכבדי ארץ, כנעני - סוחר, כמו וחגור נתנה לכנעני]:

ט **יְהוֹה צְבָאוֹת יַעֲצָה, לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל צָבִי** - להשפיל גאות כל היופי - **לְהַקְלֹל** [להביא קלות וחילול ל-] **כָּל נִכְבְּדֵי אֶרֶץ** [נכבדי ארץ צור]:

י **עֲבְרֵי אֶרֶצְךָ פִּיֶּאֶר** - כפי שמי היאור בתחילת הקיץ עולים ממקומם ומתפשטים⁹⁴, כך אתם תגלו ממקומכם, **בֵּת תְּרַשִׁישׁ אֵין מִזַּח עוֹד** - תרשיש, לא תהיה לכם יותר חוזק⁹⁵, כי צר, שאיתם עסקתם בסחר עשיר גולים [מזח הכוונה לחגורה, כמו ולמזח תמיד יחגריה (תהילים קט, ט), וחגורה זה כינוי לאמיצות וחוזק]:

יא **יָדוּ נְטָה עַל הַיָּם הַרְגִּיזוּ מִמְּלָכוֹת** - ה' נטה ידו להכות בצור, וממלכות רעדו לשמע השמועה - **יְהוֹה צָוָה אֶל כְּנָעַן - לְשַׁמֵּד מַעֲזָנֶיהָ** - ה' ציוה את הפורענות על סוחרים - להשמיד את מעוזיהם [מרכז גבורתם]:

יב **וַיֹּאמֶר** [ה' לצור ולצידון] **לֹא תוֹסִיפִי עוֹד לַעֲלוֹז** - **הַמַּעֲשָׂקָה בְּתוֹלַת בֵּית צִידוֹן, כְּתִים קוֹמֵי עֲבָרֵי** [קומי ועברי לגלות לאיטליה], **גַּם שָׁם לֹא יִנּוּחַ לָךְ** - אחרי הגלות, גם שם לא תהיה לך מנוחה:

יג **הֵן אֶרֶץ כְּשָׂדִים זֶה הָעָם לֹא הָיָה, אֲשׁוּר יִסְדָּה לְצִיִּים** [אוניות], **הַקִּימוּ בְּחוֹנֵי** [הקימו מבצרים, מגדלים להילחם] **עוֹרְרוּ אֶרְמֹנוֹתֶיהָ** [החריבו ארמונות] **שָׁמָּה**

⁹⁴ בתחילת הקיץ (אחרי שבועות) מי היאור עולים ומציפים את האדמות המישוריות הקרובות לנהר, ובסוף הקיץ ותחילת החורף היאור שוקע ומי הנהר חוזרים למקומם.

⁹⁵ י"א שתרשיש זה 'טרסוס' של ימינו, על הים התיכון דרומה ללבנון (כיום בטורקיה).

לְמַפְלָה, ביאור הפסוק: הרי האומה כשדים [בני בבל], הם עם שלא היה חשוב כלל, ואשור לימד אותם לשוט באוניות מלחמה, והם יקימו מגדלים להילחם בצר, ויחריבו את הארמונות שלה, וישימו אותה למפלה:

יד **הִילִילוּ אֲנִיּוֹת תְּרָשִׁישׁ, כִּי שָׁדַד מַעֲזֹכָן** - כי שודדה צור המעוז שלכם, שסיפקה לכם את כל הסחורה:

טו **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, וְנִשְׁפָּחַת צַר שְׁבָעִים שָׁנָה כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד, מִקֶּץ שְׁבָעִים שָׁנָה יִהְיֶה לְצַר כְּשִׁירַת הַזֹּנָה**, ביאורו: המלכות צור לא תתקיים [ותושבת] למשך 70 שנה כמו אורך חיים של מלך אחד [כגון דוד], ולבסוף 70 שנה יתייחסו אליה [תחזור לסחור] - כמו לזונה המחפשת אנשים [אין לה ביקוש], אך לא ידרשו אותה, כלומר לא תהיה חשובה כפי שהייתה:

טז **קָחִי כְנוֹר - סִבִּי עִיר זֹנָה נִשְׁפָּחָה - הִיטִיבִי נֶגַן הַרְבִּי שִׁיר לְמַעַן תִּזְכְּרִי** [כל זה לשון זילזול, משל לזונה שאין לה דורשים, ומסובבת בעיר ומחפשת אנשים]:

יז **וְהָיָה מִקֶּץ שְׁבָעִים שָׁנָה, יִפְקֹד [יזכור] יְהוָה אֶת צַר, וְשָׁבָה לְאַתְנַנָּה, וְזִנְתָה אֶת כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה** [תסחר שוב עם כל הגויים]:

יח **וְהָיָה סַחְרָה וְאַתְנַנָּה** [אתננה זה הסחר, והמשיל בזילזול משל למתנת הזונה], **קִדְּשׁ לַיהוָה - לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יִחְסֹן [לעצמם], כִּי לִישָׁבִים לִפְנֵי יְהוָה [עמ"י] יִהְיֶה סַחְרָה, לֶאֱכֹל לְשִׁבְעָה, וְלִמְכֹּסָה עֲתִיק** - לאכול לשובע ולביגוד מכובד, מכסה הכוונה לבגד, עתיק הכוונה גדול וחשוב כמו - ידברו עתק (תהילים צד, ז) [לא ברור אימתי התקיימה נבואה זו, י"מ לעתיד לבא]:

פרק כד

הקדמה לפרקים כד-כח: בפשטות המקראות נראה שפרקים כד-כח הם נבואה אחת, אמנם יש בהם נושאים שונים, אך כל נושא הוא המשך הנושא הקודם. בפרקים אלו מבואר שיהיו צרות קשות בעולם וגלויות, כל העמים יפלו בירושלים, ותהיה גאולה גדולה בארץ יהודה. בנבואה זו מתוארת הצרה הגדולה שתהיה לפני הגאולה. כמו"כ בנבואה זו ישנה שירה שיאמרו לעתיד לבא.

סדר הנבואה בפרקים כד-כח.

פרק כד: צרות וגלויות בעולם, ורק מעט יותרו.

פרק כה: הודאה לה', ונפילת כל העמים בירושלים.

פרק כו: בעיקר השירה שיאמרו בארץ יהודה.

פרק כז: תחילת הפרק על נפילת מלכים אדירים, המשך הפרק תוכחה, בעיקר על עשרת השבטים.

פרק כח: תחילת הפרק תוכחה קשה לעשרת השבטים, המשך הפרק תוכחה קשה ליהודה.

כאמור, בנבואה זו מוזכרות צרות קשות בעולם וגלויות, נפילת העמים בירושלים, ועוד. הסבר הנבואה להלן היא עפ"י המפרשים שהנבואה היא על העתיד לבא באחרית הימים, שאז יבואו כל העמים להילחם בירושלים, כמפורש בזכריה (יד, ב) וְאֶסְפְּתִי אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֶל יְרוּשָׁלַם לְמִלְחָמָה. בזמן הגאולה העתידה יהיו צרות קשות בכל העולם, ככתוב בזכריה (יג, ח-ט) וְהָיָה בְּכָל הָאָרֶץ נֶאֱמָר יְהוָה פִּי שָׁנִים בָּהּ יִפְרְתוּ וַיִּנְעוּ וְהִשְׁלֵשִׁית יוֹתֵר בָּהּ. וְהִבֵּאתִי אֶת הַשְּׁלֵשִׁית בְּאֵשׁ וַיִּצְרְפְתִּים כַּצָּרְף אֶת הַקֶּסֶף... ואף לישראל יהיה סבל בימים ההם, ככתוב בירמיה (ל, ה-ז) קוֹל תְּרִדָה שָׁמְעֵנִי פֶּחַד וְאֵין שְׁלוֹם... הוּא כִּי גְדוֹל הַיּוֹם הַהוּא מֵאֵין כְּמָהוּ, וְעַת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִנְשָׁע.

אמנם יש מבארים את הנבואה על תקופת הנביא בימי חזקיהו⁹⁶.

⁹⁶ יש מייחסים את הנאמר בנבואה זו לימי חזקיהו, ונבאר את הנבואה לפירושם. הפורענות בעולם המוזכרת היא, על כך שמלך אשור החריב את כל העולם, ככתוב - הַחֲרִיבוּ מַלְכֵי אֲשׁוּר אֶת הַגּוֹיִם וְאֶת אֲרָצָם (מלכים ב יט, יז), נפילת העמים בירושלים המוזכרת היא על מפלת חיל סנחריב בירושלים, והגאולה והכבוד בארץ יהודה המוזכרים בנבואה, היא על כך שלאחר מפלת אשור, היה כבוד גדול ליהודה ועושר גדול לחזקיהו, ככתוב בדברי הימים ב' (סוף פרק ל"ב) - וַרְבִּיּוֹת מִבְּיָאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַם וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנְשָׂא לְעֵינָי כָּל הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי כֵן. וַיְהִי לִיחִזְקִיָּהוּ עֹשֶׂר וְכָבוֹד תְּרַבָּה מְאֹד... הצרות של ישראל המוזכרות בנבואה, היא על כך שסנחריב היצר רבות ליהודה לפני נפילתו, ובעיקר לשפלת יהודה (כמבואר לעיל בפרק י' על הפסוק - בַּשֶּׁבֶט יִנְכָּה וּמִטְהוֹ יִשָּׂא עֲלֵיד בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם, עניין זה יבואר גם בפרק א' במיכה).

על פירוש זה ישנן כמה תמיהות, כגון הכתוב (כה, ו) וְעֵשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת 'לְכָל הָעַמִּים' בְּהָר הַזֶּה מִשְׁתַּה שְׁמָנִים מִשְׁתַּה שְׁמָרִים... אם נפרש פסוק זה על אשור, הרי אשור איננו 'כל העמים'! אמנם יתכן שמפאת שסנחריב כבש את העולם, והביא חיילים מכל העולם להילחם בירושלים וכולם נפלו, על כך נאמר - לְכָל הָעַמִּים [כמו"כ להלן כט, ח. ל, כח. לג, יב - חיל סנחריב מוזכרים בכינוי עמים, וגויים]. כמו"כ יקשה לפרש את הפסוק - בַּלַּע הַמָּוֶת לְנַצַּח... על זמן חזקיהו, אמנם יתכן שינצח' הכוונה לזמן רב, ויש עוד מקראות כאלו, וכמפורש לעיל על חזקיהו - מַעֲתָה

תוכן הנבואה בפרק כ"ד: הנה ה' מחריב את העולם ומרוקן אותו, ומעט ישארו [יחסית למה שיהיו].

א **הֲנֵה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבּוֹלֵקָה** - מרוקן את הארץ ומחריבה [בוקק, בולקה, שניהם לשון שממון וריקנות] - **וְעוֹה פְּנִיָּה** [יעום פניה] **וְהַפִּיץ יִשְׁבִּיָּה** - כי יפוצו בגלות:

ב **וְהָיָה כְעֵם כִּפְהוֹ, כְּעַבְד כְּאֲדֹנָיו, כְּשֹׁפְחָה כְּגִבְרָתָהּ, כְּקֹזֶנָה כְּמוֹכֵר** [מוכר השדה לא יתאבל, והקונה לא ישמח], **כְּמַלְוֵה כְּלוֹה, כְּנִשְׂיָה כְּאִשְׁרֵי נִשְׂאָ בּוֹ** [הנושה, ומי שנושים בו, יהיו באותו מעמד], בגלות כאשר כולם בשבי האויב, העבד ואדונוי שוים, וכן העם והכהן, העני והעשיר, המלווה והלווה:

ג **הַבּוֹק תִּבּוֹק** [ריקון תתרוקן] **הָאָרֶץ, וְהַבּוֹז תִּבּוֹז** [אויבים יבוזו את רכוש הארץ] **כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת הַדְּבָר הַזֶּה** [וכך יהיה]:

ד **אֲבָלָה** [נכרתה] **נִבְלָה הָאָרֶץ, אֲמַלְלָה** [נכרתה] **נִבְלָה תִּבְל, אֲמַלְלוּ מְרוֹם עִם הָאָרֶץ**, כי מלכים חזקים נשברו:

ה **וְהָאָרֶץ חֲנִפָּה תַּחַת יִשְׁבִּיָּה** - הארץ נטמאה מתחת יושביה [שטמאו אותה בחטאיהם] - **כִּי עֲבְרוּ תוֹרַת** [מצוות ה'] **חֲלָפוּ חֻק** [עברו על חוק ה'], **הִפְרוּ בְרִית עוֹלָם** - הפירו אות ברית ה' שכרת איתם לעולם, שיעבדו רק אותו ולא את הע"ז:

ו **עַל כֵּן** [כי הפרו ברית] **אֵלֶּה אֲכָלָה אָרֶץ** - קללת ה' השחיתה את העולם - **וַיֹּאשְׁמוּ יִשְׁבִּי בָהּ** - יושבי הארץ נמצאו אשמים [ונענשים] - **עַל כֵּן חָרוּ יִשְׁבִּי אָרֶץ** - לכן, [בגלל שהפרו ברית] נשרפו יושבי הארץ [לשון אש מחרחרת] - **וְנִשְׂאָר אֲנוֹשׁ מִזֶּעַר** - נשארו אנשים מעט [אולי המ' יתירה, והכוונה נשאר אנוש זעיר, קטן ודל במספר]:

ועד עולם קנאת? הנה צבאות תעשה זאת. עוד קשה לפירוש זה, שהרי הנבואה בשלהי פרק כ"ז היא על גאולת עשרת השבטים לעתיד לבא [כפי שיבואר להלן], וא"כ ברור הדבר שלפחות סוף הנבואה על העתיד לבא. וזה מעט קשה למי שמפרש את הנבואה על ימי חזקיהו. הרה"ג ר' רפאל ספייער שליט"א, מבאר את הנבואה, שאכן הנבואה נאמרה לימי חזקיהו, אמנם הם לא זכו לכל הנחמות, והן נידחו לעתיד לבא. עניין זה מבואר בכמה מאמרי חז"ל, שראוי היה חזקיהו ליעשות משיח וסנחריב גוג ומגוג ולא זכו. (הרה"ג ר' חיים מצגר שליט"א מבאר, שאכן אין כ"כ מחלוקת בין שני הדיעות, שכן ניתן לומר שהנבואה הייתה בכוח על ימי חזקיהו, ולמעשה בפועל היא התגשם לעתיד לבא).

ז אָבֵל [הוֹשַׁחַת] תִּירוֹשׁ, אֲמַלְלָהּ [נִכְרַתְתָּהּ] גִּפְּוֹן, נֶאֱנַחוּ כָּל שְׂמַחֵי לֵב - כֹּל עֲלִיזֵי
הֵיִן נֶאֱנַחִים מִמַּחֲסוֹר בֵּינִי:

ח שְׁבֵת מְשׁוֹשׁ תִּפְּיִם, חֲדַל שְׂאוֹן עֲלִיזִים [פֶּסֶק רַעַשׁ הַמֵּיִית הָעֲלִיזִים], שְׁבֵת
מְשׁוֹשׁ כְּפוֹר [שְׁבֵתוֹ הַשְּׂמַחוֹת שֶׁהַכִּינּוֹר הִיָּה מַעוֹרֵר וּמְשִׁישׁ אֶת לִבָּם]:

ט בְּשִׁיר לֹא יִשְׁתּוּ יַיִן [לֹא יִשְׁתּוּ יַיִן לְהַרְבוֹת שְׂמַחָה בְּזִמְן הַשִּׁירָה], יִמֹר שִׁכָּר
לְשִׁתּוֹ [מְרֹב צְרוּת, לֹא יִמְצָאוּ עֵינֵיךָ בֵּינִי]:

י נִשְׁבְּרָה קִרְיַת תְּהוֹ - נִשְׁבְּרָה עִיר הַתְּהוֹ [לְאַחַר שֶׁנִּחְרְבָה נִקְרָאת עִיר הַתְּהוֹה] -
סֹגֵר כָּל בַּיִת מִבּוֹא - בְּתִיָּהם שׁוֹמְמִים וְכַבִּיכּוֹל סוֹגְרִים מִלְּבֹא אֱלֵיהֶם:

יא צֹחָה עַל הַיַּיִן בַּחוּצוֹת - בַּחוּצוֹת נִשְׁמַעַת צוּחָה עַל מַחֲסוֹר בֵּינִי [מֵאלוֹ
הַרְגִילִים בֵּינִי, שֶׁהַמַּחֲסוֹר מַעִיק עֲלֵיהֶם בְּיוֹתֵר] - עֲרֵבָה כָּל שְׂמִיחָה - שְׂקַעָה
עֲלֵיהֶם הַשֶּׁמֶשׁ [נִהְיָה עֲרֵב וְחוֹשֵׁךְ] עַל הַשְּׂמַחוֹת - גְּלָה מְשׁוֹשׁ הָאָרֶץ - נַעֲלַם
שְׂמַחַת הָאָרֶץ:

יב נִשְׂאָר בְּעִיר שְׁמָה [שְׂמָמָה], וּשְׂאִיָּה - יִכַּת שְׁעָר [כַּבִּיכּוֹל הַשְּׂמָמָה מִכָּה אֶת
שְׂעָרֵי הָעָרִים. 'שְׂעָר' הוּא מִקּוֹם מֵרְכֹזֵי בַעִיר]:

יג כִּי כָּה יִהְיֶה בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים, כְּנֹקֶף זֵית - כְּמוֹ עֵץ זֵית אַחֲרֵי שֶׁנִּקְפוּ
[תִּלְשׁוּ] מִמֶּנּוּ אֶת זֵיתוֹ וְנִשְׂאָרוֹ מַעֵט - פְּעוֹלֹת אִם כְּלָה בְּצִיר - כְּמוֹ עוֹלֹת
[עֲנַבִּים בּוֹדְדִים] שֶׁנִּשְׂאָרוֹ אַחֲרֵי שֶׁהִסְתַּיִם הַבְּצִיר - כְּלוֹמֵר יִהְיוּ הַרוֹגִים רַבִּים
וּמַעֵט יִשְׂאָרוֹ:

יד הִמָּה [הַנּוֹתָרִים] יִשְׂאוּ קוֹלָם יִרְנּוּ [יִרְנְנוּ], בְּגֵאוֹן יִהְיֶה - צְהָלוּ מִיָּם - מֵאַרְצוֹת
הַיָּם [מִדְּמִינוֹת רַחוּקוֹת] יִישַׁמְעוּ צִהְלוֹת עַל נִיִּסִּים שֶׁהִ' עֲשָׂה בְּגֵאוֹתָיו:

טו עַל כֵּן [בְּגִלְלַת הַנִּיִּסִּים] בְּאָרְצִים [בְּעַמְמָקִים, כְּמוֹ אֹרֶךְ כַּסְדִּים] כְּבָדוּ יִהְיֶה - בְּאֵי
הַיָּם [כִּבְדוֹ אֶת] שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

טז מִכְּנֹף הָאָרֶץ זְמֵרַת שְׂמַעֲנֵנוּ צְבִי לְצַדִּיק - מִסּוֹף הָעוֹלָם [כְּלוֹמֵר מִמְּרַחֲקִים]
שׁוֹמְעִים זְמִירוֹת הַלֵּלוֹ לְתַפְאֶרֶת הַצַּדִּיק [צְבִי פִירוֹשׁוֹ יוֹפִי] - וְאִמֵּר רְזִי לִי רְזִי לִי
אוֹי לִי - הַנְּבִיא מְבִיעַ אֶת הַרְגֵּשׁוֹ לְנוֹכַח הַפּוֹרְעֵנוֹת עַל הַגּוֹיִים, וְאוֹמֵר - הַרְזוּן
הַגִּיעַ אֵלַי כִּשְׂמַעֲתִי נְבוֹאֵת פּוֹרְעֵנוֹת זוֹ - וְאוֹי לִי, כִּי [שְׂמַעֲתִי מֵה' ש-] - בְּגֵדִים
בְּגָדוֹ - וּבְגָד בּוֹגְדִים בְּגָדוֹ [שׁוֹדְדִים שִׁדְדוּ אוֹתִי, וְכַפַּל וְשִׁלַּשׁ לְהַדְגִּישׁ אֶת גּוֹדֵל
הַשּׁוֹד]:

יז פַּחַד, וְפַחַת [חִפְרָה עֲמוּקָה], וְפַח [מִלְּכוּדָת] - עֲלִידָה יוֹשֵׁב הָאָרֶץ:

יח והִיָּה הַנֶּסֶם מִקּוֹל הַפֶּחַד יִפֹּל אֶל הַפַּחַת, וְהָעוֹלָה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלְכַּד בַּפֶּחַח, כִּי אַרְבּוֹת מִמְרוֹם נִפְתָּחוּ [כביכול ארבות השמים ממטירים קללות] - וַיִּרְעָשׂוּ מוֹסְדֵי אֶרֶץ [יסודות העולם רועדים מרוב הצרות, כביכול]:

יט רָעָה הַתְּרַעְעָה הָאֶרֶץ - שֶׁבֶר נִשְׁבְּרָה הָאֶרֶץ - פּוֹר הַתְּפוּרְרָה אֶרֶץ, מוֹט הַתְּמוּטָטָה אֶרֶץ:

כ נוֹעַ תְּנוּעַ אֶרֶץ כְּשִׁכּוֹר, וְהַתְּנוּדָה כְּמִלוּנָה [כמו סוכת שמירה של שדות, העשויה מפסולת עץ], וְכִבְדַּ עָלֶיהָ פִּשְׁעָה - וְנִפְלָה וְלֹא תִסְיֵף קוּם:

כא וְהִיָּה בַיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה [יזכור ה' להעניש] עַל צְבֹא הַמְרוֹם בְּמְרוֹם [יפרע משרי האומות], וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה:

כב וְאֶסְפּוּ אֶסְפָּה אֶסִּיר עַל בּוֹר - מַלְכֵי הָאֲדָמָה יִיאֲסְפוּ בְּאֶסְפָּה כְּמוֹ שֶׁל אֲסִירִים [מסדר] לְבוֹר הַכְּלֵא - וְסִגְרוּ עַל מִסְגֵּר - וּמְרַב יָמִים יִפְקְדוּ - זְמַן רַב אֶפְקוֹד אֶת עוֹנוֹתֵיהֶם:

כג וְחִפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחֲמָה - מְרֹב שֶׁה' יֹאִיר לְיִשְׂרָאֵל, יְבוֹשׁוּ הַמְּאוֹרוֹת, כִּי לֹא יִהְיֶה בָהֶם צוֹרֵךְ [ע"ד לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך... כִּי ה' יִהְיֶה לְךָ לְאוֹר עוֹלָם (להלן ס, ט)] - כִּי מִלֶּךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם, וְנִגְדַּד זְקַנְיָו כְּבוֹד - כְּבוֹד הַקַּיִשׁ יִתְגַּלֵּה לְעֵינַי זְקַנֵי יִשְׂרָאֵל:

פרק כה

פרק כה, פסוקים א-ה, הם שבח והודייה לה' על שהכה בגויים. פסוקים ו-סוף הפרק, פורענות על הגויים הצרים על ירושלים, ופורענות על מואב.

א יְהוָה אֱלֹהֵי אֲתָהּ, אֲרוֹמְמֶךָ אֹדָה שְׂמֶךָ, כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא, עֲצוֹת מִרְחֹק אֲמוֹנָה אֲמוֹן, בִּיאֹר, אֹדָה לְךָ ה', עַל כֵּךְ שֶׁעָשִׂיתָ אֵינִתְנוּ נִיסִים וּנְפִלְאוֹת, עֲצַתְךָ [גזירות שגזרת] מִרְחוֹק [לפני זמן רב], אֶתְהָ מִקִּיִּים בְּאֵמֶת וּבְאֵמוּנָה [אמונה אומן, כפל ענין האמת להדגיש, כמו עוזי ומעוזי]:

ב כִּי שְׂמַתָּ מִעִיר לְגֹל - הַפַּחַת עִיר [של האויב] לְגַל אֲבִינִים - קָרְיָה בְּצוּרָה לְמַפְלָה - עִיר בְּצוּרָה הַפַּחַת לְמַפּוֹלֶת - אֲרָמוֹן זָרִים מִעִיר - אֲרָמוֹן זָרִים [גויים] הַשַּׁבָּת מֵהֵיוֹת עִיר - לְעוֹלָם לֹא יִבְנֶה:

ג עַל כֵּן יִכְבְּדוּךָ עַם עִז - לְשִׁמְעֵה הַנְּפִלְאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ יִכְבֵּד אֹתְךָ גַּם עִם חִזֵּק - קָרְיָת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ - מִקּוֹם גּוֹיִים גִּבּוֹרִים יִרְאוּךָ מִמֶּךָ [כלומר, גם מדינות חזקות, ומעצמות, יראו את ה' ויכבדו אותן]:

ד **כִּי הָיִיתָ מְעוֹז** [חוֹזֵק] **לְדָל**, **מְעוֹז לְאֲבִיוֹן בְּצַר לוֹ** [כלומר עזרת לישראל בדלותם ובחולשתם], **מִחֶסֶה מִזֶּרֶם** [דוגמת סלע גדול וגבוה שניתן לחסות ולהסתתר ע"י משיטפונות] **צֵל מֵחָרֵב** [כמו סלע גדול שניתן לישב בצילו מפני יובש וחום], **כִּי רוּחַ עֲרִיצִים כָּזָרִם קִיר** - כי רוח [רצון] האבירים בגויים הלוחמים בישראל, הם כמו זרם ושיטפונות אדירים המכסים את הקיר ומפילים אותו, [הצלתנו מהם כמו סלע ענק, שמסתתרים בו מפני הזרם]:

ה **כְּחָרֵב בְּצִיּוֹן** [כיושב בארץ שממה, כד-] **שָׂאוֹן זָרִים תִּכְנִיעַ** - רעש ההומה של עמים זרים הבאים להילחם בנו, הכנעת אותם עד שהיו מרוקנים כמו חום במקום שממה [יובש כפול, גם מקום שממה שבד"כ אין מקורות מים וגם חום המייבש] - **חָרֵב בְּצֵל עֵב** - יובש שגיע ע"י שה' יסתיר את העננים [לא יהיה גשם ויהיה יובש] - **זְמִיר עֲרִיצִים יַעֲנֶה** - היובש - יחתוך את הזמירות של הרשעים:

עד כה הודית הנביא, מכאן נבואה על נפילת כל העמים בירושלים, לעתיד לבא.

ו **וְעִשָּׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל הָעַמִּים בְּהָר הַזֶּה** [בהר ציון], **מִשְׁתָּה שְׂמָנִים מִשְׁתָּה שְׂמָרִים** - העמים יתכוננו לקחת שלל רב [משל למשתה שומן], אך תהיה להם מפלה קשה [משל לשמרים] - **שְׂמָנִים מִמְּחִים שְׂמָרִים מְזַקְקִים** - מה שיחשבו בדתם שיצליח להם - משל למשתה עם בשר שמן ומוח עצמות, כלומר הם ידמו בנפשם להשחית את ירושלים ולשלול שללה, אך היא תיהפך עליהם לשמרים מזוקקים ללא יין, כלומר - מפלה מוחצת ללא כל הצלחה:

ז **וּבִלַע בְּהָר הַזֶּה, פָּנֵי הַלוֹט הַלוֹט עַל כָּל הָעַמִּים, וְהַמַּסְכָּה הַנְּסוּכָה עַל כָּל הַגּוֹיִם**, ביאורו: ה' ישחית בהר ציון, את הכיסוי המכסה על העמים, והשמיכה הסוככת על כל הגויים [כפל הדבר]. כלומר יושחת כל צבאם המגן עליהם. [לוט פ"י מכוסה או מכסה, כמו חרב גלית הפלישתית... לוטה בשמלה. מסכה, כמו שמיכה, המכסה את האדם, לוט, ומסכה, הכוונה בשניהם לצבא המגן עליהם]:

ח **בִּלַע הַמּוֹת לְנֶצַח** - הושחת [שבת ונעלם] המוות לעולם [כלומר זמן רב הגויים לא יכו בישראל] - **וּמַחָה** [ימחק] **אֲדֹנָי יְהוָה דְּמַעָה** - **מַעַל כָּל פְּנִים** [כי לא יצערו הגויים את ישראל], **וְחָרְפַת עֲמוֹ** - **יִסִּיר מַעַל כָּל הָאָרֶץ** - **כִּי יְהוָה דָּבָר** [ה' דיבר את הדבר הגדול הזה, וכך יהיה]:

ט **וְאָמַר** [ישראל] **בַּיּוֹם הַהוּא, הִנֵּה אֶלְהִינוּ זֶה קוֹיֵנוּ לוֹ וַיּוֹשִׁיעֵנוּ** - **זֶה יְהוָה** [ש-] **קוֹיֵנוּ לוֹ** [בכל הגלות], **נְגִילָה וְנִשְׂמָחָה בִּישׁוּעָתוֹ**, ביאור: לאחר שיגאלו גאולת עולם, עמ"י יצביע על ה', ויאמר - הנה הוא ה' - הוא שקיווינו לו זמן רב שיושיע אותנו - ועכשיו [שנושענו] נגיל ונשמח בישועה הגדולה שהוא מביא לנו:

פסוקים י-סוף הפרק, נבואת פורענות על מואב [היושבים בעבר הירדן על כל מזרח ים המלח].

י **כִּי תִנּוּחַ יָד יְהוָה בְּהַר הַזֶּה** [בהר ציון], **וְנָדוּשׁ מוֹאֵב תַּחֲתָיו - כְּהַדוּשׁ מִתְּבֵן בְּמוֹ מִדְּמִנָּה** - ה' ידוש את מואב תחת ידיו, כמו מתבן [ערימות תבן] בתוך מדמנה [אשפה] שם הכל דורכים את התבן [ונעשה זבל]:

יא **וּפְרֹשׁ יָדָיו בְּקִרְבוֹ, כַּאֲשֶׁר יִפְרֹשׁ הַשָּׁחַ לְשָׁחוֹת** - ה' יפרוש את ידו להכות בכל מואב, כמו השוחה הפורש כפיו [שהוא פורש וסוגר ידיו שוב ושוב, כך יכה ה' את מואב, ובעוד ידיו שם, יכה אותם שוב ושוב] - **וְהַשְׁפִּיל גְּאֻתוֹ** [של מואב] **עִם אַרְבוֹת יָדָיו** - יושפל גם מקומות מארב שלו, שהם המגדלים בהם הוא אורב לאויבים [ידיו הכוונה מקום, כמו רחבת ידיים]:

יב **וּמִבְצָר מְשֻׁגָּב חוֹמֹתָיִךְ** [של מואב], **הַשָּׁח** [כפף] **הַשְׁפִּיל, הַגִּיעַ לְאַרְץ - עַד עֶפְרַיִם**:

פרק כו

פרק כ"ו מכיל 21 פסוקים, מתוכם 19 פסוקים, על השיר שיאמרו בארץ יהודה, בו מתוארת הביטחון של ישראל באביהם שבשמים, שעתיד ליתן שכר טוב לצדיקים, והציפייה לה' ית' בזמנים הקשים, שלא ראינו אור, עד הגאולה.

פסוקים כ-כא הם נבואה על הזמן בו יקום ה' לעשות משפט בעולם, ורבים יפלו, וה' יכה ממלכות אדירות [כמבואר בתחילת הפרק הבא שהוא המשך הנבואה].

א **בַּיּוֹם הַהוּא יוֹשֵׁר הַשִּׁיר הַזֶּה בְּאַרְץ יְהוּדָה, עִיר עֲזָ לָנוּ** - העיר ירושלים היא מעוזינו [החוזק והתוקף שלנו], **כִּי - יְשׁוּעָה יִשִּׁית חוֹמוֹת וַחֵל - ה' ישים ישועות בחומות ובחיל [חומה פנימית קטנה], כלומר ה' חיזק את ירושלים שלא יכבוש אותה [ע"ד כי חיזק בריחי שעריך]:**

ב **פְּתַחוּ שְׁעָרֵיכֶם - פְּתַחוּ שְׁעָרֵי צִיּוֹן - וַיָּבֵא גּוֹי צַדִּיק [עמ"י] שְׁמֵר אֲמָנִים** - ממתין ומצפה לאמיתויות [לנבואות האמת שה' הבטיח לו. שמר - מצפה, כמו ואביו שמר את הדבר [בראשית לו,יא]:

ג **יַצֵּר סָמוּךְ - תִּצַּר שְׁלוֹם שְׁלוֹם** - יצר [דחף המחשבה] ליבו של ישראל סמוך על ה', ובוטח בו שייצור להם שלום רב - **כִּי בְּדָ בְּטוּחַ** [יצר ולב עמ"י בטוח בדך]:

ד בַּטְחוּ בִּיהוָה עֲדֵי עַד, כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים, פסוק זה הוא המשך השירה, ובו אומרים - כדאי לבטוח לנצח בה', כי הוא [יה ה'] צור [סלע חזק ומגן] לעולם:

ה [בטחו בה'] כִּי הַשֵּׁחַ [השפיל] יִשְׁבִּי מְרוֹם [גויים אדירים], קָרְיָה נִשְׁגָּבָה [השפיל ערים חזקות של הגוים], יִשְׁפִּילָנָה יִשְׁפִּילָה עַד אֲרָץ, יִגְיעָנָה עַד עַפְרָ [את הקריה הנשגבה]:

ו תִּרְמָסְנָה רֶגֶל, רִגְלֵי עֲנִי פַעֲמֵי דָלִים - ישראל שהיו דלים, הם ירמסו ערים נשגבות:

ז אֲרַח לְצַדִּיק מִיִּשְׂרָאֵל - דרך הצדיק היא יושר - יִשָּׁר - מַעְגַל צַדִּיק תִּפְלֹס - אתה ה' הישר [צדיק וישר הוא] תפלוס [תשקול תכוון ותיישר] את דרך הצדיק [מעגל, פירושו דרך ושביל, כמו פלוס מעגל רגליך]:

ח אֵף אֲרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קוֹיִנוּךָ - קוינו וציפינו [לא רק לישועה, אלא] גם למשפט ונקמה בגויים [על מה שעשו לישראל] - לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרֶךָ תֵּאָוֹת נֶפֶשׁ - תאוות נפשינו, לראות את שמך וזכר נפלאותך בהכותך בגויים [כמו במצרים, שה' התכבד בהכאתם, כי הנקמה היא חלק חשוב בגאולה, כפי שיבואר להלן בפרק לה]:

ט נִפְשֵׁי אֹיְתֶיךָ בְּלִילָה - בכל חשכת הגלות אותה נפשנו לישועתך - אֵף רוּחִי בְּקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָ - גם ברוחי [ברצוני, הדחף והיצר] בתוככי לחפש אחרֶיךָ [יש בי רצון עז לחפש אותך - לקוות לך] - כִּי פֶאֶשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לְאֲרָץ - צַדִּיק לְמַדּוֹ יִשְׁבִּי תִבֵּל - כאשר עשית משפט וצדק בעולם [כגון נקמה באויבי ישראל], יושבי העולם למדו לעשות צדק, ולכן אני כ"כ מצפה לישועתך:

י הסיבה שמשפטי פורענות ה' ברשעים הם טובים, שהרי אם - יַחַן רִשְׁעָה בֵּל לְמַדּוֹ צַדִּיק - אם יוחן הרשע - הוא לעולם לא ילמד צדק - פֶּאֶרְץ נִלְחוֹת יַעוֹל - ויעשה בעולם עוול עם אנשים ההולכים נכוחה [באמת] - וּבֵל יִרְאֶה גְאוּת יְהוָה - ואינו רואה ומתבונן בגיאות ה':

יא יְהוָה רָמָה יִדְדֶךָ בֵּל יַחֲזִינוּ - הרשעים אינם מתבוננים ברוממות ה', ולכן - יַחֲזוּ וַיִּבְשׂוּ קִנְאָתָם עִם - יראו את קנאת ה' לעמו כאשר נוקם באויביהם, וייבושו מכך שלא התבוננו ברוממות ה' - אֵף אֲשֶׁר צָרִיךָ תִּאֲכַלְסָם - יחזו גם באש ה' האוכלת ומשחיתה את צרינו:

יב **יְהוָה תִּשְׁפָּט שְׁלוֹם לָנוּ** - ה' תכין⁹⁷ שלום לנו - **כִּי גַם כָּל מַעֲשֵׂינוּ פְּעַלְתָּ לָנוּ** - כי כל הנעשה איתנו רק אתה עושה - ואיננו יכולים לעשות דבר [לכן אנו מבקשים ממך לעשות לנו את השלום]:

יג **יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, בְּעֵלוֹנוּ אֲדֹנִים זִוְלַתְךָ, לְבַד בְּךָ נִזְכִּיר שְׁמֶךָ**, ביאור: ה' אלהינו, משלו בנו אדונים [מלכי עמים] זולתך [במקום שרק ה' ימלך], ובכל זאת, לא פנינו לאלהים אחרים ולעזרה אחרת, והזכרנו רק את שמך:

יד **מֵתִים בַּל יִחְיוּ** [אלו שבעלונו בגלות ימותו ולא יחיו], **רְפָאִים בַּל יִקְמוּ** [כפל הדבר], **לָכֵן פְּקֻדָּתְךָ וּתְשׁוּמֹתֶיךָ** [בגלל שבעלונו בגלות, פקדת והענשת אותם והשמדת אותם] **וּתְאַבְדַּד כָּל זִכְרֵךְ לָמוֹ**:

טו **יִסְפָּתָ לְגוֹי יְהוָה** - יספת ישועה וטוב לעמך - **יִסְפָּתָ לְגוֹי נִכְבְּדָתָ** - ע"י שיספת כבוד לעמך נכבדת בכל העולם - **רַחֲמֶיךָ כָּל קִצְוֵי אֶרֶץ** - גירשת וריחקת מאיתנו את הגוים הבאים מרחוק - מקצה העולם - להילחם בנו:

טז **יְהוָה בָּצַר פְּקֻדוֹתָ** - ה', עם ישראל בצרתם, פקדו וזכרו אותך [לא פנו לע"ז] - **צָקוֹן לַחֵשׁ, מוֹסְרָתְךָ לָמוֹ** - בזמן מצוקתם הם מתפללים אליך בלחש - בזמן בו מוסרך [עונש ויסורים] נשפך עליהם:

יז **כָּמוֹ הָרָה תִּקְרִיב לִלְדוֹת** [כאשר מתקרבת ללידה, וציריה תוקפים אותה קשות] **תַּחֲוִיל** [תיאחוז חלחלה, רעד ופחד] **תִּזְעַק בְּחִבְלֶיהָ** [בחבלי לידתה], **כִּן הָיִינוּ מִפְּנֵיךָ יְהוָה** [כך היינו, כפי שיבאר בפס' הבא]:

יח **הָרִינוּ חֲלוֹנוּ** - **כָּמוֹ יִלְדֵנוּ רוּחַ** - עברנו את קושי ההריון, וחבלי הלידה הקשים, אך ילדנו רוח והבל, כלומר סבלנו קשות, ולא הייתה כל ישועה - **יְשׁוּעַת בַּל נַעֲשֶׂה אֶרֶץ** - לא נעשתה כל ישועה בארץ - **וּבַל יִפְלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֶל** - יושבי הארץ הצרים עלינו לא נפלו [כי לפני הגאולה תהיה צרה קשה, כאמור]:

יט **יִחְיוּ מֵתֵיךָ** - **נִבְלָתֵי יְקוּמוּ** - עמ"י המושפלים והעניים החשובים כמתים, ומבוזים כמו נבלות [גופות אנשים מתות], יתקוממו ויחזקו מאד - **הִקִּיצוּ וְרִנְנוּ שְׁכֵנֵי עִפְרָיִם** [כביכול מתים בעפר קבריהם], **כִּי טַל אֹרֶת טֹלֵךְ** - כפי שטל מזין צמחים, כך כביכול ה' מוריד טל אור (שכבה של ישועות) המאיר לישראל - **וְאֶרֶץ רְפָאִים תִּפְּיֵל** - וישפיל לארץ את החזקים - את האומות צוררי ישראל:

⁹⁷ 'תשפות' הוא לשון מלאכת הקמת הסיר על האש [שהייתה מלאכה כלשהיא, להושיב את הסיר על הגחלים בצורה שתתבשל היטב], ונמשל על הכנת השלום.

מכאן נבואה על כך שעתיד ה' להכות בגויים לעתיד לבא, וישמיד גם גדולים וחזקים.

כ **לֵךְ עִמִּי בֹא בַחֲדָרֶיךָ, וְסַגְר דָּלְתֶךָ בְּעַדְךָ, חֲבִי** [החבאלי] **כְּמַעַט רָגַע** [מעט זמן, רגע] **עַד יַעֲבֹר זָעַם** [כאשר ניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע, ובזמנים הללו יש להישאר בבית, וכדבר שנאמר במכת בכורות - ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר (שמות יב,כב)]:

כא **כִּי הִנֵּה יְהוָה יֵצֵא מִמְּקוֹמוֹ, לִפְקֹד** [לזכור להעניש את] **עֹון יֹשֵׁב הָאָרֶץ עֲלָיו, וְגִלְתָּה הָאָרֶץ אֶת דְּמֵיהָ - תגלה את דם הנקי הנשפך בה - וְלֹא תִכְסֶה עוֹד עַל הַרוּגָהּ - לא יוכלו לקבור את מעשה הרצח שלא ידעו מהם [ודם עבדיו יקם]:**

פרק כז

תוכן הנבואה בפרק כז: תחילת הפרק על כך שלעתיד לבא, ה' ישמיד מלכים חזקים. מפסוק ז' מוכיח את עשרת השבטים כפי שיבואר.

א **בַּיּוֹם הַהוּא** [בזמן שה' ייצא ממקומו כנ"ל] **יִפְקֹד יְהוָה** [יזכור ה' להעניש] **בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְדוֹלָה וְהַחֲזָקָה, עַל לְוִיתָן נַחֲשׁ בְּרַח** [אולי מין לויתן], **וְעַל לְוִיתָן נַחֲשׁ עֶקְלָתוֹן** [כנ"ל], **וְהָרַג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם - יהרוג את התנין⁹⁸ החזק הנמצא בים מצרים [בנילוס], כלומר, ה' עתיד להשמיד מלכים אדירים: פסוקים ב-ו: הנביא מבאר שישבחו את ישראל שהם כרם חמר.**

ב **בַּיּוֹם הַהוּא, כָּרַם חָמֵר עֲנוּ לָהּ - בתקופה ההיא ישבחו את ישראל, שהם כמו כרם המוציאה יין טוב [ענו לה, פירושו, אמרו לה]:**

ג **אֲנִי יְהוָה נֹצְרָה - אני ה' שומר אותה [את הכרם, כלומר שומר על ישראל מאויבים] - לְרָגְעִים אֲשַׁקְנָה - כל רגע אני דואג להשקותה [נותן להם די צרכם בכל עת] - פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ - פֶּן האויב יזכור ויחליט להכות בה, ולכן - לִילָה וַיּוֹם אֲצַרְנָה:**

ד **חֲמָה אֵין לִי** [ה' אומר שלא זעם על ישראל], **מִי יִתְּנֵנִי שְׁמִיר שִׁית בְּמַלְחָמָה, אֲפֹשְׁעָה בָּהּ אֲצִיִּתְנָה יַחַד - הרי אם כרם הייתה נותנת שמיר ושית [מיני קוצים] במקום ענבים, הרי הייתי פוסע בכרם ומצית אותה באש יחד עם הקוצים. הרי**

⁹⁸ תנין היאור, הוא סמל לגבורה [כמו גיבור כארי], שכן הוא חזק מאד, הוא טורף על [אין לו טורפים], עד היום תניני היאור טורפים בעלי חיים רבים, ואף כ-300 איש בשנה.

ישראל עשו מעשים רעים במקום מעשים טובים [שמית ושית במקום גפנים],
ואין לי חמה עליהם לכלותם, מכאן שה' אוהב ושומר על ישראל:

ה **או יחזק בַּמְעוּזֵי -** או שעם ישראל יחזיק במעוז שלי [בתורה שלי] - **יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם לִי -** יעשה שלום איתי - **שְׁלוֹם יַעֲשֶׂה לִי** [כפל הדבר]. פסוק זה הוא המשך הפסוק הקודם, הרי הייתי פוסע ומכלה את הכרם - או שיעשו איתי שלום וישבו אלי:

ו **הַבָּאִים יִשְׂרָשׁ יַעֲקֹב -** בימים הבאים [כלומר, יגיע זמן שאז יהיה כך] יעקב ישרש [יכה שורשים בארץ, כלומר יהיה מבוסס היטב] - **יָצִיץ וּפְרַח יִשְׂרָאֵל -** יוציא ציצים ופרחים - **וּמָלְאוּ פְּנֵי תֵּבֵל תְּנוּבָה -** פרי יעקב [זרעו] ימלא את העולם, (תחילה העץ נאחז בארץ ומוציא שורשים, אח"כ מוציא עלים ופרחים, אח"כ גדילים הפירות), כל זה משל להצלחת יעקב בא"י:

מכאן נבואת תוכחה לעשרת השבטים, ונבואת פורענות שעתידים
האשורים להגלותם בימי אחז וחזקיהו. שני פסוקים האחרונים בפרק
- הם נחמה לעשרת השבטים, ובפרק הבא מוכיח אותם שוב.

ז **הַכְּמַפֶּת מִפְּהוּ הַפְּהוּ -** אִם פְּהָרְגָ הָרְגִיו הָרְגָ - וכי ה' הכה את ישראל כפי
שהיכה באויבים המכים את ישראל, וכי הרג בישראל כפי שהרג בגויים? הרי
שפך זעמו על הגויים יותר [התשובה לשאלה בפסוק הבא]:

ח **בְּסִאסָּאָה בְּשִׁלְחָה תְּרִיבְנָה -** במידה מדויקת [סאה] הכה בישראל כאשר רב
והתקוטט עימהם ושילח אותם [סאסאה, הכוונה סאה בסאה, מידה במידה,
עשית עון זה קבלת עונש זה] - **הָגָה -** הסיר [ה' שילח את עשרת השבטים מא"י]
- **בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה -** בְּיוֹם קָדִים - ביום רוח מזרחית [שהיא רוח חזקה ויבשה].
פסוק זה הוא תשובה על הנאמר בפסוק הקודם, ומבאר הנביא, שבגויים ה'
הכה רבות, ובישראל ה' הכה במידה מדויקת [סאה מדויקת] ע"פ העוונות, ולא
מעט יותר מהמגיע להם:

ט **לִכֹּן [אכן], בְּזֹאת יִכְפַּר עֲוֹן יַעֲקֹב -** וְזֶה כָּל פְּרִי הַסֵּר חֲטָאתוֹ - כך יהיה פרי טוב
להסיר חטאתו - **בְּשׂוּמוֹ כָּל אֲבְנֵי מִזְבֵּחַ -** כָּאֲבְנֵי גֵר מִנְּפֻצוֹת - אם ישבור ויכתת

לאבק את אבני מזבח העי"ז, כמו שנחוג לכתת את אבני הגיר⁹⁹, ומעתה - לא יקמו אֲשָׁרִים וְחֲמָנִים:

י [פורענות לעשרת השבטים, שערי המבצר יהפכו לשממה] **כִּי** [אלא ש-] **עִיר בְּצוּרָה בְּדָד** - כל עיר בצורה, נעשית בדד ושממה - **נְוֵה מְשֻׁלַּח וְנֶעְזָב כַּמְדָּבָר** - מקום שהיה נווה [עיר מושב] הפך למקום משולח ונעזב כמו מדבר - **שָׁם יִרְעָה עֶגְלָה** - **וְשָׁם יִרְבֹּץ** - במקום העיר ירצו עדרי עגלים - כי יעשה בהם שימוש מדברי - **וְכִלְהָ סֶעְפִּיָּה** - ויכלה את הכפרים סביב העיר [סעיף] הוא ענף המתפשט, ונמשל למושבות הקטנות שהיו בד"כ סביב הערים]:

יא **בִּיבֶשׁ קְצִירָה תִּשְׁבְּרְנָה** - כאשר יתייבשו הענפים הם יישברו, כלומר עשרת השבטים ייחלשו וירמסו [קציר פ' ענפים, כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב יד, ט)] - **נְשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ** - גם נשים [עם חלש] מסוגלות לשרוף ולהשחית את הקציר [גם עמים חלשים יוכלו להצר לישראל] - **כִּי לֹא עִם בִּינֹת הוּא** [לא השכיל להבין את מעשה ה'], **עַל כֵּן לֹא יִרְחֲמֵנו עֲשָׂהוּ, וְיִצְרוּ לֹא יִחְנְנוּ:**

אמנם עניין הנבואה כאן, היא תוכחה קשה לעשרת השבטים, עם זאת, ישנן שני פסוקים [יב-יג] של נחמה לעשרת השבטים. ועניינם, אמנם כעת [בימי אחז וחזקיהו] ה' לא יחון אותם, עם זאת יגיע יום [זמן], בו ה' יחבוט ויכה בכל עבר הנהר עד מצרים, ואילו את עשרת השבטים, הוא יקבץ אחד לאחד, ויבואו כולם להשתחוות לפניו בהר בית ה'.

יב **וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא** [יגיע יום (זמן) בו יהיה כך, ש-] **יִחַבֵּט יְהוָה - מִשְׁבַּלַת הַנְּהָר** [מרוצת מי הנהר פרת¹⁰⁰] **עַד נַחַל מִצְרַיִם** [עד היאור - הנילוס], **וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאֶחָד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** - ביאור, כאדם החובט בשיבולים להוציא את החיטים (או חובט בעצי הזית למסוק את הזיתים) כך יברר ה' את עשרת השבטים מבין הגויים [ע"פ התרגום, ה' יחבוט ויכה בגויים, ויושלכו הרוגים בכל עבר הנהר, ואתם עשרת השבטים לא תושלכו, אלא תאספו אחד אחד]:

⁹⁹ אבני גיר הם סוג סלע, ממנו חוצבים אבנים, ושורפים אותם היטיב בכבשן, לאחר מכן מפוררים אותם לאבקה - והוא ה'סיד', ממנה היו עושים שימושים רבים, צבע, טיח לקיר, דבק, איטום גגות ובורות מים [בור סוד שאינו מאבד טיפה], הסרת שיער לנשים, ועוד.

¹⁰⁰ כאשר מוזכר 'נהר' במקרא ללא שם, בד"כ הכוונה לנהר פרת (ראה בביאורינו לעיל יא, טו ובהערה שם), וכ"ש בפסוק זה, כאשר מוזכר נחל מצרים מול הנהר באיזור אשור [כנגד האובדים בארץ אשור], שהכוונה לפרת [והחידקל].

יג וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא, יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל - ע"ד משל, כפי שתוקעים בשופר להאסף, כך גם יתקע ה' בשופר גדול כדי ש - וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר [עשרת השבטים שגלו לאשור], וְהִנְדַּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם [עשרת השבטים שגלו למצרים]¹⁰¹, וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַיהוָה - בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בְּירוּשָׁלַם [הם יקראו בשם ה', וה' יחבב אותם, כמפורש בסוף פרק ב' בהושע, וברמיהו לא]:

פרק כח

תוכן הנבואה בפרק כ"ח: תחילת הפרק מוכיח את עשרת השבטים, אח"כ נחמה ליהודה. רוב הפרק תוכחה ליהודה. וכסדר זה:

פסוקים א-ד תוכחה ופורענות לעשרת השבטים.

פסוקים ה-ו נחמות ליהודה:

פסוקים ז-סוף הפרק, תוכחה ופורענות ליהודה.

מהנבואה בפרק הקודם 'הכמכת מכהו הכהו', עד פסוק ד' בפרק זה, הכל נבואה רצופה על עשרת השבטים.

הנבואה בתחילת הפרק היא תוכחה ופורענות לעשרת השבטים, על ריבוי שתיית יין ותענוגות שהביאו אותם לשכוח את ה', והאשורים עתידים לרמוס אותם לשחת, לטבוח בהם, ולהגלות אותם לאשור ומצרים וערי מדי, ויהיו שם אובדים ונידחים ומושפלים - כמו גרוטאה של כלי שיצא מכלל שימוש ואין בו כל צורך [הושע ח,ח].

א הוי [אוי, על מפלת -] עֲטָרַת גְּאוֹת [עטרת גאוותם של -] שְׁכַרֵי אֶפְרַיִם [שיכורי עשרת השבטים], וְצִיץ נֶבֶל צְבִי תִפְאֲרָתוֹ - כמו ציץ נובל כך יהיה יופי הפאר שלו, כי כל הכבוד שלו ידעך והוא יירמס לשחת [ציץ הוא הפרח שלפני הפרי, צבי פירושו יופי] - אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים - הַלּוֹמֵי יֵינוּ, ביאור הפסוק, אוי על עטרת גאוותם של אפרים השיכורים, שכל יפיים וצבי תפארתם המונח על על ראשם נובל, וראשם הוא עמק מלא בשמנים [כינוי גנאי לריבוי תענוגות,

¹⁰¹ עשרת השבטים גלו לאשור, וגם למצרים. כל מקום שמוזכר גלויות למצרים ואשור הכוונה לעשרת השבטים. ישנן 5 מקראות כאלה בנביאים אחרונים (כאן, לעיל יא,יא. הושע ט,ג. הושע יא,יא. זכריה יז, מהמקראות בהושע ובזכריה מוכח שגלויות אלו הם אך ורק לעשרת השבטים), במלכים מוזכר הגלות לאשור, אך לא מוזכר כלל הגלות למצרים, ועיין בחזון הנביאים נספח 2.

שהראש מונח בתענוגות ולא במחשבות נבונות ושיקול דעת], והם שבורים מרוב שתיית יין [הלומי יין, שבורים מיין, כמו והלמה סיסרא]:

ב הִנֵּה [יום] חֶזֶק וְאַמֶּץ לְאֲדֹנָי, כְּזֶרֶם בְּרֹד, שֶׁעַר קֶטֶב [סער כורת], כְּזֶרֶם מֵיִם כְּפִיְרִים שֹׁטְפִים [חיל האוייב ישטוף בחוזק, כמו זרימה של מים חזקה הבאה מההרים (אחרי גשמים), שאין כל אפשרות לעצור אותה ולהימלט ממנה, כגון בנחלי מדבר יהודה] הִנֵּיחַ לְאַרְץ בְּיָד - הסער יניח לארץ (ישפיל) בידו את כבוד אפרים:

ג [לאחר שיונח לארץ ביד, עוד ירמסו אותו ברגל] בְּרַגְלֵיִם תִּרְמַסְנָה, עֲטָרֹת גְּאוֹת שְׂכוֹרֵי אֶפְרַיִם:

ד וְהִיְתָה צִיצֵת נָבֵל צְבִי תִפְאָרְתּוֹ, אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיא שְׂמָנִים, כְּבַכּוֹרָה בְּטָרִם קִיץ - אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרְאֶה אוֹתָהּ - בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלַעְנָה - האויב יבלע [יאכל וישחית] את עשרת השבטים, כמו תאנה המבכרת [יוצאת ראשונה, ל' בכור] לפני זמן הקיץ, והרואה אותה בידו, בולע אותה שלמה מתוך ידו, ואינו נוגש בה כנהוג¹⁰²:

פסוקים ה-ו נבואת נחמה ליהודה בימי חזקיהו, שלאחר גלות עשרת השבטים, ה' יציל את בני יהודה מסנחריב, וחזקיהו יעשיר ויצליח.

ה בַּיּוֹם הַהוּא [בתקופה של אחר גלות עשרת השבטים] יְהִיָּה יְהוָה צְבָאוֹת, לְעֲטָרֹת צְבִי - עטרת יופי - וְלְצִפִּירֹת תִּפְאָרָה [כתר תפארת] לְשָׂאֵר עַמּוֹ [לשבטים יהודה ובנימין והנלוים עליהם תחת מלכות חזקיהו הנותרים בארץ יהודה, לאחר גלות עשרת השבטים]:

ו וְלְרוּחַ מְשָׁפֵט - לְיוֹשֵׁב עַל הַמְּשָׁפֵט - ה' יתן רוח משפט לשופטים היושבים על המשפט לשפוט - וְלַגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מַלְחָמָה שְׁעָרָה - שה' יתן רוח גבורה לחיילים המשויבים מלחמה בשער [במקום מרכזי שנלחמים שם]¹⁰³:

לעיל הוכיח את עשרת השבטים, מכאן מוכיח גם את בני יהודה ובנימין, שגם הם היו נוהגים בשתיית יין מופרזת, ומאסו תורה ה', עוד

¹⁰² הבליעה החפוזה של התאנה, היא עקב כך שהגיע פרי מתוק טרם זמנו, לאחר שבחורף לא היו להם כמעט פירות מתוקים לחיכם, שכן בעבר לא היה בארץ פירות הדר ולא בננות, לא אגסים ולא מיצי פירות.

¹⁰³ ואפשר שהכוונה לכך שחיל חזקיהו הכו את הפלשתים, כאמור לעיל [נד, כח].

מימי עוזיהו¹⁰⁴. הפורענות המוזכרת להלן [מדי עברו יקח אתכם], אפשר שהכוונה לצרות הקשות בימי אחז, או בימי חזקיהו לפני מפלת סנחריב, וכפי שביארנו לעיל, בהקדמה לפרק ז'.

ז וְגַם אֱלֹהֵי [ישאר עמו' המוזכרים] בִּיַּיִן שָׁגוּ - גַּם בְּנֵי יְהוּדָה שָׁגוּ בַשְּׂתִיית יַיִן מוּפְרָזִת - וּבַשֶּׂכֶר תָּעוּ, כִּהְיוּ וְנָבִיא - שָׁגוּ בַשֶּׂכֶר - נִבְּלְעוּ מִן הַיַּיִן - נִשְׁחַתּוּ בַגֶּלֶל שְׂתִיית הַיַּיִן - תָּעוּ מִן הַשֶּׂכֶר - שָׁגוּ עִיֵּי הַשֶּׂכֶר [כפל העניין] - שָׁגוּ בְרָאָה - שָׁגוּ בְרֵאִיָּה שֶׁלֵּהֶם [רואים מעוות מרוב שיכרות] - פָּקְדוּ פְּלִילִיָּה - הִכְשִׁילוּ מִשְׁפֵּט [פיק - כישלון, פליליה - דין ומשפט]:

ח כִּי כָּל שְׁלַחְנוֹת - מָלְאוּ קִיא צָאָה - בְּלֵי מְקוֹם, כָּל שׁוֹלְחַן מֵלֵא בִקִּיא וּבְצוּאָה בְּלֵי מְקוֹם פְּנוּי וְנָקִי, מְרֹב שִׁכְרוֹת:

ט אֶת מִי יוֹרֶה דַּעְיָה, וְאֶת מִי יִבְיֵן שְׁמוּעָה, גְּמוּלֵי מַחְלָב - עֲתִיקֵי מִשְׁדָּדִים, בַּמְצַב זֶה [ששוגים בשכר] אֶת מִי נִיתֵן לְהוֹרוֹת וּלְלַמֵּד דַּעְיָה: אֶת מִי נִיתֵן לְהַבִּין תּוֹכֵן שְׁמוּעָה? [עניין שאדם משמיע], הֲרִי הֵם כִּמּוֹ נֵעַר בֶּן שְׁנַתִּים שְׁזָה עֵתָה נִגְמַל מַחְלָב, שֶׁהוּא מִבִּין רַק מַעֲט תּוֹכֵן מִלִּים, וְאִין בּוֹ דַּעְיָה לְהַבִּין שְׁמוּעָה:

י כִּי צוֹ לָצוּ צוֹ לָצוּ, קוֹ לָקוּ קוֹ לָקוּ, זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם - צְרִיךְ לְלַמֵּד אוֹתָם מַעֲט מַעֲט כִּמּוֹ לְנַעַר קֶטָן (גְּמוּל), צִוּי אַחַר צִוּי, לִימּוּד כְּתִיבָה קוֹ וְקוֹ, מַעֲט שָׁם וּמַעֲט שָׁם:

יא כִּי בְּלַעְגֵי שְׂפָה [בשפה עקומה], וּבְלָשׁוֹן אַחֲרֵת [שפה לא רגילה], יִדְבֵר אֵל הָעַם הַזֶּה:

יב אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הַנִּיחוּ לַעֲנִיף - רַק בְּאוֹפֵן זֶה, תִּתְּנוּ מְנוּחָה לַעֲנִיף [כלומר רק עיני שתעבדו את ה', תהיה להם מנוחה] - וְזֹאת הַמְּרֻגָּעָה [רק באופן זה יהיה לכם רוגע] - וְלֹא אָבּוּא שְׁמוּעָה:

יג וְהִנֵּה לָהֶם דְּבַר יְהוָה - צוֹ לָצוּ צוֹ לָצוּ, קוֹ לָקוּ קוֹ לָקוּ, זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם, לְמַעַן יִלְכוּ וְכַשְׁלוּ אַחֲרָיו וְנִשְׁבְּרוּ וְנִקְשְׁוּ וְנִלְכְּדוּ, בִּיאוֹר: דְּבַר ה' אִינוּ מִתְחַבֵּר אֵלֵיהֶם, וְנִיתֵן בְּקוֹשֵׁי לְהַסְבִּיר לָהֶם מַעֲט מֵאֵד כִּמּוֹ לְנַעַר קֶטָן [צו לצו וכו'] כפי

¹⁰⁴ אפשר שנבואה זו נאמרה בימי עוזיהו, או יותם [כלומר אין הכרח לומר שהנבואה על ימי אחז הרשע, או חזקיהו]. כי גם בימי עוזיהו שהיה צדיק, העם מאסו בתורת ה', כמבואר בפרק ב' בעמוס, וחטאו גם במשתה היין וריבוי התענוגות עד כדי לשכוח את ה', כמפורש בפרק ו' עמוס, שניבא רק בימי עוזיהו. אמנם הנבואה הבאה - אנשי לצון וכו' מתאימה יותר לימי אחז, כי עוזיהו ויוותם וחזקיהו היו צדיקים, ורק על אחז נאמר שהכעיס את ה'.

שהוסבר לעיל], דבר זה [ריחוק מדבר ה'] גורם להם לסגת אחור ולהישבר, וליפול במוקש ולהילכד:

יד **לְכֹן שָׁמְעוּ דְבַר יְהוָה אֲנָשֵׁי לְצֹן [ליצנים], מְשָׁלֵי הָעַם הַזֶּה - אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם:**

טו **כִּי אָמַרְתֶּם, כָּרְתָנוּ בְרִית אֶת מֹת -** שרי יהודה התלוצצו עם הנביא ואמרו - כרתנו שלום וברית עם המוות שלא יפגע בנו, ואל לנו לדאוג מנבואות הפורענות - **וְעַם שָׂאוֹל עֲשִׂינוּ הַזֶּה -** ראיית פנים אל פנים (חוזה - רואה), ופגישת שלום - **שׁוֹט שׁוֹטָף כִּי יַעֲבֹר -** לא יבואנו - גם אם יעבור שוט (מקל המכה) שוטף בעולם, אלינו לא יקרב - **כִּי שָׁמְנוּ כָּזָב מַחְסְנוּ -** ובשקר נסתּרנו - אנו סומכים על נביאי השקר המנבאים לנו שלום, והכתוב מגנה אותם, שסומכים על מחסה כזב ומסתור שקר:

טז **לְכֹן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַנְּנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אֲבָן** [משל לאזהרת הנבואה שתהיה מבוססת היטב, כי הנבואה תתגשם בהם במלואה], **אֲבָן בַּחַן** [אבן גדולה, של 'בוחן' - מבצר] - **פְּנֵת יְקָרָת** [אבן יקרה, אותה ממקמים בפינות הבנין, שם מניחים אבנים מסותתות היטב כי הם נראים מכמה כיוונים], **מוֹסַד מוֹסַד** [מיוסדת היטב היטב, כלומר נבואה שתתקיים במלואה], **הַמְּאֲמִין לֹא יַחִישׁ -** המאמין לא יחיש לבקש שתתקיים הנבואה מהר [ההיפך מהאומרים - ימהר יחישה מעשהו למען נראה (לעיל ה, טז)]:

יז משל נוסף להתגשמות נבואת הפורענות - **וְשִׁמְתִי מִשְׁפַּט לְקוֹ, וְצַדִּיקָה לְמִשְׁקָלָת -** אשפוט אתכם במשפט ובצדק - במדוייק, כמו אבני החומה הנבנים ביושר של חוט המסומן ע"י המשקולת הקשורה לחוט - **וְיַעַה בְּרָד מַחְסֵה כָּזָב -** יעה [מגרפה] הגורפת את הברד, תגרוף את מחסה הכזב האמור לעיל - **וְסִתְרוּ מֵיִם יִשְׁטְפוּ -** גל מים ישטוף את מסתור השקר שהסתתרו בו [ובשקר נסתּרנו]:

יח **וְכַפַּר** [יבטל ויעביר (כמו כל כפרה)] **בְּרִיתְכֶם אֶת מֹת** [יבטל הברית הנ"ל עם המוות, כי המוות יכה בהם], **וְחִזּוֹתְכֶם אֶת שְׂאוֹל לֹא תִקּוּם** [החוזה הנ"ל עם השאול לא יתקיים, והם יפלו לעמקי השאול] - **שׁוֹט שׁוֹטָף כִּי יַעֲבֹר** [מכה שוטפת כאשר תעבור, אז יהיה מוות ושאול] - **וְהִיָּתָם לוֹ [לשוט] לְמַרְמָס:**

יט **מִדֵּי עֲבְרוּ יָקַח אֶתְכֶם -** כִּי בְבֹקֵר בְּבֹקֵר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה - השוט ייקח אתכם מידי עברו, כל בוקר השכם יגיע עליכם, וגם בשעות היום והלילה - **וְהָיָה רַק זְעָה הַבֵּין שְׁמוּעָה -** כל השומע ומבין את הנעשה בארץ [חדשות] יאחז אותו רעדה [יהיה פחד להבין את השמועה, כי כל השמועות רעות]:

כ **כִּי קָצַר הַמָּצַע מֵהַשְּׁתַרְעֵ -** המצע [בגד עליו שוכבים] קצר, ואין בו די לאדם השוכב עליו לפשוט ידיו ורגליו - **וְהַמִּסְכָּה צָרָה כְּהַתְּכַנֵּס -** המסך צר וקטן מלכסות בו את האדם השוכב תחתיו, כלומר, לא תצליחו לספוג את הגזרות הקשות מרוב גודלם:

כא **כִּי כְהָר פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה -** כמו התפרצות הרים בקבלת התורה [ההרים רקדו כאלים] כך יתפרץ [יתחזק] עליכם ה' להכות בכם - **כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגֵז -** כמו שה' רגז [הרעיד] בעמקים של גבעון, בזמן שה' הכה את חמישת המלכים שנלחמו על גבעון [בימי יהושע בן נון], וברחו לעמקים [ממערב לגבעון, במורד בית חורון] וה' המטיר עליהם אבנים גדולות מן השמים - **לַעֲשׂוֹת מַעֲשָׂהוּ זָר מַעֲשָׂהוּ - וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נִכְרְיָה עֲבֹדָתוֹ** [לא כמו בגבעון שה' הושיע את ישראל, אלא להיפך, כמו אויב זר המכה את הארץ - כך ה' יופיע לעשות מעשהו]:

כב **וְעֵתָה אֵל תִּתְלוּצְצוּ** [מדברים אלו] **פֶּן יִחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם** [ייסורים שלכם] - **כִּי קָלָה וְנִחְרָצָה** [כריתה] **שְׁמַעְתִּי - מֵאֵת אֲדֹנָי יְהוָה צְבָאוֹת - עַל כָּל הָאָרֶץ** [על כל ארץ יהודה]:

מכאן משל לזורע ומשדד את השדה.

תוכן הנבואה, וכי כל היום בעל השדה יכין את השדה לזריעה [וכי יעסוק רק בהכנות, בחרישה וכו'], הרי שלאחר שכבר החליק פני הקרקע וחרש, הוא כבר יעסוק בזריעה ויפזר את הזרעים כגון כמון, קצח, חטה ושעורה וכוסמת. וכפי שחרישה היא ההכנה לזריעה, כך תוכחת הנבואה היא הכנה לפורענות, וכפי שהחרישה היא לא לנצח (היא רק הקדמה לזריעה), כך גם תוכחת הנבואה - היא לא סתם תוכחה לנצח, אלא הקדמה לפורענות שעוד מעט תתגשם עליכם.

משל נוסף על מלאכת הדישה. בו מבואר, שאלו שאינם שומעים דבר ה' בתוכחה קלה, ייאלצו לסבול ייסורים קשים, וכפי שישנם זרעונים שניתן בקלות להוציא אותם מהתרמילים שלהם [או מהשיבולת], כגון כמון וקצח, ודי להם בהכאת מקל, והם נפתחים וניתן להוציא מהם את הזרעונים. אך לצורך הכנת לחם, חייבים להדק את גרגירי החיטה בכוח רב ע"י ריחים. והנמשל, שהרשעים יבינו דבר ה' רק ע"י דישה קשה - כלומר ע"י ייסורים קשים, כי אינם רוצים להבין בתוכחה קלה.

כג **הָאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי, הִקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי:**

כד **הכל היום - יחרש החרש לזרע - יפתח וישדד אדמתו** - וכי כל הזמן החורש חורש, הרי כל מלאכת החרשה היא לצורך זריעה וגידול [יפתח פירושו יחרוש, כי הוא פותח את פני השדה לחדירת מים. 'ישדד' גם הכוונה יחרוש, כמו אם ישדד עמקים אחריו (איוב לט, ט)]:

כה **הלוא אם שנה פניה - הרי אם הוא כבר משווה את פני הקרקע, מייד יעסוק בזריעה - והפיץ קצח - זורק זרעוני קצח - וכמון יזרק - זרעוני כמון זורק - ושם חטה שורה** [שם חיטה במשורה - במידה] **ושערה נסמן** [ושעורה ושיפון] **וכסמות גבלתו** - וכוסמת הוא זורע על הגבול [לא ברור מדוע עושה כך]:

כו **ויסרו למשפט - אלהיו יורנו** - אלהיכם מורה ומלמד אתכם במשפט קשה ובייסורים [ומסביר מדוע עושה כך]:

כז **כי לא בחרוץ יודש קצח** - כי לא נהוג לדוש את הקצח בברזל חרוץ [חרוץ פי' חתוך, כלומר עם ברזל עם פגימות שונות לדיש חזק] - **ואופן עגלה על כמון יוסב** - גלגל העגלה לא תוסב לדוש את הכמון [על כמון יוסב' המשך תחילת הפסוק, וביאורו, לא יוסב לדוש כך] - **כי במטה יחבט קצח - וכמון בשבט** - כי קצח וכמון די להם במקל להכות והם נידושים [לא דרוש עגלה רתומה לבהמה עם ברזל חרוץ תחת חפץ כבד]:

כח **לחם יודק** - גרעיני הלחם [חיטה] צריך להדק [לכתת] במטחנה מיוחדת [קשה וחזקה] - **כי לא לנצח אדוש ידושנו** - לא לעולם כותשים את הלחם, אלא פעם אחת טוחנים, [כך גם הצרות הקשות שאשלח עליכם, יגרמו שתשובו אל ה'] - **והמים [ושבר] גלגל עגלתו, ופרשיו, לא ידקנו** - גם אם ישבור את החיטים ע"י גלגלי העגלה הרתומה לסוס ופרשים, עדיין הם לא ייטחנו, כי הם צריכים מטחנה, כאמור, כך גם בני יהודה צריכים מכה קשה כדי למול את ערלת ליבם. [י"א, לא ידוש לנצח, עד כדי שגלגלי עגלות ופרשיהם [הברזלים המפרישים את התבואה מהשיבולת] ישברו את החיטה, כלומר לא יכה בישראל עד לכלה]:

כט **גם זאת, מעם יהוה צבאות יצאה, הפלא עצה, הגדיל תושיה:**

פרק כט

בימי חזקיהו, הגיע סנחריב עם החייל העצום שלו להילחם בחזקיהו, הוא הכה רבות בערי יהודה, ואף החליט לכבוש את ירושלים, ונסע לשם עם כל חילו, ומלאך ה' הכה את כל חילו בלילה אחד.

בתקופה ההיא, כעס ה' על בני יהודה וגזר להעניש אותם על כמה חטאים שהם חטאו - כגון שמאסו בבית דוד [לעיל ח, ו-ז], כמו"כ הם

חטאו בעיוות דין ונטילת שוחד, וגזל, ועוד, כמבואר בפרק ג' במיכה¹⁰⁵. מאידך, גם רצה ה' לגאול את הצדיקים ביהודה ואת חזקיהו, ולהשמיד את חייל סנחריב. לכן הביא ה' עליהם את אשור, והם הצרו רבות ליהודה, עד שנפלו, כאמור.

תוכן הנבואה בפרק כט: פסוקים א-ח על כך שאשור יצרו רבות ליהודה, ואח"כ ה' ישמיד אותם. פסוקים י-סוף הפרק, תוכחה ליהודה על חטאים שחטאו בימים ההם, שמאסו בדבר ה', עד כדי שכביכול היו חרשים מלשמוע דבר ה', וגם בזמן שעבדו אותו היה בגדר 'מלומדה'. הפסוקים האחרונים בפרק הנם נחמה על כך שתהיה גאולה [בנפילת סנחריב], ואזי כולם יעבדו את ה' כראוי.

א **הוּ אַרְיָאֵל אַרְיָאֵל** - הוּי [אוי] על ירושלים, המכונה 'אריאלי עי' המזבח שבתוכה - **קְרִית חֲנָה דָּוִד** - העיר בה חנה דוד [כאשר המליכו אותו על כל ישראל, הגיע מחברון וחנה שם] - **סָפוּ שָׁנָה עַל שָׁנָה, חֲגִים יִנְקָפוּ** - מוסיפים חטאים כל שנה, ולכן יבטל ה' את החגים שלכם:

ב **וְהִצִּיקוּתֵי לְאַרְיָאֵל** - לירושלים [שהאריאל בה] - **וְהִיְתָה תְּאֲנִיָּה וְאֲנִיָּה** - תהיה אוונת ואבלה [תאניה ואניה שניהם לשון אוונות ואבלות, וכפל הדבר] - **וְהִיְתָה לִי פְּאָרְיָאֵל** - ירושלים תהיה מוקפת בהרוגים מערי יהודה, כמו המזבח המוקף בבהמות שחוטות לפני הקטרתם [כי לפני סנחריב מלך אשור נפל, הוא הכה רבות בערי יהודה, בעיקר בערי השפלה, כגון - לכיש, מרישה, אכזיב, עדולם ועוד, כמבואר בפרק א' במיכה]:

ג **וְחִנִּיתִי כְּדוֹר עֲלִיָּךְ** - אשים סביבך מחנות צבא (של אשור) ויקיפו אותך כמו כדור - **וְצִרְתִּי עֲלִיָּךְ מִצָּב** - ואצור עליך במצב [מחנות צבא] - **וְהִקִּימְתִּי עֲלִיָּךְ מִצֵּרֶת** [אקים עליך מצור]:

ד **וְשִׁפְלַת מְאָרֶץ תִּדְבְּרִי** - תהיי מושפלת, עד שכביכול קולך יישמע מתוך הארץ - **וּמַעַפְר תִּשַׁח אֲמָרְתֶּךָ** - אמרתך תהיה בשיפלות יותר מהעפר - **וְהָיָה כְּאוֹב מְאָרֶץ קוֹלֶךָ** - כביכול כמו קול האוב היוצא מארץ - **וּמַעַפְר אֲמָרְתֶּךָ תִּצְפָּצֵף** [ציפצוף הוא קול דק]:

ה **וְהָיָה כְּאֲבֶק דֶּק הַמּוֹן זָרִיף** - המון אשור הזורים אתכם [המפזרים אתכם] יהיו כאבק דק הנזרה לרוח - **וּכְמֶץ עֵבֶר הַמּוֹן עֲרִיצִים** - המון העריצים [רשעים]

¹⁰⁵ ומוכח מירמיהו שנבואה זו הייתה בימי חזקיהו, וכפי שביארנו שם.

חזקים] יהיו כמוץ [שערות השיבולת] לפני רוח - **וְהָיָה לַפֶּתַע פֶּתָאִים** - לפתע יפלו צבא אשור:

ו **מַעַם יְהוָה צָבָאוֹת תִּפְקַד** [תיזכר לפניו לעשות כך] - **בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גְּדוֹל, סוּפָה וְסַעְרָה, וְלֵהָב אֵשׁ אוֹכְלָה** [כל אלו יכו באשור]:

ז **וְהָיָה כְּחֹלֹם חֲזוֹן לַיְלָה** - כחלום - שהוא מראה הלילה [דמיונות הבל] - **הַמּוֹן כָּל הַגּוֹיִם - הַצְּבָאִים עַל אֶרֶץ אֱל - וְכָל צְבִיָּה** [המצביאים עליה] **וּמַצְדָּתָהּ** [הצדדים אותה] **וְהַמְצַיְקִים לָהּ** [הכל הכוונה לאשור, וכפל את הכינויים], בפסוק הבא מבאר מדוע הדבר ידמה לחלום:

ח **וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרַעַב וְהִנֵּה אוֹכֵל - וְהַקִּיץ וְרִיקָה נִפְשׁוֹ** [מתעורר ומגלה שהוא רעב ואין לו מאכל] - **וּכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם הַצָּמָא וְהִנֵּה שֹׁתֶה - וְהַקִּיץ וְהִנֵּה עֵינָיו** [צמא], **וְנִפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה** [נפשו משתוקקת למים - ואין] - **כִּן יְהִיָּה הַמּוֹן כָּל הַגּוֹיִם - הַצְּבָאִים עַל הַר צִיּוֹן**, כך יהיה להמון חיל סנחריב שיבאו להילחם, ידמו בדעתם שבקלות יכבשו את ירושלים, אך לפתע ימותו כל החיילים, ומלך אשור כביכול יקיץ מתרדמת החלומות שלו, ויראה שהוא רעב [תאב] לכבוש, אך אין לאל ידו, ויחזור לארצו בבושת פנים:

עד כה ניבא על מפלת אשור, מכאן, מוכיח את בני יהודה בימי חזקיהו [ואולי גם בימי אחז], על כך שהם רחוקים מלשמוע דבר ה', ודבר ה' היה זר מאד בעיניהם, וכביכול הם עיורים לראות, או שאינם מבינים את השפה [כביכול].

ט **הַתְּמַהֲמָהּ וְתַמְהוֹ** [כפל לשון התימהון], **הַשְּׁתַעֲשְׁעוּ וְשַׁעוּ** - תהיו כמו עיור שענינו השע [כביכול טוח בטיח - מראות עיניו, שַׁעַע הוא טיט בארמית] - **שִׁכְרוּ וְלֹא יֵין - נָעוּ וְלֹא שִׁכָּר** - נעים כמו שיכורים מבלי ששתו שיכר:

י **כִּי נִסְדָּךְ - שַׁפְךְ** [לי מלא מסך (תהילים עה, ט)] - **עֲלִיכֶם יְהוָה רוּחַ תִּרְדָּמָה - וַיַּעֲצֶם אֶת עֵינֵיכֶם** [הרדים אתכם], **אֶת הַנְּבִיאִים** [נביאי השקר], **וְאֶת רְאֲשֵׁיכֶם הַחֲזִים** [נביאים וכפל הדבר] **כְּסָה, כְּלוֹמֵר, שֵׁנִיבִיאֵי הַשֶּׁקֶר** אינם רואים את מצבם נכוחה, ואת דבר ה' הקורא אליהם, ובודים מליבם נבואות שקר 'שלום יהיה לכם', וכביכול רדומים ואינם מסוגלים להקיץ לדעת מהו האמת:

יא **וְתִהְיֶי לָכֶם** [לבני יהודה] **חֲזוֹת הַכָּל** [כל נבואות (האמת), הם בעיניכם] - **כְּדַבְּרֵי הַסֵּפֶר הַחֲתוּם** [סתום וסגור] - **אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל יוֹדַע סֵפֶר** [היודע לקרא] **לְאָמֵר - קְרָא נָא זֶה - וְאָמַר לֹא אוֹכֵל - כִּי חֲתוּם הוּא** - הוא סגור, ואיך אקרא מבלי לפתוח אותו, כך נבואות האמת בעיניהם, כאילו הספר סגור:

יב [המשך תיאור היחס שלהם לנבואות האמת] וְנִתַּן הַסֵּפֶר עַל [אל] אֲשֶׁר לֹא יָדַע סֵפֶר - לְאֹמֵר - קְרָא נָא זֶה, וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר, ביאור: וכאשר ניתן הספר אל האדם שאינו יודע קרא וכתוב - ויאמרו לו קרא נא זה, יאמר - אינני יודע לקרא. וענין הנבואה בפסוקים הללו, שנבואות האמת רחוקים מאד מהבנתם, בריחוק כפול, כאילו הספר סגור [פסוק הקודם], וגם אם היה פתוח, כאילו אינם יודעים לקרא [פסוק זה]:

פסוקים יג-יד תוכחה על 'מצוות אנשים מלומדה'.

יג וַיֹּאמְרוּ אֲדֹנָי, יַעַן כִּי נִגְשָׁה [אלוי] הָעַם הַזֶּה, בְּפִי וּבִשְׂפָתָיו כְּבָדוּנִי [אמרו לפני תשבחות בפייהם] וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי - וַתְּהִי יִרְאָתָם אֵתִי - מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלֻמְדָה - כל יראתם אותי [כגון בתפילה] היא רק מתוך הרגל - כמו איש המצווה את רעהו ותתרגל לעשות מעשה טכני מבלי לב, כגון להכות בפטיש - ואינם יראים אותי באמת [מלומדה הכוונה מורגל, כמו 'כעגל לא לומדי']:

יד לָכֵן הִנְנִי יוֹסֵף לְהַפְלִיא אֶת הָעַם הַזֶּה הַפְּלֵא וּפְלֵא [מכה קשה מופלאת מאד, כלומר מובדלת ממכות ידועות] וְאֲבָדָה חֲכֵמַת חֲכָמָיו - וּבִינָת נִבְנְיוֹ תִּסְתַּתֵּר:

פסוקים טו-טז, תוכחה על העושים חטאים באתר, ואומרים מי רואינו.

טו הוּי - אוי על אלו - הַמַּעֲמִיקִים מִיְהוָה [מתחבאים מה'] לְסִתֵּר עֲצָה - המעמיקים בעצה עמוקה להסתיר מה' - וְהִיָּה בְּמַחְשָׁד [במסתור חושך] מַעֲשֵׂיהֶם, וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יִדְעֵנוּ:

טז הַפְּכָכִים - כאשר אתם חושבים בדברי התהפוכות¹⁰⁶ - אִם [באמת] כְּחֹמֶר הַיֵּצֵר יִחְשָׁב - האינכם יודעים שאתם בידי כמו חומר [עיסת טיט] ביד היוצר - כִּי יֹאמַר מַעֲשֵׂה לַעֲשֵׂהוּ לֹא עֲשִׂנִי, וַיֵּצֵר [מוצר שנוצר] אֲמַר לַיֵּצֵרוֹ - לֹא הִבִּין - אינו מבין ויודע מה עושה אני באתר:

עד כה הוכיח הנביא פורענות. מכאן מנבא, שלאחר מפלת סנחריב, גם הקללות ייפסקו, וגם העם יתחברו לשמע דבר ה'.

יז הַלּוֹא עוֹד מַעֲט מַזְעֵר [מעט מן המעט] וְשָׁב לִבְנוֹן לְכַרְמֶל - יער הלבנון, יהיה מיושב כמו הכרמל - וְהַכַּרְמֶל לַיעֵר יִחְשָׁב - הכרמל יהיה הומה אדם כמו יער עם עצים רבים. כלומר יערות בארץ יהודה יתיישבו, ומקומות מיושבים, ירבו בהם אדם [כאשר סנחריב השחית את ארץ יהודה, מקומות מיושבים (כרמל) הפכו להיות יער (לבנון)], וכאשר ה' גאל את יהודה, חזר הלבנון להיות כמו

¹⁰⁶ מחשבות רע, מכונות 'תהפוכות' (כך גם בספר משלי), כי הם הפוכות מדרך היושר.

הכרמל, ומקומות שנשארו מיושבים, התיישבו בעוד יהודים רבים כמו יער מלא עצים]:

יח וְשָׁמְעוּ בַיּוֹם הַהוּא הַחֲרָשִׁים דְּבָרֵי סֵפֶר - אלו שהיו כמו חרשים מלשמוע דבר ה' [שהיה בעיניהם כמו ספר חתום וגם אם ייפתח לא יוכלו לקרא אותו] הם יבינו דבר ה' - וּמֵאֵפֶל וּמִחֶשֶׁךְ עֵינַי עוֹרִים תִּרְאֶינָה - העורים יראו גם באופל והחושך, כלומר גם הרשעים שלא יכלו להבין כלל את דבר ה' כנ"ל, גם הם יפקחו עיניהם ויבינו את מעשה ה':

יט וְיִסְפּוּ עֲנוּיִם בִּיהוָה שְׂמֵחָה - ענווים [אנשים מושפלים] יוסיפו לשמוח בישועת ה' - וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם [העניים שבאדם - הצדיקים] - בְּקִדּוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יִגִּילוּ [יגילו בישועת קדוש ישראל]:

כ כִּי אָפֶס עָרִיץ - וְכָלָה לֶץ - וּנְכָרְתוּ כָּל שִׁקְדֵי אָוֶן - ייכרתו הממהרים לעשות שקר [שוקד' הכוונה ממהר, כמו כי שוקד אני (ירמיהו א,יב)]:

כא [מעשה השוקדי און האמורים] מִחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר - הרשעים המחטיאים את בניי בדבריהם - וְלְמוֹכֵיחַ בְּשַׁעַר יְקֻשׁוֹן - ומניחים מוקשים למוכיח אותם בשער [ברבים] - וַיִּטּוּ בְּתֵהוּ צְדִיק - ומטים את דין הצדיק ע"י טענות תוהו [שוא]:

מכאן מנבא שלאחר מפלת סנחריב, עמ"י שבארץ יהודה לא יבושו, ויקדשו את שם ה'.

כב לָכֵן [אכן, מעתה כך יהיה] כֹּה אָמַר יְהוָה אֵל בֵּית יַעֲקֹב [בני יהודה הנשארים מבני יעקב בא"י] אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם [מאור כשדים ומחרב פרעה ומחרב ארבעת המלכים], לֹא עָתָה יְבוֹשׁ יַעֲקֹב - וְלֹא עָתָה פָּנְיוּ יַחֲרוּ [ילבינו, כמו המלבין פני חברו]:

כג כִּי בְרָאתוּ - יִלְדְּיוּ מַעֲשֵׂה יְדֵי בְּקִרְבוֹ יִקְדִישׁוּ שְׁמִי - וְהִקְדִישׁוּ אֶת קִדּוֹשׁ יַעֲקֹב, וְאֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ [על מפלת סנחריב]:

כד וַיִּדְעוּ תַעֲרֵי רוּחַ בִּינָה - וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ לָקַח - אלו המתלוננים על הנהגת ה' ילמדו לקח [ורוגנים פ' מתלוננים, כמו ותרגנו באהליכם], כאמור שלאחר מפלת סנחריב, הרשעים ביהודה חזרו בתשובה:

פרק ל

פרקים ל-לא הם תוכחה לעשרת השבטים על כך שנסמכו על מצרים והדבר לא הועיל. ונחמות ליהודה שיינצלו מחיל סנחריב.

הושע בן אלה מלכם האחרון של עשרת השבטים, בתחילת מלכותו נכנע למלך אשור, אח"כ מרד בו, ונסמך על מצרים שיושעו אותו, וככתוב - וּמִצְרָא מְלֻךְ אֲשׁוּר בְּהוֹשֵׁעַ קֶשֶׁר (מרד) אֲשֶׁר שָׁלַח מִלְאָכִים אֶל סוּא מְלֻךְ מִצְרַיִם וְלֹא הֵעֲלָה מִנְחָה לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר כְּשָׁנָה בְּשָׁנָה... אך מצרים לא הועילו, והאשורים השחיתו את שארית עשרת השבטים והגלו אותם והשפילום לעפר בימי חזקיהו. עניין זה שסמכו על מצרים ונתנו להם שוחד, [בזמן שהיה עליהם לבטוח בה'], מוזכר לגנות בכמה מקראות¹⁰⁷. בהמשך הפרק ישנן נחמות ליהודה, על התקופה שבה שנחריב מלך אשור נפל בירושלים בימי חזקיהו.

א הוּי [אוּי] בְּנִים סוֹרְרִים - נֶאֱמַר יְהוֹה - לַעֲשׂוֹת עֲצָה וְלֹא מִנִּי - לבצע עצה לא ממני - וְלִנְסֹךְ מִסִּכָּה וְלֹא רוּחִי - ולהתכסות במסך [כיסוי שיגן עליהם מהאויב] - ללא רצוני - לְמַעַן סִפּוֹת חֲטָאתָ עַל חֲטָאתָ - בכדי להוסיף עוד חטא לחשבון עונותיהם, לא די בכך שאינם נשענים אל ה', אלא בוטחים במצרים [ע"ד אותי עזבו מקור מים מים לחצוב וכו' בארות נשברים (ירמיהו ב, ג)]:

ב הַהֲלָכִים לְרַדְתַּת מִצְרַיִם - וּפִי [ה'] לֹא שָׁאֲלוּ - לַעֲזוֹת בְּמַעֲזוֹת פְּרָעָה - להתחזק בחזקו של פרעה - וְלִחְסוֹת בְּצַל מִצְרַיִם [כביכול הם צור שחוסים בצילו משרב]:

ג וְהִיָּה לָכֶם מַעֲזוֹ פְּרָעָה לְבִשְׂתָּ, וְהִחְסוֹת בְּצַל מִצְרַיִם לְכַלְמָה:

ד כִּי הָיוּ בְּצַעֲן שְׂרִיו [שרי עשרת השבטים הגיעו עד צוען - שם מקום מצרים] וּמִלְאָכָיו חֲנִס יִגְיֵעוּ [ושליחי עשרת השבטים הגיעו לתחנפחס - עיר במצרים]:

ה כָּל הַבְּאִישׁ - עַל עַם לֹא יוֹעִילוּ לָמוֹ - כולם בושו ונכלמו על כך שסמכו על עם שאינו מועיל - לֹא לַעֲזֹר וְלֹא לְהוֹעִיל - כִּי [אלא] לְבִשְׂתָּ - וְגַם לְחֲרָפָה:

ו מִשָּׂא בְּהִמּוֹת נֶגֶב - נושאים משאות של מנחה למצרים על בהמות לכיוון דרום [כי מצרים היא דרומית מערבית לא"י, והדרך אליה (ביבשה) היא מדרום א"י,

¹⁰⁷ עניין זה שעשרת השבטים סמכו על מצרים מוזכר כאן, ובפרק הבא. בהושע יב, א. הושע יא, ה, לפי מה שביארנו שם. עמוס ד, י לפי מה שביארנו שם. יחזקאל כג, ח עפ"י פירוש רש"י. מצרים הייתה ממלכה חזקה, ובימי אחז וחזקיהו כאשר אשור החלו בכיבוש העולם, עשרת השבטים סמכו עליהם. ונראה שגם חזקיהו מלך יהודה סמך עליהם כמבואר להלן [לו, ו]. כמו"כ בתקופת חורבן הבית כאשר בבל החלו בכיבוש העולם, גם אז צדקיהו מלך יהודה סמך על מצרים ומרד בנבוכדנאצר, והדבר הוביל לחורבן הבית, ענין זה גם הוא מוזכר לגנות בכמה מקראות.

במדבר סיני] - **בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה** [ומצוקה] **לְבִיא וְלִישׁ מְהֵם** [לביא וליש מהם] חלק מהחי במדבר] - **אִפְעָה** [שם נחש ארסי] **וְשָׂרָף מְעוֹפֵף** [שרף (מין נחש) המדלג במהירות ונראה כמעופף], במדבר זה - **יִשְׂאוּ עַל פְּתָף עֵינֵיהֶם חִילָהֶם** - ישאו על כתפם של העירים את ממונם [עיר - חמור צעיר] - **וְעַל דְּבִשֵׁת גַּמְלִים** [ישאו] **אוֹצְרֵתֶם - עַל עֵם לֹא יוֹעִילוּ** [לעם שאינם מסוגלים להועיל - מצרים]:

ז **וּמְצַרִים הֶבֶל וְרִיק יַעֲזֹרוּ - לָכֵן קָרָאתִי לְזֹאת - רְהַב הֵם - שְׂבֵת** - לכן קראתי לאומה זו, רהב [גאוותניים] הם ושובתים, שאינם מסוגלים לעשות מעשה, [שובתים במנוחה ואין עושים דבר, ועם זאת הם מתגאים]:

ח **עֲתָה בּוֹא כְתִבָּה עַל לִוַח אֲתָם וְעַל סִפְר חֻקָּה** - כעת תכתוב דברי אלו על לוח, ועל ספר תחקוק את דברי - **וְתִהְיֶה לְיוֹם אַחֲרוֹן** [כלומר, לזמן רב] **לְעַד עַד עוֹלָם**:

ט **כִּי עִם מְרִי הוּא - בְּנִים כְּפָשִׂים** [מכחשים בי, ממירים אותי בע"ז, וסומכים על מצרים בזמן שהיה עליהם לסמוך עלי - שהרי אני אביהם], **בְּנִים - לֹא אָבוּ שְׂמוֹעַ תּוֹרַת יְהוָה**:

י **אֲשֶׁר אָמְרוּ לְרֵאִים לֹא תִרְאוּ** [אמרו לנביאי האמת אל תתנבאו] - **וְלַחֲזִים** [אמרו] **לֹא תִחֲזוּ לָנוּ נְלַחֲוֹת** - אל תתנבאו לנו דברי יושר ואמת - **דְּבָרוּ לָנוּ חֻלְקוֹת** [שקרים המחליקים ומטייחים את האמת] - **חֲזוּ מִהַתְּלוֹת** - ניבאו לנו דברי היתול ושקר - שלום יהיה לכם [הם כיבדו רק את מי שניבא להם לשלום, דבר זה נחשב שאמרו 'תתנבאו לנו רק דברי הבל והיתול']:

יא המשך דברי העם לנביאים - **סוּרוּ מִנֵּי דְרָךְ** - תסורו מדרכינו [הניחו לנו ללכת בדרכינו] - **הִטּוּ מִנֵּי אֶרֶץ** - הטו עצמכם מהאורח שלנו - **הַשְׁבִּיתוּ מִפְּנֵינוּ אֶת קְדוּשַׁת יִשְׂרָאֵל** - תשביתו את שם ה' מאיתנו:

יב **לָכֵן - כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, יַעַן מֵאִסְכֶּם בְּדָבַר הַזֶּה** - בדברי האמת של הנביאים - **וַתִּבְטְחוּ בְּעֵשֶׂק וְנָלוּז** [אתם אוהבים ובוטחים בדברי שקר הנאמרים ע"י העושקים והמליזים (המעקמים) אתכם] **וַתִּשְׁעֲנוּ עָלַי** - על העושק והנלוז:

יג **לָכֵן יְהִי לָכֶם הָעֵזוֹן הַזֶּה** [הביטחון במצרים] - **כְּפָרֶץ נָפַל** - כמו פירצה של מפולת בתוך החומה - דרכה ניתן להיכנס לעיר, והחומה אינה מועילה - **נִבְעָה** [נגלה] **בְּחוֹמָה נִשְׁגָּבָה** - הפרץ נראה בחומה נשגבה, וכל גובהה אינו מועיל, שהרי יש פירצה גלויה - **אֲשֶׁר פִּתְאֹם לִפְתָּע יָבוֹא שְׂבָרָה** - לפתע פתאום נשברת החומה הנשגבה [כי מצרים הייתה ממלכה חזקה מאד (חומה נשגבה), וברור היה להם שהיא תועיל, ולמעשה לא הועילה כלום]:

יז וּשְׁבַרָהּ [שבר החומה] כְּשֶׁבַר נֶבֶל יוֹצְרִים כְּתוּת לֹא יִחְמַל - כמו שבירת נבל [כלי חרס העשוי ליין] - אשר המכתת אינו חומל על הנבל ושוברו לרסיסים - **וְלֹא יִמְצֵא בְּמִכְתָּתוֹ חֶרֶשׁ, לְחֻתוֹת אִשׁ מִיְקוּד, וְלִחְשָׁף מִים מִגְּבֵא -** לא ימצא בשבירתו חתיכת חרס קטנה לחתות בו חתיכת גחלים מהאש [שיהיה מעט ארוך שינתן לישא בו חתיכה של גחלים מהאש], או לדלות מעט מים מהבאר:

טו **כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, בְּשׁוֹבָה וְנַחַת תִּוְשְׁעוּן -** בישיבה [היפך ממנוסה על סוסים] ובנחת תהיה לכם ישועה אם תשובו אל ה' - **בְּהִשָּׁקֵט וּבְבִטָּחָה - תִּהְיֶה גְבוּרַתְכֶם -** תשובו אל ה' ויהיה לכם שקט ובטח - ובכך ה' יושיע אתכם וזה יהיה גבורתכם [שנשעתם על ה'] - **וְלֹא אֲבִיתֶם:**

טז **וְתֹאמְרוּ לֹא כִי [אלא] עַל סוֹס נָנוּס -** [סוסים ממצרים] - **עַל כֵּן תִּנּוּסוּן, וְעַל קַל נִרְכָּב [על סוס הממהר לרוץ נרכב ונוכל לנוס] - עַל כֵּן יִקְלוּ רַדְפֵיכֶם [יקלי הכוונה רץ מהירה]:**

יז **אֶלֶף אֶחָד [מכם] מִפְּנֵי גְעַרַת אֶחָד -** אלף אחד מכם ינוסו מפני גערה של אויב אחד [האשורים] - **מִפְּנֵי גְעַרַת חֲמֹשֶׁה תִּנּוּסוּ -** כולכם תנוסו מגערת חמישה אויבים - **עַד אִם נוֹתַרְתֶּם - פְּתוּרֵן עַל רֹאשׁ הָהָר, וְכִנְסוּ עַל הַגְּבֻעָה -** תנוסו הנה והנה שלא יישארו בכם שנים יחד [כפי שהיה במלחמת שאול בעמון בזמן שנסו מפניו], כמו המניף בתורן על ראש ההר שנראה לבדו [תורן הוא נס, והוא מקל גבוה ובראשו בגד כלשהוא לרמוז לעם להאיסף, או לעניין אחר, והרגילות שאחד מניף אותו בראש ההר, בכדי שרבים יראו אותו]:

יח **וְלָכֵן [כי אמרו 'על סוס ננוסי ולא בטחו בה'] יִחְכְּהָ יְהוָה לְחַנְנֶכֶם -** ה' מחכה וממתין מלרחם עליכם [וכעת עדיין לא ירחם] - **וְלָכֵן יְרוּם לְרַחֲמֶכֶם -** יתרחק מלרחם עליכם - **כִּי אֱלֹהֵי מִשְׁפַּט יְהוָה, אֲשֶׁרֵי כָּל חוֹכֵי לוֹ -** אשרי האדם המצפה לישועת ה' [יודע שהישועה מגיעה מה', ומצפה רק לה']:

עד כה הוכיח את עשרת השבטים על כך שאינם בוטחים בה', מכאן מנבא ליהודה, שהם עתידים לבטוח בה', ותהיה להם ישועה מסנחריב מלך אשור.

יט **כִּי עַם, בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלַם, בָּכוּ לֹא תִבְכֶּה -** [כי ה'] - **חֲנוּן יִחַנְדָּ לְקוֹל זַעֲקָךְ -** יחון אותך כי ישמע לקול זעקך - **כְּשִׁמְעָתוֹ עֲנֶךָ -** כאשר ישמע קולך מייד יחנך:

כ **וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי לְחֶם צָר, וּמִים לְחַץ, וְלֹא יִגְנֹף עוֹד מוֹרִידָ [לא יתכסה ממך בכנף בגדיו] וְהָיוּ עֵינֶיךָ רְאוּת אֶת מוֹרִידָ, ביאור, תחילה יסתיר ה' פניו, ויהיה**

רעב - לחם צר ומים לחץ, אח"כ ה' המורה את הדרך לא יכנף - לא יסתתר, אלא יתגלה להטיב, ויראו אותו [יראו את ישועתו]:

כא **וְאֶזְנִיךָ תִּשְׁמַעְנָה דְבַר** - האזניים כבר תהינה פתוחות לשמוע את דבר ה' - **מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר** [כביכול עומד מורה מאחוריך להדריך אותך, כמו רועה העומד מאחורי העדר, ואומר] **זֶה הַדֶּרֶךְ לְכֹנּוּ בּוֹ, כִּי תֵאֱמִינוּ וְכִי תִשְׁמְאִילוּ** - כאשר תרצה ללכת לימין או לשמאל - תבקש את דבר ה' [בכל דרכך דעהו]:

כב **וְטִמְאַתֶּם** - תרחקו ותתעבו - **אֶת צְפוּי פְּסִילֵי כֶסֶף** - ציפוי כסף של הפסל [על שלד העץ] - **וְאֶת אֶפְדֹת מִסַּכַּת זְהָב** - ואת בגד האפוד [סינר תחתון אחורי] של מסכת [פסל] הזהב - **תְּזַרְסוּ כָמוֹ דָּוָה** - תרחקו מכם את הע"ז כמו נידה שמתרחקים ממנה שלא תטמא [שהרי מטמאה בהיסט כמו זב] - **צֵא תֹאמַר לוֹ** - תאמר לע"ז 'צא והסתלק מאיתנו':

מכאן מתאר הנביא את השפע שיהיה ביהודה לאחר מפלת סנחריב.

כג **וְנָתַן** [ה'] **מִטֶּר זֶרְעָךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת הָאֲדָמָה** - ה' יתן את הגשם המוקדם [יורה] כאשר תזרע את האדמה - **וְלֶחֶם תְּבוּאָת הָאֲדָמָה** [ה'] [יתן] - **וְהָיָה דִשְׁוֹן וְשֶׁמֶן** - לחם דשן ושמן [כפל עניין השומן], כלומר תהיה תבואה טובה ובריאה - **יִרְעָה מִקִּינֵיךָ בַּיּוֹם הַהוּא - פֶּר נֹרְחָב** - בתקופה ההיא ירעו את המקנה במרעה טוב ושפע מאכל לבהימות - כאשר כל פריט הוא כר רחב ושמן [כר הוא כבש שמן]:

כד **וְהֶאֱלַפִּים** - השוורים - **וְהַעֲיָרִים** [חמורים צעירים, ל' עיר] **עִבְדֵי הָאֲדָמָה** [החורשים ודשים באדמה], **בְּלִיל חֲמִיץ יֹאכְלוּ** [תחמיץ] - חומץ עם בליל חטה שעורה וכוסמת (קלויים) ותבן, כמו שתית] - **אֲשֶׁר זָרְהָ בְּרַחַת וּבַמִּזְרָה** - מהברכה בתבואה שזורים אותה [מפזרים אותה ברוח] ע"י רחת ומזרה. כלומר תהיה ברכה מרובה, ואף הבהימות יאכלו מאכל משובח יחסית, מעורב בזרעונים מהתבואה, ולא רק תבן. רחת ומזרה שניהם משמשים לזרייה, והם מקלות ובראשם כעין כף גדולה או שיניים:

כה **וְהָיָה עַל כָּל הַר גְּבוּהָ, וְעַל כָּל גְּבֻעָה נִשְׂאָה, פְּלָגִים יִבְלִי מֵיָם** [יובלי מים¹⁰⁸], **בַּיּוֹם הָרִג רָב** [הרג ה' במחנה אשור] **בְּנִפְל מִגְדָּלִים** [כביכול יפלו מגדלים גבוהים של חומות, כי שרים חזקים של אשור יפלו]:

¹⁰⁸ י"מ מרוב השפע יזובו מים מעל ההרים, אם כי דבר שכזה לא קורא בדרך הטבע [המעיינות תמיד נמוכים מראשי ההרים]. י"א שבזמן מפלת סנחריב, לא כל חוקי הטבע התנהלו כסדרם,

כו וְהָיָה אֹרֶךְ הַלְבָנָה כְּאֹרֶךְ הַחֲמָה, וְאֹרֶךְ הַחֲמָה יִהְיֶה שְׁבַע־עֵתִים - כְּאֹרֶךְ שְׁבַע־עֵת הַיָּמִים [אור חמה תהיה פי שבע - כי היא תאיר ביום אחד כמו בשבע ימים], בְּיוֹם חֲבַשׁ יִהְיֶה אֶת שֶׁבַר עֲמוֹ, וּמִחֶץ [מכה מוחצת - חזקה ופוצעת] מִפְתּוֹ יִרְפָּא [אפשר שהפסוק משל, לגודל הישועה שאז תצמת, כי אדם שהוא בצרה, נחשב כאילו חשכו לו המאורות [כמבואר להלן לד,ד], וכאשר הוא נגאל, נחשב הדבר כאילו האירו לו מאד]:

כז הִנֵּה שָׁם יְהוָה בָּא מִמְרִחַק [מרמז למלאך ה' המכה בחיל אשור] בְּעַר אֲפֹ [אף ה' בוערת], וְכִבְדֵּי מִשְׁאָה [אף ה' מגיע עם משא כבד - ציוד רב להשחית] - שְׁפָתָיו מְלֹאוֹ זַעַם [שפתי ה' (דבריו) מלאו בנבואות זעם] - וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכֵלֶת:

כח וְרוּחוֹ [רוח ה', רצונו ודרכו] כְּנֶחַל שׁוֹטֵף עַד צְנֹאֵר יַחֲצֶה - כמו נחלים העולים על גדותיהם ושוטפים [כגון הפרת והנילוס], ואדם החוצה נשטף עד גובה הצואר ואין לאל ידו מול זרימת המים - לְהִנְפֶה גוֹיִם בְּנִפְת שׁוֹאֵר - להניף גויים בהנפת שווא [לרומם אותם - ברוממות הבל] - וְרִסֹן מִתְעָה עַל לְחַיֵּי עַמִּים - רסן [שילטון] שבידי אשור להשים על לחיי עמים [להשתעבד בהם] - הוא רסן מתעה, כי אשור יפלו וגדולתם תירד לשחת [י"מ, שימשוך את העמים ברסן לאבדון, וע"ד הנאמר להלן (לז,כט) על סנחריב - ושמתי חחי באפך...]:

כט הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלִיל הַתְּקֻדָּשׁ חָג - במפלת סנחריב, השיר יהיה לכם שמח ועליו, כמו בלילה שבו הקדישו (הזמינו) חגיגה (ובני החבורה חוגגים רבות לתוך שעות הלילה) - וְשִׁמְחַת לִבָּב פְּהוֹלֵךְ בְּחַלִּיל - לבוא בְּהַר יְהוָה אֶל צוֹר יִשְׂרָאֵל - תהיה לכם שמחת לבב, כמו ההולכים בחלילים ושמחים בדרכם להר ה' (לציון), לעבוד את צור ישראל (ה'), כגון מביאי תודה על רוב טובה, ומביאי ביכורים וכדו':

ל וְהַשְּׂמִיעַ יְהוָה אֶת הוֹד קוֹלוֹ - ה' ישמיע את יופי קולו - וְנִחַת זְרוּעוֹ יִרְאֶה - יראה את המכה אשר ינחית בזרועו [כאדם המעלה את ידו, ואח"כ מורידה בכוח להכות ולרמוס] - בְּזַעַף אָף [כפל עניין הכעס] וְלִהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה - להבת אש האוכלת - נֶפֶץ [שבירה] וְזָרֵם [שיטפון] וְאָבֵן בְּרִד - מטר של גושי ברד כבדים כאבנים:

כך משמע מכמה מקראות בפרק זה, שיהיה קול רעש חזק [הם לא מתו מיתת נשיקה], ועניין האש מוזכרת, ונפץ וברד, [יש מייחסים כתבים של עמים שונים על רעידות אדמה ותהפוכות טבע נוראיות לתקופה ההיא, גם בעניין שהשמש חוזרת אחור [כלומר העולם חורג מעט מצירו] לדעתם הדבר עשוי להשפיע רבות על סדרי הטבע].

לא **כִּי מְקוֹל יְהוָה יַחַת אֲשׁוּר** - מעוצמת קול ה' יישבר אשור - **בְּשֹׁבֵט יִכֶּה** [ה' יכה אותם במקלו, כלומר באש, בשיטפון, ובאבני ברד]:

לב **וְהָיָה כָּל מַעֲבַר מַטֵּה מוֹסְדָה** - **אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו** - **בְּתַפִּים וּבְכַנְרֹת** - כל מקום שיעבור מטה הפורענות הממוסדת [כלומר מכה מבוססת היטב] שהי נחיתת על אשור - יהיה כמו תופים וכינורות [כביכול המלאך המכה ינגן על מפלת אשור] - **וּבְמִלְחָמוֹת תְּנוּפָה יִלְחַם בָּם** - וילחם מלחמה חזקה [הנפת יד להכות], כלומר, המלאך יכה בהם בשמחה [תופים] ובעוז [מלחמות תנופה]:

לג **כִּי עָרוֹךְ מֵאֲתָמוֹל תִּפְתָּה** - כי ערוך מאתמול [מזמן רב] אש המדורה (תופתה - מדורה) - **גַּם הִיא** [נוסף על שאר הצרות אשר יפקדו אותו - תהיה לו גם מדורה] **לְמַלְאֲךְ הוֹכֵן הָעֵמִיק הָרָחֵב** - היא הוכנה למלך האויב, והעמיק והרחיב את מקום המדורה - **מְדַרְתָּה אֵשׁ וְעֵצִים הָרַבָּה** [לשרוף את האויב] **נִשְׁמַת יְהוָה כָּנַחַל גְּפְרִית בְּעֶרְהָ בָּהּ** - כעס ה' מנשבת כמו נחל גפרית, המבעירה את האש:

פרק לא

פרק לא, גם הוא תוכחה על כך שהושע בן אלה סמך על מצרים, ונחמות בימי חזקיהו, כפי שהוסבר לעיל, בהקדמה לפרק ל'.

א **הוֹי הַיְיֻדִים מִצְרַיִם לְעִזָּה** - אוי לאלו היורדים מצרים לקבל עזרה - **עַל סוּסִים יִשְׁעֵנוּ** - בטחו בגבורת הסוסים של מצרים - **וַיִּבְטְחוּ עַל רֶכֶב כִּי רַב** [כי יש רכבים רבים], **וְעַל פָּרָשִׁים כִּי עֲצָמוּ מְאֹד** [כי למצרים פרשים רבים מאד], **וְלֹא שָׁעוּ** [פנו] **עַל** [אל] **קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, וְאֵת יְהוָה לֹא דָרְשׁוּ**:

ב **וְגַם הוּא חָכַם וַיָּבֵא רָע** - ה' חכם להבין עצתם, ויביא עליהם רעה - **וְאֵת דְּבָרָיו לֹא הִסִּיר** - את דבריו שאמר להביא פורענות על עשרת השבטים - לא יסיר [לא יתחרט] - **וְקָם עַל בֵּית מְרַעִים** - יקום להעניש את בית ישראל [י' שבטים] העושים הרע בעיני ה' - **וְעַל עֲזָרֹת פְּעֻלֵי אֹן** - עוד יקום להעניש את מצרים הנחשבים כעזר לישראל אך בפעילות שקר [כי באמת, אינם מסוגלים להושיע מפני חייל אשור]:

ג **וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא אֵל, וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא רוּחַ** [רוח - מלאך, כלומר אינם חזקים כמלאך ה'], **וַיְהוֶה יָטָה יָדוֹ** [להכות במצרים] - **וְכָשַׁל עֲזָר** [מצרים] **וְנָפַל עֲזָר** [עשרת השבטים הנעזרים ע"י מצרים], **וַיִּחָדְדוּ** [העוזר והעזור] **כָּל־לֶם יִכְלִיוּ**, שהרי מלך אשור הגלה את מצרים וגם את עשרת השבטים:

מפסוק ד' מתאר הנביא את הצלת ירושלים מידי סנחריב מלך אשור.

ד **כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי, כְּאֲשֶׁר יְהִיגָה** [ידבר, כלומר ישאג] **הָאָרְצָה וְהַכְּפִיר עַל טְרָפוֹ, אֲשֶׁר [כאשר] יִקְרָא [יאספון] עָלָיו מְלֵא רַעִים** [אסיפת רועים], **מִקּוֹלָם לֹא יִחַת, וּמִהֶמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה**, [לא יכנע], **כִּן יֵרֵד יְהוָה צְבָאוֹת לְצַבָּא - עַל הַר צִיּוֹן וְעַל גְּבֻעֲתָהּ - ה' ירד לצבא** [כביכול להקים צבא שמירה] **עַל הַר צִיּוֹן לְהַצִּילֵם, וְלֹא יַחַת מִפְּנֵי הַמּוֹן מִחֲנֵה אֲשׁוּר:**

ה **הַכְּצַפְרִים עֲפוֹת** [כצפרים עפות מהרה להגן על ה-קן] **כִּן יִגֹּן יְהוָה צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלַיִם, גְּנוּן [יגן], וְהִצִּיל, פֶּסֶחַ** [ידלג וישעט לכיוון ירושלים] **וְהִמְלִיט:**

ו **שׁוּבוּ לְאֲשֶׁר הֶעֱמִיקוּ סִרְהָ, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** [קריאה לשוב אל ה', בעיקר לרשעים בארץ יהודה]:

ז **כִּי בַיּוֹם הַהוּא, יִמְאָסוּן אִישׁ אֶלְיָלֵי כֶסֶפוֹ, וְאֶלְיָלֵי זְהָבוֹ, אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יַדְיָכֶם חֲטָא** [אשר עשו ידיכם בחטא¹⁰⁹]:

ח **וְנָפַל אֲשׁוּר בְּחָרְבֵי לֹא אִישׁ, וְחָרְבֵי לֹא אָדָם תֵּאֲכַלְנוּ, וְנָס לֹו מִפְּנֵי חָרֵב** [ינוס לנפשו מפני החרב של המלאך] **וּבַחֲזוֹרָיו לְמַס יְהִיו - וּבַחֲזוֹרָיו יִמָּסוּ וַיִּמּוּקוּ:**

ט **וְסִלְעוּ מִמְּגוֹר יַעֲבוֹר - כֹּל חוּזְקוֹ יַעֲבוֹר וַיַּעֲלֵם מִרֹּב פֶּחַד [סלעו, ל' סלע וחוזק, מגור - פחד] - וְחֲתוּ מִנֶּסֶס שָׁרְיוֹ - כֹּל שְׂרָיו יִישַׁבְרוּ מִנֶּסֶס [כדגל גבוה המכריז להיאסף] האוייב [המלאך שיטה ידו להכות בהם] - נָאֵם יְהוָה - אֲשֶׁר אֹרֹ לֹו בְּצִיּוֹן - וְתִנּוּר לֹו בִירוּשָׁלַיִם - ה' הכין תנור בציון לשרוף את חיל אשור:**

פרק לב

תוכן הנבואה בפרק לב: פסוקים א-ח, על ממלכת חזקיהו, שבימי הרשעים ישוּבו אל ה', ולא יעסקו ברמאות, ושקר. מפסוק ט, מנבא על הצרות ביהודה לפני מפלת סנחריב, ועל מפלת סנחריב

א **הוּ לְצַדֵּק יִמְלֹךְ מְלֹךְ, וְלְשָׂרִים לְמִשְׁפַּט יִשְׂרוּ,** הרי תפקיד המלך למלוך בצדק [לעשות צדק], ולשרים השררה כדי לעשות משפט אמת [לכן ימלוך חזקיהו ושריו לצדק ומשפט]:

ב **וְהָיָה אִישׁ כְּמַחְבֵּא רוּחַ וְסִתֵּר זָרָם - חִזְקִיָּהוּ יִגֹּן עַל עַמּוֹ, כְּמוֹ מִסְתָּר מִפְּנֵי רוּחַ חִזְקָה, וְכְמוֹ מִסְתָּר שְׁנִיתָן לְהִמְלִיט מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי זָרָם מִיָּם [נהר שוטף], כְּפִלְגֵי**

¹⁰⁹ אפשר שהנבואה נאמרה בימי אחז לא מאסו את אליליהם ועבדו אותם. אמנם הר"ר ספיער ס"ל, שגם בימי חזקיהו נשאר עיז, ולדעתו גם פרק ב' - ותמלא ארצו אלילים - נסוב על ימי חזקיהו.

מִים בְּצִיּוֹן - כמו שבילי מים [אמות מים רחבות] בארץ צייה וצמא, שם הם נצרכים מאד - **כַּצֵּל סֵלַע כְּבֹד** [סלע גדול] **בְּאַרְץ עֵינָה** - במקום שמש - שם צמאים יותר [עייפה - צמאה]:

ג **וְלֹא תִשְׁעִינָה** [לא יסורו] **עֵינֵי רְאִים** [לא כפי שהיה - ועיניו השע, שלא רצו לראות ולהתבונן בדבר ה'], **וְאִזְנֵי שְׁמַעִים תִּקְשְׁבֶנָה** [לא יתעלמו מלשמוע דבר ה']:

ד **וּלְבַב נְמָהְרִים יָבִין לְדַעַת** - ליבם של הפוחזים - הממהרים לעשות ללא מחשבה - יבין דבר ה' - **וּלְשׁוֹן עֲלִיָּים** - אנשים המדברים בלעג ועקמימות על דבר ה' - **תִּמְהַר לְדַבֵּר צָחוֹת** - דברים צחים ונקיים - כלומר, יכבדו את דבר ה':

ה **לֹא יִקְרָא עוֹד לְנָבֵל נְדִיב, וְלִכְלִי לֹא יֵאמֶר שׁוֹעַ** - לנוכל הרמאי לא יאמרו קולות תשואה של כבוד [כילי - רמאי, כמו בנכליהם אשר ניכלו לכם על דבר פעור (במדבר כה, יח)]. שוע - קול תשועה, כמו - ושוע אל ההר (לעיל כב, ה):

ו **כִּי נָבֵל נְבִלָה יִדְבֵר** [נבלה, מילות גנאי], **וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה אָוֶן** [בליבו חורש מחשבות שקר] - **לְעִשׂוֹת הִנֵּף** - לנהוג בחנופה [ברשע] - **וְלִדְבַר אֵל יְהוָה תוֹעָה** - לדבר על ה' דברים תועים מהדרך [הסותרים את השגחתו] - **לְהַרְיֵק** [לרוקן] **נֶפֶשׁ רָעֵב** - לגזול מאכל הרעב - **וּמִשְׁקָה צָמֵא יַחֲסִיר** - ולקחת מהצמא ולהחסיר את מימיו:

ז **וְכָלֵי כָלְיוֹ רָעִים** - הוא זמנות יַעַץ, **לְחַבֵּל עֲנִיִּים בְּאִמְרֵי שֶׁקֶר, וּבְדַבַּר אַבְיוֹן מִשְׁפָּט** - והרמאי רמאותו רעה, כי הוא יועץ מחשבות רעות [זימות], להשחית את העניים ע"י טענות שקר - ועושה זאת בזמן שהעני מדבר טענות משפט אמת [אז משקר]:

ח **וְנְדִיב נְדִיבוֹת יַעַץ** - שרי חזקיהו ייעצו עיצות נדיבות - **וְהוּא** [הנדיב] **עַל נְדִיבוֹת יָקוּם** [הנדיב יתקיים בזכות הנדיבות]:

מכאן, מנבא לבני יהודה בזמנים שהם יושבים בשלווה, שהם עתידים לסבול סבל רב מסנחריב.

ט **נָשִׁים שְׂאֲנָנוֹת** [ערי יהודה היושבות בבטחה] **קִמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי** - **בְּנוֹת בְּטָחוֹת** - **הַאֲזַנָּה אִמְרָתִי**:

י **יָמִים עַל שָׁנָה** - שנה על שנה [כלומר שנים רבות, ימים פ' שנים, כמו שנים תהיה גאולתו (ויקרא כה, כח)] - **תִּרְגְּזֶנָה בְּטָחוֹת** [אתן הבוטחות תרעדו] - **כִּי כָלָה בְּצִיר** [כבר אין בציר ענבים] **אֶסֶף כָּלֵי יָבוּא** [לא יבוא אסיפת התבואה]:

יא **חַרְדּוֹ שְׂאֲנֹנוֹת - רָגְזָה בְּטַחֲוֹת** [תאחז אתכם רעדה - לבוטחות] - **פְּשָׁטָה וְעָרָה** - תפשטו בגדיכם ותילכו עירום - **וַחֲגוּרָה עַל חֲלָצִים** - תחגרו שק על מתנים:

יב **עַל שְׂדֵימָם סִפְדִים** - יטפחו על שדיהן כדרך המקוננות - **עַל שְׂדֵי חָמֵד** [יקוננו על השדות הפוריות הנשדדות מהן] - **עַל גֶּפֶן פְּרִיָּה** [הנשדד מהן]:

יג **עַל אֲדָמַת עַמִּי - קוֹץ** [ו-] **שְׁמִיר תַּעֲלָה** [מרוב שממון - כי לא יוכלו לתחזק את השדות] **כִּי עַל כָּל בְּתֵי מְשׁוֹשׁ** - [ועל כל -] **קָרְיָה עֲלִיזָה** - חורבן זה [קוץ שמיר] יגיע גם על כל בתי המשוש שהיו חוגגים בהן, ועל כל הערים העליונות:

יד **כִּי אֲרָמוֹן נָטַשׁ** [אנשים נטשו את בתי הפאר שלהם] - **הַמּוֹן עִיר עֲזָב** - ההמון בערים נדדו ועזבו את מקומם - **עַפְלָל וְבַחַן** [שניהם סוג של מבצר] **הָיָה בְּעֵד מְעָרוֹת עַד עוֹלָם** [לזמן רב שימשו למערות לבעלי חיים] **מְשׁוֹשׁ פְּרָאִים** [מקום חגיגת חמורי בר] **מִרְעָה עֲדָרִים** [עדרי צאן, כלומר, מרוב שממה יעשו בהם שימוש מדברי]:

טו **עַד יַעֲרָה עֲלֵינוּ רוּחַ מְמָרוֹם** - עד שיישפך עלינו רוח [רצון] טוב ממרום (מה' יתברך) - **וְהָיָה מְדַבֵּר לְפָרְמָל** - המדבר ייהפך להיות יפה ופורח כמו כרמל [מקום שדות וכרמים] - **וְהַפְּרָמָל לִיעֵר יִחְשָׁב** - כרמל - מקום מיושב - יהיה מיושב יותר באנשים רבים כמו שיער מלא עצים, פסוק זה מדבר על הברכה שתהיה ביהודה אחרי מפלת סנחריב:

טז **וְשָׁכַן בְּמְדַבֵּר מְשֻׁפֵּט - וַצְדָקָה בְּפָרְמָל תֵּשֵׁב**, שבח המדבר והכרמל (המוזכרים בפסוק הקודם), יהיה בזכות המשפט וצדקה שיהיו שם [כי יעבדו את ה' בצדק ובמשפט, בימי חזקיהו, ויזכו לברכות]:

יז **וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שְׁלוֹם** - עשיית צדקה תביא שלום - **וְעִבְדַת הַצְּדָקָה הַשְּׁקֵט וְבִטָּח עַד עוֹלָם** - עבודת [מעשה] הצדקה תביא השקט ובטח לזמן רב:

יח **וַיֵּשֶׁב עַמִּי בְּנוֹה שְׁלוֹם** [במקומות שלום ושקט] - **וּבְמִשְׁכְּנוֹת מְבֻטָּחִים** [בטוחים] - **וּבְמִנוּחַת שְׂאֲנֹנוֹת** [כפל ושילש להפליג את גודל השלווה והבטחה]:

יט **וּבְרַד בְּרִדַת הַיַּעַר** - והברד יוריד ויפיל את האוייב הנמשל ליער [שיש בו עצים רבים, כך האוייב יש לו חיילים רבים] - **וּבִשְׁפָלָה תִשְׁפַּל הָעִיר** - ולתוך השפלה [העמק] תושפל עיר האוייב:

כ **אֲשַׁרְיָכֶם זָרְעִי עַל כָּל מַיִם** - אשריכם ישראל הזורעים בשדות עם שפע מים - **מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר** - ויכולים לשלוח את החמורים והשוורים לשדות לרעות (כי נשאר שם תבן רב, וגם אם יאכלו מהתבואה לא חוששים, מריבוי הברכה שיהיה ביהודה לאחר מפלת סנחריב):

פרק לג

תוכן הנבואה בפרק לג: על מפלת חילו העצום של סנחריב מלך אשור בירושלים, ועל שללו הרב שיבוזו. בנבואה זו מתוארת ההרגשה אחרי מפלת אשור, שבני יהודה יבינו את גדולת ה', והרשעים שבהם יחרדו לנפשם, מכך שירגישו את רוממות ה' השוכן בציון.

א **הוּי שׁוֹדֵד - וְאַתָּה לֹא שׁוֹדֵד, וּבֹגֵד וְלֹא בָגַדוּ בּוֹ** - אוי על אשור השודד ובוזז עמים רבים, ועדיין לא שדדו אותו, ובוגד בעמים רבים ועדיין לא בגדו בו - **כְּהַתְמָךְ שׁוֹדֵד תּוֹשֵׁד** - כאשר יושלם זמנך לשדוד [כאשר ייגזר עליך לחדול מלשלוט] ישדדו אותך [וכהתמך' לשון תם, הסתיים] - **כְּנִלְתֶךָ לְבָגַד יְבָגְדוּ בְךָ** - כשתשלים לבגוד יבגדו בך [כנלותך, לשון כליון, הינון' אינה מן השורש]:

ב **יְהוָה חֲנֹנוּ [כי] לֶךְ קִוִּינוּ, הֲיֵה זֶרַעַם לְבָקָרִים** - היה לנשדדים לזרוע [חוזק] כל בוקר [כלומר תעזרינו כל יום] - **אִף יְשׁוּעֵתְנוּ בְּעַת צָרָה** - כ"ש בזמן צרה תושיע אותנו. אף פ' כ"ש {ביאור: ה' תחון אותנו, כי רק לך אנו מקווים - היה לנו לעוז וחזק את ידינו באופן קבוע, ובפרט בעת צרה}:

ג **מִקּוֹל הַמּוֹן נִדְדוּ עַמִּים** - מקול רעש ההומה שהמלאך הרעיש - נדדו עמים (חיל אשור) ועזבו את א"י - **מִרוֹמְמֶתְךָ נִפְצוּ גוֹיִם** - מרוב עליונותך שאתה גדול ומכה באויבים - נפצו והתפזרו גוים מא"י:

ד **וְאַסַּף שְׁלֻלְכֶם** - אצלכם יתאסף השלל המגיע לכם - כמו - **אַסַּף הַחֲסִיל** - כמו החסיל [מין ארבה] המכלה שדות במהירות, כך תאכלו את שלל אשור - **כְּמִשְׁק גְּבִים שֶׁקָּבּוּ** - כמו רעש גובאי (מין ארבה) השועט ומחסל השדות במהירות, כך ישללו את שלל אשור:

ה **נִשְׁגַּב יְהוָה כִּי שָׁכַן מְרוֹם - מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפַּט וְצִדְקָה**, פירוש, ע"י הניסים [כגון מפלת סנחריב] ה' מראה את חוזקו - ומראה שהוא שוכן מרום [מרומם], וציון מתמלאת במשפט וצדקה, כי הנותרים בה [חזקיהו וסיעתו] יעשו משפט וצדקה:

ו **וְהָיָה אֲמוֹנֵת עֲתִידָךְ** - יהיה החוזק הנאמן¹¹⁰ שלך, וגם - **חֲסֹן יְשׁוּעַת** - חוזק הישועות שלך - ע"י - **חֲכֻמַּת וְדַעַת**, [וגם ע"י] **יְרֵאת יְהוָה** - היא אוֹצְרוֹ, ביאור הפסוק: ההצלחה בכל הזמנים הללו, והישועות הגדולות, יהיו ע"י שתנהג בחכמה ודעת [ללכת אחר ה'], ויראת ה' היא האוצר, כי היא מביאה את

¹¹⁰ אמונה, הכוונה אמינות, דבר שמצליח ומחזיק זמן רב, ואינו מאכזב (כביכול מוצר אמין).

ההצלחה, כמו אוצר שמוציאים ממנו דברים חיוניים בעת הצורך (ממון או תבואה):

פסוקים ז-יב, על הצרות הקשות שהיו ביהודה לפני מפלת סנחריב, ועל מפלת סנחריב.

ז **הוּ אֲרָאֵלִים צָעְקוּ חֲצָה** - הרי הגיבורים שביהודה, שדרכם לשמוח [ישיש כגיבור] צעקו בחוצות בקול מר על הפורענות - **מִלְאֲכֵי שְׁלוֹם מִרְיָבָיוֹן** - שליחים הרגילים לבשר שלום, כעת מבשרים פורענות:

ח מפחד האויב - סנחריב, ומכך שהרס ערים ביהודה - **נִשְׁמֹוּ מִסְלוֹת** - הדרכים נעשו שוממות - **שֶׁבֶת עֵבֶר אֲרָח** - שבתו עוברי דרכים [כפל הדבר] - **הַפֶּר בְּרִית מָאֵס עָרִים** - האויב הפר ברית שכרת עם יהודה¹¹¹, ומאס בערי יהודה - להחריבם - **לֹא חֲשֵׁב אָנוּשׁ** - לא החשיב את האנשים (אינם חשובים בעיניו):

ט **אָבֵל אֲמַלְלָה אֶרֶץ** - נשחתה ונכרתה ארץ יהודה - **הַחֲפִיר לְבָנוֹן קָמַל** - בוש ויבש הדר ועוז צמחיית הלבנון [ארזי ענק וברושים], (משל להרס טוב ערי יהודה) - **הִיָּה הַשְּׂרוֹן פְּעֻרְבָּה** - מישור 'השרון' [מהירקון עד אחרי נתניה] הפך לערבה [ערבה פירושו מדבר מישורי] - **וְנִעַר בָּשָׂן וְכַרְמֵל** - הבשן והכרמל שהם מקומות עם צמחייה שופעת, נעשו מנוערים וריקים, גם זה משל על השחתת מקומות משובחים ביהודה [הנמשלים ללבנון, לשרון, לבשן ולכרמל]:

י **עֲתָה אָקוּם יֹאמֵר יְהוָה, עֲתָה אֲרוּמִם** - **עֲתָה אֲנַשָּׂא**, כעת לפני החורבן הגמור של ארץ יהודה, אקום, ואתרומם ע"י הכאת מחנה סנחריב:

יא **תִּהְיוּ חֲשֵׁשׁ תִּלְדוּ קֵשׁ** - המחשבה והרצון לכבוש את ירושלים תיכשל, ונמשלה להריון של חשש [תבן דק] ולידה של קש - **רוּחֲכֶם** [הרצון והדחף שלכם] **אֵשׁ תֹּאכְלֶכֶם** - הרצון שלכם לכבוש את ירושלים - תיהפך לאש שתאכל אתכם, כי היא תוביל אתכם לאבדון:

¹¹¹ תחילה סנחריב הגיע לשפלת יהודה ללכיש [מזרחית לקרית גת], והטיל סכום גדול על חזקיהו, חזקיהו נתן לו את כל הכסף שהיה באוצרות בית ה' ובית המלך, ואף קיצץ דלתות ההיכל [שהוא עצמו ציפה אותם] ושלחם למלך אשור (מלכים ב' יח, טז), ונראה שמלך אשור לקח את המנחה, ועדיין נלחם ביהודה, והשחית רבות את ערי השפלה [מבית שמש ומערבה ודרומה], ואולי נחשב הדבר שהפר את הברית עם חזקיהו, שהרי נלחם בו למרות שקיבל ממנו כסף וזהב.

יב **וְהָיוּ עַמִּים מְשֻׁרְפוֹת שֵׂיד** - כל העמים הצרים של ירושלים [סנחריב, ועמים שונים העוזרים לו] יהיו שרופים ואכולים כמו משרפות הסיד¹¹² - **קוֹצִים כְּסוּחִים בְּאֵשׁ יִצְתּוּ** - כמו קוצים כרותים [שכבר יבשו] הנשרפים במהירה:

עד כה תיאר הנביא את מפלת אשור, מכאן מתייחס לעם בארץ יהודה, ומתאר את הרגשת הפחד של הרשעים שבהם במפלת אשור, ושכרם הטוב של הצדיקים, שיראו בפאר וההדר של ציון.

יג **שָׁמְעוּ רְחוּקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי, וְדַעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי** [הרחוקים שמעו, והקרובים הרואים תתבוננו מה נעשה לפניכם]:

יד **פָּחְדוּ בְּצִיּוֹן חֲטָאִים, אֶחְזָה רַעְדָה חַנְּפִים, מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכְלָה** - **מִי יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם**, ביאור, כאשר הרשעים בירושלים [כגון שבנא וסיעתו] רואים גבורת ה' במחנה סנחריב, אוחו אותם פחד, ואומרים איך אנו יכולים לגור עם ה' שהוא אש אוכלת (מי יכול לגור עם ה' השוכן בתוכנו בציון), איך נוכל לגור עם ה' שהוא כמו מוקד עולם - אש תמידית (ה' אש אוכלת ואל קנא):

טו הנביא עונה מי יוכל לגור עם ה' - **הַלֵּךְ צְדָקוֹת** - הולך בדרך צדקה [דין צדק] - **וְדַבֵּר מִיִּשְׁרָיִם** [אינו משקר] **מֵאֵס בְּבַצַּע מַעֲשֵׂיוֹת** - מואס בכסף הבא מעושיק - **נֵעַר כְּפָיו מִתְמַד בְּשַׁחַד, אֵטֵם אָזְנוֹ מִשְׁמַע דְּמַיִם** - אוטם אזניו מלשמוע עצה לשפוך דם נקי - **וְעַצֵּם עֵינָיו מִרְאוֹת בְּרָע** - אינו מסוגל לראות דבר רע, מרוב שמתעב אותו:

טז **הוא מְרוֹמִים יִשְׁכֵּן** - הוא ישכון במקום מרומם - **מְצֹדוֹת סִלְעִים מְשֻׁגְבוּ** - הוא יתרומם במקום בטוח כמו מצודות הבנויות בתוך סלעים - **לְחִמּוֹ נִתֵּן** - יקבל את לחמו - **מִימּוֹ נֶאֱמָנִים** - מימיו נאמנים [זורמים תדיר ואינם מאכזבים, כינוי לרוב שלום עדי עד]:

יז **מֶלֶךְ בְּפִיּוֹ תַחֲזִינָה עֵינֶיךָ** - **תִּרְאִינָה אֶרֶץ מִרְחֻקִים**, אתה ההולך צדקות וכו' תזכה גם לראות את המלך חזקיהו ביפיו, במקום שענייך היו רואות את צבא אשור הבא ממרחקים:

יח **לִבְךָ יִהְיֶה אֵימָה, אֵימָה סִפֵּר** [היכן סופר מלך אשור שהיה גובה מיסים], **אֵימָה שֶׁקַּל** [היכן שוקל את כסף המס למלך], **אֵימָה סִפֵּר אֶת הַמְּגִדְלִים** - היכן סופר

¹¹² הסיד מופק מסלעים המכונים 'אבן גיר', אותם היו שורפים היטב בתאים סגורים בחום גבוה [כבשן], לאחר מכן היו מוציאים את האבנים, ומפוררים אותם לאבקה, בה היו עושים טיח וצבע, איטום גגות ובורות מים, דבק, ועוד שימושים רבים.

את המגדלים והבתים הגבוהים להטיל את שיעור המס. עניין הפסוק הוא, הלב חושב באימה מרוב רוממות ה', שהשמיד את אשור שהיו נוגשים במיסים, ומרוב שהיה פחד מאשור, שואלים כביכול - היכן האוייב [איך הוא נעלם]:

יט **את עם נועז לא תראה** - את העם העז [אשור] כבר לא תראו עוד - **עם עמקי שפה משמוע** - לא תראה את העם ששפתו הייתה עמוקה מכדי שתוכלו לשמוע [להבין] - **נלעג לשון - אין בינה** - לשונו הייתה בעיניכם עילגת ואינה מובנת:

כ [מעתה לא תראה את אשור, אלא-] **חזה ציון קרית מועדנו** - תראה את גדולת ציון, עיר שאנו נועדים לבוא לשם - **עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן** - תראה את ירושלים, מקום מושב שקט בוטח - **אהל בל יצען - בל יסע יתדותיו לנצח** - **וכל חבלי בל ינתקו**, והמשיל את ציון לאהל הבנוי בחזקה, כי יתדותיו - המחזיקים את חבלי האהל - מקובעים היטב לאדמה ואינם זזים מאומה, והחבלים מחוברים היטב ליתדות וליריעות ולמבנה האהל, כך יראו שה' מגן על ציון, והיא מבוססת היטב [כי ה' יסד ציון]:

כא **כי אם שם אדיר יהוה לנו** - כי באמת שם [בציון] ה' יהיה לנו לאדיר, לחוזק גדול - **מקום נהרים יארים רחבי ידים** [כמו מקום נהרות ויאורים גדולים ורחבים] **בל תקף בו אני שיט** - **וצי אדיר לא יעברנו** [כמו נהר רחב מאד, אך שקט, ללא אוניות מלחמה וכדו']:

כב **כי יהוה שפטנו, יהוה מחקקנו** - הוא מושל בנו [כמו מושל המחוקק חוקים] - **יהוה מלכנו - הוא יושיענו**:

כג **נטשו חבליך** - נעזבו חבלי הספינה [כלומר צבא אשור מתפרק] - **בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס** - לא יצליחו לחזק בצורה טובה את התורן, ולא יפרשו נס¹¹³, - **אז חלק עד שלל מרבה** - אז חולק שלל רב [עד פירושו שלל, כמו ולערב יחלק שלל [בראשית מט, כז], וכפל הדבר, כלומר, לאחר שמלאך ה' הכה את אשור, עמ"י בזז את שללם] - **פסחים בוזו בז** - מרוב השלל, גם הפיסחים [חיגרים, קטועי רגל] הצליחו לבזוז:

¹¹³ בספינות מפרשים, בעבר, היה במרכז הספינה גזע עץ גבוה נעוץ היטב, והוא התורן, המנצל את אנרגיית הרוח ומזיז את הספינה, עליו היו מפרשים [יריעות], היריעות היו מחוברות עם מערכת חבלים, מנהיגי הספינה היו מושכים בחבלים, ומנווטים את הספינה [כך גם בימינו עם עיצוב מעט שונה]. במשל שבפסוק, התורן לא יציב, והמנהיגים עזבו את החבלים [אולי הכוונה גם לחבלים המחזקים את התורן לגוף הספינה], ולא פרשו את המפרשים, כך שהאניה עזובה.

כד **וּבַל יֹאמֶר שָׁכֵן חֲלִיתִי** - מעתה לא יאמר העם השוכן בציון, נהייתי חולה [נחלשתי מאויבים], כי - **הָעַם הַיֹּשֵׁב בָּהּ** [בציון] **נִשָּׂא עֹן** - מכופר מעוונות, וולכן ה' לא יעניש אותם ולא יחלו, כלומר - לא יוכו ע"י האויבים:

פרק לד

פרק לד, כולו נבואת פורענות לאדום. בפרק זה מתאורת מפלת אדום, ריבוי ההרוגים בה, והשממה הנוראה שתיפקוד את ארצם¹¹⁴.

א **קָרְבוּ גוֹיִם לְשָׁמֶעַ - וְלֹאֲמִים הִקְשִׁיבוּ** (לפורענות שתפקוד אתכם), **תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֵאָהּ** (הארץ וכל אשר בה) **תִּבְלֵ וְכָל צֹאצְאֶיהָ** - תבל, וכל בני תבל [כל בני העולם]:

ב **כִּי קֶצֶף לִיהוּהָ עַל כָּל הַגּוֹיִם, וְחֲמָה עַל כָּל צְבָאָם** (כעס ה' על כל צבא [אוכלוסית] הגויים), **הַחֲרִימָם** [השמידם] **נְתַנָּם לְטִבַּח**:

ג **וְחֲלָלִיהֶם יִשְׁלְכוּ** [מאין קובר], **וּפְגָרֵיהֶם יַעֲלֶה בְּאֲשָׁם** - ריח מבאיש יעלה מפגריהם - **וְנִמְסוּ הָרִים מִדְּמָם** [כביכול יימסו ההרים מרוב דם הרוגים]:

ד **וְנִמְקוּ כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם** - מרוב צרות כביכול כל מאורות השמים נמקו ואבדו - **וְנִגְלוּ כִסְפֵי הַשָּׁמַיִם** - כביכול גללו את השמים ובתוכם המאורות ייגללו - **וְכָל צְבָאָם יָבוּל** - כל צבא השמים ייבול [ייקמש - תחילת ייבוש והפסד] - **כְּנִבַל עֲלֶה מִגִּפְן** [כמו עלה גפן הנובל (כמוש) ואינו ראוי לכלום] **וּכְנַבְלַת מִתְאַנֶּה** - כמו תאנה הנובלת [תאנה עם נפילתה נמאסת]:

ה **כִּי רוּתָהּ בְּשָׁמַיִם חֲרָבִי** - חרב ה' שבשמים [כביכול] תהיה רוויה מרוב דם הרוגים - **הִנֵּה עַל אֲדוֹם תֵּרֵד** - החרב תרד משמים לרוות בדם אדום - **וְעַל עַם חֲרָמִי לְמִשְׁפָּט** - ועל העם שאני משמיד במשפט - אדום [כפל הדבר]:

ו **חֲרָב לִיהוּהָ מְלֵאָה דָם** - **הַדְּשֵׁנָה מִחֶלֶב** (כביכול החרב תתמלא דם ותשמין מרוב שומן ההרוגים), **מִדָּם כָּרִים וְעֵתוּדִים** (כינוי לחזקים שבצאן) **מִחֶלֶב כְּלִיּוֹת אֵילִים** (משומן כליות האילים) - ממשיל את אדום לצאן עם שומן רב - והחרב משמינה מהם), **כִּי זָבַח לִיהוּהָ בְּבַצְרָה** [בירת אדום] - **וְטִבַּח גְּדוֹל בְּאָרֶץ אֲדוֹם** [כפל הדבר, שהרי בצרה היא הברירה, ומסמלת את כל הארץ]:

¹¹⁴ בספר חזון הנביאים לאחר ביאור נבואת עובדיה, מבואר עניין אדום באריכות, עפ"י חז"ל ורבותינו הראשונים.

ז וַיִּרְדּוּ רֵאֲמַיִם עִמָּם - וַיִּפְרִים עִם אֲבִירִים - ירדו לטבח הראמים עימם - עם הפרים והאבירים (ראם הוא שם בהמה ענקית, אבירים הכוונה גם לבהמות שמינות וחזקות, כלומר ירדו למוות כל גיבורי אדום) - וְרוּתָה אֲרָצָם מִדָּם (כביכול הארץ תהיה רוויה מדם הראמים והפרים) - וַעֲפָרָם מִחֶלֶב יִדְשֹׁן - עפרם תהיה שמנה יותר מחלב (כינוי גוזמה, שהרי החלב בעצמו הוא שומן):

ח כִּי יוֹם נָקָם לִיהוָה - כי הרי יש לה' יום נקם והוא יגיע - שְׁנַת שְׁלוֹמַיִם לְרֵיב צִיּוֹן - שנה (זמן - תקופה) שבה ה' פורע ומשלם את העונש ע"פ ה'יריבי שציון תובעת מאדום:

ט וְנִהְפְּכוּ נְחֻלְיָהּ לְזָפָת, וַעֲפָרָהּ לְגַפְרִית, וְהִיטָה אֲרָצָהּ לְזָפָת בַּעֲרָה - מרוב החורבן, הארץ בוערת (כביכול), כי הנחלים הם זפת (שרף עץ - שהוא חומר דליק), ועפר הארץ גפרית (שגם הוא חומר דליק), והכל עולה באש:

י לִיָּהּ יוֹמָם לֹא תִכְבֶּה, לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָה (כלומר, החורבן ימשך זמן רב) מִדּוֹר לְדוֹר תִּחְרַב [תישאר חרבה דור ועוד דור, זמן רב], לְנִצַּח נִצְחִים - אֵין [איש] עֹבֵר בָּהּ:

יא וַיִּרְשׁוּהָ קָאֵת וְקִפּוּד [העוף קאת, והשרץ קיפוד¹¹⁵ הם ירשו את אדום] וַיִּנְשׂוּף וַעֲרַב יִשְׁכְּנוּ בָּהּ [ינשופים (י"א שהם הקופים), ועורבים ישכנו שם], וְנָטָה עָלֶיהָ קוֹ תְּהוֹ, וְאַבְנֵי בְּהוֹ, כביכול יבנו להם שממה וריקנות. 'קו' הוא סימון ומדידה עד היכן לבנות, ואבן משקולת על פיו מיישרים את הקיר, במקרה של אדום, ה'קו' יורה על שממה, ואבן המשקולת על ריקנות, בונים להם שממה וריקנות:

יב חֲרִיָּה - וְאֵין שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ - בקרב השרים שלהם אין מי שיקרא לעצמו בשם מלוכה, כי הממלכה אובדת [חורים - שרים] - וְכָל שְׂרָיָה יִהְיוּ אָפֶס - כל השרים יהיו לגמר וכליון (אפס, הכוונה דבר הכלה):

יג וְעֲלֵתָה אֲרָמְנֵתְיָהּ סִירִים - מרוב שממה יגדלו סירים [מין קוץ עבה] בארמונות - קִמּוֹשׁ וְחֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ - קמשונים וחוחים [מיני קוצים] יגדלו בערי מבצר - וְהִיטָה נֹוה תַנִּים - ארץ אדום תהיה מושב תנים [י"א אלו הדומים לכלבים ומשמיעים צעקות בלילות] - חֲצִיר לִבְנוֹת יַעֲנֶה - חצר לבנות יענה:

יד וַיִּפְגְּשׂוּ צִיִּים אֶת אֲיִים - חתולים ונמיות יפגשו זה את זה - וְשָׁעִיר עַל רֵעֵהוּ יִקְרָא [י"א שם חיה מפחידה הדרה במקומות שוממים], אֵדָּ שָׁם הִרְגִיעָה לִילִית - שם מצאה רוגע הלילית [י"א שם חיה] - וּמִצָּאָהּ לָהּ מְנוּחַ:

¹¹⁵ י"מ שקיפוד הוא מין עוף, שהרי הוא מוזכר כאן בין כל העופות.

טו **שְׁמָה קִנְיָה קִפּוּז וְתַמְלִיט** - שם תעשה הקיפוז [מין עוף¹¹⁶] את הקן, ותמליט [תוליד] את וולדה - **וּבִקְעָה וְדִגְרָה בְצֵלָה** - ותבקע את ביציה, ותדגור בצל חורבות אדום - **אֵךְ שָׁם נִקְבְּצוּ דְיוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ** - שם נקבצו הדיות [שם עוף טמא] אחת עם חברותיה [שם מקום מפגש העופות, מרוב שממה]:

טז **דְרָשׁוּ מֵעַל סֶפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ** - לאחר שתתגשם הנבואה, דרשו בספר נבואת ה' [שניבא ישעיה] לבדוק מה אמר ה' והאיך התקיים, ואז תראו ש- **אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדְרָה** - שום אחת מהעופות לא נחסרה [קאת, ינשוף, עורב, דיה, כולן הגיעו לאדום] - **אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקְדוּ** - שום עוף לא הפסידה את חברתה כי כולן היו שם [פקדו הכוונה נחסרו, כמו 'מחר חודש ונפקדתי' (שמואל א' כ, יח)] - **כִּי פִי הוּא צִוָּה** - **וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן** - כי פי ה' הוא ציווה לעופות להגיע, ורוח ה' [רצונו] קיבץ אותן:

יז **וְהוּא הִפִּיל לָהֶן גּוֹרֵל** - **וַיִּדּוּ חֲלֻקְתָּהּ לָהֶם בָּקוּ** - ה' הוא [כביכול] הפיל גורל לחלק את אדמות אדום לעופות, ובידו חילק את הנחלות ע"פ סימון [קו] - **עַד עוֹלָם יִירָשׁוּהָ** - **לְדוֹר וָדוֹר יִשְׁכְּנוּ בָּהּ** [זמן רב מאד ירשו העופות את ארץ אדום]:

פרק לה

הנבואה בפרק זה היא נחמה לציון, ותיאור הפריחה והשגשוג שלה. מפסוק ב' ואילך מבואר, שלאחר שתבצע הנקמה הגדולה, יחזקו ידיהם של ישראל. ונראה שהכוונה לנקמה באדום, כפי הנאמר בפרק הקודם, ונראה שהוא המשך הנבואה. הנבואה בסוף הפרק היא על קיבוץ גלויות לא"י כפי שיבואר.

א **יִשְׁשׂוּם מִדְבַר וְצִיָּה** - ישמחו אותם, את המדבר ואת הציה [מקום שוממה], - **וְתִגַּל עֲרֵבָה** [ערבה - מדבר מישורי] **וְתִפְרַח כְּחֻבְצֵלֹת** - תפרח, ותהיה מלאה וכל טוב ויופי כמו חבצלת (מין שושנה), כלומר א"י השממה, תחזור להוציא פירות וכל טוב:

¹¹⁶ האבן עזרא מפרש ש'קיפוז' הוא מין עוף. י"א שהקיפוד המוזכר לעיל [וירשעה קאת וקיפוד] הוא מין עוף והוא הקיפוז במקרא זה, שהרי בפסוק שם מוזכרות רק עופות. ויש מפרשים שקיפוז הכוונה לקיפוד - השרץ הידוע, אמנם הנקבה של הקיפוד המצוי בא"י - מולידה, ואינה מטילה ביצים ולא ניתן לייחס לה את הנאמר בפסוק זה [ובקעה וגדרה]. אך אולי הכוונה למין מסויים של קיפוד שמטיל ביצים (הוא מהיונקים היחידים המטילים ביצים).

ב פָּרַח תִּפְרַח וְתִגַּל - אֶף גִּילַת וְרִנָּן - פְּרוּחַ תִּפְרַח, וְתִגַּל, וְגַם גִּיל וְרִנְנָה יִהְיוּ בָּהּ [כּפֶל וּשְׁלֹשׁ עֲנִיין הַפְּרִיחָה וְעֲנִיין הַשְּׂמַחָה, לַהֲפִלֵּג בְּגוּדֵל הַפְּרִיחָה וְהַשְּׂמַחָה] כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן לָהּ - הַדָּר הַכְּרָמֶל וְהַשָּׁרוֹן - תִּהְיֶה מְלֵאָה בְּכֹל טוֹב, כְּמוֹ הָרִי הַלְּבָנוֹן הַמְּעוּטְרִים בְּאַרְזֵי עֵנַק וּבְצִמְחֵיהֶם עֲשִׂירָה, וְכְמוֹ הַדָּרְסָם שֶׁל הַצִּמְחֵיהֶם הַשׁוֹפְעֵת הַגְּדִילָה בְּשָׁרוֹן [הַמִּישׁוֹר הַמְּעַרְבִי לְשׁוּמְרוֹן], וּבַהֲרֵי הַכְּרָמֶל [הַהָרִים מִצְפוֹן הַשְּׂמָרוֹן עַד חִיפָה], הִמָּה [עַמ"ל] יִרְאוּ כְבוֹד יְהוָה - הַדָּר אֱלֹהֵינוּ - שִׁתְּגַלֶּה בְּא"י:

ג חֲזָקוּ יְדֵיכֶם רַפּוֹת [חֲזָקוּ אֶת עַמ"י הַמִּיּוֹאֲשִׁים בְּבוֹר הַגְּלוּת, כִּי אֵינֶם רוֹאִים אֶת נְקֻמַּת ה' בְּגוֹיִים], וּבְרַפִּים כְּשִׁלּוֹת אֲמָצוּ [כּפֶל הַדְּבָר]:

ד אֲמַרוּ לְנַמְהָרֵי לֵב - אֲמַרוּ לְאוֹתָם שֶׁהֵיוּ חֲרָדִים וְנַחֲפָזִים [נִמְהָרִים] מְרֹב הַצְּרוּת שֶׁל הַגְּלוּת - חֲזָקוּ אֶל תִּירְאוּ, הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נָקָם יָבוֹא [יָבוֹא לְנִקּוּם אֶת הַנִּקְמָה הַגְּדוּלָה בְּאָדָם] - גְּמוּל אֱלֹהִים [תִּשְׁלֹם הָעוֹנֵשׁ מֵה', וְכֶפֶל עֲנִיין הַנִּקְמָה] - הוּא יָבוֹא וְיִשְׁעֶכֶם:

ה בְּבוֹא הַנִּקְמָה הַגְּדוּלָה [בְּגֵאוּלָה הָעֵתִידָה] - אִזְ תִּפְקַחְנָה עֵינֵי עוֹרִים וְאַזְנֵי חֲרָשִׁים תִּפְתַּחְנָה [ה' יַעֲשֶׂה נִסִּים שְׂכוֹלִים יֻכְלוּ לַהֲגִיעַ מֵהַגְּלוּת - בִּסְ עֵינֵי וּפְסַח הָרָה וְיֹולַדֵת יַחֲדוּן]:

ו אִזְ יִדְלַג כְּאַיִל פֶּסַח וְתָרַן לְשׁוֹן אֱלֹם, כִּי נִבְקְעוּ בְּמַדְבַּר מַיִם - נִבְקְעוּ הַקְּרָקְעוֹת בְּמַדְבַּר וְהִזִּילוּ מַיִם - וְנִחַלִּים בְּעַרְבָּה - וְנַחֲלִים נִבְקְעוּ וְהוּצִיא מַיִם בְּעַרְבָּה [מַדְבַּר מִישׁוֹרִי]:

ז וְהָיָה הַשָּׂרֵב לְאַגָּם - מִקּוּם שֶׁרַב [יִבֵּשׁ] יִיְהַפֵּךְ לְאַגָּם - וְצִמְאוֹן לְמַבּוּעֵי מַיִם - מִקּוּם צִמְאוֹן [מַדְבַּר יִבֵּשׁ] יִיְהַפֵּךְ לְמַעֲיֵנוֹת מַיִם - בְּנִיָּה תִנְיָם רְבָצָה - בְּמַדְבַּר שֶׁהָיָה עַד כֹּה מִקּוּם מְרַבֵּץ לְתַנִּים מְרֹב שִׁמְמָה, יִהַפֵּךְ ל - חֲצִיר לְקִנְיָה וְגִמְאָ - חָצֵר לְגִידוֹל קִנְיָה וְגִמְאָ, שְׂאֵלוֹ גְּדִילִים בְּד"כ עַל שֵׁפֶת הַנַּחֲלִים, כְּלוֹמֵר הַמַּדְבַּר יִהְיֶה רוֹוֵי בְּמַיִם רַבִּים:

ח וְהָיָה שָׁם מְסָלוּל [מְסִילָה - דֶּרֶךְ מְסוּדָרָת] וְדָרָךְ [כּפֶל הַדְּבָר, לַהֲדַגִּישׁ אֶת הַמַּעֲבָר הַנּוֹחַ בְּמַדְבַּר], וְדָרָךְ הַקֶּדֶשׁ יִקְרָא לָהּ - לֹא יַעֲבְרֵנוּ טָמֵא וְהוּא לְמוֹ - לֹא יַעֲבֵרוּ בּוֹ טָמְאִים [כְּגוֹן גּוֹיִים] לְמִרוֹת שֶׁהַדֶּרֶךְ הָיָה שְׁלֵהֶם [כִּי אֵל ה' אֱלֹקֵינוּ יַפְחֹדוּ] - הַלֵּךְ דָּרָךְ - וְאַוִּילִים - לֹא יִתְעוּ - גַּם הוֹלְכֵי דְרָכִים, וְגַם אוֹיִלִים לֹא יִתְעוּ, כִּי הִיא תִּהְיֶה דֶּרֶךְ קְלָה וְנוּחָה:

ט **לֹא יִהְיֶה שָׁם אֲרִיָּה** [למרות שהדרך במדבר, לא יהיו בה אריות] - **וּפְרִיץ חַיֹּת בַּל יַעֲלֶנָה** - פריצי החיות [כגון דובים ונמרים] לא יעזו לעלות על הדרך - **לֹא תִמְצָא שָׁם** - כל חיה - **וְהָלְכוּ גְאוּלִּים** - רק גאוּלִּים - כלו בדרך זו:

י **וּפְדוּיֵי יְהוָה יִשְׁבּוּן** - עמ״י שה' פדה אותם משעבוד ועבדות - ישבו מהגלות - **וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרָנָה** - **וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רַאשֵׁם** - שמחה נצחית תהיה על ראשם - **שָׁשׂוֹן וְשִׁמְחָה יִשְׂיִגּוּ** - פדויי ה' ימצאו את הששון והשמחה [כפל ושילש עניין השמחה] - **וְנִסּוּ יְגוֹן וְאֲנָחָה** - היגון האנחה ייעלמו [כי תהיה להם שמחת עולם]:

פרק לו

פרק לו-לז: תיאור הקורות, בעליית סנחריב על ארץ יהודה בימי חזקיהו, ועל מפלתו.

פרק לו, על כך שסנחריב נלחם בערי יהודה, ושלח את השר רבשקה, לקרא לחזקיהו להיכנע. רבשקה דיבר עם אנשי חזקיהו לומר לחזקיהו - איך אתה חושב להינצל ממלכי אשור? הרי צבא מצרים אינם מסוגלים לעזור לך, ואין לך צבא שיוכל להתמודד מעט מול צבא אשור. וגם אין לך לבטוח בה', כי ה' הוא שלח אותנו להשחית את ירושלים.

רבשקה קרא בקול גדול לבני ירושלים - אל תסמכו על חזקיהו, שהרי אינו מסוגל להציל אתכם, ולחינם מפתה אתכם - ה' יצילנו. אל תאמינו לחזקיהו, שהרי מלכי אשור הכו עמים רבים וגויים עצומים מכם, ואלהי העמים לא הצילו מידו, וכ״ש אלהי ישראל לא יוכל להציל אתכם. מוטב לכם להיכנע, ושבנו בשלווה זמן מה, עד שאני אעביר אתכם לארץ אחרת טובה כארצכם [עם דגן ותירוש].

א **וַיְהִי בְּאַרְבַּע עָשָׂר שָׁנָה לְמֶלֶךְ חִזְקִיָּהוּ, עָלָה סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר [להילחם] עַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת, וַיִּתְפָּשֶׂם:**

ב **וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת רַב־שָׁקָה מֶלְכִישׁ יְרוּשָׁלַיִם [סנחריב ישב בלכיש¹¹⁷, ושלח את השר רבשקה לירושלים] אֶל הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחִיל כְּבֹד, וַיַּעֲמֵד בַּתְּעֵלֶת הַבְּרָכָה הָעֲלִיזָה - בְּמִסְלַת שְׁדָה כּוּבֵס - מִקּוּם בִּירוּשָׁלַיִם¹¹⁸:**

¹¹⁷ כאשר סנחריב תקף את ארץ יהודה, הוא וכל ממשלתו ישבו בלכיש (דברי הימים ב' לב, ט) [מזרח לקרית גת], ונלחמו בערי השפלה של יהודה [מבית שמש ודרומה], וכפי ששמענו משלהי פרק א' במיכה. עוד מבואר שם במיכה, שה' העניש את לכיש, כי היו שם פושעים.

ג וַיֵּצֵא אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי בֶן חֲלָקִיהוּ אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת [הממונה על בית המלך], וְשָׁבַב הַסֵּפֶר [סופר המלך], וַיּוֹאֵחַ בֶּן אֶסָף הַמְּזֻכָּר:

ד וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵים רַב־שָׁקָה [רבשקה השר של אשור קרא לאנשי חזקיהו] אָמְרוּ נָא אֶל חֲזַקִּיהוּ, כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אֲשׁוּר - מָה הַבְּטָחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בְּטַחַתְּ - בְּמָה אַתָּה בּוֹטָח?:

ה אָמַרְתִּי אֲךָ דָּבַר שִׁפְתֵי - תַחֲלִילָה אִמַּרְתִּי [חשבתני] שאתה רק מדבר על הרעיון למרוד בי [ולא תבצע זאת] - עֵצָה וּגְבוּרָה לְמַלְחָמָה - או חשבתני שתכין עיצה וגבורה להילחם בי - עֵתָה עַל מִי בְּטַחַתְּ כִּי מְרֻדָתְ בִּי - כעת שאין לך כל עיצה וגבורה, ואינך מסוגל לעשות מאומה, על מי אתה בוטח למרוד בי?:

ו הִנֵּה בְּטַחַתְּ עַל מִשְׁעַנֵּת הַקִּנָּה הַרְצוּץ הַזֶּה עַל מִצְרַיִם, אֲשֶׁר יִסְמְךָ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְּכַפּוֹ וּנְקָבָה - הרי פרעה שבטחת בו, לא הועיל לך, והוא כמו משענת [מקל סבא] שעשוי מקנה שבור, ואם האדם ינסה להיתמך בו, הוא ידקר בידו משברי הקנה - כֵּן [כך מועיל] פְּרָעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם - לְכָל הַבְּטָחִים עָלָיו:

ז וְכִי תֹאמַר אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי אֱלֹהֵינוּ בְּטַחְנוּ - הֲלוֹא הוּא אֲשֶׁר הִסִּיר חֲזַקִּיהוּ אֶת בְּמַתְיּוֹ וְאֶת מְזַבְחֹתָיו, וַיֹּאמֶר לַיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַם, לִפְנֵי הַמְּזַבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲוּוּ, אִם תֹּאמַר שאתה בוטח בה', הרי ה' לא יעזור לך, כי אתה הסרת את כל הבמות שהיו מזבחים ומטירים לפני ה' בכל רחבי ארץ יהודה, ונתתה להם להשתחוות רק לפני מזבח אחד [בבית המקדש], כך שאתה ממעיט את עבודת ה', ומדוע שהוא יושיע אותך?¹¹⁹

ח וְעַתָּה הַתְּעַרְב נָא אֶת אֲדֹנֵי הַמֶּלֶךְ אֲשׁוּר - נראה שתנסה להתערב איתנו לעמוד מולו - וְאֶתְנֶה לְךָ אֲלֵפִים סוּסִים - אִם תּוּכַל לָתֵת לְךָ רֶכָבִים עָלֵיהֶם - הרי גם אם אתן לך 2000 סוסים, וכי יש לך פרשים יודעי מלחמה לרכב עליהם?:

¹¹⁸ עניין תעלה זו לא ברור, י"א שהיא בריכת חזקיהו, וי"א באיזור ממילא (ראה הערה לעיל 2, ג).

¹¹⁹ חזקיהו היה המלך היחיד שהסיר את הבמות מיהודה, ובכל שאר הזמנים ממות שלמה ועד הגלות, תמיד היו מקריבים בבמות, כלומר כל אחד הקריב בבמה שבנה לעצמו בעירו, למרות שהוא איסור כרת על כל שחיטה וכל העלאה. וכאמור גם המלכים הצדיקים [כגון אסא, יהושפט, עוזיהו, יותם] לא מנעו זאת.

ט **וְאִיךָ תִשָּׁב אֶת פְּנֵי פַחַת אֶחָד עַבְדֵי אֲדֹנָי הַקְּטָנִים** - איך תוכל להתמודד מול שר קטן של אשור - **וּתְבַטַּח לְךָ עַל מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים** - אם אין לך פרשים, איך תסמוך על מצרים לרכב ופרשים:

י **וְעַתָּה הַמְבַלְעָדֵי יְהוָה עָלִיתִי עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְהִשְׁחִיתָהּ** - וכי מבלי עצת ה' אני עולה להשחית את יהודה, הרי - **יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת, וְהִשְׁחִיתָהּ** - [ה' אמר ע"י ישעיהו שמלך אשור יגיע על הארץ¹²⁰, או שאמר - רצון ה' הוא, שאשחית את ארץ יהודה]:

יא **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים וְשָׁבָנָא וַיּוֹאֲח אֶל רַב־שָׂקָה, דְּבַר נָא אֶל עַבְדֵיךָ אַרְמִית כִּי שְׂמָעִים אֲנַחְנוּ** [אנחנו מבינים ארמית], **וְאֵל תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית** - **בְּאָזְנֵי הָעַם אֲשֶׁר עַל הַחוּמָה** - כדי שהעם היושבים על החומה לא ישמעו:

יב **וַיֹּאמֶר רַב־שָׂקָה הֲאֵל אֲדֹנֵיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלַחְנִי אֲדֹנֵי לְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה** - וכי רק אל אדוניך [חזקיהו] ולך שלח אותי אדוני [סנחריב]? - **הֲלֹא עַל הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל הַחוּמָה** - שלח אותי גם לומר לאלו היושבים על החומה - **לֹאֲכַל אֶת צוּאֹתָם, וְלִשְׁתּוֹת אֶת מִימֵי רְגֵלֵיהֶם עִמָּכֶם** - מרוב רעב במצור ישתו את מימי רגליהם ויאכלו את צואתם, הם [היושבים על החומה] ואתם [אלוקים ושבנה ויואח], ולכן מדבר אני בשפה יהודית, שכולם ישמעו לא רק השרים:

יג **וַיַּעֲמֹד רַב־שָׂקָה וַיִּקְרָא בְּקוֹל גְּדוֹל יְהוּדִית** [בשפה יהודית], **וַיֹּאמֶר שְׂמָעוּ אֶת דְּבָרֵי הַמֶּלֶךְ הַגְּדוֹל מֶלֶךְ אֲשׁוּר:**

יד **כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ, אֵל יִשְׂא [יפתח] לְכֶם חִזְקֵיהוּ, כִּי [באמת] לֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם:**

טו **וְאֵל יְבַטַּח אֶתְכֶם חִזְקֵיהוּ אֵל יְהוָה לֹא־אָמַר** - **הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה, לֹא תִנָּתֵן הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אֲשׁוּר:**

¹²⁰ שהרי מפורש לעיל - **וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנֵי מַעֲלָה עָלֵיהֶם אֶת מִי הַנְּהַר** (פרת) **הַעֲצוּמִים וְהַרְבִּים** - **אֶת מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְאֵת כָּל כְּבוֹדוֹ...** והכוונה על ארץ יהודה. אך התעלם מהנבואה שהוא עתיד ליפוח [אברברנאל]. ר"שי והרד"ק מבארים שהכוונה לנבואה - **יִשְׂא אֶת חֵיל דְּמִשְׁק, וְאֵת שְׁלַל שְׂמִרוֹן** - **לְפָנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר**, אמנם הנבואה היא על ארם [דמשק] ועשרת השבטים [שומרון], והוא כלל גם את ארץ יהודה עימהם. [כמו"כ לעיל (ז, יח) מפורש - **וְלְדַבֵּר אֲשֶׁר בְּאָרֶץ אֲשׁוּר...** והכוונה שחיל אשור ישכנו בכל ארץ יהודה, אך מן הסתם רבשקה לא התכוון לנבואה זו, בה צבא אשור נמשלים לחרקים עוקצניים - זבובים עוקצניים ודבורות].

טז אל תשמעו אל חזקיהו, כי כה אמר המלך אשור, עשו אתי ברכה [שלום] וצאו אלי [להיכנע], ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו, ושתו איש מי בורו [תיכנעו], ובינתיים אתן לכם לשבת בארצכם]:

יז עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם, ארץ דגן ותירוש, ארץ לחם וכרמים [דגן ותירוש - לחם וכרמים. כפל הדבר], כלומר, אם תכנעו, גם תשבו זמן מה בארץ בשלוה, ואח"כ אוליך אתכם אל ארץ אחרת טובה כארצכם, שיש בה דגן ותירוש:

יח פן יסית אתכם חזקיהו לאמר יהוה יצילנו, ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור, אם חזקיהו יסית אתכם בטענות 'ה' יצילנו. הבינו והשכילו היטב, הרי מלך אשור כבש ארצות רבות, ושום אלוה לא הציל ממנו:

יט איה אלהי חמת וארפד, איה אלהי ספרונים, וכי הצילו את שמרון מדי - תתבוננו באחיים עשרת השבטים [שבירתם שומרון], שעבדו אלילים של חמת ארפד וספרונים, ולא הועיל להם, ומלך אשור רמס אותם לשחת, והגלה אותם:

כ מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מדי, כי יציל יהוה את ירושלים מדי - מי מאלהי ארצות שיכל להציל את עמו מידי? הרי שום אלוה לא הציל עמו מידי, והיאך יציל ה' את ירושלים מידי:

כא ויחרישו ולא ענו אתו דבר, כי מצות המלך היא לאמר - לא תענהו:

כב ויבא אלגיקים בן חלקיהו אשר על הבית, ושבנא הספר, ויזאח בן אסף המזכיר - אל חזקיהו קרועי בגדים [מרוב צער על הגידופים של רבשקה], ויגידו לו את דברי רבשקה:

פרק לו

פרק לו: המשך תיאור הקורות בארץ יהודה, בעליית סנחריב על הארץ. תוכן הפרק: על תפילת חזקיהו להינצל ממלך אשור, ונבואת ישעיהו שעתיד הוא להינצל.

מלך אשור נלחם רבות בשפלת יהודה, כגון בעזקה, לכיש, מרישה, עדולם, לבנה, והשחית את המקום, ושלח את רבשקה עם חיל כבד לירושלים. מלך אשור שמע שמלך כוש יצא להילחם בו, ושוב שלח את אנשיו לקרא לחזקיהו להיכנע. מפרק י' משמע, שמלך אשור הגיע להר של בנימין צפונית לירושלים [באיזור בית אל, עפרה, רמאלה], ונסע דרומה לירושלים לכבשה, בלילה אחד ה' שלח מלאך, והכה את כל

חייל סנחריב [ע"יי רעש אדיר, אש נוראה, ואבן ברד, כמתואר לעיל],
 וחזר בבושת פנים לארצו, ובניו הרגוהו שם.

א וַיְהִי בְשָׁמֶעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו, וַיִּתְכַּס בְּשָׂק, וַיָּבֵא בֵּית יְהוָה:

ב וַיִּשְׁלַח אֶת אֱלֹהִים אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת, וְאֶת שְׁבָנָא הַסּוֹפֵר, וְאֶת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים -
 מִתְכַּסִּים בְּשָׂקִים - אֶל יִשְׁעֵיהוּ בֶן אֲמוּץ הַנְּבִיא:

ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו - כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ - יוֹם צָרָה וְתוֹכַחָה וּנְאֻצָּה הַיּוֹם הַזֶּה [יום צרה, ויום בו האויב מוכיח ומבזה את ישראל], כִּי בָאוּ בְנֵים עַד מִשְׁבֵּר - וְכַח אֵין לְלָדָה - הַיִּיסוּרִים כְּמוֹ חֲבַלֵי לִידָה קִשִּׁים בְּזִמְנָן שְׁיוֹשְׁבַת עַל הַמִּשְׁבֵּר, אֲדָךְ אֵין בָּהּ כוֹחַ, כִּי חֲבַלֵי הַלִּידָה קִשִּׁים לְמַדִּי:

ד אוֹלֵי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֵיךָ אֶת דְּבָרֵי רַב־שָׁקָה, אֲשֶׁר שָׁלַחוּ מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֲדָנָיו לְחַרֵּף אֱלֹהִים חַי [שישמע את דברי החירוף של רבשקה נגד ה'], וְהוֹכִיחַ בְּדָבָרִים - וַיִּשְׁמַע גַּם אֶת דְּבָרֵי תוֹכַחַת רַב־שָׁקָה [שהוכיח מדוע אתם נסמכים על ה'] - אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֵיךָ [כפי ששמע ה' אלהיך], וְנִשְׂאָתָה תִּפְלָה - בְּעַד הַשְּׂאֲרִית הַנִּמְצָאָה [שארית יהודה, כי רבים מערי יהודה הוגלו ע"י סנחריב]:

ה וַיָּבֵאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל יִשְׁעֵיהוּ:

ו וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם יִשְׁעֵיהוּ, כֹּה תֹאמְרוּן אֶל אֲדָנֵיכֶם [אל חזקיהו], כֹּה אָמַר יְהוָה, אֵל תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ, אֲשֶׁר גָּדַפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר אוֹתִי:

ז הַנְּנִי נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ [רצון], וְשָׁמַע שְׁמוּעָה - שָׁמַע שְׁמֶלֶךְ כּוֹשׁ יֵצֵא לְהִלְחָם בּוֹ - וְשָׁב אֶל אַרְצוֹ, וְהַפְּלַתִּיו בְּחָרֵב בְּאַרְצוֹ [בניו יכוהו בחרב, כמפורש להלן]:

בפסוקים הבאים מבואר, שרבשקה השר של סנחריב חזר מירושלים היושבת בהרי יהודה, לשפלת יהודה, ומצא את מלך אשור נלחם על העיר לבנה. מלך אשור יצא להילחם במלך כוש, כמבואר לעיל.

ח וַיָּשָׁב רַב־שָׁקָה, וַיִּמְצָא אֶת מֶלֶךְ אַשּׁוּר נֶלְחָם עַל לְבָנָה, כִּי שָׁמַע כִּי נִסַּע מֶלְכֵי־שׁ [לכיש ולבנה¹²¹ שניהם בשפלת יהודה]:

¹²¹ לכיש היתה עיר חשובה מאד, ויושבת על ראש גבעה יפה בשפלת יהודה, מזרחית לקרית גת [נמצאו שם ארמונות מלכים רחבי ידים, ובתי נשק, ועוד]. בפסוק זה ובמלכים....., ובדברי הימים - מבואר שמלך אשור ישב שם.

ט וַיִּשְׁמַע [מלך אשור] עַל תְּרַהֲקָה מֶלֶךְ כּוּשׁ לֵאמֹר - יֵצֵא לְהִלְחָם אִתְּךָ - מֶלֶךְ אשור שמע שמלך כוש יצא להילחם איתו - וַיִּשְׁמַע [קִיבֵל אֶת הַשְּׂמוּעָה וַיֵּצֵא לְהִלְחָם בּוֹ] וַיִּשְׁלַח מִלְּאָכִים, אֶל חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר:

י כֹּה תֹאמְרוּן אֶל חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר, אֵל יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֶיךָ [אֵל יִסִּית אוֹתְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ] אֲשֶׁר אַתָּה בּוֹטַח בּוֹ - לֵאמֹר, לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלַם בְּיַד מֶלֶךְ אֲשׁוּר: יא הִנֵּה אַתָּה שֹׁמֵעַת, אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי אֲשׁוּר לְכָל הָאֲרָצוֹת לְהַחְרִימָם - לְהַשְׂמִידם - וְאַתָּה תִּנְצַל - וְכִי אֹתָה תִּינְצַל?:

יב הַהֲצִילוּ אוֹתָם אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִשְׁחִיתוּ אֲבוֹתַי - אֶת גּוֹזָן וְאֶת חֶרֶן, וְרֶצֶף וּבְנֵי עֶדֶן אֲשֶׁר בְּתִלְשׁוּר [מְדוּעַ אֱלֹהֵי גּוֹזָן וְחֶרֶן¹²², וְרֶצֶף וּבְנֵי עֶדֶן לֹא הוֹעִילוּ]:

יג אֵיךָ מֶלֶךְ חֲמַת [צַפּוֹן מִזְרַח לְבַנּוֹן] וּמֶלֶךְ אֲרַפָּד, וּמֶלֶךְ לְעִיר סַפְרֹיִים, הֲנֵעַ וְעוֹה - מֶלֶךְ אֲשׁוּר הֲנִיעַ אוֹתָם [הַגְּלָה אוֹתָם] וְעִוּוֹת [עֵיקִם, כְּלוֹמֵר, הַשְׁחִית אוֹתָם]:

יד וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת הַסַּפְרִים מִיַּד הַמְּלָאָכִים וַיִּקְרָאָהוּ - חִזְקִיָּהוּ לִקַּח אֶת הָאִגְרוֹת שֶׁשֶׁלַח מֶלֶךְ אֲשׁוּר - וַיַּעַל בֵּית יְהוָה - וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה: טו וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ אֶל יְהוָה לֵאמֹר:

טז יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרִבִּים, אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכָל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ, אַתָּה עֹשִׂית אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

יז הֵטָה יְהוָה אֲזַנְדְּךָ וּשְׁמַע, פָּקַח יְהוָה עֵינֶיךָ וּרְאָה, וּשְׁמַע אֶת כָּל דְּבָרֵי סַנְחַרִּיב, אֲשֶׁר שָׁלַח - לְחַרֵּף אֱלֹהִים חֵי:

יח אֲמַנָּם יְהוָה, הֲחָרִיבוּ מַלְכֵי אֲשׁוּר אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת וְאֶת אֲרָצָם [אֶת מַמְלָכוֹת הָאֲרָצוֹת וְאֶת אֲרָצָם]:

יט וְנָתַן אֶת אֱלֹהֵיהֶם בְּאֵשׁ, כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה, כִּי אִם מַעֲשֵׂה יָדַי אָדָם עַץ וְאֶבֶן - וַיֵּאבְדוּם:

כ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנו מִיָּדוֹ, וַיִּדְעוּ כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ כִּי אַתָּה יְהוָה לְבַדְּךָ:

פסוקים כא-לה נבואת ישעיהו על מפלת אשור.

תוכן הנבואה: בת ציון שאתה חושב להשחית - לועגת לך [כי אתה תיפול]. היאך חרפת וגידפת את ה'! ועוד אתה אומר בגאווה - ברוב

¹²² גוֹזָן, י"א באִירָאן, עַל נְהַר גּוֹזָן הַנֶּשֶׁפֶךְ לִים הַכַּסְפִּי. חֶרֶן נִמְצָא בְּדֶרוֹם טוּרְקִיָּה, וּמְקוֹמָהּ נִשְׂאָר כִּיּוֹם.

כוחי ניצחתי עמים רבים, הרי אני ה' גזרתי שכך יהיה. כעת אתה כועס על ה', כי חזקיהו סומך עליו למרוד בך? ולכן אני ה' יתפוס אותך על כרחך, במתג ורסן כמו שמושכים בהמה ואין לאל ידה, ואני ימשוך אותך חזרה לארצך, ושם תמות בחרב.

כא וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן אֲמוּץ אֶל חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר, כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הִתְפַּלֵּלְתָּ אֵלַי - אֶל סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר:

כב זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עָלַי, בְּזֶה לֵךְ לַעֲגֹה לְךָ בְּתוֹלַת בַּת צִיּוֹן, אַחֲרֵיךָ רֹאשׁ הַנִּינְיָה בַת יְרוּשָׁלַם - בַּת צִיּוֹן שֶׁחֲשַׁבְתָּ לִּכְבוֹשׁ - הִיא בְּזֵה לְךָ, וְלוֹעֲגַת לְךָ, וּמְנִיעָה אֶת רֹאשָׁהּ אֵלֶיךָ בַּדֶּרֶךְ לַעֲגֹה וְצָחוּק [כַּדֶּרֶךְ בִּנְיָא הַמְנִיעִים רֹאשׁ בּוּיִלְזוּל]:

כג מִדּוֹעַ לֹא שָׁמַת לְבַבְךָ - אֶת מִי חֲרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל מִי הֲרִימוּתָהּ קוֹל, וְתִשָּׂא מְרוֹם עֵינֶיךָ אֶל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל - הֲרִי נִשְׁאֵת עֵינֶיךָ [אתה מביט ומכוון לַדְבָר] לֵאלֹהֵי מְרוֹמָם, לְקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

כד בִּיד עֲבָדֶיךָ חֲרַפְתָּ אֲדֹנָי, וְתֹאמַר בְּרַב רִכְבֵּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יִרְכָּתִי לְבַנּוֹן, וְאֶכְרַת קוֹמַת אֲרָזִים מִבְּחַר בְּרִשְׁיוֹ - מְרֹב חִלִּי, רִכְבֵּי וּפְרָשֵׁי עָלִיתִי לְהָרִים הַגְּבוּהִים בַּקְּצָה הַלְּבַנוֹן [כלומר במקום המשובח שם] הַמְּעוֹטְרִים בְּאַרְזֵי עֲנַק וּבְבְרוּשִׁים מְשׁוּבְחִים, וְכִרְתִּי אוֹתָם [הַכוּוֹנָה - הַגְּעַתִּי לְמַדִּינֹת חִזְקוֹת וְהַשְׁמַדְתִּי אוֹתָן] - וְאֶבּוֹא מְרוֹם קְצוֹ - הַגְּעַתִּי עַד קֶץ הַמְּרוֹם [עַד הַמְּקוֹם הַגְּבוּהַ בְּיוֹתֵר] - יַעַר פְּרָמְלוֹ - יַעַר הַכְּרַמֶּל [יער משובח]:

כה אֲנִי קָרַתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם - אֲנִי חִפְרְתִּי וּמְצַאֲתִי מְקוֹרוֹת מַיִם - וְאַחֲרַב בְּכַף פְּעָמַי כָּל יְאֹרֵי מְצוֹר - וְאֲנִי יִבְשֵׁתִי נְהָרוֹת עֲמוּקִים שְׁעוּמָדִים כְּמוֹ חוֹמָה [ים וְנָהַר הֵם כְּמוֹ חוֹמָה לַעִיר, וְקִשָּׁה לִכְבוֹשׁ אֶת הָעִיר מִשָּׁם], כְּלוֹמֵר אֲנִי מוֹצֵא מְקוֹרוֹת מַיִם וְאֲנִי מֵיִיבֵשׁ, וּבִיָּדִי לְהַחְרִיב וּלְבַנוֹת אַרְצוֹת:

כו הַלּוֹא שָׁמַעְתָּ לְמַרְחֹק אוֹתָהּ עֲשִׂיתִי - הֲרִי שָׁמַעְתָּ שֶׁכָּבַר גִּזְרָתִי עַל דָּבָר זֶה שֶׁמַּדִּינֹת יַחֲרְבוּ - מִיָּמַי קִדְּם וַיִּצְרַתִּיהָ - שָׁמַעְתָּ אֶת מַה שֶּׁגִּזְרַתִּי בְּעֵבֶר וְכַעַת אֲנִי מֵיִיצֵר, כְּלוֹמֵר מִקִּיָּים דְּבָרֵי - עֲתָה הִבְאֵתִיהָ [כַּעַת הַגְּשַׁמְתִּי אֶת גִּזְרָתִי] וְתִהְיֶה לְהִשָּׂאוֹת גְּלִים נְצִים עָרִים בְּצִרוֹת - וְתִהְיֶה [תִּתְקַיֵּים] דְּבָרֵי הַשְּׁמִיד אַרְצוֹת, וְעֲשִׂיתִי זֹאת עַל יַדְךָ [אֲךָ לֹא בְּזָכוֹת גְּבוּרָתְךָ, אֲלֵא מִכּוּחַ גְּזִירָה שְׁלִי]:

כז וַיִּשְׁבִּיֶהֶן קְצָרֵי יָד - יוֹשְׁבֵי הַמַּדִּינֹת שֶׁכִּבְשֵׁת קִצְרָה יָדָם לַעֲמוּד נֶגְדָךְ - חֲתוּ וּבָשׂוּ - נִשְׁבְּרוּ וּבוֹשׁוּ מִלִּפְנֵיךָ - הֵיוּ [כְּמוֹ] עֵשֶׂב שָׂדֵה - וַיִּרְקֵ דָשָׂא - דְּשֵׂא יִרוֹק [כְּלוֹמֵר חֲלָשִׁים וְנוֹמוּכִים] - חֲצִיר גְּגוֹת - מִיָּן עֵשֶׂב הַגְּדֹל עַל הַגְּגוֹת [חֲלוּשׁ בְּיוֹתֵר] - וַיִּשְׁדָּמָה לִפְנֵי קָמָה - קֵשׁ שֶׁנֶּעַקֵר לִפְנֵי שֶׁהַסְּפִיק לַגְּדוֹל לְשִׁיבֹלֶת קָמָה [עֵשֶׂב בִּישׁ

מזל, שנקצר קודם שהספיק לגדול. כלומר, המדינות הנכבשות היו כאין וכאפס מולך, רק כי אני גזרתי, כאמור):

כח וְשַׁבְתֶּךָ, וְצַתֶּךָ וּבּוֹאֶךָ יִדְעֵתִי - אני מכיר היטב את מקום שבתך, והיכן אתה יוצא ובא - וְאֵת הַתְּרַגְזֶךָ אֵלַי - ומכיר אני את הרוגז שלך על ה', כי הוא כעס על ה', כי חזקיהו בטח בו (או - מה שאתה מרגיז נגדי):

כט יַעַן הַתְּרַגְזֶךָ אֵלַי - וְשִׁאֲנַנְךָ עָלַי בְּאִזְנֵי - קול השאון [רעש המולה להילחם בירושלים] שלך עלה לפני - וְשִׁמְתִי חֲחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִי בְּשִׁפְתֶיךָ, וְהִשִּׁיבְתִיךָ בְּדַרְךָ אֲשֶׁר בָּאתָ בָּהּ - אשיב אותך על כרחך לארצך, כמו שמושכים בהמה ע"י 'חוח' ו'מתג'. חוח הוא טבעת ששמים בלחי בהבמה, מתג הוא מין רסן [במתג ורסן עדין לבלום תהילים לב, ט]:

ל וְזֶה לְךָ הָאוֹת אֲכֹל הַשֶּׁנֶה סְפִיחַ [ספיחים, תבואה הגדלה מגרעינים שנפלו בזמן הקציר] וּבְשֶׁנֶה הַשֵּׁנִית שְׁחִיס [ספיחי ספיחים], וּבְשֶׁנֶה הַשְּׁלִישִׁית זָרְעוּ וְקָצְרוּ, וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פְרִים:

לא וַיִּסְפֶּה - פְּלִיטַת בֵּית יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה - שָׂרֵשׁ לְמַטָּה, וְעָשָׂה פְרִי לְמַעְלָה - פליטת יהודה הנשארת, תוסיף שורשים למטה בארץ, ותצמיח פירות למעלה באילן [הכוונה שפליטת יהודה תצליח ותשגשג, והמשיל העניין לאילן חלש, שהחל להכות שורשים ולהצמיח פירות]:

לב כִּי מִירוּשָׁלַם תֵּצֵא שְׂאֵרִית, וּפְלִיטָה [תצא] מֵהָר צִיּוֹן, קִנְיַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת:

לג לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה אֵל מֶלֶךְ אֲשׁוּר, לֹא יָבֹא אֵל הָעִיר הַזֹּאת, וְלֹא יוֹרֶה שָׁם חָץ, וְלֹא יִקְדָּמָנָה מִגֶּן, וְלֹא יִשְׁפֹךְ עָלֶיהָ סִלְלָה:

לד בְּדַרְךָ אֲשֶׁר בָּאתָ בָּהּ יָשׁוּב, וְאֵל הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא - נֶאֱמַר יְהוָה:

לה וּגְנוֹתַי [ואני יגן] עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ, לְמַעַנִי, וּלְמַעַן דָּוֵד עַבְדִּי:

פסוקים לו-סוף הפרק, על כך שמלאך ה' יצא, והכה מכה קשה ומוחצת, ע"י רעש אדיר, ואש ואבני ברד, ועוד [כמתואר בפרקים ל-לא], והשחית את הצבא האשורי האדיר, שהיה אז הצבא החזק בעולם, וסנחריב שב בבושת פנים לאשור, ובעת שהשתחוה לע"ז שלו, הרגוהו בניו.

לו וַיֵּצֵא מֶלֶךְ יְהוָה, וַיַּכֶּה בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר, מֵאָה וּשְׁמָנִים וְחַמְשָׁה אֲלָף, וַיִּשְׁכַּחמוּ בַבְּקָר [הנותרים], וְהָיָה כָּל־סֶלֶם פְּגָרִים מֵתִים:

זו ויסע וילך [נסע והלך מירושלים] וישב סנחריב מלך אשור, וישב בנינוה, סנחריב מלך אשור חזר מא"י לנינוה - בירת אשור:

לח ויהי הוא משפתחוה בית נסרף אלהיו, ואדרמלך ושראצר בניו הנהו בחרב, והמה נמלטו ארץ אררט [צפונה לאשור], וימלך אסר חזן בנו תחתיו:

פרק לח

פרק ל"ו על חולי חזקיהו, ועל השירה שהוא שר לה'.

א בַּיָּמִים הָהֵם [לפני מפלת סנחריב] חָלָה חֲזַקְיָהוּ לְמוֹת - חלה חזקיהו חולי המביא לידי מוות - וַיָּבֹאוּ אֵלָיו יֹשְׁעִיהוּ בֶן אֲמוֹץ הַנְּבִיא, וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה צוּ לְבִיתְךָ [צווה צוואתך לאנשי ביתך], כִּי מֵת אַתָּה, וְלֹא תִחְיֶה:

ב וַיֹּסֵב חֲזַקְיָהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר, וַיִּתְפַּלֵּל אֶל יְהוָה:

ג וַיֹּאמֶר - אָנֹכָה יְהוָה זָכַר נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאֲמַת וּבְלֵב שָׁלֵם, וְהֵטוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשִׂיתִי, וַיִּבֶן חֲזַקְיָהוּ בְּכִי גְדוֹל:

ד וַיְהִי דָבָר יְהוָה, אֶל יֹשְׁעִיהוּ לֵאמֹר:

ה הֲלוֹךְ וְאֲמַרְתָּ אֶל חֲזַקְיָהוּ, כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָוִד אָבִיךָ, שְׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ, רְאִיתִי אֶת דְּמַעְתְּךָ, הִנְנִי יוֹסֵף עַל יְמֶיךָ, חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה:

ו וּמִכַּף מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֲצִילְךָ, וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת [גם אציל], וְגִנּוּתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת - אֲגַן עַל הָעִיר מִפְּנֵי סִנְחַרִּיב:

ז וְזֶה לְךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהוָה, אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דָּבַר:

ח הִנְנִי מְשִׁיב אֶת צֶל הַמַּעְלוֹת אֲשֶׁר יֵרְדָה בַּמַּעְלוֹת אַחַז בְּשֹׁמֵשׁ אַחֲרֵינִי עֹשֶׂר מַעְלוֹת, וְתִשָּׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֹשֶׂר מַעְלוֹת בַּמַּעְלוֹת אֲשֶׁר יֵרְדָה [השמש חזרה 10 מעלות (יחידות זמן) בשעון המעלות שבנה אחז. כל מעלה, זה פרק זמן בו הצל יורדת מדרגה כלשהיא בשעון, ולאחר שביום ההוא מאז הבוקר חלפו מספר שעות כלשהם, והצל הספיק לרדת 10 מעלות [או יותר], ה' החזיר אותה 10 מעלות לאחור]:

פסוקים ט-סוף הפרק, הודאת חזקיהו על קומו מחליו.

ט מִכְּתָב לְחֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, בַּחֲלוֹתוֹ וַיְחִי מִחֲלוֹ:

י אֲנִי אֲמַרְתִּי [תחילה כך חשבתי] בְּדָמֵי יָמִי - בכריתת ימי - אֲלֵכָה - בְּשַׁעְרֵי שָׂאוֹל [שערי בור הקבר] פִּקְדָתֵי יְתָר שְׁנוֹתָי - נחסרו ממני שארית שנותי [כי לא אחיה יותר]:

יא **אִמְרָתִי לֹא אֶרְאֶה יְהוָה, יְהוָה בְּאֶרֶץ הַחַיִּים -** לא אראה את מעשה ה' בארץ החיים [כי אני ירד לשאול] - **לֹא אֶבִּיט אֶדָם עוֹד עִם יוֹשְׁבֵי חָדָל -** לא אראה יותר אנשים בעולם [חדל, הכוונה חלד, כינוי לעולם]:

יב **דְּוָרֵי נֶסֶע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֶהֱלֶה רְעִי -** אנשי דורי, נסעו ממנו [עזבוני] כמו אהל רועה - הנבנה באופן עראי ופשוט [בני דורי לא נאמנים לי באופן קבוע, תחילה עבדוני אח"כ עזבוני] - **קִפְדָּתִי כְּאֶרְגַּח חַיִּי מִדְּלָה יִבְצָעֵנִי -** כרתתי את חיי כמו אריג הנחתך, מהחולי הכורת אותי - ועושה אותי דל וחלש [קפדתי - חתכתני, דלה - חולי, יבצעני - יכרות אותי, כמו לבצוע לחם] - **מִיּוֹם עַד לַיְלָה תִּשְׁלִימֵנִי -** כל יום סבור הייתי שעד הלילה שלמו ימי [נגמרו ימי]:

יג **שְׁוִיתִי עַד בִּקְרֵי כְּאֶרִי -** שמתתי את עצמי כמו אריה - כלומר, התחזקתי מאד לסבול את היסוריים כל הלילה עד הבוקר - **כִּן יִשְׁבֵּר כָּל עֲצָמוֹתַי -** כמה שהתזקתי כך החולי שובר את עצמותי [מחליש את כוחי], והיה נראה לי ש- **מִיּוֹם עַד לַיְלָה תִּשְׁלִימֵנִי** [עד הלילה כבר ישלמו ימי]:

יד **כְּסוּס עָגוּר כִּן אֶצְפָּץ - אֶהְגֶּה כִּיּוֹנָה -** אשמיע קול ציפצוף, כמו סיס¹²³ ועגור, או יונה - כאשר תופסים אותם בגרונום, מצפצים מחוסר אונים [כך משווע אני לה' ביללה שקטה, בחולשה ובחוסר אונים, בשעה שאני מרגיש בין חיים למוות] - **דָּלוּ עֵינָי לְמָרוֹם -** העיניים שלי נישאים למרום [מביטים ומצפים לה'] ואומר אני- **אֲדַנִּי עֲשָׂקָה לִי** [עשוק ממני את המוות, כלומר תגזול ממני את המוות] **עֲרַבְנִי -** הרווח לי שיהיה לי ערבות [כמו קולך ערב]:

טו **מָה אֲדַבֵּר - וְאָמַר לִי - וְהוּא עֹשֶׂה, אֲדַדְּדָה כָּל שְׁנוֹתַי** [שינה, תרדמה] **עַל מַר נַפְשִׁי,** ביאור, מה אוכל לדבר ולשבח אותו [מה אשיב לה', כלומר כמה הרבה], ולומר שהוא קיים לי את הבטחתו הטובה. אניד ראש בשבח כל שנותי על מרירות נפשי שה' הציל אותי ממנה:

טז **אֲדַנִּי עָלִיָּהֶם יְחִיו -** ה' אמר על שנותי שיחיו [על 15 שנה נוספים שאחיה בהם] - **וּלְכָל בְּהֵן חַיִּי רוּחִי -** ולכל 15 שנותי שבהן אזכה שתחיה רוחי - **וְתַחֲלִימֵנִי** [מהחולל] **וְהַחֲיֵנִי:**

יז **הִנֵּה לְשָׁלוֹם מֵר לִי מֵר -** באמצע שנותי שהיית בשלום הגיע אלי מר מר [החולל] - **וְאֵתָה חֲשָׁקָת נַפְשִׁי מִשְׁחַת בְּלִי -** חשקת ואהבת את נפשי להציל

¹²³ סיס הוא עוף נודד [מהיר ביותר], משמיע קולות חלשים, בקיץ הוא מצוי בכותל המערבי [חוגגים שם את הגעתו בהשתתפות אישי ציבור, ואם פריט נפצע, מטפלים בו במסירות רבה].

אותה משחת הבלה [מקום בו האדם בלה ונפסד] - **כִּי הַשְּׁלֶכֶת אַחֲרַי גֹּדֵד כָּל חֲטָאִי:**

יח **כִּי לֹא שָׂאוֹל תִּוְדָד מִוֶּת יְהִלְלֵךְ** - כי בשאול [בבור הקבר] ובמוות, לא ניתן להודות לך - **לֹא יִשְׁבְּרוּ יוֹרְדֵי בּוֹר אֶל אֲמַתְךָ** - המתים לא יקוו לנבואת האמת [ואני חי, ומקווה לה']:

יט **חֵי חֵי הוּא יוֹדֵד כְּמוֹנֵי הַיּוֹם, אֲב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל אֲמַתְךָ** - אב לבנים יכול להודיע לבניו את אמיתותך [את הבטחת נבואתך]:

כ **יְהוָה [אמר] לְהוֹשִׁיעֵנִי, וּנְגִנֹתַי נִנְגֵן כָּל יְמֵי חַיֵּינוּ עַל בֵּית יְהוָה:**
פסוקים כא-כב על דבר ישעיהו למרוח דבלת תאנים על המכה, ועל האות שחזקיהו ביקש.

כא **וַיֹּאמֶר יִשְׁעִיָּהוּ, יִשְׂאוּ דְבַלַת תְּאֲנִים, וַיִּמְרְחוּ עַל הַשְּׁחִין וַיְחִי:**

כב **וַיֹּאמֶר חֲזַקִּיָּהוּ, מַה אוֹת, כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה** - חזקיהו שאל את ישעיהו, מהו האות, שביום השלישי אהיה בריא ואעלה בית ה' [כאן קיצר הכתוב, ובמלכים מפורש מהו האות, שה' השיב את השמש וכו', (מלכים ב, פרק כ')]:

פרק לט

פרק לט, על כך שמלך בבל שלח לחזקיהו שליחים עם מכתב ברכה ומתנה, כי שמע שחזקיהו חלה והתרפא. וחזקיהו לא התפאר בשם ה' כראוי, אלא גבה ליבו באוצרותיו, והראה להם את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו¹²⁴.

א **בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח מֶרְדֵּךְ בְּלָאֲדוֹן, בֶּן בְּלָאֲדוֹן מֶלֶךְ בָּבֶל - סְפָרִים [מכתבי ברכה] וּמִנְחָה אֶל חֲזַקִּיָּהוּ, וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיַּחֲזֵק [והתרפא]:**

ב **וַיִּשְׁמַח עֲלֵיהֶם חֲזַקִּיָּהוּ, וַיִּרְאֵם אֶת בֵּית נְכֹתָה [אוצר הבשמים] אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב וְאֶת הַבְּשָׂמִים וְאֶת הַשְּׁמֹן הַטּוֹב, וְאֶת כָּל בֵּית כְּלָיו [כלי היוקרה שהיו לו], וְאֶת כָּל אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאַצְרֹתָיו, לֹא הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא הָרְאֵם חֲזַקִּיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל מִמְשָׁלְתּוֹ:**

¹²⁴ אמנם מותר היה לו להתפאר בכבוד ובעושר שה' נותן, אך היה עליו להתפאר בשם ה', וכדבר שנאמר - ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי... וזכרת את ה' כי הוא הנותן לך כוח... כלומר, אמנם ה' נתן לך כוח, ואכן יש לך כוח ועוצמה, אבל חובה לזכור את ה', והשוכח אות ה' בזמן זה, חטאו גדול. [עפ"י רש"י ביחזקאל (כג, יז) נמשל הדבר לזנות, שעמ"י סרים מאחרי ה'].

ג וַיִּבֹא יִשְׁעִיָהוּ הַנְּבִיא אֶל הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָהוּ, וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאֵין יָבֹאוּ אֵלַיְךָ, וַיֹּאמֶר חִזְקִיָהוּ מֵאַרְץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבְּבֶל:

ד וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתְךָ, וַיֹּאמֶר חִזְקִיָהוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ, לֹא הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא הָרְאִיתִים בְּאוֹצְרֹתַי:

ה וַיֹּאמֶר יִשְׁעִיָהוּ אֶל חִזְקִיָהוּ, שְׁמַע דְּבַר יְהוָה צְבָאוֹת:

ו הִנֵּה יָמִים בָּאִים, וְנִשְׂא כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתְךָ וְאֲשֶׁר אֶצְרֹו אֲבִתֶיךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה בְּבֶל, לֹא יִוָּתֵר דְּבַר אֶמֶר יְהוָה:

ז וּמִבְּנִיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמֶּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקְחוּ, וְהָיוּ סְרִיסִים בְּהִיכַל מֶלֶךְ בְּבֶל:

ח וַיֹּאמֶר חִזְקִיָהוּ אֶל יִשְׁעִיָהוּ טוֹב דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ, וַיֹּאמֶר כִּי יְהִי שְׁלוֹם וְאַמֶּת בְּיָמַי [כי אמר ומבנדך אשר יצאו ממך וכו', הבין שבימיו יהיה שלום]:

פרק מ

הנבואות מכאן ועד לסוף הספר, הן בעיקר נבואות נחמה ועידוד לבני יהודה וירושלים. בנבואות אלו בלול בהן מעט תוכחה, בעשרת הפרקים האחרונים, ישנן תוכחות קשות לעמ"י, וגם נחמות.

הנבואות מכאן ועל לסוף הספר, לרוב הן נבואות ליהודה כלומר לבני יהודה ובנימין והנלוים עליהם. ולרוב, גם כאשר מוזכר 'ישראל' או 'יעקב' הכוונה לעמ"י שבמלכות יהודה. שהרי בנבואה זו מוזכרים הביטויים יהודה, ערי יהודה, ירושלים וציון [שפעמים רבות הן כינוי לכל ממלכת יהודה], ואילו עשרת השבטים [כגון אפרים, שומרון] אינם מוזכרים כלל.

נבואות הללו, שונות מהנבואות עד כה, שכן רוב הנבואות המוזכרות לעיל, ישעיהו מדבר אל בני דורו, ואילו מכאן ואילך, מנבא על ימי בית שני, על הגלות, ולעתיד לבא. אי לכך, לא נפרט את הקורות בימי הנביא, ולא נוכל לדעת אימתי נאמרה הנבואה [בימי עוזיהו או בימי אחז וכדו'], כפי שביארנו בנבואות עד כה.

מכאן ועד לסוף הספר ישנם 27 פרקים, ונפרט שוב את עיקרי הנבואות.

פרקים מ-מח: עיקרן נבואות עדוד לצאת מהגלות, נחמה על תקופת היציאת מהגלות והדרך לא"י, ייחוד ה', ותיעוב עבודת הגילולים.

פרקים מט-נד: עיקרן נחמות לציון, אחרי שעמ"י ישוב לא"י.

פרקים נה-נט: עיקרן תוכחות ומוסר.

פרקים ס-סב: נחמות על פארה והדרה של ציון.

פרקים סג-סד: פרענות לאדום, ותפילה על אורך הגלות וההסתר פנים.

פרקים סה-סו: תוכחה לרשעים, ונחמות גדולות לעתיד לבא.

הקדמה לפרקים מ-מח

נבואות אלו מדברות לימי כורש מלך פרס, שמלך כ-50 שנה לאחר חורבן הבית הראשון, והוא כבש את בבל, ונתן לבני יהודה לשוב לארצם¹²⁵, והנביא מנחם את העם בגלות, וקורא להם לחזור לא"י.

כאמור, פרקים מ-מח, הן נבואות עידוד לצאת מהגלות, נחמה על הקיבוץ גלויות, ייחוד ה', ותיעוב עבודת הגילולים. הרה"ג ר' רפאל ספייער שליט"א מבאר, שפרקים אלו [מ-מח], הן בעיקר נבואות על 'ההכנה לגאולה' וה'דרך' לא"י, וזוהי נבואה עידוד לבני יהודה היושבים בבבל, שישובו לא"י. אמנם קשה לציין במדויק עד היכן מנבא על ההכנות, ומהיכן מנבא על השפע שיהיה בציון לאחר הגאולה השלימה, אך עד פרק מ"ט מוזכר העניין של הגואל ממזרח, כורש ובבל, ותיעוב ע"ז, ומפרק מ"ט והלאה חדל מהלזכיר עניינים אלו ומתמקד יותר בציון עצמה [ואולי בפרקים מט-נ הנביא עובר מהשלב הראשון לשלב השני].

עוד העיר הר"ר ספייער, שנבואות הללו, הן לא רק נחמה, אלא גם תוכחה, ועניינם שה' אומר לישראל - מדוע אינכם מאמינים בי? מדוע נשארים אתם בגלות, ואינכם שומעים לי לעלות לא"י? תראו שאמרתני מראש שכורש ישלוט בעולם ואכן כך קרה, וכעת אני מבטיח לכם

¹²⁵ כך מפורש בתחילת עזרא - ובשנת אחת לכוֹרֶשׁ מְלֹךְ פָּרַס... וַיַּעֲבֹר קוֹל בְּכָל מְלֻכוֹתָו וְגַם בְּמִקְתָּב לְאֵמֹר: בַּיּוֹם הַזֶּה אֶמְרָה כֹּרֶשׁ מְלֹךְ פָּרַס כָּל מְמַלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בֵּית בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה... וְכָל הַנְּשָׂאָר מִפְּלַ הַמִּקְדָּמוֹת אֲשֶׁר הוּא גָר שָׁם יִנְשְׂאוּהוּ אֲנָשֵׁי מִקְמוֹ בְּקֶסֶף וּבְזָהָב וּבְרִכּוּשׁ וּבְבִהֶמָה... וַיִּקְוֹמוּ רָאשֵׁי הָעָבֹת לִיהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַכְּהֵנִים וְהַלְוִיִּם... וְכָל סְבִיבֵיתֵיהֶם חִזְקוּ בִידֵיהֶם בְּכָלֵי קֶסֶף בְּזָהָב בְּרִכּוּשׁ וּבְבִהֶמָה וּבִמְגִדָּנוֹת... כְּלוּמֹר, רֵאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת וּמֵעַט מִן הָעָם [42,000 איש] עלו לא"י, ואלו הגרים סביבותיהם נתנו להם כסף וזהב כדרישת כורש. לאחר כורש מלך אחרשורש, ואחריו דריוש השני, שבימיו הסתיימה בניית הבית השני.

טובה גדולה בא"י, אל תתייחסו לע"ז, כי היא אינה מועילה, והיא הבל ואפס (ולמרבה הצער, הם לא שמעו בקול ה', ורובם נשארו בחו"ל, ולא זכו לנחמות כראוי).

לאור זאת, רוב הנבואות בפרקים מ-מח, יש בהם קשר כל שהוא לאחד מעניינים הללו.

- נחמות על גדולתה ותפארתה של ציון.
- ה' אמר מראש שכך יהיה - שכורש ימלוך, ויתן לעמ"י לשוב לארצו, ואכן כך קרה.
- כל הגויים כאין בעיני ה', שהרי הוא מחליט מה יהיה איתם מי יישפל ומי ירום, והם בידו כחומר ביד היוצר.
- הע"ז שהגויים מתגאים בה, ובוטחים בה, אין בה כל כוח לומר עתידות, והיא הבל ותוהו.
- **המסקנה העולה מכל הנ"ל**: מכיוון שה' הבטיח שנוכל להגיע לארץ ישראל בשלום - ללא תקלות בדרך - ללא עיכובים, **יש לעזוב מיידי את ארץ העמים, לברוח משם, ולעלות לא"י**.
- תוכחה: מדוע אינכם מאמינים בה', ואינכם רוצים לעזוב את חו"ל ולשוב לארץ ישראל. אמנם יש לכם עיניים אבל אתם עיוורים מלהתבונן בכך שה' אמר מראש וכך קרה במציאות, [תוכחה זו מחמירה בהמשך הנבואה].

תוכן הנבואה בפרק מ': קריאה למבשרי ציון לנחם את עמ"י, ולנחם את ירושלים, לסלול את הדרך לא"י. בנבואה זו מודגש העניין, שעלינו להבין שה' ברא הכל, ומנהיג את הכל, והוא המכין לנו את הגאולה, כל הגויים וכל המדינות החזקות הם פחות מכלום בעיני ה', וגם הע"ז מעשה ידי אדם - היא הבל ורעות רוח, ולכן עלינו לבטוח בה', ולצפות לישועתו ולעלות לארץ ישראל. בסוף הפרק, הנבואה - למה תאמר יעקב, תוכחה על כך שאינם מאמינים בה' לשוב אל ארצו, כפי שיבואר להלן.

א נַחְמוּ נַחְמוּ עַמִּי - יֹאמֶר אֱלֹהֵיכֶם - אֱלֹהֵיכֶם יִשְׁלַח מְנַחְמִים [מבשרי ציון]
ויאמר להם נחמו נחמו [בנחמה כפולה] את עמי:

ב דָּבְרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַם - דברו דברי נחמה ועידוד על לבה של ירושלים - וְקִרְאוּ אֵלֶיךָ - הודיעו לה (נחמות אלו) - כִּי מְלָאָה צְבָאָה - שהרי כבר הסתיים זמן הגלות¹²⁶ - כִּי נִרְצָה עֲוֹנָה - כי עוונת התרצה [התפייס] - כִּי לִקְחָה מִיַּד יְהוָה - כְּפָלִים בְּכָל חַטָּאתֶיהָ - היא כבר קיבלה עונשים קשים כפליים מהעונש המגיע לה [לשון גוזמא, והדגש על ריצוי העוונות]:

ג קוֹל קוֹרֵא בְּמִדְבָּר - פִּינוּ דָּרְךָ יְהוָה - כביכול יש כרוז במדבר, המכריז ואומר פנו דרך ה' [כי בדרך זו עוברים עמ"י בחזרתם לא"י] - יִשְׁרוּ בְּעֶרְבָה - מִסְלָה לְאַלְהֵינוּ - תיישרו את המסלול בערבה [מדבר מישורי] שיהיה מסילה לה' [דרך ה' בה יעברו עמ"י]:

ד כָּל גֵּיא יִנְשָׂא - כל עמק נמוך יתנשא - וְכָל הַר וְגִבְעָה יִשְׁפְּלוּ - יהפכו למישור - וְהָיָה הָעֶקֶב לְמִישוֹר - דרך עקומה ומעוותת תהיה למישור - וְהִרְכָּסִים לְבִקְעָה - רכסי ההרים יהפכו לבקעה, [רכס הוא קשר, כמו מרוכסי איש, רכסים הם קשרי ההרים]:

ה וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה - יתגלה להושיע את עמ"י - וְרָאוּ כָּל בָּשָׂר יַחְדָּו [את ישועת ה']¹, כִּי פִי יְהוָה דָּבַר, וכך יהיה:

ו קוֹל אָמַר קָרָא - קול ה' אומר למבשר להכריז - וְאָמַר מֶה אֶקְרָא - ושואל המבשר מה להכריז? עונה לו ה' להכריז כך - כָּל הַבָּשָׂר חָצִיר - כל בני האדם הם כמו חציר [עשבי בר - מאכל לבהימות], כלומר כל הגויים אזלה ידם - וְכָל חֲסָדוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה - כל כוח הבשר, כמו פריחת עשבי בר הגדלים בשדה [אין בהם כוח מאומה]:

ז יִבֶּשׂ חָצִיר - נִבֵּל צִיץ - [הגויים הנמשלים לחציר וציץ (פרח) נובלים] כִּי רוּחַ יְהוָה נִשְׁבָּה בּוֹ - רוח ה' נושבת בחציר ובציץ [בגויים] לייבש אותם - אֲכָן חָצִיר הָעֵס - באמת הגויים יהיו כמו חציר:

ח יִבֶּשׂ חָצִיר נִבֵּל צִיץ [הגויים כני"ל], וְדָבַר אֱלֹהֵינוּ [הנחמות לעמו] יִקוּם לְעוֹלָם - אך דבר ה' יתקיים לעולם [ולא ינבול וייבש]:

ט עַל הַר גְּבָה עָלֶי לָךְ מְבֹשְׂרֵת צִיּוֹן - המבשרת את הנחמה לציון - עלי להר גבוה [ומקום מרכזי] לבשר - הָרִימִי בְּכַח קוֹלְךָ מְבֹשְׂרֵת יְרוּשָׁלַם - את המבשרת

¹²⁶ צבא פ' זמן, כמו - הלא צבא לאנוש עלי ארץ, וכימי שכיר ימיו [איוב ז, א], שהכוונה - הרי זמן קצוב לאדם עלי ארץ [הסיפא הוא כפל לשון]. מלאה צבאה, הכוונה תם ונשלם זמנה, כמו כי מלאו ימי (בראשית כט, כא).

לירושלים קראי בקול ובכוח - **הָרִימִי אֶל תִּירְאִי** - הרימי קולך ואל תיראי [כפל עניין הרמת הקול להדגיש את כרוז הגאולה] - **אֲמָרִי לְעָרִי יְהוּדָה - הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם** - המבשרת תבשרי לערי יהודה ובנימין [מים המלח ועד הים התיכון - ומעזה ומבאר שבע ועד בית אל ובית חורון] הנה אלהיכם בא לגאול אתכם [מהשממה] ולהושיב בכם את בני יהודה ובנימין:

י **הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחֶזֶק יְבוּא** - הנה ה' מגיע בחזקה להושיע את עמִי [ולהינקם מאויביו] - **וְזָרְעוּ מְשֻׁלָּה לּוּ** [ובחוזק ידו ימשול בגויים], **הִנֵּה שְׂכָרוֹ אֲתוּ** [לתת שכר טוב לבני יהודה] **וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו** - ומעשה הגאולה [שכר] של ה' - הולך לפניו - לתת שכר טוב ליהודה:

יא **כָּרְעָה עֲדָרוֹ יָרְעָה, בְּזָרְעוֹ יִקְבֹּץ טְלָאִים, וּבְחִיקוֹ יִשָּׂא - עֲלוֹת יִנְהַל** - כמו רועה המקפיד על כל פריט מהכבשים [שהרי כל ראש שווה כסף], ומקבץ בידיו את כל הטלאים [כבשים קטנים], ואת העלות - הבהמות הקטנות - מנהל - מנהיג אותם בזהירות שלא ייפגעו ולא יאבדו, כך יקבץ ה' את בני יהודה כולל החלשים והקטנים וישמור על כולם [בם עיוור ופיסח, הרה ויולדת יחדיו]:

יב **מִי מִדָּד בְּשַׁעֲלוֹ מַיִם** - מי יודע את מידת המים שביקום [כי הוא ברא אותם, כאילו מדד אותם בידו] - **וְשָׁמַיִם בְּזֶרֶת תִּכְנֶן** - ומידת השמים חישב ותיכנן באורך מסויים [זרת מידת אורך, חצי אמה] - **וְכָל בְּשַׁלֵּשׁ עֶפְרַיִם הָאָרֶץ** - ומדד ב'שליש' את עפר הארץ¹²⁷ [ה' ברא את כל עפר הארץ במידה שראה לנכון, וכאילו מדד את העפר] - **וְשָׁקַל בְּפָלֶס הָרִים, וּגְבְעוֹת בְּמַאזְנִים** [כי הוא ברא את ההרים והגבעות במידה שראה לנכון, וכביכול שקל כל הר ב'פלס' שהוא המקל באמצע המאזניים המראה את המשקל המסומן, ואת הגבעות שקל במאזנים]:

יג **מִי תִכְנֶן אֶת רוּחַ יְהוָה** - וכי יש אדם שיכונן את רצון ה'? [הרי הוא קובע הכל] - **וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֵנוּ** - וכי יש איש שיוכל להודיע לה' את עצתו?:

יד **אֵת מִי נֹעֵץ וַיְבִינָהוּ** - וכי יש מישהו שה' נועץ איתו והבין אותו? - **וַיִּלְמְדֵהוּ בְּאֵרֶחַ מִשְׁפָּט** - וכי מישהו לימד אותו באורח נכון מה ראוי לעשות? - **וַיִּלְמְדֵהוּ דַעַת, וְדָרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֵנוּ** - ומי לימד את ה' דעת, ודרך תבונות? הרי כל העולם כאין נגדו, ואיך יוכל מאן דהו ליעץ לו:

¹²⁷ ויכלי בשליש... יכלי הכוונה מודד, כמו וימודו בעומר (שמות טז, יח), ותרגומו וכלו בעומר, וכמו מכילתא. 'שליש' שם מידה.

טו **הן גוֹיִם כְּמֶר מְדָלִי** - הרי כל האומות לפניו הם כמו טיפה הנוזלת מאחורי הדלי - **וּכְשֶׁחַק מֵאֲזִינִים נִחְשְׁבוּ** - כמו חלודה של מאזני נחושת (פירוורים כהים) - **הן אֵיִים כְּדָק יְטוֹל** - הרי כל האיים [כינוי לממלכות מבודדות, רחוקות וחזקות] ה' נוטל אותם כמו אבק דק:

טז **וּלְבָנוֹן אֵין דִּי בָעַר** - כל ארזי הענק והברושים והצמחייה העשירה של הלבנון אין בה די [מספיק] עצים להבעיר על מזבח ה', אם נרצה להקריב לפניו לפי גדולתו - **וְחִיתוֹ אֵין דִּי עוֹלָה** - וכל חיות הלבנון [כל הבהמות שישנם שם] אם בהם די כדי להקריב עולות לפניו:

יז **כָּל הַגּוֹיִם כְּאֵין נִגְדוּ - מֵאֶפֶס וְתֵהוּ נִחְשְׁבוּ לוֹ** - פחות מאפס, ופחות מתהו נחשבו לו [מ'מאפס' הכוונה יותר מאפס, כלומר יותר פחות מאפס, כמו - מקולות מים רבים (תהילים צג,ד), שהכוונה יותר מקולות מים רבים]:

יח **וְאֶל מִי תִדְמִיֹן אֵל - וַיֵּמָה דְמוֹת תַּעֲרֹכוּ לוֹ**, איזה דמות [פסל] תכינו שהוא יישווה לה', ותהיה לו אפשרות להושיע, להטיב ולהריע:

יט **הַפֶּסֶל יִסַּד חָרָשׁ** - הפסל אותו התיך האומן [חרש יוצר הברזל] - **וְצוֹרֵף בְּזָהָב יִרְקָעֵנוּ** - והצורף, בזהב רידד אותו [הכה בזהב עד שעשהו דק לצפות את הפסל] - **וְרִתְקוֹת כְּסָף צוֹרֵף** - הפסל גם מעוטר בשרשרות כסף מהצורף שהכין אותם. כלומר, מגוּחַךְ לומר שתהיה תועלת בפסל שהאומנים הללו מייצרים במו ידיהם:

כ **הַמִּסְכָּן תְּרוֹמָה** [המלומד, תורם - בורר עץ לפסל] **עֵץ לֹא יִרְקַב יְבָחָר, חָרָשׁ חָכֵם יִבְקֹשׁ לוֹ לְהַכִּין פֶּסֶל לֹא יִמוּט**, מי שמבין בעץ, בוחר לו עץ שאינו מרקוב מהר [כגון ארז או אלון], ומחפש אומן - נגר מקצועי שיכין פסל שיעמוד היטב ולא יתמוטט [ברור הדבר שהדבר לא יועיל לו במאומה לקוות לישועה מהפסל]:

כא **הָלוֹא תִדְעוּ, הָלוֹא תִשְׁמְעוּ, הָלוֹא הִגַּד מְרֹאֵשׁ לְכֶם הָלוֹא הִבְיִנוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ**, ביאור, הרי עליכם לדעת ולהבין הדבר, והרי בעבר כבר הוגד לכם, והבינותם מי יסד את העולם (ורק אותו ראוי לעבוד, ולא לטעות אחרי הע"ז):

כב **הַיִּשֵּׁב עַל חוּג הָאָרֶץ** - היושב בשמים המקיפים את הארץ - **וְיִשְׁבִּיהָ כְּחַגְבִּים** - יושבי הארץ לפניו כמו חגבים - **הַנוֹטָה כְּדָק שְׁמִים** - הנוטה שמים כמו יריעה - **וַיִּמְתַּחֵם כְּאֵהֶל לְשִׁבְתָּ**, וא"כ עליכם להאמין רק בו:

כג **הַנּוֹתֵן רוּזָיִים** [שליטים] **לְאֵין** - שְׁפִטִי אֶרֶץ כְּתֵהוּ עֲשֵׂה [השמיד אותם]:

כד **אֵף בַּל נָטְעוּ, אֵף בַּל זָרְעוּ, אֵף בַּל שָׂרַשׁ בְּאֶרֶץ גְּזָעִים** - לאחר שה' השמיד את הרוזנים, הם הפכו לכלום - כמו אילן שהושמד כליל, וכביכול גם לא נטעו אותו,

לא זרעו אותו, והגזע שלו לא נשרש באדמה - **וְגַם נִשְׁף בָּהֶם וַיִּבְשׂוּ** [ה' נשף ברוח אפו ברוזנים, וייבשו כליל] **וּסְעָרָה פִּקֵּשׁ תִּשְׁאֵם** - והפכו כמו עשבים יבשים מול רוח סוערת המעיפה אותם הלאה - כמו קש המתעופף בגרנות הקיץ [בזמן שזורים אותם]:

כה **וְאֵל מִי תִדְמִינִי וְאִשָּׁה - יֹאמֶר קְדוֹשׁ**, ה' הקדוש יאמר - למי תדמו אותי שאהיה שווה לו:

כו **שָׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי בָרָא אֱלֹהִי** [מי ברא את מערכות הכוכבים] **הַמּוֹצִיא בְּמִסְפָּר צְבָאִים** - מוציא [מביא אותם שיאירו לעולם] את כל הכוכבים במספרם המדויק - **לְכֻלָּם בְּשֵׁם יְקָרָא** - ולכל כוכב ה' מכנה בשם מסויים - **מֵרֵב אוֹנִים וְאִמִּיץ כַּח** [אוֹנִים פ' כוח, וכפל ושילש הענין להדגיש עניין החוזק, מרוב כוח וחוזק הכוח] **אִישׁ לֹא נֶעְדָּר** - כוכב אחד לא נחסר מקריאת השם ומהספירה¹²⁸ [כי את כולם סופר ה', וקורא בשם]:

ביאור הנבואה בפסוקים כז-לא: ה' אומר לישראל, למה תאמר שה' לא משגיח בי, ולא יודע בצרתי. אני יודע בצרתיך, וכעת אני גואל אותך, ואומר לך לעלות לארצי, ואל תדאג מעייפות הדרך והמכשולות, הרי ידעת שאני הוא ה' בורא את העולם, ולמרות שגם בחורים אשר כוחם במתנם יתעיפו וייגעו, אבל אתם קוֹיֵי ה', יחליפו כוח [יתחדשו בכס כוחות חדשים], ולאור זאת, אין לכם כל סיבה לחשוש ולדאוג, תסמכו עלי, ותעלו לאִיִי (הר"ר ספייער).

כז **לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב, וַתְּדַבֵּר יִשְׂרָאֵל - נִסְתֶּרָה דַרְכֵי מִיְהוָה וּמַאֲלֵהִי מִשְׁפָּטֵי יַעֲבֹר**, ביאור, למה תאמר - נסתרה דרכי מה' שאינו משגיח ואינו רואה את צרות הגלות, ומשפטי, ונקמתי מהגויים, יעבור ממנו, שאינו יעשה משפט ונקמה בגויים:

כח **הֲלוֹא יָדַעְתָּ, אִם (הָאֵם) לֹא שָׁמַעְתָּ** [וכי לא שמעת, ש-] **אֱלֹהֵי עוֹלָם יְהוָה בּוֹרָא קְצוֹת הָאָרֶץ** [בורא כל פינות העולם, כלומר ברא את כל העולם], **לֹא יֵיעַף וְלֹא יִיָּגַע** [אין עייפות ויגיעה לפניו], **אֵין חֶקֶר לַתְּבוֹנָתוֹ** - לא ניתן לחקור את בינתו:

¹²⁸ בעבר, היה בלילות חושך מוחלט, והיו מזהים כוכבים רבים, והיה הדבר סמל לריבוי כמו חול הים, כמוֹיִכ היו מתפעלים מאד ממהלכם וממאורותיהם. בימינו רואים רק מעט כוכבים [אך ידוע על טריליונים רבים, ויותר מכך].

כט **נִתַּן לַיַּעֲקֹב כֹּחַ - נֹתֵן לַעֲיִיף כֹּחַ - וְלֵאֲיִן אֲזַנִּים** [ואלו שאין להם כוחות] **עֲצָמָה יִרְבָּה** [מרבבה להם עוצמה - כוח, כפל הדבר במ"ש]:

ל **וַיַּעֲפוּ נְעָרִים וַיִּגְעוּ, וּבַחֹרִים כָּשׁוּל יִכְּשְׁלוּ - נַעֲרִים וּבַחֹרִים** [כפל הדבר] שְׂכֹחִים בַּמֶּתָנִס, גַּם הֵם יִיגְעוּ [יתעייפו] ויִכְשְׁלוּ:

לא **וְקוֹי יְהוָה יִחְלִיפוּ כֹחַ - יִחְלִיפוּ וַיִּחְדְּשׁוּ אֶת כֹּחִם** [קווי הכוונה קוי, אלו המקווים לה'] - **יַעֲלוּ אֲבָר כְּנִשְׂרִים - יַעֲלוּ אֶת כְּנַפְיָהֶם לְטוֹס** [לארץ ישראל] כְּמוֹ נַשְׂרִים הַמִּמְהָרִים לְשַׁעוֹט אֶל מַחוּז חֲפָצִם - **יְרוּצוּ וְלֹא יִיגְעוּ, יִלְכוּ וְלֹא יַיַּעֲפוּ:**

פרק מא

ביאור הנבואה בפסוקים א-ד: ה' אומר לגויים - הקשיבו אלי, מי העיר את הגואל ממזרח [פרס ומדי], שהוא ישלוט על בבל, הרי אני אמרתי על כך מראש (ואתם עמ"י, תראו שהגויים הם הבל, ואני גואל אתכם), וכפי שהוסבר באריכות לעיל, בהקדמה לפרק מ'.

א **הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אֵיִים - שִׁתְּקוּ וְהִקְשִׁיבוּ אֵלַי אֵיִים** [ממלכות מבודדות] - **וְלֹאֲמַיִם יִחְלִיפוּ כֹחַ - עַמִּים יִחְדְּשׁוּ כֹחוֹת לְהַתְּכוּחַ אֵיִתִי - יִגְשׁוּ אֲזַ יַדְּבָרוּ - יִגְשׁוּ אֵלַי וַיִּדְּבְרוּ אֶת טַעֲנוֹתֵיהֶם - יִחְדְּוּ לְמִשְׁפָּט נִקְרָבָה - לְבַדּוֹק עִם מִי הַדִּין:**

ב **מִי הָעִיר מִמְּזָרְחַ - מִי הָעִיר אֶת הַגּוֹאֵל מִמְּזָרְחַ - צָדֵק יִקְרָאֵהוּ לְרִגְלוֹ - הַצַּדִּיק שֶׁהִ' עָשָׂה אֵיִתּוֹ קָרָה אֹתוֹ [מִצָּא אֹתוֹ] בְּכָל מְקוֹם שֶׁדָּרָכָה רִגְלוֹ - יִתֵּן לְכַנְיֵי גוֹיִם - וּמַלְכִים יִרְדְּ - וּבַמַּלְכִים יִשְׁלוֹט - יִתֵּן כְּעֶפֶר חֲרָבוֹ** [חרבו הרגה רבים כעפר הארץ] **כְּקֶשֶׁת נִדְּף קִשְׁתּוֹ - יִפְלוּ מִקִּשְׁתּוֹ בְּקִלּוֹת כְּמוֹ קֶשֶׁת נִידָף:**

ג **יִרְדְּפִים יַעֲבוֹר שְׁלוֹם - אֲרַח בְּרִגְלֵי לֹא יָבוֹא, הוּא רִדָף אַחֲרַי מַלְכִים חֲזִיקִים, וְעַבְרָ אֹתָם בְּשִׁלּוֹם, בְּדֶרֶךְ שֶׁרְגְּלוֹ לֹא דָרְכוּ** [שהרי קשה להילחם במקום לא מוכר, והוא הצליח בזה]:

ד **מִי פָעַל וְעָשָׂה - אֶת כָּל הַנִּי"ל - קָרָא הַדְּרוֹת מִרָאשׁ - הִ' שֶׁהוּא קוֹרָא [מִצְוּוֹה שִׁיעֵשָׂה] לְדוֹרוֹת שִׁיבּוֹאוּ - מִרָאשׁ [עוֹד לִפְנֵי שְׁנוֹלַד הַדּוֹר] - אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן - וְאַתָּה [וְעַם - דּוֹרוֹת] אַחֲרָיִים אֲנִי הוּא, וְאֲנִי בִישְׁרֵתִי זֹאת מִרָאשׁ, שֶׁכֵּךְ יִהְיֶה, שִׁפְרֵס וּמִדֵּי יִקְחוּ אֶת הַשִּׁילְטוֹן בְּעוֹלָם:**

פסוקים ה-ז, לועג לגויים, על כך שראו את הצלחת הגואל ממזרח [כורש מלך פרס], ונאספו לטכס עיצה, וכל עצתם היא - להביא נגר וצורף - לחזק את שלד הפסל, שלא יתמוטט.

ה **רְאוּ אֵימִים וַיִּרְאוּ** - את הצלחת הגואל הבא ממזרח - **קְצוֹת הָאָרֶץ יִחְרְדוּ** [מקצה העולם נאספים לטכס עיצה], **קָרְבוּ וַיִּאֲתִיּוּ**:

ו **אִישׁ אֶת רַעְהוּ יַעֲזֹרוּ** - הגויים עוזרים זה את זה בדברי הבל [עשיית פסלים] - **וּלְאֲחֵיו יֵאמֵר חֲזֵק** [מתחזקים זה את זה בעבודת הגילולים]:

ז **וַיִּחְזַק חֲרָשׁ אֶת צִרְף** - החרש [הנגר - אומן העץ] הבונה את שלד הפסל, מחזק ומעודד את הצורף [אומן הזהב] שייצפה את פסלו בזהב - **מִחְלִיק פְּטִישׁ אֶת הוֹלֵם פָּעֵם** - והצורף מתחזק מדברי החרש, ומחליק את הפטיש להכות בו במכות מדוייקות על טסי הזהב המונחים על הסדן [הולם - מִכָּה, פעם - סדן] - **אִמְרוּ לְדָבֵק טוֹב הוּא** - ומשתבח בכך שהדביק היטב הזהב לפסל - **וַיִּחְזַקְהוּ בְּמִסְמָרִים לֹא יִמוּט** - ועוד חיזק את הזהב במסמרים כדי שלא ייתמוטט מעל שלד העץ. כך שהגויים בוטחים בפסל מעשה ידי אדם:

עד כה עסק בהבלי הגויים, ובפסוקים ח-ט, אומר לישראל - הרי אתם עבדי ובני, זרע אברהם, שבחרתי אך ורק בכם מכל העולם, וא"כ אין לכם לעסוק בענייני הבל הגויים, וגילולי הפסלים והע"ז. עליכם לסמוך עלי, ולהבין שאני גואל אתכם, ולא לפחד משום אויב, כי אתם תשמידו את כל האוייבים [אם תשמעו בקולי לשמור את תורת ולעלות יחד לא"י].

ח **וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עֲבָדִי** - הרי אתה הוא ישראל עבדי - **יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ** - אתה יעקב אשר בחרתי רק אותך מכל העולם, ועוד אתה הוא - **זֶרַע אֲבִרְהָם אֱהָבִי**:

ט **אֲשֶׁר הִחְזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ** - אתה הוא שהחזקתי [לקחת] בך מכל העולם [מקצה העולם לא בחרתי בשום גוי רק בך] - **וּמֵאֲצִילִיךָ קָרָאתִיךָ** - וקראתי לך שם חשוב יותר מכל החשובים בעולם - **וְאָמַר לְךָ עֲבָדִי אַתָּה** - **בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מֵאֲסִתִּיךָ**:

י **אֵל תִּירָא כִּי עֲמַדְךָ אָנִי** - להצילך - **אֵל תִּשְׁתַּעַ** [אל תפחד] **כִּי אָנִי אֱלֹהֶיךָ** - **אֲמַצְתִּיךָ** [חזיקתי אותך] **אֶף עֲזָרְתִּיךָ**, **אֶף תִּמְכַּתִּיךָ בְּיָמִין צְדָקִי** - תמכתי בך בימיני העושה צדקה:

יא **הֵן יִבְשׁוּ וַיִּכְלְמוּ כָּל הַנְּחָרִים בָּךְ** - הגויים השונאים אתכם, וכועסים עליכם יבשו ויכלמו [נחרים, ל' חרון אף] - **יִהְיוּ כָּאִין וַיֵּאבְדוּ - אֲנָשֵׁי רִיבְךָ**:

יב **תִּבְקָשׁם וְלֹא תִמְצָאם אֲנָשֵׁי מִצְרַתְךָ** [האנשים הניצים איתך - אנשי ריבך], **יִהְיוּ כָּאִין וּכְאִפֹּס אֲנָשֵׁי מִלְחַמַּתְךָ**:

יג **כִּי אָנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחְזִיק יְמִינֶךָ -** מחזיק אותך ביד ימינך שלא תיפול, ואני הוא - **הָאֵמַר לְךָ אֵל תִּירָא אָנִי עֲזָרְתִּיךָ:**

יד **אֵל תִּירָאִי תוֹלַעַת יַעֲקֹב** [החלושה בגלות כמו תולעת] - **מִתִּי יִשְׂרָאֵל** [אנשי ישראל], **אָנִי עֲזָרְתִּיךָ נְאֻם יְהוָה,** [ואני הוא -] **וְגֹאֲלֶךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:**

טו **הִנֵּה שְׁמִתִּיךָ, לְמוֹרֵג חֲרוֹץ חֲדָשׁ** [כלי דישה חדש, עם חריצי ברזל] **בַּעַל פִּיפִיּוֹת** [עם שיניים רבים לדוש] **תְּדוֹשׁ הַרִים וְתִדְקַ** [תדוש ותטחן אותם דק דק] - **וְגִבְעוֹת פֶּמֶץ תִּשָּׂים** - גבעות יהיו לפניך כמו מוץ [שערות השיבולת], כלומר, תשמיד ממלכות גדולות וחזקות:

טז **תִּזְרַם** [את המוץ - הגבעות] **וְרוּחַ תִּשָּׂאם - וְסִעְרָה תִּפְיַץ אוֹתָם - וְאַתָּה תִּגִּיל בִּיהוָה** [בישועת ה'], **בְּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלֵּל -** תשתבח בכך שקדוש ישראל עוזר לך:

כאן שוב קורא להם לעלות לא"י, ואם בדרך יחסר להם מים, אני ידאג לכם כמו ביציאת מצרים, שיהיה לכם מים במדבר. הנושא הוא אל תדאגו מפגעי הדרך, תעלו לא"י!

יז **הָעֵנִיִּים וְהָאֲבִיּוֹנִים** [בנ"י בדרך לא"י] **מִבְּקִשִׁים מִים וְאִין, לְשׁוֹנִם בְּצִמָּא נִשְׁתָּה -** יבשה [כמו - ונשתו מים מהים, לעיל יט,ה] - **אָנִי יְהוָה אֲעֲנֶם, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֲעֲזֹבם:**

יח **אֶפְתַּח עַל שְׁפִיִּים נְהָרוֹת** [אפתח במקומות גבוהים נהרות], **וּבַתּוֹךְ בְּקַעוֹת** [אפתח] **מַעֲיִנוֹת, אֲשֵׁים מַדְבַּר לְאִגַּם מִים, וְאַרְץ צִיָּה** [שממה] **לְמוֹצְאֵי מִים:**

יט **אֲתֹן בַּמִּדְבָּר אֲרִזִּי שֶׁטָּה, וְהַדַּס, וְעֵץ שָׁמֹן, אֲשֵׁים בְּעֶרְבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהַר וּתְאֲשׂוּר -** יחַדוּ [העצים המוזכרים הם עצים חשובים יחסית לאילני סרק]:

כ **לְמַעַן יֵרְאוּ וַיִּדְעוּ, וַיִּשְׂמְחוּ** [על לבם] **וַיִּשְׂכִּילוּ יַחְדָּו, כִּי יַד יְהוָה עֲשֵׂתָה זֹאת** [את הגאולה], **וְקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָה** [ברא את הגאולה לעמ"י]:

פסוקים כא-כד. הנביא קורא לגויים עובדי הע"ז - תגישו את הטענות שלכם, ונראה אם יש בע"ז שלכם יודע עתידות כלשהוא, או מישהו שיוכל להעיד שהע"ז ידע מראש על מאורע. אך האמת היא שהע"ז היא הבל, ורק אדם מתועב בוחר בה. אבל אני ה', הערתי את הגואל מצפון [כורש], אמרתי שכך יהיה ואכן כך קרה.

כא **קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמֶר יְהוָה** - עובדי הע"ז - קרבו [הגישו] את הריב והטענות שיש לכם - **הַגִּישׁוּ עֲצַמּוֹתֵיכֶם** - הגישו את כוחכם [טענות חזקות שיש לכם] - **יֹאמֶר מֶלֶךְ יַעֲקֹב**:

כב **יִגִּישׁוּ וַיִּגִּדּוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר תִּקְרִינָה** [תודיעו לנו עתידות] - **הָרֵאשֵׁנוֹת מֶה הִנֵּה** [מה היו] **הַגִּידוּ וְנִשְׁמָה לְפָנֵינוּ וְנִדְעָה אַחֲרֵיתָן** - וכי היה בע"ז אלוה שידע מראש על הראשונות, כלומר, בדברים שכבר נעשו בעולם בעבר, האם היה אלוה שידע זאת מראש, תביאו ראיות כאלו ונשים לב אם אכן קרא בסוף הדבר מה שהע"ז אמר מראש [ונדעה אחריתו, הכוונה ונידע שבסוף המעשה (הנעשה בעבר), אכן אירע מה שהע"ז ניבא מראש] - **אוּ הַבָּאוֹת הַשְּׂמִיעֵנוּ** - או תנבאו לנו מה יהיה בעולם:

כג **הַגִּידוּ הָאֲתִיּוֹת לְאַחֹר** - תגידו מה יגיע עלינו באחרית הימים - כלומר אחרי תקופה זו [האחרית, הכוונה הבאות, כמו אתא בוקר. 'לאחור' הכוונה לאחרית הזמן העכשווי, כלומר, דברים שעדיין לא נהיו] - **וְנִדְעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם, אֵף תִּיטִיבוּ וְתִרְעוּ** - אם תגידו האותיות לאחור אז נידע שאתם אלהים, ומסוגלים להטיב או להרע, ואז- **וְנִשְׁתַּעֲהוּ** [נדבר], **וְנִרְאָה יַחְדָּו** - נספר כולנו ונראה את קיום נבואותיכם:

כד **הֵן אַתֶּם מֵאִין** - אכן אתם עשויים מכלום, מהבל - **וּפְעַלְכֶם מֵאִפֶּע** - מעשיכם מהבל - **תּוֹעֵבָה יִבְחַר בְּכֶם** - רק איש מתועב יבחר בכם:

עד כה דיבר בגנות הע"ז, מכאן, מבאר את עניין הגאולה שה' אמר שהיא תהיה והדבר קרה [לא כע"ז שאין בה תועלת].

כה **הַעִירוּתִי מִצְפוֹן וַיֵּאת** - עוררתי את הגואל מצפון והגיע - **מִמְזֶרַח שְׁמֶשׁ יִקְרָא בְּשָׁמִי** - עוררתי את הגואל ממזרח¹²⁹ ויבא בשמי - **וַיֵּבֵא סַגְנִים כְּמוֹ חֹמֶר** - ויבא הגואל על סגנים [מושלים] כמו שרומסים את החומר - **וּכְמוֹ יוֹצֵר יוֹצֵר יִרְמָס טִיט** - כמו יוצר הרומס את הטיט ברגלו, כך הוא ירמוס את אויביו:

כו **מִי הִגִּיד מֵרֵאשׁ וְנִדְעָה** - מי הגיד וידע מראש? ונדע שהוא אלהים - **וּמִלְפָּנֵים וְנֹאמֶר צְדִיק** - מי הגיד מלפנים [לפני שהדבר נעשה] ונאמר עליו שצדקו דבריו -

¹²⁹ ארצות בבל ואשור ופרס ומדי, מכונים 'צפון' במקרא, כי הדרך אליהם הייתה מצפון א"י, [דרך הפרת הצפוני], אך בגמ' א"י מכונה 'מערבא' [ובבל היא מזרח לא"י], כפי הכיוון האוירי. בפסוק זה מכנה את פרס ומדי גם צפון וגם מזרח [ואולי, בבל מכונה צפון, ופרס מזרח, כי היא מזרחית לבל, והפסוק מדבר גם על הגאולה המגיעה מפרס, וגואלת את ישראל שבבל].

אָף אֵין מַגִּיד - באמת אין [בעי"ז] מגיד מראש - אָף אֵין מְשָׁמִיעַ - באמת אין מי שהשמיע מראש - אָף אֵין שְׁמַע אֲמַרְיָם - אין איש שומע דברי העי"ז שיוכל להעיד ולומר - העי"ז אמרה מראש והיה כך:

כו רֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הֵנָּם - הראשונים שיבוא לציון, יאמרו הנה הם הדברים שה' אמר והתקיים - וְלִירוּשָׁלַם מִבְּשַׂר אֲתָנוּ:

כח וְאָרָא וְאֵין אִישׁ - וראיתי שאין איש מהעמים שיאמר מראש ויהיה - וּמֵאֲלֹה וְאֵין יוֹעֵץ [מהגויים אין יועץ שידע מראש עתידות, ש-] וְאֲשָׁאֲלֵם [עתידות] וְיִשְׁיבוּ דְבָר:

כט הֵן כְּלָם [העי"ז ועובדיה], אָנוּ [שקר] אָפֶס מַעֲשֵׂיהֶם [אינם עושים מאומה], רוּחַ וְתַהוּ נִסְפִיָּהֶם - הפסל שנסך [יצק וריתך] חרש, הוא רוח ושממה:

פרק מב

פרק מ"ב: זוהי נבואת נחמה על מצב בו משיח מבית דוד ימלוך בכבוד, וישלוט בעולם (ועניינו, שה' אומר לעם יהודה, אם תעלו כולם לארץ, ותשמרו תורת, הרי שלסוף יהיה לכם מלך מבית דוד, שישלוט בעולם, ויגאל אתכם לנצח. אמנם, הם לא עלו לא"י, ולא שמרו תורת ה', וחטאו בעונות רבים, ולא זכו לכך בימים ההם, ונבואה זו תתגשם לעתיד לבא).

א הֵן עֲבָדֵי אֲתָמָד בּוּ [הרי מלך המשיח אתמדך בו], בְּחִירֵי רְצָתָה נְפָשֵׁי [בחירי, וגם האדם שנפשי (רצוני) רוצה בו, כפל עניין הבחירה], נְתַתִּי רוּחִי עֲלֵיו [תנוח עליו רוח ה'] מְשַׁפֵּט לְגוֹיִם יוֹצִיא [ישפט בין הגויים, או יעשה בהם משפט - נקמה]:

ב לֹא יִצְעַק, וְלֹא יִשָּׂא [לא ישא קולו], וְלֹא יִשְׁמִיעַ בְּחוּץ קוֹלוֹ [לא ישמיע קולות בחוצות]:

ג קִנְהָ רְצוֹץ לֹא יִשְׁבּוֹר - וּפְשֵׁתָה כְּהָה לֹא יִכְבְּנָה - פשתה העומדת להיכבות לא יכבה - כלומר יחוס על העניינים והחלשים - לְאָמַת יוֹצִיא מְשַׁפֵּט - יוציא לאור משפט אמת:

ד לֹא יִכְהָה [פשתה כהה] וְלֹא יִרוּץ [לא ירוצץ קנה שבור] - עַד יִשִּׁים בְּאָרֶץ מְשַׁפֵּט [משפט אמת], וְלְתוֹרָתוֹ אֵיִים יִיחַלוּ - ממלכות יצפו לשמוע את הוראותיו:

ה **כֹּה אָמַר הָאֵל יְהוָה, בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטִיָּהֶם** [ונוטה אותם - פורש אותם], **רַקֵּעַ הָאָרֶץ וְצִאֲצָאֶיהָ** - רדד ופירש את הארץ וברא את הצמחייה שעליה - **נִתֵּן נִשְׁמָה לְעַם עֲלֶיהָ, וְרוּחַ [חַיִּים] לְהַלְכִים בָּהּ:**

ו **אֲנִי יְהוָה קְרֹאתֶיךָ בְּצַדֵּק** [קורא לך באמת, לגאול את עמי] **וְאֶחְזַק בְּיָדְךָ** [ומחזק אני את ידיך], **וְאֶצְרָף** [ואשמרדך מהגויים], **וְאֶתְּנֶךָ לְבְרִית עִם** [לחזק את בריתי עם עמי] **לְאֹר גּוֹיִם** - להאיר את דרכי הגויים [כי תמשול עליהם ותדריך אותם]:

ז **לִפְקֹחַ עֵינַיִם עוֹרוֹת** - להאיר עיני ישראל, שהם כמו עיוורים בגלות מרוב צרות - **לְהוֹצִיא מִמֶּסְכָּר אֲסִיר** - להוציא את ישראל האסורים בגלות - [ולהוציא] - **מִבֵּית פְּלֶא יִשְׁבִּי חֹשֶׁךְ** - [להוציא מכלא הגלות את היושבים בחשכת הצרות]:

ח **אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי** - **וְכִבְדוּי לְאַחַר לֹא אֶתֶן, וְתִהְלֶתִי** [לא אתן] **לְפָסִילִים:**

ט **הָרֵאשֹׁנוֹת הִנֵּה בָאוּ** [דבר ה' שהיה בעבר כבר התקיים] - **וְחִדְשׁוֹת אֲנִי מְגִיד** [דברים חדשים שעדיין לא נעשו, אני מגיד מראש] **בְּטָרִם תִּצְמַחְנָה אֲשַׁמִּיעַ אֶתְכֶם** [כפל הדבר] - כלומר, במצרים הבטחתי גאולה ועשיתי זאת [הראשונות], וגם הגאולה העתידה [חדשות] אני מבטיח שתהיה:

י **שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חֲדָשׁ** [על גאולתו את ישראל], **תִּהְלְתוּ מִקְצֵה הָאָרֶץ** - שירו לה' את תהילתו מקצה העולם ועד קצהו - **יִזְרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאזוּ** - אנשי האוניות, וגם דגי הים שהם מלא הים [כמו עולם ומלואו] - **אֵיִים וְיִשְׁבְּיָהֶם** - כל אלו ישירו לה':

יא **יִשְׂאוּ מִדְּבַר וְעָרְיוּ** [אנשי המדבר, ויושבי הערים שם, ישאו קולם בשיר לה'], **חֲצֵרִים** - **תִּשָּׁב קֶדֶר** - גם בני קדר¹³⁰ יושבי הפרזות ישירו לה' - **יִרְנוּ** - ירננו לה' - **יִשְׁבִּי סֵלַע** [אולי סלע מדברה, לעיל טז, א] - **מִרֵּאשׁ הָרִים יִצְחוּ** - בראשי ההרים יצעקו בקול לשבח את ה':

יב **יִשִּׁמוּ לַיהוָה כְּבוֹד, וְתִהְלְתוּ בְּאֵיִים יִגִּידוּ:**

יג **יְהוָה כְּגִבּוֹר יֵצֵא** [להושיע את עמו] **כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יַעִיר קִנְיָה** [יעורר קנאה וכעס על האויבים] **יָרִיעַ** [תרועת מלחמה] **אֶף יִצְרִיחַ** [גם יצעק], **עַל אִיבּוֹ יתְגַבֵּר:**

¹³⁰ 'קדרי' הוא הבן הראשון של ישמעאל [סוף פרשת חי שרה], אומה זו ישבו במדברות מזרחית לא"י ולעבר והירדן [ואלי גם במדבר הסורי].

יד **הַחֲשִׁיתִי מַעֲוָלִים** - זמן רב שתקתי, מלהעניש את הגויים - **אַחֲרִישׁ אֶתְאַפֵּק** - שתקתי, והתגברתי לא לנקום מיידית בגוים, אבל עכשו - **כִּי־יִלְדָה אֶפְעָה** - אצעק כמו יולדת בזמן שתוקפים אותה צירים קשים - **אֲשֶׁם וְאֶשְׂאֵף יַחַד** - אשים אותם שממה, ואבלע אותם יחד [אֲשֶׁם ל' שממה, אשאף ל' שאיפה ובליעה]:

טו **אַחֲרִיב** [אביא חורבן] **הָרִים וּגְבָעוֹת, וְכָל עֵשְׂבִים אוֹבִישׁ** [כל צמחיית ההרים אייבש] - **וְשָׁמְתִי נְהָרוֹת לְאֵיִים** [נהרות יתייבשו כמו אֵין] **וְאֶגְמִים אוֹבִישׁ** - אייבש אגמי מים, כל אלו אעשה כדי שתהיה לכם דרך נוחה לחזור מהגלות:

טז **וְהוֹלַכְתִּי עֲוֹרִים** - ישראל שהם כעורים, מלהביט בגאולה הנעשית לפניהם - **בְּדֶרֶךְ לֹא יָדְעוּ** [בדרכים שלא הכירו], **בְּנִתְיבוֹת לֹא יָדְעוּ אֲדָרִיכֶם, אֲשֵׁים מִחֲשָׁד לִפְנֵיהֶם לְאוֹר, וּמַעֲקָשִׁים לְמִישׁוֹר, אֶלֶּה הַדְּבָרִים - עֲשִׂיתֶם** [בעבר] **וְלֹא עֲזַבְתִּים** [אלא אעשה עוד נפלאות שכאלו]:

יז **נִסְגּוּ אַחֲזֹר יִבְשׁוּ בְשֵׁת, הַבְּטָחִים בְּפֶסֶל, הָאֹמְרִים לְמַסְכָּה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ:**

יח **הַחֲרָשִׁים שָׁמְעוּ - וְהַעֲוֹרִים הִבִּיטוּ לְרֵאוֹת:**

יט **מִי עוֹר כִּי אִם עֲבָדִי** - מי העיוור? הרי ישראל עבדי הוא העיוור! - **וְחָרֵשׁ כְּמַלְאכֵי אֶשְׁלַח** - ומי החרש? הרי החרש הוא כמו ישראל, ששלחתי [שלחתי לא"י ואינו רוצה] - **מִי עוֹר כְּמַשְׁלֵם** - מי הוא העיוור כמו עמ"י שאני מכין לו טובה שלמה [ואינו רואה זאת] - **וְעוֹר כְּעֶבֶד יְהוָה** - ומי עיוור כמו ישראל שהוא עבד ה', והוא עיוור שאינו רואה את מעשה ה':

כ **רֵאוֹת רְבוֹת וְלֹא תִשְׁמַר - פְּקוּחַ אֲזַנִּים וְלֹא יִשְׁמַע**, פסוק זה מבאר מדוע קורא לישראל עיוור וחרש, כי רואים רבות ממעשה ה', ואינם שמים על לב להתבונן בס, ואזי הם כמו עיוורים, כמו"כ אוזניהם שומעות מעשה ה', ועדיין כאילו לא שמעו:

כא **יְהוָה חֲפָץ לְמַעַן צַדִּיקוֹ** - ה' רוצה להשפיע טוב לעמו כדי לעשות צדקה בעולם - **יִגְדִיל תּוֹרָה וְיֶאֱדִיר** - יגדיל את טובתו לשומרי תורתו ויאדיר את שמים [ע"פ התרגום]:

כב **וְהוּא** [עמ"י] **עִם בְּזוֹ וְשִׁסּוּי** [שסוי הכוונה שבזזים אותו, וכמו והיו שאסיד למשיסה (ירמיהו ל"ז), וכפל עניין הביזה], **הִפַּח בַּחֲוָרִים כָּלֶם, וּבִבְתֵי כָלְאִים הַחֲבָאוּ, הָיוּ לְבָז וְאֵין מְצִיל,** [היו ל-] **מְשֻׁסָּה - וְאֵין אֹמֵר הֶשֶׁב** - אין אומר להשיב אותם:

כג **מִי בָכֶם יֶאֱזִין זֹאת, יִקְשֹׁב וַיִּשְׁמַע לְאַחֹר, מִי בִכְן מֵאֲזִין לְדַבְרֵי הַנְּבוּאָה** [בפסוק הבא], ומקשיב ושומע את דברי על מה שקרה בעבר:

כד [לאחור, כלומר - בימים עברו - אז -] **מִי נִתַּן לְמַשְׁפָּה [לביזה] יַעֲקֹב, וַיִּשְׂרָאֵל לְבַזְזִים [כפל הדבר] - הֲלוֹא יְהוָה, זֶה חֲטָאנוּ לוֹ, וְלֹא אָבוּ בְדַרְכֵי הַלֹּדֶף, וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ, בִּיאֹר, מִי נִתַּן אֶת עַמִּי בְיַדִּי הָאוֹיִיבִים שִׁשְׁלָלוּ אֶת מְמוֹנָם? הֲרִי ה' עֲשָׂה כֵךְ, וְהוּא זֶה שֶׁחֲטָאנוּ לוֹ:**

כה **וַיִּשְׁפֹּךְ עֲלָיו [ה' שפך על ישראל] חֲמָה אַפּוֹ [חמת אפּוֹ], וְעִזּוֹ מִלְחָמָה [עוז וחוזק המלחמה שפך עליו] - וַתִּלְהַטְהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדַע - עִזּוֹ הַמִּלְחָמָה בַּעֲרָה סָבִיבוּ - וְלֹא הִכִּיר לְמָה נַעֲשֶׂה לוֹ כֵךְ - וַתִּבְעַר בּוֹ - אִף ה' - וְלֹא יָשִׁים עַל לֵב - לֹא הֵבִין [שהרי גם בחורבן הבית, לא תלו את הפורענות ברשעותם, אלא בחוסר עבודת אלילים, וכמפורש בירמיהו מד, יח], כלומר, מי בכם יאזין להבין מדוע הגיעה עליכם הרעה בעבר - הרי ה' עשה זאת כי חטאו לפניו:**

פרק מג

תוכן הנבואה, קריאה לישראל היושבים בבבל, לשוב לא"י, ולא לדאוג ולא לפחד מהגויים, כי ה' ישמור עליהם כל הדרך, אֵל תִּירָא פִּי גֹאֲלִיתִי... פִּי תַעֲבֵר בְּמִים אֲתָךְ אֲנִי... כלומר אני ישמור עליכם מחיל הגויים, ומכל פגעי הדרך, והגויים יישמדו תחתיכם. בנבואה זו חוזר ומדגיש העניין, שרק ה' הוא האלהים, והוא עושה את כל הנעשה בעולם, והוא שלח את פרס ומדי שיכו את בבל, ועשה זאת למען עמ"י, והוא הכה את חיל מצרים וקרע את הים, וכעת ה' מכין גאולה חדשה. וכאמור הנושא העיקרי הוא, לא לחשוש - ולקום לעלות לארץ ישראל, וכפי שהוסבר באריכות לעיל, בהקדמה לפרק מ'.

א **וְעַתָּה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּרֹאֵךְ יַעֲקֹב, וַיִּצְרָךְ יִשְׂרָאֵל, אֵל תִּירָא פִּי גֹאֲלִיתִי, קְרֵאתִי בְּשִׁמְךָ לִי אֲתָה - קְרֵאתִי בְּשֵׁם שִׁיךְ, שֶׁאַתָּה הַעַם שְׁלִי [ישראל עם ה']:**

ב **כִּי תַעֲבֵר בְּמִים אֲתָךְ אֲנִי, וּבְנִהְרוֹת לֹא יִשְׁטַפּוּךָ, כִּי תֵלֵךְ בְּמֹ [בתוך] אֵשׁ לֹא תִכּוֹה, וְלֹהֲבָה לֹא תִבְעַר בְּךָ, כְּלוֹמַר כֹּל חוּזְקָם שֶׁל הַגּוֹיִים לֹא יִשְׁמִדוּ אוֹתְךָ:**

ג **כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ, נִתַּתִּי כִפְרֶךְ מִצְרַיִם - פּוֹשׁ וּסְבֵא תַחַתֶּיךָ [מלכי פרס לא ישללו אותך, אלא הם יבוזו את שללם ממצרים ומכוש וסבא במקום לשלול אותך]:**

ד **מֵאֲשֶׁר יִקְרַתְּ בְעֵינַי** [משום שהיית יקר בעיני] **נִכְבְּדַתְּ** [בעיני] **וְאֲנִי אֶהְבֶּתִּיךָ**,
[לכן] **וְאֵתָּן אֲדָם תַּחֲתֶיךָ** [מצרים כוש וסבא] **וּלְאֲמִים תַּחַת נִפְשֶׁךָ** [מלכי פרס יכו
בגויים אחרים, ולך הם רק יעזרו ולא יזיקו]:

ה **אֵל תִּירָא כִּי אֲתָךְ אָנִי, מִמִּזְרַח אֲבִיא זְרַעְךָ, וּמִמְעַרְב אֶקְבְּצֶךָ:**

ו **אֲמַר לְצַפּוֹן תִּנִּי, וּלְתִימָן אֵל תִּכְלָאִי** [ולדרום אומר - אל תכלאי את בני, אלא -]
הִבִּיאִי בְנֵי מִרְחוֹק, וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ:

ז **כֹּל הַנִּקְרָא בְשָׁמַי - כֹּל עִמִּי הַנִּקְרָאִים בְּשָׁמַי - וְלִכְבוֹדִי בְּרֵאתִיו** [את עמ"י],
יִצְרַתִּיו אֶף עֲשִׂיתִיו - עֲשִׂיתִי אֵת יִשְׂרָאֵל לְכַבּוֹדִי, וְאוֹתָם אֲנִי יְבִיא מֵאַרְבַּע רוּחוֹת
הָעוֹלָם, כְּפִי הַמוֹזְכָּר בַּפְּסוֹק הַקּוֹדֵם:

ח **הוֹצִיא עִם עוֹר וְעֵינַיִם יֵשׁ - וְחֲרָשִׁים וְאַזְנִים לְמוֹ** [רואים ואינם יודעים מה
רואים, ושומעים ואינם מבינים מה הם שומעים, כמבואר לעיל מג,יט]:

ט **כֹּל הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו, וַיֹּאסְפוּ לְאֲמִים, מִי בָהֶם יִגִּיד זֹאת - וְרֵאשֹׁנוֹת**
יִשְׁמִיעֵנוּ, יִתְּנוּ עֲדֵיהֶם וַיִּצְדְּקוּ [שיעידו וישמע הצדק], **וַיִּשְׁמְעוּ וַיֹּאמְרוּ אָמֵת**
[וישמעו עובדי הע"ז ויאמרו אמת לע"ז], **בִּיאֹר: גַּם אִם כֹּל הַגּוֹיִים יִקְבְּצוּ**
יַחְדָּו, מִי יוּכַל לְהַעֲיֵד עַל דְּבָרִים שֶׁהֵיוּ [ראשונות], שֶׁהֲעִיז יַדְעָה זֹאת מֵרֵאשׁ,
בְּכַדִּי שִׁשְׁמְעוּ עוֹבְדֵי הָעִיז - וַיְהִי נִיתֵן לֹמֵר שִׁישׁ אִמֵּת בְּעִיז:

י **אֲתֶם [עמ"י] עֲדֵי נֶאֱם יְהוָה - וְעַבְדֵי אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי - הַנְּבִיא עַבְדִּי גַם הוּא עַד**
לְכַד, שֶׁאֲנִי אֲמַרְתִּי מֵרֵאשׁ, וְכֵן נַעֲשֶׂה - לְמַעַן תִּדְּעוּ וְתֵאֱמִינּוּ לִי וְתִבְנִינוּ כִּי אָנִי הוּא
[האלהים], לְפָנַי לֹא נֹוצַר אֵל, וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה:

יא **אֲנֹכִי אֲנֹכִי יְהוָה, וְאִין מִבְּלַעְדֵי מוֹשִׁיעַ:**

יב **אֲנֹכִי הַגִּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי, וְאִין בְּכֶם זֵר - לֹא הִיָּה בְכֶם אֵל אַחֵר**
שֶׁהֲרָאָה וְהִגִּיד מֵרֵאשׁ עֲתִידוֹת - וְאֲתֶם עֲדֵי נֶאֱם יְהוָה וְאֲנִי אֵל:

יג **גַּם מִיּוֹם אָנִי הוּא - גַּם מִזְמַן שֶׁנְּהִיָּה יוֹם, אֲנִי הוּא שֶׁעֲשִׂיתִי זֹאת - וְאִין מִיָּדִי**
מִצִּיל [כאשר מחליט אני להעניש], אֶפְעַל וּמִי יִשְׁיַבְנָה, אִם אַעֲשֶׂה שְׂכַךְ יִהְיֶה, מִי
יְכוּל לְהַשִּׁיבּוּ לְמַצַּב הַקּוֹדֵם [כגון אִם ה' גֹּזַר לְהַמִּית מִישָׁהוּ, מִי יוּכַל לְהַחִיּוֹת]:

יד **כֹּה אָמַר יְהוָה גְּאֻלְכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, לְמַעַנְכֶם שְׁלַחְתִּי בְּבִלָּה - לְמַעַנְכֶם**
שִׁלַּחְתִּי אֵת הָאוֹיְבִים לְבַב - וְהוֹרְדְתִי בְּרִיחִים פְּלֶם - וְהוֹרְדְתִי אֵת הַבְּבַלִּים
לְאוֹנוֹת שִׁלְכוּ בַגְּלוֹת - וְכִשְׁדִּים בְּאַנְיוֹת רְנָתָם - וְהַכְּשָׁדִים [בני בבל] הוֹרְדְתִי
בְּאַנְיוֹת צַעֲקָתָם [כִּי שָׁם הֵם צוֹעֲקִים וּמֵרְנָנִים בְּכַדִּי עַל מֵר גּוֹרְלָם]:

טו **אָנִי יְהוָה קְדוֹשְׁכֶם [אני ה' שאתם מקדישים אותו, כלומר מבדילים אותו**
שֶׁרַק הוּא אֱלֹהִים מְקוֹדֵשׁ לְכֶם], בּוֹרֵא יִשְׂרָאֵל מִלְּפָנֶיךָ:

טז **כֹּה אָמַר יְהוָה, הַנּוֹתֵן בְּיָם דָּרָךְ, וּבַמַּיִם עֲזִים** [נותן] **נְתִיבָה** - נתיב, כלומר אני הוא שהולכתי את אבותיכם ביבשה בתוך הים ביציאת מצרים:

יז **הַמוֹצִיא רֶכֶב וְסוֹס חֵלָל וְעִזָּו** - ה' חיזק את לב פרעה, וע"י זה הוציא את רכבים וסוסים וכל חייל ועוז מצרים לים סוף - **יַחְדּוֹ יִשְׁכְּבוּ בַל יִקּוּמוּ** [כולם טבעו בים] **דָּעְכוּ** [כבו] **כַּפְשָׁתָה כְּבוּ** - כבו, כמו פשתן הדולק זמן מועט וכבה מייד [כך הם נשמדו מהרה בתוך הים, ולא שרדו שם זמן רב]:

יח **אַל תִּזְכְּרוּ רֵאשֻׁנוֹת** [הניסים של יציאת מצרים], **וְקִדְמֹנִיּוֹת אֶל תִּתְּבַנְּנוּ:**

יט **הַנְּנִי עֲשֵׂה חֲדָשָׁה** [ניסים חדשים] **עֲתָה תִצְמַח, הַלּוֹא תִדְעוּהָ** [תכירו את החדשה], **אֵף אֲשֵׁים בְּמִדְבַר דָּרָךְ - בִּישְׁמוֹן נְהָרוֹת** [אשים נהרות במדבר שומם]:

כ **תִּכְבְּדֵנִי חֵית הַשָּׂדֶה, תַּנִּים וּבָנוֹת יַעֲנָה, כִּי נִתְתִּי בְּמִדְבַר מַיִם, נְהָרוֹת** [נתתי] **בִּישְׁמוֹן, לְהִשְׁקוֹת עַמִּי בְּחִירֵי** [בדרכם לא"י, וכמ"ש אוליכם אל נחלי מים]:

כא **עַם זֶה יִצְרָתִי לִי, תְּהִלָּתִי יִסְפְּרוּ:**

כב **וְלֹא אֲתִי קְרָאתָ יַעֲקֹב** [אלא קראת בע"ז], **כִּי יַגְעֶתָ בִּי יִשְׂרָאֵל** - אתה כמו אדם יגע [עייף ומותש] **בַּעֲבוּדָתִי, וּלְכֵן פָּנִיתָ לַע"ז:**

כג **לֹא הִבִּיאתָ לִי שֶׁה עֲלֵתֶיךָ, וְזָבְחֶיךָ לֹא כִבְדֵתָנִי** [כי הקרבת לע"ז], **לֹא הִעֲבַדְתֶּיךָ בְּמִנְחָה, וְלֹא הוֹגַעְתֶּיךָ בְּלִבּוֹנָה** [אם הקרבתם לפני מנחה ולבונה אזי כאילו העבדתך במנחה, אך מכיוון שלא הקרבתם, כביכול לא העבדת אתכם]:

כד **לֹא קִנִּיתָ לִי בַכֶּסֶף קִנְיָה** [קנה הטוב לקטורת], **וְחִלָּב זָבְחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי, אֲךָ הִעֲבַדְתָּנִי בְּחִטָּאוֹתֶיךָ, הוֹגַעְתָּנִי בַּעֲוֹנוֹתֶיךָ:**

כה **אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מַחָה פְּשַׁעֶיךָ לְמַעַנִּי, וְחִטָּאוֹתֶיךָ לֹא אֲזָכֹר:**

כו **הַזְכִּירְנִי** [זכויות שלך] **נְשַׁפְטָה יַחַד, סִפֵּר אֶתְּהָ לְמַעַן תִּצְדַּק** [גם אם תספר אתה ראשון את הטענות שלך - לא יועיל לך, כי אין לך די זכויות]:

כז **אֲבִידָה הָרֵאשֻׁן חֲטָא¹³¹, וּמְלִיצִידָה פִּשְׁעוּ בִּי:**

כח **וְאַחֲלַל שְׂרֵי קִדְשׁ** [משרתי היכל ה'], **וְאַתְּנָה לַחֲרָם יַעֲקֹב, וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים:**

פרק מד

נבואה זו היא המשך הנבואה הקודמת, ועניינה, שה' אומר לישראל, למרות שחטאתם לפני בימי קדם [לפני הגלות], כעת רוצה אני להרוות

¹³¹ ואולי י"ל, אבותיכם הראשונים חטאו. ראשון, הכוונה לימים עברו.

אתכם בטוב [ולכן תצאו מהגלות, ושובו לא"י, וכפי שהוסבר באריכות לעיל, בהקדמה לפרק מ'].

א [למרות חטאיך] וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עֲבָדֵי [לנחמה זו], וְיִשְׂרָאֵל בְּחַרְתִּי בּוֹ:

ב כֹּה אָמַר יְהוָה עֲשֹׂךְ וְיִצְרָךְ מִבְּטֹן יַעֲזָרְךָ - יצר אותך בבטן ועתיד אני עוד לעזרך (כלומר אני שמרתי עליכם מאז שנהיתם לעם, ושומר עליכם לאורך כל הדרך) - אל תִירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב, וְיִשְׁרוּן [אשר] בְּחַרְתִּי בּוֹ:

ג כִּי אָצַק מִיָּם עַל צְמָא, וְנִזְלִים עַל יַבְשָׁה, אָצַק רוּחִי עַל זָרְעֶךָ - וּבְרַכְתִּי עַל צִאֲצָאֶיךָ, ביאור, כמו שאני יוצק מים על אדמה צמאה - ומרווה אותה, ונוזלים על ארץ יבשה והיא הופכת לארץ פוריה, כך כעת רוצה אני לשפוך את רוחי הטובה, ולשפוך את ברכותי על צאצאי עמ"י, והם ייצאו מחשכת הגלות, לגאולה וישועה:

ד וְצִמְחוּ בְּבֵין חֲצִיר - יצמחו בין העשבים [כפי שהערבות גדילות מהר, כך הם יתרבו ויגדלו] - פְּעֲרָבִים עַל יְבֵלֵי מַיִם - כמו עצי ערבה הגדילים היטב על יבלי [פלגי - אמות גדולות] מים:

ה זֶה יֹאמַר לַיהוָה אֲנִי, וְזֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב, וְזֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לַיהוָה, וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה, כלומר, אז כולם יראו את ה', זה יאמר על עצמו 'לה' אני, זה יאמר על עצמו שהוא מזרע יעקב - עם ה', וזה יכתוב בידו שהוא לה' [שייך לה'], וזה יכנה עצמו בשם ישראל - עם ה' (כל אחד יזכיר את ה', כאשר יספר על עצמו):

מפסוק ו' מאריך בגנות הע"ז, ובעובדה שה' בחר בישראל. ועניין הנבואה היא כאמור לעיל, שעל ישראל לסמוך על ה', שהרי הוא אומר ועושה, ודבריו שאמר מראש להעיר את פרס ומדי [כורש ודריוש] על בבל, ולגאול את ישראל - אמר מראש, וכך נעשה בפועל, ולכן אין לדאוג מהגויים, שהרי הגויים בוטחים רק בע"ז, ולה אין אפשרות לומר עתידות, ואין בה כוח לכלום, והיא עשויה מגזע עץ ותו לא, והעוסקים בבניית הפסלים הם רועים ומגדלים הבל והיתול¹³², ואתם

¹³² בעבר האמינו שכוחות הטבע, הם בעצם אליל כלשהוא הפועל בעולם, כגון האש השורפת את החפץ, הנהר השוטף וכו', לדעתם כוחות הטבע הם כוחות שיש בהם אפשרות להועיל לבני האדם אם יעבדם כראוי, כמו"כ הם הבינו שתאורת השמש ומהלכה היא מכוח שהיא אליל וכדומה. היה ברור להם שהם מוקפים בכוחות ובאלילים, והיה קשה עד מאד לא להתייחס

עמ"י עליכם להבין זאת, שהרי ה' בחר בכם, מוחה פשעכם, וגואל אתכם [לכן קומו, צאו מבבל, ושובו לא"י].

ו כה אמר יהוה מלך ישראל וגאלו יהוה צבאות, אני ראשון ואני אחרון, ומבצעדי אין אלהים:

ז ומי כמוני יקרא - מי כמוני יוכל לקרא את העבר ואת העתיד - ויגידה ויערכה לי - משומי עם עולם - ומי יערוך ויגיד מה היה מאז ששמתי עמים מעולם - ואתיבות, ואשר תבאנה יגידו למו - ואותות, ועתידות - נראה מי יוכל להגיד להם [איזוהי ע"ז תגיד כך לעובדיה]:

ח אל תפחדו ואל תרהו - אל תיראו מאלוהים אחרים - הלא מאז [לפני זמן רב] השמעתיד והגדתי ואתם עדי [לפני זמן רב כבר הגדתי לכם עתידות, ואתם עדים שהדברים התקיימו], ה'יש אלוה מבצעדי [שהגיד עתידות] ואין צור בל ידעתי - ואין מי בעולם, שיש לו כוח כלשהוא, שאני לא נתתי לו את הכוח:

ט יצרי פסל כלם תהו [כל יוצרי הפסל הם הבל, כי הם עוסקים בהבל], וחמודיהם בל יועילו - מחמדיהם הפסלים אינם מועילים - ועדיהם ה'מה, בל יראו, ובל ידעו למען יבשו - הפסלים עצמם הם העדות לכך שאינם מועילים, שהרי הפסל אינו רואה ואינו יודע - וזוהי העדות לבושת העובדים:

י מי יצר אל [יוצר אליל] ופסל נסך [ויצק את הפסל, עשהו ממתכת יצוקה], לבלתי הועיל, ביאור, הכתוב שואל בזילזול, מיהו העושה אליל ופסל שאינו מועיל? הרי [פס' הבא] הוא וכל עוזריו יבשו, על המוצר הטיפשי שייצרו וכו':

יא הן כל חבריו יבשו [כי עוזרים לבניית הבל], וחרשים ה'מה מאדם [אומנים בני אדם ולא אלהים, ואיך יהיו מסוגלים לייצר אלהים], יתקבצו כלם יעמדו, יפחדו יבשו יחד - אילו היו נקבצים ומתבוננים, היו יראים מה' ובושים יחד, על שהמרו את כבודו בתבנית אדם:

אליהם. חכמי הגויים, המציאו דרכים לעבוד את הכוחות הללו, ובנו פסילים באמרם שהכוח מלוּבש בפסל, וכך עבדו את הפסל [וטעויות מעין אלו היו בישראל, שחשבו לעשות עגל זהב, דרכו לעבוד את ה']. אך כאן הנביא מתלוצץ מזה, שיידעו בבירור שהפסלים הם מעשה ידי האדם, שהוא בונה אותם מעץ המשמש להסקה אפיייה וצליה, ואין בהם כל כוח. בתקופה ההיא קשה היה עד מאד לקבל דברים אלו [אמנם בימינו מאמינים שיש כוחות מגנטיים בטבע ועוד, והם פועלים הכל, ולא מייחסים אלילות לכוחות הטבע].

יב תיאור ייצור פסל מברזל - **חָרַשׁ בְּרִזְלִי מַעֲצָד** - אומן הברזל [מסגר] עובד בכלי המכונה מעצד [כלי לחיתוך ועיצוב ברזל] - **וּפְעַל בְּפָחִים** - ועבד בפחמים - **וּבַמִּקְבוֹת יִצְרֶהוּ** - ובפטישים הכה עד שיצר צורה - **וַיַּפְעֵלְהוּ בְזָרוּעַ כַּחוֹ** - עמל רבות בתהליך הפקת הברזל מהעפר [בחום פחמים וכו'], וליצב אותו לצורת פסל - **גַּם רָעַב וְאִין כַּח, לֹא שָׁתָה מַיִם וַיִּיעֵף** - גם כאשר רעב וצמא, לא הפסיק בעבודתו, מרוב חיבה:

יג תיאור ייצור פסל עץ - **חָרַשׁ עֲצִים נֹטָה קוֹ** - אומן העץ, נוטה קו, כלומר, עושה סימון בעץ היכן לחתוך - **יִתְאַרְהוּ בְשֶׁרֶד** - יצבע אותו בצבע המכונה 'שרד' - **וַיַּעֲשֶׂהוּ בַמִּקְצָעוֹת** - יעשהו ע"י מקצועות [כלי לשיוף והחלקת העץ] - **וּבַמְּחוּגָה יִתְאַרְהוּ** - ע"י מחוגה עושה בו צורות עיגול [כגון כאשר מייצר את ראש הפסל, נועץ מחוגה (מוט כלשהוא) באמצע, והסכין סובב אותה, ועושה צורת עיגול, עד שמגיע לצורה הרצויה] - **וַיַּעֲשֶׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ** [עשהו פסל בצורת איש], **כְּתַפְאֶרֶת אָדָם** [כיופיו של אדם] **לְשֵׁבֶת בַּיִת** - להושיב את הפסל בביתו:

יד המשך תיאור ההכנות לבניית פסל העץ - **לְכָרֶת לוֹ אַרְזִים** [הולך לכרות ארזים] **וַיִּקַּח תְּרִזָּה וְאֵלוֹן, וַיֹּאמֶץ לוֹ בַּעֲצֵי יַעַר** - חיזק עצמו לכרות עצי יער - **נָטַע אֶרְוֹן, וְגִשְׁם יַגְדֵּל** - יש גם נוטע אורן לשם עשיית פסלים ממנו, והגשם יגדל אותו עד שיהיה מוכן לכך [ארז, תרזה, אלון, ואורן, כולן עצי סרק¹³³]:

טו **וְהָיָה לְאָדָם לְבַעַר** - העץ שנכרת, משמש לאנשים להבעיר אש - **וַיִּקַּח מִהֶם וַיִּתְחַמֵּם מֵהַקּוֹר**, **אִף יִשְׁקֶה וְאָפָה לָחֶם** [גם הסיק עצים בתנור, ואפה לחם], **אִף יַפְעֵל אֶל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה, עֲשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגְּד לָמוֹ** [מאותו עץ שהבעיר, עשה בו גם שימוש לייצר אל ולהשתחוות לפניו]:

טז **חֲצִיּוֹ** [חצי מהעץ שכרת] **שָׂרַף בָּמוֹ** [בתוך] **אֵשׁ, עַל חֲצִיּוֹ בְּשֶׁר יֹאכֵל, יִצְלָה צְלִי וַיִּשְׁבַּע, אִף יָחֵם** [מהקור] **וַיֹּאמֶר הָאֵח** [קריאת שמחה], **חַמּוֹתַי** [התחממת] **רְאִיתִי אֹר** [ראיתי אש, ונהייתי מהחום]:

¹³³ ארז, הוא ידוע, דומה מעט לברוש של ימינו, אך הענפים פונים ישר לימין ולשמאל [אינם נוטים למטה], והעלים הם מחטיים קצרים. תרזה, י"א מין של אלה, וי"א קטלב. אלון, הוא העץ עם הבלוטים החומים. אורן מוזכר רק במקרא זה [ובמשנה], ולא ידוע זהותו, מן הסתם אינו האורן הממלא את היערות של ימינו [עם האצטרובלים].

יז וּשְׂאֲרֵיתוֹ [שארית העץ שנשאר מהאפייה והצלייה], לְאֵל עֲשֵׂה לְפִסְלוֹ, יִסְגְּד לּוֹ וְיִשְׁתַּחֲוּ, וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו, וַיֹּאמֶר הַצִּילֵנִי - כִּי אֵלֵי אַתָּה:

יח לא יָדְעוּ וְלֹא נִבְיְנוּ, כִּי טַח מְרֵאוֹת עֵינֵיהֶם [עיניהם טוח בטיח ואינם רואים], מִהַשְּׁכִיל לְבַתָּם [ליבם טוח בטיט, ואינו מסוגל להפנים ולהבין את אשר לפניו]:

יט וְלֹא יִשְׁיב אֶל לְבוֹ, וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה יֹאמֵר - הֲרִי - חֲצִיזוֹ שְׂרָפְתִי בְּמוֹ אֵשׁ, וְאִף אֶפִיתִי עַל גַּחְלִיו לֶחֶם, [וגם] אֶצְלָה בָּשָׂר וְאֶכַל, וְיִתְרוֹ [שארית העץ] לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה, לְבוֹל עֵץ אֶסְגֹּד [אינו מבין לומר, הרי מגזע העץ ששרפתי, לא אוכל לעשות אליל, וכינה את האליל תועבה, ובול עץ]:

כ רַעַה אֶפֶר - הוּא מַגְדֵּל וּמִפְתַּח [- רועה] דָּבָר שְׂאִינוֹ חָשׁוּב לְכֻלּוֹם [- אפר] - לֵב הוֹתֵל הַטָּהוּ - לֵב שִׁמְהַתֵּל בּוֹ [מצחק בו] הִטָּה אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת שְׂטוֹת זו - וְלֹא יִצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמֵר, הֲלוֹא שָׁקֵר בִּימִינִי [בדבר שאני מחזיק בו]:

כא זָכַר אֱלֹהֵי יַעֲקֹב [זכר דברים אלו, שהע"ז היא הבל], וַיִּשְׁרָאֵל כִּי עֲבָדִי אַתָּה [אתה עבדי, ולא ראוי לך לנטות אחרי ההבל הנ"ל], יִצְרָתִיךָ עֶבֶד לִי אַתָּה - יִשְׂרָאֵל לֹא תִנְשָׁנִי:

כב מִחִיתִי כַעֲב פִּשְׁעִיךָ, וְכַעֲנֹן חַטֹּאוֹתֶיךָ, שׁוּבָה אֵלַי כִּי גֹאֲלְתִיךָ:

כג רְנוּ שְׂמִים כִּי עֲשֵׂה יְהוָה [גאולה לישראל], הֲרִיעוּ תַחְתֵּיאוֹת אֶרֶץ, פִּצְחוּ הָרִים רְנָה, יַעַר וְכָל עֵץ בּוֹ, כִּי גֹאֵל יְהוָה יַעֲקֹב, וּבִיִּשְׂרָאֵל יִתְפָּאֵר:

עד כה הזכיר את כורש ברמוז, מכאן מזכיר אותו במפורש, ואומר לעמ"י, דעו שאני ה' הוא העושה את כל הנעשה בעולם, ואני הוא הגואל אתכם, אני שלחתי את כורש, שיתן לכם לעלות לא"י [לכן תאמינו בי ותעלו לא"י].

כד כֹּה אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֵךְ, וַיִּצְרָךְ מִבְּטֹן אֲנֹכִי יְהוָה [-ה-]עֲשֵׂה כָל, נְטָה [פורש] שְׂמִים לְבָדִי, רַקַּע הָאֶרֶץ מֵאֵתִי [ממני נהיתה רדידה ועיצוב פני הארץ]:

כה מִפֶּר אֲתוֹת בְּדִים - מִפִּיר אֵת הָאוֹתוֹת שֶׁל הַקּוֹסְמִים הַבוּדִים מְלִיבִם - וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל [לאחר שלא התקיימו דבריהם, הם כמו הוללים, משוגעים המשחקים], מְשִׁיב חַכְמִים אַחֹזר [החכמים נסוגים אחור], וְדַעְתָּם יִסְכַּל [עצתם הופכת לכסיל, כי החכם אומר יהיה כך, וה' מחליט שיהיה אחרת]:

כו מִקִּים דָּבָר עֲבָדוֹ [עבדיו הנביאים], וְעֲצַת מְלֹאכֵיו יִשְׁלִים - עֲצַתוֹ שֶׁשֶׁלַח בִּיד שְׁלִיחוֹ [הנביאים] יִקִּיִּים - הָאֹמֵר לִירוּשָׁלַם תּוֹשֵׁב, וְלַעֲרִי יְהוּדָה תִּבְנֶינָה, וְחֲרֻבוֹתֶיהָ אֶקּוּמִם:

כו **הָאָמַר לְצוּלָה חֲרָבִי** - האומר לבבל תהיי יבישה מכל טוב [בבל מכונה 'מצולח' כמו מצולות ים]. ואמר זאת על בבל שהיא מלאה מים כמו מצולה, ושוכנת בסוף החידקל, מקום רווי בנהרות ושלוחות של נהרות], **וְנִהְרֵתִיךָ אוֹבֵישׁ:**

כח **הָאָמַר לְכוֹרֶשׁ רַעִי** - הוא המלך שלי - שעושה רצוני - **וְכָל חֲפְצֵי יִשְׁלַם, וְלֹאמַר לִירוּשָׁלַם תִּבְנֶה, וְהִכַּל תִּוָּסֵד** - וכורש יאמר לבנות את ירושלים, ולייסד ההיכל:

פרק מה

פרק מה, הוא המשך הנבואה על כורש, שמלך בעולם כ-52 אחרי חורבן הבית, ונתן ליהודים לעלות לא"י, וציווה לגויים לתת להם כסף וזהב ורכוש¹³⁴.

א **כֹּה אָמַר יְהוָה לְמַשִּׁיחוֹ** [לאיש החשוב שה' קבע שהוא יהיה למלך] **לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר הִחְזַקְתִּי בִימֵינוּ, לְרֹד לְפָנָיו גּוֹיִם** [ירדדו לפניו עמים, כלומר יכניעו ויכופו לו את העמים], **וּמִתְנֵי מַלְכִים אֲפַתַח** - יפתחו לפניו את החגורה מהמתנים [חגורה הוא סמל לחריצות וגבורה, והסרת החגורה לפני האויב מסמל את ההיפך] - **לְפַתַח לְפָנָיו דְּלֹתַיִם** [כדי שייכנס לכבוש מדינות] **וּשְׁעָרַיִם לֹא יִסְגְּרוּ:**

ב **אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֶּךְ, וְהַדּוּרִיִּים** [דרכים עקומות¹³⁵] **אֲיַשֵּׁר, דְּלֹתוֹת נְחוּשָׁה** [נחושת] **אֲשֶׁבֶר, וּבְרִיחֵי בְרוֹזַל אֲגַדֵּעַ:**

ג **וְנִתְתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת** [שהחביאו ב-] **חֲשֵׁךְ, וּמִטְמְנֵי מִסְתָּרִים** [כפל הדבר], **לְמַעַן תִּדְעַ, כִּי אֲנִי יְהוָה הַקּוֹרֵא בְּשִׁמְךָ** [הקורא לך בשמך], [ואני הוא -] **אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:**

ד **לְמַעַן עֲבָדֵי יַעֲקֹב, וַיִּשְׂרָאֵל בְּחִירִי, וְאֶקְרָא לְךָ בְּשִׁמְךָ, אֲכַנְדֵּךְ וְלֹא יִדְעֹתֵנִי** [כאשר כינתי אותך בשמך, עדיין לא הכרת אותי, כי הנבואה נאמרה לפני שנולד]:

¹³⁴ כך מפורש בתחילת עזרא - ובשנת אחת לכוֹרֶשׁ מְלֹךְ פָּרַס... וַיַּעֲבֹר קוֹל בְּכָל מַלְכוּתוֹ וְגַם בְּמִקְתָּב לְאֹמֶר: ב כֹּה אָמַר כְּרֶשׁ מְלֹךְ פָּרַס כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ וְנָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא דָּקַד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בַּיִת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה... וְכָל הַנְּשָׂאֵר מִכָּל הַמִּקְמוֹת אֲשֶׁר הוּא גֵר שָׁם וַיִּנְשְׂאוּהוּ אֲנָשֵׁי מְקוֹמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבְרִכּוּשׁ וּבְבִהֶמָה... וַיִּקְוּמוּ רָאשֵׁי הָעָבוֹת לִיהוּדָה וּבְנֵימָן וְהַפְּהָנִים וְהַלְוִיִּים... וְכָל סְבִיבֵיתֵיהֶם חִזְקוּ בִּידֵיהֶם בְּכָלֵי כֶּסֶף בְּזָהָב בְּרִכּוּשׁ וּבְבִהֶמָה וּבְמִגְדָּנוֹת... כְּלוֹמֵר, רֹאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת וּמַעֲט מִן הָעַם [42,000 איש] עָלוּ לְאִישׁ, וְאֵלוּ הַגְּרִיִּים סְבִיבוֹתֵיהֶם נָתַנוּ לָהֶם כֶּסֶף וְזָהָב כְּדָרִישֵׁת כּוֹרֶשׁ.

¹³⁵ 'הדורים' הכוונה לדרכים שאדם מקיף אותם ולא עובר בהן. 'הדר' בארמית סובב [מהר"י קרא].

ה אָנִי יְהוָה וְאִין עוֹד, זֹלַתִּי אֵין אֱלֹהִים, אֲאֹזְרָךְ [אִיזוֹר בַּמַּתְנִים, סִימָן לַחֲרִיצוֹת וּגְבוּרָה] וְלֹא יִדְעָתָנִי:

ו לְמַעַן יִדְעוּ, מִמְזֶרַח שֶׁמֶשׁ וּמִמְעַרְבָּה, כִּי אֶפֶס בְּלַעֲדֵי, אָנִי יְהוָה וְאִין עוֹד:

ז יוֹצֵר אֹר וּבוֹרֵא חֲשָׁךְ, עֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע, אָנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָּל אֱלֹה [אֲנִי עוֹשֶׂה אֶת כָּל הַנְּעֻשָׂה בְּעוֹלָם, כְּגוֹן אֹר וְחוֹשֶׁךְ, שְׁלוֹם וְרַע]:

ח הִרְעִיפוּ [הַמְטִירוּ] שָׁמַיִם מִמַּעַל [וּמִפְרֵשׁ מֵהַיְמִינִים], וּשְׁחַקִּים יִזְלוּ צְדָקָה, תִּפְתַּח אֲרָץ וַיִּפְרוּ יָשָׁע [תִּנְיַב פִּירוֹת שֶׁהֵם יְשׁוּעוֹת], וַצְדָקָה תִּצְמִיחַ יַחַד [יַחַד עִם הַיֵּשָׁע], אָנִי יְהוָה בְּרֵאתִיו, בִּיאֹר, כִּפִּי שֶׁהַשָּׁמַיִם מִמְטִירִים וְהָאָרֶץ מִקְבֶּלֶת אֶת הַמַּטֵּר וּמִצְמִיחָה פִּירוֹת וְצִמְחִים, כִּךְ יִמְטִיר ה' רֹב צְדָקָה, וַיִּצְמַחוּ יְשׁוּעוֹת וְצַדִּיקוֹת לְעַמִּי]:

ט הוּי [אֹוִי עַל בְּלִשְׁצָר¹³⁶] רַב אֶת יִצְרוֹ [עוֹשֶׂה מְרִיבָה עִם יוֹצְרוֹ, וְהוּא עֲשׂוֹי מִ-] חֲרָשׁ אֶת [עִם] חֲרָשֵׁי אֲדָמָה, הֵיאֵמֵר חֲמֹר לִיִּצְרוֹ מֵהַתְּעֹשֶׂה, וַיַּעֲלֶךְ אֵין יָדִים לֹ - וְהַעוֹשֶׂה אוֹתָךְ אֵין לֹ כוֹחַ לְהַכּוֹתָךְ [עַל כִּךְ שֶׁאַתָּה מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָלִי בֵּית ה']:

י הוּי אֵמֵר לָאֵב מֵהַתּוֹלִיד, וְלֵאשָׁה [לְאִימוֹ] מֵהַתְּחִילִין - כְּבִיכּוֹל תִּינוּק יִלּוֹד אוֹמֵר לְאִימוֹ, מֵהַלְחוֹל [חַבְלֵי לִידָה] וְלִלְדָתָךְ, כִּךְ בְּלִשְׁצָר מִתְגַּאֵה מוֹל ה', וּמַחְלִיט שֶׁה' כִּבֵּר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּיתוֹ:

יא כֹּה אֵמֵר יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּצְרוֹ - ה' הוּא שַׁעֲמִי מִקְדִּישִׁים אוֹתוֹ, וְהוּא יִצֵּר אוֹתָם וְעֹשֶׂה אוֹתָם לְעַם - הָאֲתִיּוֹת שְׂאֵלוֹנֵי עַל בְּנֵי יַעַל פְּעַל יָדֵי תְצוּנֵי - הָאוֹתוֹת שֶׁשָּׂאֵלוּ אוֹתִי, שְׂרוּצִים שֶׁאֵעֲשֶׂה כִךְ וְכִךְ, וּמִצּוּוִים אוֹתִי לַעֲשׂוֹת עִם בְּנֵי כִךְ וְכִךְ, וְכִי אֲנִי צְרִיךְ לַעֲשׂוֹת דּוּקָא אֶת הָאוֹתוֹת שֶׁהֵם מִבְּקָשִׁים? הֲרִי אֲנִי עֲשִׂיתִי אֲרָץ...:

יב אֲנִי עֲשִׂיתִי אֲרָץ, וְאָדָם עָלֶיהָ בְרֵאתִי, אָנִי יָטוּ שָׁמַיִם, וְכָל צְבָאִים צְוִיתִי [כָּל צְבֵא הַשָּׁמַיִם - הַכּוֹכָבִים - נַעֲשׂוּ בְצִוּוֵי שְׁלִי]:

יג אֲנִי הַעִירְתֵהוּ [לְכוֹרֵשׁ] בְּצְדָקָה, וְכָל דְרָכָיו אֲיִשֵּׁר [כְּלוֹמֵר יִצְלִיחַ בְּכָל דְרָכָיו, כְּהוֹלֵךְ בְּמִישׁוֹר], הוּא יִבְנֶה עִירֵי [יְרוּשָׁלַיִם] וְגוֹלְתֵי יִשְׁלַח [מִבְּבֶל], לֹא בְמַחִיר [לֹא בְכֶסֶף] וְלֹא בְשֹׁחַד [לֹא יַעֲשֶׂה כִךְ מִכּוֹחַ שׁוֹחַד שִׁקְבֵל], אֵמֵר יְהוָה צְבָאוֹת:

¹³⁶ בְּלִשְׁצָר מְזַרַע נְבוּכַדְנֶאצַּר, עֹשֶׂה מִשְׁתֵּה, וְסָבַר שֶׁה' כִּבֵּר לֹא גּוֹאֵל אֶת עַמּוֹ, וְהוֹצִיא אֶת כָּל הַמִּקְדָּשׁ וְשֵׁתָה בְּהֵם וְשִׁיבַח לְאִלָּלִים, וּבְאוֹתוֹ הִלִּילָה נְהַרְג, וְדַרְיוֹשׁ וְכוֹרֵשׁ הִשְׁתַּלְטוּ עַל בְּבֶל [דְּנִיאל פְּרָקִים ה-ו].

יד כה אָמַר יְהוָה, יִגִּיעַ [רכוש] מִצָּרִים, וְיִסָּחַר כּוֹשׁ, וְסִבְאִים אֲנָשֵׁי מִדָּה, עֲלִיף
 יַעֲבְרוּ וְלֹדֵי יִהְיוּ, אַחֲרֵיכֶם יִלְכוּ, בְּזָקִים יַעֲבְרוּ [באזיקים יעברו מלפניך], וְאַלִּיף
 יִשְׁתַּחֲווּ, אֲלִיף יִתְפַּלְלוּ [יתחננו שיוציאו אותם מהאזיקים] - ויאמרו לעמ״י -
 אַךְ בְּדָ אֵל [רק השוכן בקרבך הוא אל], וְאִין עוֹד אָפֶס אֱלֹהִים:

טו אָכַן אַתָּה אֵל מִסִּתְתָּר [מסתתר מהעין, לא כמו הפסילים הנראים. ואכן אתה
 -], אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ:

טז בּוֹשׁוּ וְגַם נִכְלְמוּ כָלֶם, יַחְדּוֹ הִלְכוּ בְּכִלְמָה - חֲרָשֵׁי צִירִים - חרש העושה צורה
 של פסל [כל יוצרי הפסל כולם הלכו בבושה, כי אין תועלת במעשה ידיהם]:

יז יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בִּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים [ישועה לזמן רב], לֹא תִבְשׂוּ וְלֹא תִכְלְמוּ
 עַד עוֹלָמֵי עַד [זמן רב מאד לא תבושו]:

יח כִּי כֹה אָמַר יְהוָה, בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים, יֵצֵר הָאָרֶץ וְעֹשֶׂה, הוּא כּוֹנֵנָה,
 לֹא תִהְיֶה בְרָאָה [לא לשממה ברא אותה, אלא -] לְשֶׁבֶת יִצְרָה [שתהיה מיושבת
 בבני אדם], אֲנִי יְהוָה - וְאִין עוֹד:

יט לֹא בִסְתֵר דְּבִרְתִּי, בְּמִקּוֹם אֶרֶץ חֲשׂוּךְ - לֹא דִיבַרְתִּי עִם יַעֲקֹב בִּסְתֵר אֲלֵא בְּגִלּוּי
 - לֹא אֲמַרְתִּי לְזָרַע יַעֲקֹב תִּהְיֶה בְּקִשׁוֹנִי, אֲנִי יְהוָה דָּבַר צְדָק מִגִּיד מִיִּשְׂרָאֵל,
 ביאור, כפי שאת העולם לא ברא ה' לתוהו אלא לשבת, כך לא אמר ליעקב תוהו
 בקשוני, אלא אני דובר בצדק ובאמת, ועתיד אני ליתן שכר טוב לשומעי תורתִי:

כ הַקִּבְצוּ וּבֹאוּ, הַתְּנַגְּשׁוּ יַחְדּוֹ פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם - כֹּל הַנְּשֹׂאֲרִים מֵהַגּוֹיִים [שנשארו
 מחרבו של נבוכדנאצר (רש״י)], יִקְבְּצוּ לְטַכֵּס עֵיצָה, וְכִדְרַכְם יִדְרְשׁוּ בְעִיז - לֹא
 יָדְעוּ [לא הכירו את המציאות] הַנְּשֹׂאִים אֶת עֵץ פְּסָלִים, וּמִתְפַּלְלִים
 [והמתפללים] אֵל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ:

כא הַגִּידוּ וְהִגִּישׁוּ - תְּגִידוּ וּתְגִישׁוּ אֶת הַטַּעֲנוֹת שִׁלְכֶם - אִף יוֹעֲצוּ יַחְדּוֹ - גַּם נוֹעֲצוּ
 יַחְדּוֹ הַגּוֹיִם, לְרֹאוֹת אֶת תּוֹעֵלַת הָעִיז וְהַגְּדַת עֵתִידוֹת - מִי הַשְּׂמִיעַ זֹאת מִקִּדְּם
 [מי יודע לחזות דבר זה מקודם שהיה] מֵאֵז הַגִּידָה [מאז, לפני שהיה כבר הגיד
 אותה], הֲלוֹא אֲנִי יְהוָה וְאִין עוֹד אֱלֹהִים מִבְּלַעֲדִי [רק אני ה' אמרתי את
 העתידות מראש ומאז, ואין עוד עיז מבלעדי שיוכל לעשות דבר זה] - אֵל צְדִיק
 וּמוֹשִׁיעַ - אִין זֹלָתִי - אִין אֵל צְדִק וּמוֹשִׁיעַ זֹלָתִי [כי העיז אינו מושיע כלום]:

כב פָּנוּ אֵלַי וְהוֹשְׁעוּ כָל אֶפְסֵי אֶרֶץ, כִּי אֲנִי אֵל - וְאִין עוֹד:

כג בִּי נִשְׁבַּעְתִּי [נשבעתי בשמי], יֵצֵא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יִשׁוּב, כִּי לִי תִכְרַע כָּל
 בְּרֵךְ תִּשְׁבַּע כָּל לְשׁוֹן:

כד אַךְ בִּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וְעוֹ - העתידות ייאמרו רק ע"י ה' שאמר לי צדק ועוז [נבואות שבאמת ייתגשמו] - עֲדֵיו [עד אליו] יָבֹא [יבואו] וַיִּבְשׂוּ, כָּל הַנְּחָרִים בּוֹ - כל הכועסים על ישראל [ונחשב הדבר שכועסים על עם ה']:

כה בִּיהוָה, יִצְדְּקוּ וַיִּתְהַלְּלוּ - כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל:

פרק מו

פרק מו: תחילת הפרק נבואת פורענות על בבל שהחריבו את הבית הראשון ושלחו את בני יהודה לגלות. המשך הפרק, על הצלחת כורש, עידוד לבני יהודה לשוב לא"י, וקריאה לישראל להבין שה' גואל אותם, ואין לפחד מהגויים, ומהע"ז שהגויים בוטחים בה - כי היא הבל וריק, וכפי שהוסבר לעיל בהקדמה לפרק מ'.

א פָּרַע בַּל [הע"ז 'בלי' של בבל, כרע ונפל] קָרַס נְבוֹ [הע"ז 'נבו' של בבל קורס], הָיוּ עֲצֵבֵיהֶם לַחִיָּה וְלִבְהֶמָה [העצבים - ע"ז שנפל - נושאים על החיה והבהמה] נִשְׂאֲתֵיכֶם עֲמוּסוֹת, מִשָּׂא לַעֲיָפָה - המשא שלכם - של בל ונבו, מעמיס, ואתם כובד משא לבהמה העיפה מרוב משאכם [כל זה לעג לע"ז]:

ב קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו, לֹא יָכְלוּ מַלְטַ מִשָּׂא [הע"ז קרסו כרעו יחד, ולא יכלו למלט עצמם מהמשא, כי הניחו אותם בין המשאות, והם שבויים שם] וְנִפְּשׂוּ בַשָּׂבִי הַלְּכָה - הע"ז עצמה הלכה בשבי, ואיך תוכל להועיל מאומה:

ג שְׁמַעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב, וְכָל שְׂאֲרֵית בֵּית יִשְׂרָאֵל, הַעֲמִיסִים מִנִּי בָטֹן, הַנְּשֹׂאִים מִנִּי רַחֵם, ה' שמר על ישראל מיום היותו לעם, ונמשל הדבר לנושא את הילוד מבטן אימו, ושומר עליו:

ד וְעַד זִקְנָה אָנִי הוּא וְעַד שִׁיבָה אָנִי אֶסְבֵּל - גם בזקנה של עמ"י, כלומר לא רק מיני בטן, אלא לאורך כל הדרך אני שומר על עמ"י [סובל אותם על שכמי] - אָנִי עֲשִׂיתִי - אותם לעם - וְאָנִי אֶשָּׂא - כאשר ישא האומן את היונק [והע"ז לא יכלו מלט משא] - וְאָנִי אֶסְבֵּל - אני ישאם [כפל הדבר] - וְאֶמְלֹט - אציל אותם מהאויבים:

ה לְמִי תִדְמִיוֹנִי וְתִשׁוּוּ, וְתִמְשְׁלוּנִי וְנִדְמָה - למי תאמרו שאני יימשל וידמה אלי: ו הַזָּלִים [מזילים, שופכים] זֶהָב מִפִּיס [ארנק המעות], וְכֶסֶף בְּקִנְיָה יִשְׁקְלוּ - ושוקלים כסף במאזנים העומדות על הקנה - יִשְׁפְּרוּ צוּרָף [אומן מתכת] וַיַּעֲשֶׂהוּ אֵל, יִסְגְּדוּ, אֵף יִשְׁתַּחֲווּ:

ז יִשְׂאֶהוּ, עַל פֶּתַף יִסְבְּלֶהוּ, וַיִּנְיַחֶהוּ תַחְתָּיו [במקומו] וַיַּעֲמֵד, מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ [כי אין בו כל כוח], אֵף יַצַּעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה, מִצָּרְתּוֹ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ:

ח זָכְרוּ זֹאת וְהִתְאַשְׁטוּ - התחזקו [תתבססו, לשון אשיותיה (ירמיהו ז, טו) יסודותיה] - הַשִּׁיבוּ פִּוְשָׁעִים עַל לֵב - תשימו לב לנאמר לעיל [לגנות העיז]:

ט זָכְרוּ רֵאשֻׁנוֹת מַעֲוָלָם [מהעבר], כִּי אֲנֹכִי אֶל וְאִין עוֹד, אֱלֹהִים [אנכי] וְאֶפֶס כְּמוֹנִי:

י מְגִיד מִראשִׁית אַחֲרִית [מגיד מראש מה יהיה באחרית], וּמְקַדֵּם אֲשֶׁר לֹא נַעֲשׂוּ [ומגיד מקדם - מראש - דברים שעדיין לא נעשו], אִמַּר עֲצַתִּי תִקּוּם - אומר לעצתי שהיא תקום [דברי יתקיימו] - וְכָל חֲפָצִי אַעֲשֶׂה:

יא קוּרָא מְמַזְרַח עֵיט - קורא למלך ממזרח, שידאה כמו עיט [עוף דומה מאד לנשר] - מְאַרְץ מְרַחֵק אִישׁ עֲצַתִּי - קורא לאיש עצתי [איש שיעשה מחשבתי] מארץ מרחק [מפרס] - אֶף דְּבַרְתִּי אֶף אֲבִיאָנָה [גם דיברתי וגם אביא את הדבר בפועל, אני אומר ועושה] יְצַרְתִּי [את דברי בכוח] אֶף אַעֲשֶׂנָה [אקיים בפועל]:

יב שָׁמְעוּ אֵלַי אֲבִירֵי לֵב, הֲרַחֲוִקִים מִצְדָּקָה, מדבר על אנשים מישראל, שליבם היה קשה מלקבל את דברי הצדקה והטובה שהנביא מדבר:

יג קִרְבָּתִי צְדָקָתִי לֹא תִרְחַק, וּתְשׁוּעָתִי לֹא תֵאָחֵר, וְנִתְתִּי בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה, לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאָרְתִּי:

פרק מז

פרק מז: נבואת פורענות על בבל, שהגלו את בני יהודה, והחריבו את הבית הראשון.

א רְדֵי וּשְׁבִי עַל עֶפְרַיִם, בְּתוֹלַת בֵּית בְּבֶל, שְׁבִי לְאַרְצָא אִין כְּסָא בֵּית פְּשָׁדִים [כשדים הוא שם האומה של בני בבל], כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ לָךְ - רַכָּה וְעַנְיָה - לא תוסיפי להיות מפונקת ומעודנת, כלומר בבל לא תתענג בעושרה ובכבודה:

ב קַחֵי רַחֲמִים וְטַחְנֵי קִמַּח [כנהוג לעשות בשבויים להעביד אותם בפרך], גְּלִי צְמִתָּךְ [יהיו מגולות בביזיון] חֲשָׁפֵי שִׁבְלֵךְ [תגלי ארכובה - ברך], גְּלִי שׁוֹק [כלומר תילכו ערומים בשביל] עֲבָרֵי נְהָרוֹת [יוגלו, וכך יעברו נהרות]:

ג תִּגְלַע עָרוֹתֶיךָ, גַּם תִּרְאֶה חֲרָפְתֶּיךָ, נִקַּם אֶקַּח [מבבל], וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם [לא אקבל פגיעת אדם לפייס, אפגע לשון בקשה ותפילה, כמו - ואל תפגע בי (ירמיהו ז, טו)]:

ד גְּאֻלְנוּ, יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ, [והוא] קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל [מי שישראל מקדישים אותנו]:

ה שְׁבִי דוּמָם [בשקט, באבל] וּבְאֵי בַחֲשָׁךְ - בֵּית פְּשָׁדִים, כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ לָךְ - גְּבַרְתִּי [חשובה שב-] מִמְּלָכוֹת:

ו קצפתי על עמי, חללתי נחלתי, ואתנם בידך, לא שמת להם רחמים, על זקן הכבדת עלך מאד [ועל כל אלו אעניש]:

ז ותאמרי [בליבך] לעולם אהיה גברת, עד לא שמת אלה על לבך [אמרת לעולם אהיה גברת, עד שלא העלית על ליבך איזה צרות יפקדו אותך], לא זכרת אחריה - לא זכרת [לא ידעת] מה יהיה הסוף שלך:

ח ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח, האמרה בלבבה אני ואפסי עוד [חוץ ממני אין עוד], לא אשב אלמנה, ולא אדע שכול:

ט ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן, כתמם [מכות שלמות] באו עליך, ברב כשפיך [למרות רוב הכשפים] בעצמת חבריך מאד - למרות עוצמת [רוב] חוברי חבר שיש לך [מיני כשפים]:

י ותבטחי ברעתך [בחמס ובשוד שאת עושה] אמרת אין ראני חכמתך ודעתך היא שובבתך, ותאמרי בלבך, אני ואפסי עוד:

יא ובא עליך רעה, לא תדעי שחרה - לא תיראי את אור השחר [לילה וחושך עולמים] - ותפל עליך הזה [שבר] לא תוכלי כפרה [לא תוכלי להעביר את השבר ממך], ותבא עליך פתאם שאה [חושך] לא תדעי - לא תדעי מה ניתן לעשות, נגד כל הרעה הפוקדת אותך:

יב עמדי נא בחבריך וברב כשפיך, באשר יגעת מנעוריך [בכל הכשפים שבעבר [בנעורים] השקעתם בהם רבות], אולי תוכלי הועיל, אולי תערוצי - אולי תתחזקי:

יג נלאית ברב עצתיך [התעייפת מרוב העיצות, כי כל הכשפים הנ"ל לא הועילו, וא"כ אולי -] יעמדו נא ויזשיעך - הברי שמים [הצופים בשמים] החזים בפוכבים, מודעים לחדשים - הם [כביכול] מודיעים מה יהיה בעתיד [חדשים הכוונה לעתיד], אולי הם יודיעו לך ויצילו אותך - מאשר יבאו עליך:

יד הנה היו כקש אש שרפתם, לא יצילו את נפשם מיד להבה, אין גחלת לחמם [יאיכלו באש עד שלא תישאר מהם אפילו גחלת לחמם עליה] אור לשבת נגדו - לא יישאר מהם מעט אש להתחמם מולו [כי ישרפו כליל]:

טו כן היו לך אשר יגעת [זה מה שיישאר מהחוזים שיגעת בהם רבות לבדוק איד [הצלחה], סחריך מנעוריך - איש לעברו תעו - אנשים שהיו סוחרים איתך בעבר, תעו בדרכים עקב המלחמה נגדך, והלכו איש לעברו - לארצו, ולא יועילו לך - אין מושיעך:

פרק מח

פרק מ"ח, על בני יהודה היושבים בבבל, הנביא מוכיח אותם שאינם נאמנים לה' כראוי, והם מקשים ערפם, שהרי ה' כבר הודיע את הגאולה, וה' מראש הודיע להם על הצלחת כורש, והם רואים בבירור שהדבר קרא, ועדיין אינם סומכים על ה' כראוי, ואינם מעוניינים לעזוב את ארץ העמים ולשוב לארץ יהודה, וכפי שהוסבר לעיל, בהקדמה לפרק מ'.

א שָׁמְעוּ זֹאת בַּיַּת יַעֲקֹב הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל, וּמִמִּי יְהוּדָה יֵצְאוּ [מזרע יהודה], הַנִּשְׁבָּעִים בְּשֵׁם יְהוָה, וּבְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִזְכְּרוּ - לֹא בְּאֵמֶת וְלֹא בְּצַדִּיקָה - נִשְׁבָּעִים בְּשֵׁם ה' לֹא בְּאֵמֶת וְלֹא בְּצַדִּיק אֲלֵא בְּשִׁקֵּר:

ב כִּי מַעִיר הַקֹּדֶשׁ נִקְרָאוּ, וְעַל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמְכוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ, בִּיאֹר, כִּי עַמִּי יְדוּעִים וּמְפֹרְסָמִים שְׂבָאוּ מַעִיר הַקֹּדֶשׁ, וְנִסְמְכִים עַל ה', לִכֵּן ה' יִצִּילֵם לְמַעַן שְׁמוֹ, אֲף שְׂאִינִם עוֹשִׂים צַדִּיק, כַּמְּבֹאֵר בְּהַמְשָׁךְ - לְמַעַן שְׁמִי אֲאָרִיךְ אִפִּי...:

ג הָרֵאשֹׁנוֹת [דְּבָרִים שֶׁכִּבֵּר נִעְשׂוּ] מֵאִזְ הַגְּדִיתִי - מֵאִזְ לִפְנֵי שֶׁהַדָּבָר קָרָה, כִּבֵּר הַגְּדִיתִי לָכֵם - וּמִמִּי יֵצְאוּ וְאֲשֻׁמִיעֵם [אֲשֻׁמִיעֵם לָךְ עֵינֵי הַנְּבִיאִים], פְּתָאֵם עֲשִׂיתִי וְתִבְאֵנָה - פְּתָאוֹם קִיַּמְתִּי אֶת הָרֵאשֹׁנוֹת וְהֵן הַגִּיעוּ:

ד הַשְּׁמַעְתִּי אֶת הַנְּבוּאוֹת מֵרֵאשׁ - מִדְּעִתִּי כִּי קָשָׁה אֶתָּה - כִּי יָדַעְתִּי שְׂאֵתָה קֶשֶׁה [וְלֹא תֵאֱמִין בִּי אִם לֹא הֵייתָ שׁוֹמֵעַ מֵרֵאשׁ] - וְגִיד בְּרָזֶל עֲרָפֶךָ [שְׂרִירֵי הַצְּוֹאֵר עֲשׂוּיִים מִבְּרֹזֶל, מִפְּנֵה עוֹרֵף בְּחוּזֶק - וְלֹא נִיתֵן לְשִׁכְנַע אוֹתוֹ לְהַפּוֹד פְּנִיו] וּמִצְחֶךָ נְחוּשָׁה [הַמְצַח שֶׁלְךָ עֲשׂוּי מִנְחוּשֶׁת, כִּינּוּי לְעִזּוֹת וְקִשְׁיוֹת]:

ה וְאֲגִיד לָךְ מֵאִזְ, בְּטָרִם תִּבְּוֹא הַשְּׁמַעְתִּיךָ, פֶּן תֵּאֱמַר עֲצָבִי עֲשָׂם - וּפְסָלִי וְנִסְכִּי צָוִם, גִּילִיתִי לָךְ מֵרֵאשׁ, שְׂאֵל תֵּאֱמַר שֶׁהַעֲצָבִים [הַעֲיִז] עֲשׂוּ לָךְ נִיסִים אֵלוֹ:

ו שְׁמַעְתָּ חֲזָה פְּלָה - וְאַתָּם הֲלוֹא תִּגִּידוּ - שְׁמַעְתֶּם אֶת כָּל הַחֲזוֹן מֵרֵאשׁ, וְאַתֶּם תּוֹכְלוּ לְהַגִּיד וְלִהְעִיד עַל כֵּךְ - הַשְּׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת מַעֲתָה - הַשְּׁמַעְתִּי לָךְ חֲדָשׁוֹת [דְּבָרִים שֶׁעַדִּין לֹא קָרָאוּ] מַעֲתָה [עַכְשֵׁיו בְּזִמְנֵי הַנְּבוּאָה לִפְנֵי הַתְּגַשְׁמוֹת] - וּנְצֻרוֹת [שְׁמֹרוֹת, מְכוֹסוֹת, כְּלוֹמַר לֹא יְדוּעוֹת] וְלֹא יְדַעְתֶּם [לֹא יָדַעְתָּ זֹאת לִפְנֵי שְׁגִילִיתִי לָךְ]:

ז עֲתָה נִבְרָאוּ וְלֹא מֵאִזְ - רַק כְּעַתָּה, בְּזִמְנֵי הַשְּׁמַעְתָּ הַנְּבוּאָה נִבְרָאוּ וְלֹא בְּזִמְנֵי הַתְּגַשְׁמָה הַנְּבוּאָה [עַדִּין לֹא הָיוּ אִז, בְּזִמְנֵי שְׂנֵאֲמָרָה הַנְּבוּאָה] - וּלְפָנֵי יוֹם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם, פֶּן תֵּאֱמַר הִנֵּה יְדַעְתִּין - שְׂמָה תֵּאֱמַר, כִּבֵּר יָדַעְתִּי עַל כֵּךְ:

ח **גַם לֹא שָׁמַעְתָּ, גַם לֹא יָדַעְתָּ - גַם מָאֵז לֹא פִתַּחַה אֲזַנְךָ -** למרות ששמעת את הנבואה מראש, עדיין לא למדת להקשיב לדברי הנבואה, וכאילו לא שמעת ולא ידעת וכאילו אזניך אטומות - **כִּי יָדַעְתִּי בְּגוֹד תִּבְגְּוֹד -** אני יודע שאתה תבגוד בי ותאמין לע"ז - **וּפְשַׁע מִבְּטֹן קָרָא לְךָ:**

ט **לִמְעַן שְׁמִי אֲאַרִיךְ אִפִּי, וּתְהַלְתִּי אַחֲטָם לְךָ -** למען תהלתי אסתום את החוטם שלא יצא חרון אף עליכם - **לְבַלְתִּי הַכְרִיתֶךָ:**

י **הִנֵּה צִרְפְּתִיךָ וְלֹא בְכֶסֶף, בְּחַרְתִּיךָ בְּכוֹר עֵינֵי -** צרפתי אותך, לא בכור שצורפים בו כסף, אלא בכור הגלות הגורמת לכם ענווה ושיפלות:

יא **לִמְעַנִּי לִמְעַנִּי אַעֲשֶׂה [את גאולתכם] כִּי אֵיךְ יַחַל [אני עושה למענני, כי אני חושב איך וכמה יחולל שמי כאשר אכרית אתכם], וּכְבוֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתֵּן [שהאוֹיִבִים לֹא יתפארו בכך שיד אלהיהם רמה, כביכול יפארו את העי"ז בכבודי]:**

יב **שָׁמַע אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וַיִּשְׂרָאֵל מִקְרָאֵי -** השם שאני קראתי לך הוא 'ישראל' - **אֲנִי הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן, אֵף אֲנִי אַחֲרוֹן:**

יג **אֵף יָדִי יִסְדָּה אֶרֶץ, וַיִּמְנִי טַפְּחָה שְׁמַיִם -** ימיני תיקנה היטב את השמים [באפן מדוייק טפח טפח] - **קָרָא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעֲמְדוּ יַחְדָּו:**

יד **הַקְּבִצוּ כְלַכְּם וּשְׁמְעוּ - מִי בָהֶם [בכם] הִגִּיד אֶת אֱלֹה -** מי בכם ידע זאת מראש - **יְהוָה אֱהָבוּ [את הגואל], יַעֲשֶׂה חֲפָצוֹ בְּבָבֶל, וְזָרְעוּ פְּשָׁדִים, יַעֲשֶׂה בָהֶם את הנקמה בבבל, שהוא חפץ ה', וזרוע ה' המכה ונוקמת באוייבים:**

טו **אֲנִי אֲנִי דְבַרְתִּי אֵף קָרָאתִיו -** דיברתי מראש על כורש, ואח"כ גם קראתי ללקיים דברי - **הַבְּאֲתִיו [לגדולה] וְהַצְּלִיחַ דְּרָכּוֹ [הצליח כי גזרתי כך]:**

טז **קָרְבוּ אֵלַי שְׁמְעוּ זֹאת, לֹא מֵרֹאשׁ - בִּסְתֵר דְּבַרְתִּי -** כאשר אמרתי את הדברים מראש, לא דיברתי בסתר אלא בגלוי - **מַעַת הָיִיתָה שֵׁם אֲנִי -** ומעת היות הגזירה, שם הייתי [כי אני יצרתי את הגזירה] - **וְעַתָּה אֲדַנִּי יְהוָה שְׁלַחְנִי וְרוּחוֹ -** וכעת, ה' ורוחו [רוח ה' הנבואה השורה עלי] שלחני לומר לכם דברים אלו [שמרו תורתני, צאו מבבל, ועלו לא"י]:

יז **כֹּה אָמַר יְהוָה גְּאֻלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִלְּמַדְךָ לְהוֹעִיל -** מלמד אתכם איך להועיל לעצמכם - **מִדְּרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תִּלְךָ:**

יח **לֹא הַקְּשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתַי [לשמור תורתני, וי"א לעלות לא"י, כמפורש להלן], וַיְהִי כִנְהַר שְׁלוֹמֶךָ -** היה לכם שלום רב, כמו שפע מי הנהר פרת - **וְצִדְקַתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם -** אעשה אתכם צדקות רבות כמו גלי הים:

יט **וַיְהִי כַחֲזוֹל זְרַעְדְּךָ, וַצֹּאֲצְאֵי מַעֲיָדְךָ כְּמַעֲתִיו -** וצאצאי מעידך [בניך] כמו צאצאי מעי הים, כלומר כמו דגי הים שהם כביכול מעי הים - **לֹא יִכְרַת וְלֹא יִשְׁמַד שְׁמוֹ מִלְּפָנַי** [ואזי לא היתה לכם החורבן ע"י בבל. או אם תעלו לא"י ותשמרו תורת, לא תהיה לכם יותר פורענות וחורבן]:

כ **צֹאוּ מִבְּבֶל בְּרַחוּ מִכַּפְשֵׁי־דֵם -** תפנימו היטב את כל הנאמר לעיל, דעו שה' גואל אתכם ושובו לארץ ישראל - **בְּקוֹל רְנָה - הִגִּידוּ הַשְּׁמִיעוּ אֶת -** השמיעו את הנחמה שאתם יוצאים מבבל - **הוֹצִיאוּהָ עַד קְצֵה הָאָרֶץ -** תפרסמו אותה עד סוף העולם - **אִמְרוּ** [הכריזו בכל העולם] **גָּאֵל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב:**

כא **וְלֹא צָמְאוּ, בְּחַרְבוֹת הוֹלִיכֵם -** לא היו צמאים למרות שהולכים במקום חורב ויובש, כי - **מִיָּם מְצוֹר הִזִּיל לָמוֹ, וַיִּבְקַע צוּר וַיִּזְבּוּ מִיָּם:**

כב **אֵין שְׁלוֹם, אָמַר יְהוָה לְרַשָּׁעִים -** לבני בבל שהחריבו את הבית (וי"א לרשעי ישראל [כפי המוזכר להלן נז, כא]) שאינם שומעים לדברי הנביא):

פרק מט

נבואת הנחמות מפרק מ' - נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי, עד כה, היו בעיקר נבואות עידוד לצאת מהגלות, ונחמות על הדרך מחו"ל לא"י, פורענות על בבל, מאיסות הע"ז. מכאן ואילך [פרקים מט-נד], הנביא עובר לבשר על ריבוי הטובה שתהיה בירושלים לאחר הקיבוץ גלויות. דברים אלו נכונים על רוב הנבואה, כלומר, רוב הנבואה עד כה על ההכנה לגאולה והדרך לא"י, ומכאן על ירושלים. אמנם, גם בנבואות להלן ישנן מעט נחמות על הדרך לא"י, וההכנה לגאולה וקיבוץ גלויות.

תוכן הנבואה בפרק מט, המשך הנבואה הנ"ל, לעודד את עמ"י לשוב לא"י, אך מכאן מתייחס יותר לישועות בא"י, כאמור.

א **שְׁמַעו אֵימִים אֱלֹהִים, וְהִקְשִׁיבוּ לְאָמִים מְרֻחָקִים, יְהוָה מִבְּטֹן קִרְאֲנֵי -** מאז היותי בבטן אימי זימן אותי [לנבואת הנחמה] - **מִמְעֵי אֲמֵי הַזְּכִיר שְׁמִי** [קראני ישעיה על שם הישועות]:

ב **וַיִּשָּׂם פִּי כְּחֶרֶב חֲדָה** [נבואת חדות על הרשעים] **בְּצַל יְדוֹ הַחֲבִיאֲנִי** [מפני הרשעים שלא יהרגוני], **וַיִּשְׁמִינֵי לְחֶץ בְּרוּר -** כמו חץ ברור וחד, כך נבואותי חדות ומתגשמות - **בְּאִשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירְנִי** [מפני הרשעים. אשפה היא נרתיק החיצים]:

ג **וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אֲתָה -** אתה הנביא מזומן לשליחות - **יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֲתַפָּאֵר -** אתה כמו עם ישראל שאני מתפאר בהם:

ד וְאֲנִי אֶמְרָתִי לְרִיק יִגְעֵתִי, לְתֵהוּ וְהֶבֶל כַּחַי כְּלִיתִי [לחנינם אני מוכיח את ישראל, שהרי לא שומעים לי], אֲכַן [באמת] מִשְׁפָּטִי אֶת יְהוָה, וּפְעַלְתִּי אֶת אֱלֹהֵי [מעשי ופעולתי, עם ה', וה' יודע שעשיתי שליחותי]:

ה וְעַתָּה אֶמַר יְהוָה [שהוא] יוֹצְרִי מִבֶּטֶן לַעֲבָד לוֹ - מִבֶּטֶן אִימִי יֵצֵר אוֹתִי לְהִיטֵב עֲבָדוֹ וְלִהְיֵנָּבָּא בְּשֵׁמוֹ - לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֱלֹוֹ - לְהַשִּׁיב אֶת יַעֲקֹב אֱלֹוֹ - וְיִשְׂרָאֵל לוֹ יֵאָסֶף - שִׁיאֲסִפּוּ אֱלֹוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל [ויאספו לשוב אליו לעובדו] - וְאֶפְבֹּד בְּעֵינַי יְהוָה - וְכִשְׂאֲשֵׁר אֲנִי עוֹשֶׂה שְׁלִיחוֹתַי אֲהִיָּה מְכֻבָּד בְּעֵינַי ה' [גם אם לא ישמעו לי] - וְאֱלֹהֵי הָיָה עָזִי - הוּא יִחְזַק אוֹתִי [נגד הרשעים]:

ו וַיֹּאמֶר [ה' אל] נִקְל [וכי קל בעיניך] מִהֵיִוֶתֶךָ לִי עֶבֶד - לְהַקִּים אֶת שְׁבִטִי יַעֲקֹב, וְיִצְוֶרֶי [השמורים והלכודים בגלות של] יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב [לאי], וְנִתְתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם, לְהִיטֵב יְשׁוּעָתִי עַד קֶצֶה הָאָרֶץ, בִּיאֹוֹר, וְכִי קֵל וּמַעַט בְּעֵינֶיךָ [הרי זה דבר גדול מאד], שֵׁאתָה עֲבָדִי וּמִתְנַבֵּא בְּשְׁלִיחוֹתַי, לְהַקִּים אֶת עַמִּי מִבּוֹר הַגְּלוּת, וְלְהַשִּׁיבם לְאִי, וְעוֹד אֶתָּה מִתְנַבֵּא בְּשְׁלִיחוֹתַי עַל יִשְׂרָאֵל שִׁהִיו אֹוֹר לְגוֹיִם [יאירו להם את הדרך ילכו בה אחרי ה'], וְיִשְׁעוֹתַי תִּהְיֶה עַד קֶצֶה הָאָרֶץ, כִּי אִזּוֹ יִהְיֶה שְׁלוֹם וּבִרְכָה בְּכָל הָעוֹלָם:

ז כֹּה אֶמַר יְהוָה, גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל, קְדוֹשׁוֹ, לְבָזָה נִפְשׁוֹ - לִנְפֶשׁ הַבְּזוּיָה [עם בזוי] - לְמִתְעַב גּוֹי - לְגוֹי שְׁתִּיעֵבוּ וְהִרְחִיקוּ אוֹתוֹ - לַעֲבָד מִשְׁלָיִם - לְעַם שְׁעֲבָדִים מִשְׁלוֹ בּוֹ, הוּא יִהְיֶה מְכֻבָּד מְאֹד, עַד כַּדִּי שׁ - מְלָכִים יִרְאוּ וְקָמוּ [מלפניו], שְׂרִים וְיִשְׁתַּחֲוּוּ - שְׂרִים יִרְאוּ אוֹתוֹ וְיִשְׁתַּחֲוּ לוֹ - לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמַן - נֶאֱמַן בְּהִבְטַחְתּוֹ לְקִיִּים דְּבַר זֶה - וּלְמַעַן - קְדִשׁ יִשְׂרָאֵל, וְיִבְחָרְךָ:

ח כֹּה אֶמַר יְהוָה, בְּעַת רְצוֹן עֲנִיתִיךָ, וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ, וְאֶצְרָךְ [אשמרך מהגוים] וְאֶתְנַךְ לְבְרִית עִם - לְהִיטֵב עִם שְׁכֵרְתִי אִתּוֹ בְּרִית - לְהַקִּים אֶרֶץ - לְהַקִּים אֶת אִי מֵהָעֶפֶר - לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שְׁמֹנוֹת:

ט לֵאמֹר לְאֲסוּרִים [בגלות] צֹאוּ, לְאֲשֶׁר בַּחֲשֵׁךְ הִגְלוּ - לֹמֵר לְמִי שֶׁנִּמְצָא בְּחוֹשֶׁךְ לְהִיגְלוֹת [להיראות] לְאוֹר - עַל דְּרָכִים יִרְעוּ - בְּדַרְכֵי אִי יִרְעוּ [יאכלו כל טוב] - וּבְכָל שְׁפִיִים מְרַעִיְתֵם - גַּם בְּמִקְוֹמוֹת גְּבוּהִים [שפיים] בְּדַרְכֵים יִהְיֶה לְהֵם מֵאֵכֶל וּמִשְׁתֵּה [כפי שיוסבר בפסוק הבא]:

י בְּדַרְכֵי אִי - לֹא יִרְעֵבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ, וְלֹא יִפֹּס שָׁרְב וְשִׁמְשׁ, כִּי מִרְחָמִים יִנְהַגֵּם, וְעַל מִבּוֹעֵי [זרמי] מֵיִם - יִנְהַלֵּם:

יא וְשִׁמְתִי כָל הָרִי לְדָרֶךְ - כָּל הָהָרִים הַמִּפְרִיעִים בְּדֶרֶךְ יִיּהֲפְכוּ לְהִיטֵב מִישׁוֹר לְצוֹרֶךְ מֵעֵבֶר נוֹחַ - וּמִסְלֵתִי יִרְמוֹן - וּמְסִילוֹת [בעמקים] יִינְשָׂאוּ:

יב הנה אלה מרחוק יבאו, והנה אלה מצפון ומים, ואלה מארץ סינים - דרום:

יג רנו שמים וגילי ארץ, ופצחו הרים רנה, כי נחם יהוה עמו, ועניו ירחם:

יד ותאמר ציון עזבני יהוה, ואדני שכחני:

טו התשפח אשה עולה - וכי תשכח אישה את הילוד העולל שלה - מרחם בן בטנה - וכי היא תשכח לרחם על בן בטנה - גם אלה תשפחנה - ואנכי לא אשכחך - גם אם אלה [העולל, ובן בטנה] יישכחו מלרחם עליהם, עדין אני לא ישכחך:

טז הן על כפים חקתיך - הרי חקקי את שמך על כפי, ואיך אשכחך - חומתיך נגדי תמיד - חומות ירושלים עומדים תמיד למול עיני, כלומר, אני זוכר אותם בכל עת:

יז מהרו בניך - עוד ימהרו בני ציון להגיע - מהרסיך ומחריביך ממך יצאו - האויבים המחריבים אותך, יצאו ממך וילכו להם:

יח שאי סביב עיניך וראי, כלם [כל בניך] נקבצו באו לך, חי אני נאם יהוה, כי כלם פעדי [כתכשיט] תלבשי, ותקשרים כפלה, תקשרי אותך לך לנוי, כמו שנהוג לקשט כלה עם חוטים יפים [כמ"ש - כלה קישוריה, ירמיהו ב,לב]:

יט כי חרבתך ושמתך וארץ הרסתך - כי דאגתך על החורבות והשממות שלך, ועל ארץ ההריסות שלך, לא תדאגי עוד, כי אני אבנה אותך ו- פי עתה תצרי מיושב - תהיי צרה וקטנה מרוב יושבים [כי רבים ידרשו אותך] - ורחקו מבלעך - וירחקו המשחיתים אותם [בלע - השחתה]:

כ עוד יאמרו באזניך, בני שכליך, צר לי המקום גשה לי ואשבה, ביאור, עוד תשמעי באוזניך את דברי הבנים ששכלת [עמ"י] אומרים זה לזה, גש [זוז] הלאה מעט, כדי שאוכל גם אני להגיע לשבת בציון [מרוב שכל בניך ידרשו אותך]:

כא ואמרת בלבבך, מי ילד לי את אלה - מהיכן הגיעו כל אלה הבנים שלי, והרי - ואני שכולה וגלמודה [אני רגילה זמן רב להיות שכולה וגלמודה, כי בני אינם איתי] גלה וסורה [בני ציון גלו וסרו מאדמתם], ואלה מי גדל, הן אני נשארתי לבדי, אלה איפה [מאיפה] הם, [התמיה באה, מרוב הרגילות להיות בחושך, ובגאולה תמהים, איך באה ריבוי טובה שכזו, להבדיל כמו שתמהים מרעה]:

כב כה אמר אדני יהוה, הנה אשא אל גוים ידי - אניף את ידי לרמוז להם - ואל עמים ארים נסי - כביכול ה' יניף נס [מקל ובראשו בגד כלשהוא ומניפים אותו

במקום גבוה לאות להיאסף או לעניין אחר] - **וְהִבִּיאוּ בְנֵיךָ בְּחֶצְוֶן** - בזרועם - **וּבְנִיתִיךָ עַל כֶּתֶף תַּנְשֵׂאנָה**:

כג **וְהָיוּ מְלָכִים אֲמִנִיךָ** [מגדלי בניך], **וְשָׂרֵי־תִיָּהֶם** [יהיו] **מִיְּנִיקֶתִיךָ**, **אֲפִים אֶרְץ** **יִשְׁתַּחֲווּ לָךְ**, **וְעַפְרֵךָ רִגְלֶיךָ יִלְחָכוּ** [מרוב שישתחוו, ייראו כאילו מלקקים את הארץ], **וַיִּדְעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה - אֲשֶׁר לֹא יִבְשׂוּ קָוָי**:

כד **הִיָּקַח מִגְבוּר מְלָקוֹחַ** - האם ניתן לקחת מגיבור את המלקוח [השלל שלקח במלחמה] - **וְאִם שְׂבִי צְדִיק יִמְלֹט** - וכי ניתן למלט ולשחרר את הצדיק שנלקח בשבי [ע"י הגיבור]:

כה **כִּי כֹה אָמַר יְהוָה גַּם שְׂבִי גִבּוֹר יִקַּח** [יקחו מהגויים את מה ששללו מישראל] **וּמְלָקוֹחַ עָרִיץ יִמְלֹט** [עמ"י שנקה בשבי הגלות, ימלט ממנה וישוב לארצו], **וְאֵת יְרִיבֶךָ אֲנֹכִי אֶרִיב** [אקום את נקמתך], **וְאֵת בְּנֵיךָ אֲנֹכִי אוֹשִׁיעַ**:

כו **וְהֶאֱכַלְתִּי אֵת מוֹנֵיךָ אֵת בְּשָׂרָם** - אלו שעינו אותך, אאכיל את בשרם לחיות - **וְכַעֲסִיס דָּמָם יִשְׁפְּרוּן** - ישתכרו מרוב שישתו אם דמם, כמו השותה יין [משל לריבוי דם ההרוגים, שכביכול משתכרים מהם. עסיס - יין מתוק] - **וַיִּדְעוּ כָּל בָּשָׂר, כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעַךָ, וְגֹאֲלֶךָ** [ואני גואלך, שאני -] **אֲבִיר יַעֲקֹב** [מקור הכוח עליו יעקב סומך]:

פרק נ

תוכן הנבואה: משל לאדם שהיו לו נושים רבים ואזלה ידו, ומאס באישתו, ומחוסר ברירה מוחלט נתן ספר כריתות [מגילת גט] לאישתו, ומכר את ילדיו לעבדים לאלו הנושים בו [הלוחצים בו לשלם להם את החוב]. בנבואה זו ה' יתברך אומר לישראל, אני לא החלטתי מחוסר אונים לשלח אתכם מארצי [הנמשל לנתינת גט], ולא מכרתי אתכם בידי האויבים - כי היו לי חובות ומחוייב הייתי לשלם לנושים, הרי אתם נמכרתם בידי הגויים - רק בעקבות חטאיכם, וכמו"כ הסיבה לכך ששלחתי את אשתי מביתי [שלחתי את כנסת ישראל לחו"ל], היא מרוב עוונות ולא שמאסתי בה, וא"כ - **מִדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ...** מדוע אני מבקש מכן לשוב לארץ ישראל, ואין איש שם על לב [הם אמרו, אישה ששלחה בעלה אסור לה לשוב אליו, וא"כ אין לנו אפשרות לשוב לא"י - כי ה' מאס בנו, ומכר אותנו ואנו לא שייכים אליו, אך ה' אמר להם, אני לא שילחתי, אין גט כתוב, זה רק תוצאה טבעית של מעשים רעים,

וזה מה שגרם לכם את הרעה, תחדלו ממעשיכם הרעים, תשובו לא"י, ותתענגו על רוב טובה. הר"ר ספייער].

א **כֹּה אָמַר יְהוָה, אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוֹת אֲמַכֶּם אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיהָ** - היכן ספר כריתות [הגט] של האומה שלכם ששלחתי אותה [הרי אין גט כתוב] - **אוּ מִי מְנוּשֵׁי אֲשֶׁר מְכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ** - או מי מאלו הנושים בי שמכרתי אתכם, [וכי יש מי שנוגש בי להחזיר לו כסף שאני חייב לו] שנאלצתי להביא לו אתכם כמכר, תמורת תשלום חוב - **הֵן בְּעֹנֹתֵיכֶם נִמְכַרְתֶּם** [לעבדים לגויים], **וּבְפִשְׁעֵיכֶם שְׁלַחָה אֲמַכֶּם** [כנסת ישראל¹³⁷]:

ב **מִדּוּעַ בָּאתִי, וְאֵין אִישׁ** [אין איש פונה אלי], **קָרָאתִי וְאֵין עֹנֶה** [קראתי ע"י עבדי הנביאים לשוב אלי, ואין עונה - אין מי מתייחס לכך], **הִקְצֹר קִצְרָה יָדִי מִפְּדוּת, וְאִם אֵין בִּי כֹחַ לְהַצִּיל, הֵן בְּגַעְרַתִּי אַחְרִיב יָם** [אייבש את הים], **אֲשִׁים נְהָרוֹת מִדְּבַר** [אשים נהרות יבשים כמו מדבר], **תִּבְאֵשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם** [דגי הנהרות ימותו ויסריחו, כי אין מיס] **וְתָמַת בְּצָמָא** [דגת הנהרות תמות בצמא]:

ג **אֶלְבִּישׁ שָׁמַיִם קְדָרוֹת** [חושך], **וְשִׁק אֲשִׁים כְּסוּתָם**, הרי בידי להלביש את השמים חושך, ולהלביש אותם שק [שיהיו לכם צרות שלא תיראו אור ממאורות השמים], ומדוע אינכם שבים אלי, הרי בידי להמית ולהחיות:

ד **אֶדְנִי יְהוָה, נָתַן לִי לְשׁוֹן לְמוֹדִים** [לשון מורגלת בדיבור] **לְדַעַת לְעוֹת אֶת יַעֲרֵךְ דְּבַר** - לדעת איך ללמד דבר ה' לעיף [יעף פ' צמא, כלומר צמא לדבר ה'] - **יַעֲרֵךְ בְּבִקְרָה בְּבִקְרָה, יַעֲרֵךְ לִי אֶזְנוֹן - לְשִׁמְעַת פְּלִמוֹדִים** - ה' מעורר אותי כל בוקר לשמוע את דבר ה', ולחיות איתו כמו אדם המורגל הטיב בדבר [לימוד פ' מורגל, כך בכל המקרא, הר"ר ספייער]:

ה **אֶדְנִי יְהוָה פָּתַח לִי אֶזְנוֹן** [לימד אותי לשמוע ולקבל] **וְאֶנְכִּי לֹא מְרִיתִי** [נכנעתי לה', ולא מריתי בו], **אֶחֱזֹר לֹא נְסִוְגִיתִי**:

ו **גִּיּוֹ** [גוף, לשון גויה] **נָתַתִּי לְמַפְכִּים, וְלַחְיִי** [נתתי] **לְמַרְטִים, פָּנֵי לֹא הִסְתַּרְתִּי** - **מִפְּלִמוֹת וְרֹק** [הוכחתי למרות שהיו מכלימים אותי ויורקים בפני]:

ז **וְאֶדְנִי יְהוָה יַעֲזָר לִי, עַל כֵּן לֹא נִכְלַמְתִּי, עַל כֵּן שָׁמַתִּי פָּנֵי כַחֲלָמִישׁ** [פני היו עזים, כמו סלע חזק, ללא כל בושה], **וְאֶדְעַע כִּי לֹא אֲבוֹשׁ** - ידעתי שלא אבוש [כי קרוב מצדיקי... פס' הבא]:

¹³⁷ עמ"י בכללותו [כנסת ישראל, הלב של האומה], מכונה אמא, והיא נחשבת במשל אישה של ה', וכאשר היא חוטאת, ה' משלח אותה [אמנם כל יחיד מישראל לא יכונה כך].

ח קָרוֹב מִצְדִּיקִי - ה' המצדיק אותי קרוב אלי [הוא בעזרתני], ולכן - מי רִיב אֶתִּי נַעֲמָדָה יַחַד, מִי בַעַל מִשְׁפָּטִי [תובע אותי, ש-] יִגֹּשׁ אֵלַי:

ט הֵן אֲדַנְיִי יְהוָה יַעֲזֹר לִי, מִי הוּא יִרְשָׁעֵנִי [מי יוכל להרשיע אותי בדוֹן], הֵן כָּלֶם [כל אנשי ריבי] כִּפְגָד יִבְלוּ, עֵשׂ יֵאָכְלֶם, הרי כולם יבלו, כמו בלאי של צמר ופשתן, שתולעים אוכלים אותם:

י מִי בָכֶם יֵרָא יְהוָה, שְׁמַע בְּקוֹל עֲבָדָיו [שומע בקול עבד ה'], אֲשֶׁר הִלְךְ חֲשָׁכִים [אשר הולך בחושך - סובל מצרות] וְאֵין נֹגֵה לוֹ, יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה, וַיִּשְׁעֶן בְּאַלְהֵיו [ואז יצא מאפילה לאורה]:

יא אכן אינכם בוטחים בי, אלא - הֵן [הרי] כָּלְכֶם קִדְחִי אֵשׁ, מֵאַזְרֵי זִיקוֹת - חוגרים איזור של ניצוצות אש [איזור הוא סימן לחריצות וגבורה ועניינו, שהם מחזקים עצמם לעשות מעשים המבעירים את חרון אף ה'], לָכוּ בְּאוֹר אֲשֶׁכֶם [האש שלכם], וּבְזִיקוֹת בְּעֶרְתֶּם [ולכו בזיקות שביערתם], מִיָּדֵי הֵיתָה זֹאת לָכֶם - [ה' אומר] מידי היתה הצרה הזאת לכם - לְמַעַצְבָּה תִּשְׁכַּבּוּן - לעצב ויגון תשכבו - [תושפלו ותמותו]:

פרק נא

א שְׁמַעוּ אֵלַי רְדִפֵי צֶדֶק, מִבְּקִשֵׁי יְהוָה, הַבִּיטוּ אֶל צוֹר חֲצַבְתֶּם, וְאֶל מַקְבַּת בּוֹר נִקְרָתֶם [המשיל אותם לאבן, ואומר להם להביט מאיזה סלע חצבו אותם, או מאיזה בור שנקבו בו וחצבו אותם ממנו, ומבאר הנמשל בפסוק הבא]:

ב הַבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם, וְאֶל שָׂרָה תַחֲוּלְלֶכֶם [המחוללת אתכם, היוצרת אתכם], כִּי אֶחָד קִרְאֲתִיו וְאֶבְרָכָהוּ וְאֶרְבֶּהוּ - כי כאשר קראתי לאברהם, כלומר כאשר אמרתי לו ציוויים ללכת אחרי, היה יחידי ללא בנים, ואח"כ הרבתי את זרעו וברכתי אותו, [וכפי שהוא שמע אלי, ועזב את מקום מולדתו והלך לא"י, גם אתם שמעו אלי לעזוב את ארץ העמים ולשוב לארצכם ואברך אתכם]:

ג כִּי נַחֵם יְהוָה צִיּוֹן, נַחֵם כָּל חֲרַבְתֶּיהָ, וַיִּשֶׂם מִדְּבָרָה כַּעֲדָן [מקום שומם כמדבר, עשה כמו גן עדן], וְעִרְבָתָהּ כְּגֹן יְהוָה - ערבה - מדבר מישורי שבה, הפך כגן שנטע ה' בעדן], שְׁשׂוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ [שם ימצאו את הששון והשמחה, וגם-], תוֹדָה, וְקוֹל זְמֵרָה:

ד הַקְּשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי, וְלֵאוּמֵי אֵלַי הֶאֱזִינוּ, כִּי תוֹרָה מֵאֵתִי תֵצֵא - הוראות ייצאו ממני [לכל בני העולם, כי אני אמלודך] - וּמִשְׁפָּטִי [דבר] לְאוֹר עַמִּים אֲרָגִיעַ - אניח, כלומר, אשים דברי ותורתני בכל העולם:

ה **קְרוֹב צְדָקִי** [דבר הצדק שלי קרוב לבא] **יָצָא יִשְׁעִי** [ישועתי תצא לפועל] **וְזָרְעִי עִמִּים יִשְׁפְּטוּ** [אשפוט אותם בידי, כביכול], **אֲלֵי אֵימִים יָקוּוּ** [ממלכות וארצות ייאספו אלי, לשמוע תורתך] **וְאֵל זָרְעִי יִיחַלְוּ** - ויקוו לראות את זרוע ה' [מעשי ידו]:

ו **שָׂאוּ לְשָׁמַיִם עֵינֵיכֶם, וְהִבִּיטוּ אֶל הָאָרֶץ מִתַּחַת, כִּי שָׁמַיִם כְּעָשָׁן נִמְלְחוּ** [בלו ואבדו] **וְהָאָרֶץ כְּבֶגֶד תִּבְלָה, וְיִשְׁבְּיָהּ כְּמוֹ כֶּן יָמוּתוּן** - יושבי הארץ כמו כד - כמו בלאי השמים הארץ כך הם ימותו - **וְיִשְׁוֹעֲתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה, וְצְדָקְתִּי לֹא תִחַת, בִּיאֹר, לַמְּרוֹת שְׂאתֶם רוֹאִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ קִיִּימִים וְאַתֶּם בְּטוֹחִים בְּקִיּוּמֶם, דְּעוּ שֶׁהַיְשׁוּעָה שְׂאֲנִי מִבְּטִיחַ לְכֶם תִּהְיֶה לְעוֹלָם, וְהַצְדָּקָה שְׂאֲעִשֶׂה אִיתְכֶם תַּעֲמוּד וְלֹא תִיפּוֹל, וְכֹל זֶה יִהְיֶה בְּכֹל מִקְרָה, גַּם אִם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ יֵאָבְדוּ, וְכֹל בְּנֵי הָאָדָם יָמוּתוּ** [ישועתי חזקה יותר מהשמים והארץ]:

ז **שָׁמְעוּ אֲלֵי יְדֵעֵי צְדָקָה, עִם תּוֹרַתִּי בְּלִבָּם, אֶל תִּירְאוּ חֲרַפַּת אָנוּשׁ - וּמִגְדַּפְתֶּם אֶל תִּחַתוּ** - אל תפחדו מחרפות וגידופים של האומות:

ח **כִּי כְּבֶגֶד יֵאָכְלֶם עֵשׂ** [תולעת האוכלת בגדי פשתן], **וְכִצְמוֹר יֵאָכְלֶם סָס** [סס גם הוא תולעת], - כמו בגדים שנאכלים וכלים, כך האומות המחרפים אתכם ימותו - **וְצְדָקְתִּי לְעוֹלָם תִּהְיֶה, וְיִשְׁוֹעֲתִי** [לעמ"י, יתקיים] **לְדֹר דּוֹרִים:**

ט **עוֹרֵי עוֹרֵי לְבָשִׁי עַז זָרוּעַ יְהוָה, עוֹרֵי כַּיִּמִּי קָדָם דְּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אֵת הָיָא הַמְחַצְצֶבֶת רֹהֵב מְחֹלְלֶת תַּנִּין, בִּיאֹר, זָרוּעַ ה', הַתְּעוֹרְרִי לְהוֹשִׁיעַ, כְּמוֹ בִימֵי קָדָם, וְכְמוֹ בְּדוֹרוֹת הַרְּאִשׁוֹנִים מֵעוֹלָם, שֶׁהָרִי אֵת הָיָא הַחוֹצֶבֶת אֶת הַגְּאוּוֹה שֶׁל מִצְרַיִם, וְעוֹשֶׂה פֶחַד לַפְּרַעָה הַנִּמְשֵׁל לְתַנִּין הָיָא, שֶׁהוּא חֹזֵק בְּיוֹתֵר וְטוֹרֵף עַל, [מחוללת לשון חיל כילודה]:**

י **הֲלוֹא אֵת הָיָא הַמְחַרְבֶּת יָם** [המייבשת את הים], **מִי תִהְיוֹם רִבְּהָ** [מי תהום הגדול] **הַשָּׁמָה מֵעַמְקֵי יָם - דָּרָךְ לַעֲבֹר גְּאוּלַּיִם, זָרוּעַ ה', הָרִי אֵת יִיבֶשֶׁת אֵת יָם סוֹף, וּבְמַעְמְקֵי הַיָּם עֲשִׂית דָּרָךְ שִׁיעֲבֵרוּ גְאוּלַּי ה' מִמִּצְרַיִם:**

יא **כֹּאשֶׁר תִּתְעוֹרֵר זָרוּעַ ה', אַז - וּפְדוּיֵי יְהוָה יִשׁוּבוּן** - עמ"י שה' פדה אותם משעבוד ועבדות - **יִשׁוּבוּ מִהַגְּלוּת - וּכְבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים - שִׂמְחָה נִצְחִית תִּהְיֶה עַל רֵאשִׁים - שִׁשׁוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁיֹגוּן** - פדויי ה' ימצאו את הששון והשמחה [כפל ושילש עניין השמחה] - **נָסוּ יְגוֹן וְאַנְחָה** - היגון האנחה ייעלמו [כי תהיה להם שמחת עולם]:

יב **אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מִנְחַמְכֶם, מִי אֵת וְתִירְאֵי מֵאָנוּשׁ יָמוּת וּמִבְּן אָדָם חֲצִיר יִנְתֵּן, בִּיאֹר, אֲנֹכִי ה' הַקִּיִּים לְנִצְחַת מִנְחָם אִתְכֶם, וְאִי"כ מִי אֵת - שְׂאֲנִי בַעֲזַרְתְּךָ -**

פוחת מבני אדם שכולם עתידים למות, ולנבול כמו חציר [דשא], כלומר, מדוע את יראה מהגויים ולא בוטחת בה' [ולא שבה לא"י]:

יג **וַתִּשְׂכַּח יְהוָה עֶשְׂךָ, נוֹטָה שְׁמַיִם וַיִּסַּד אֲרָץ, וַתִּפְחַד תְּמִיד כָּל הַיּוֹם מִפְּנֵי חַמַּת הַמִּצִּיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהִשְׁחִית** [אתה מפחד מבשר ודם כאשר הוא מתכונן להשחית אותך], **וְאֵיךָ חַמַּת הַמִּצִּיק** - כעת גאלתי אותך, ומדוע אתה ירא מהגויים? (ומדוע אינך ירא ממני, ולא שומע קולי לשוב לארצי):

יד **מִהָרָצָה לְהַפְתִּיחַ** - עמ"י המטולטל ממקום למקום, יפתח מאסוריו שהוא כלוא בהם [צועה לשון הרקה מכלי לכלי, כמו ושלחתי לו צועים וצועהו וירמיהו מח,יב] - **וְלֹא יָמוּת לְשַׁחַת** [עמ"י בגלות לא ימות לשחת] **וְלֹא יִחְסַר לְחַמוֹ:**

טו **וְאֲנִכִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, רִגַע הַיָּם** - מניד ומרטיט את הים - **וַיִּהְיוּ גְלִיּוֹ** [ומרעשים הגלים] - **יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ** - שמי הוא - ה' אדון מקהלות גדולות של שרפים ומלאכים, כלומר, הרי אני ה' אלהיך, המסעיר את הים, ועושה כל, ואני מבטיח לך את הנחמות הנ"ל:

טז **וְאֲשֶׁם דְּבָרֵי בְּפִיךָ, וּבָצַל יָדַי כְּסִיתֶיךָ** (שמרתי עליך, כמו השומר חפץ בכף ידו), **לִנְטֹעַ שְׁמַיִם וְלִיִּסַּד אֲרָץ, וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עֲמִי אָתָּה**, ביאור, אני ה' נתתי את הנחמות הנ"ל בפיך, ושמרתי עליך, ולצורך כך שעתיד אני להשיב אתכם אל ארצכם מחדש [כאשר בונים את הארץ מהחורבות, כביכול, נוטים שמים ומייסדים את הארץ מחדש]:

עד כה הנחמה מתייחסת בעיקר לעמ"י, מכאן הנחמה מתייחסת יותר לעיר 'ציון' עצמה [אך שניהם נחמות לעמ"י, בביטויים שונים].

יז **הַתְּעוֹרָרִי הַתְּעוֹרָרִי, קוֹמִי יְרוּשָׁלַם, אֲשֶׁר שְׁתִּית מִיַּד יְהוָה אֵת כּוֹס חַמַּתוֹ** [כוס יין רעל], **אֵת קִבְעַת** [ספל] **כּוֹס הַתְּרַעְלָה שְׁתִּית מִצִּית** - שתית ומצצת את הספל של יין התרעלה, כלומר, כל הפורענות פקדה אתכם:

יח **אֵין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל בָּנִים יִלְדָה** - ואין מחזיק בַּיָּדָה מִכָּל בָּנִים גְּדֻלָּה, לא היה מי מבני ציון, שינהל את ציון, ויחזיק בידה [ינהיג אותה], כי כל בניה גלו:

יט **שְׁתִּים הִנֵּה קְרָאתֶיךָ מִי נְנוּד לָךְ** - שני דברים קשים [זוגות של צרות] פוגשים אותך, ועל צרה קשה זו, מי יוכל לנחם אותך ולהניד ראש כדרך המנחמים - **הַשֹּׁד וְהַשָּׂבָר, וְהָרַעַב וְהַחֲרָב** [קראתיך - פגשוך] **מִי אֲנַחְמֶךָ** - מי אביא לך לנחם אותך, [שוד ושבר, רעב וחרב, הם זוגות של שני צרות, שתיים הנח...]:

כ **בְּנִידָךְ עֲלֵפוּ שְׁכֵבוּ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת** [במרכזי הרחובות] **כְּתוּבָא מִכְמָר** [כמו תאו¹³⁸ ברשת], **הַמְלָאִים** [צרות מ-] **חֶמְתָּ יְהוָה - גְּעַרְתָּ אֱלֹהֶיךָ:**

כא **לְכֹן שְׁמַעִי נָא זֹאת עֲנִיָּה, וּשְׁכַרְתָּ וְלֹא מִיָּנִין** [אלא מרוב צרות]:

כב **כֹּה אָמַר אֲדֹנָיִךְ יְהוָה, וְאֱלֹהֶיךָ יְרִיב עִמּוֹ** [יריב את ריב עמו - ינקום נקמתם], **הִנֵּה לִקְחֹתִי מִיָּדְךָ אֶת כּוֹס הַתְּרַעְלָה, אֶת קִבְעַת כּוֹס חֶמְתִּי - לֹא תוֹסִיפִי לְשִׁתּוֹתָה עוֹד:**

כג **וְשִׁמְתִּיָּה בְּיַד מוֹגִיָּךְ - אֲשִׁים אֶת כּוֹס הַתְּרַעְלָה בְּיַד אוֹיְבֶיךָ, הַעוֹשִׂים לְךָ יְגוֹן - אֲשֶׁר אָמְרוּ לְנַפְשְׁךָ שְׁחִי וְנַעֲבְרָה - אֲשֶׁר אָמְרוּ לְךָ - לְשׁוֹחַ וּלְהַתְּכוֹפֵף וְנַעֲבוֹר עֲלֶיךָ** [שכבי לארץ, ונרמוס אותך] - **וְתִשְׁיִמִי כְּאֶרֶץ גֹּדֵף - וְעִשִׂיתָ אֶת גּוֹפְךָ כְּמוֹ אֶרֶץ** שהכל דורכים עליה - **וְכַחוּץ לְעֵבְרִים - גּוֹפְךָ כְּמוֹ רְחוּב - מִדָּרַס לְעוֹבְרִים וְשׁוֹבִים:**

פרק נב

א **עוֹרֵי עוֹרֵי לְבָשִׁי עֲזָדְךָ צִיּוֹן, לְבָשִׁי בְּגָדֵי תַפְאֲרֶתְךָ, יְרוּשָׁלַם עִיר הַקִּדְשׁ, כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֵא בָּךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא:**

ב **הַתְּנַעֲרִי מֵעַפְרֵי קוֹמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלַם, הַתְּפַתְחִי מוֹסְרֵי צְוֹאֲרֶךְ שְׁבִיָּה בֵּת צִיּוֹן,** ביאור, כביכול ירושלים שוכבת בעפר, ושבוייה בידי אויבים, שנתנו עליה עול ומוסרות - קשרי העול - לעבוד פרך. ומנחם אותה, התנערי מעפר, שבי בכבוד, ותנתקי את חבלי העול - תצאי מעבדות ומשבבי לחירות:

ג **כִּי כֹה אָמַר יְהוָה, חֲנֹם נִמְכַרְתֶּם, וְלֹא בְּכֶסֶף תִּגְאָלוּ,** הגויים ששיעבדו אתכם, לקחו אתכם בגלות בלא כסף, כך גם תיגאלו מהם בלא כסף:

ד **כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָיִךְ יְהוָה, מְצָרִים יָרַד עִמִּי בְּרֹאשְׁנָה לְגוֹר שָׁם** (ירד לצורך מגורים, ולבסוף הפך לעבד למצרים), **וְאֲשׁוּר בְּאֶפְסַס עֲשָׂקוּ - אֲשׁוּר עֲשָׂקוּ אוֹתוֹ - לֹא סִיבָה מוֹצֵדֶקֶת:**

ה **וְעַתָּה מֶה לִּי פֶה** [מי לי להמתין כאן, ללא מעש - לגאול את עמי] **נָאִם יְהוָה, כִּי [כאשר] לִקַּח עִמִּי חֲנֹם [ע"י בבל], מִשְׁלֹו הִילִילוּ [את עצמם] נָאִם יְהוָה, וְתַמִּיד כָּל הַיּוֹם שְׁמִי מִנְאָץ:**

¹³⁸ תאו, הם שור בר, משבעת החיות הטהורות, ונראה שעניין הפסוק הוא, שהתאו נראה מסכן וחלוש, ובפרט כאשר הוא נלכד ברשת, כך נראו עמ"י בגלות. מכמר פ' רשת, כמו - ופורשי מכמורת על פני מים (לעיל יט, ח).

ו לָכֵן יִדַע עַמִּי שְׁמִי [יכיר אותי], לָכֵן בֵּינִים הֵהוּא - ידע עמי - כִּי אֲנִי הוּא הַמְדַבֵּר
הַנִּינִי - אני הוא המדבר ואומר להביא את הגאולה, והנני עושה זאת:

ז מִה נְאוּוּ עַל הַהָרִים רִגְלֵי מְבַשֵּׂר, מְשַׁמֵּעַ שְׁלוֹם, מְבַשֵּׂר טוֹב, מְשַׁמֵּעַ יְשׁוּעָה,
אִמְר לְצִיּוֹן מְלֶךְ - עֲלֶיךָ - אֱלֹהֶיךָ [ולא מי מאויבים]:

ח קוֹל צְפִינָךְ, נְשָׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנְּנוּ, כִּי עֵין בְּעֵין יִרְאוּ - בְּשׁוֹב יְהוָה צִיּוֹן, הַצּוֹפִים
הַעוֹמְדִים עַל הַמְּגִדְלִים לַצּוֹפֹת אֶת הַנְּעֻשָׂה מֵרְחוֹק [כגון בבא אויבים וכדו'], הֵם
הַרִימוּ קוֹל, וּמְרַנְּנִים יַחַד, כִּי הֵם רוֹאִים בְּרוּר [עֵין בְּעֵין] שֶׁה' שָׁב לִשְׁכּוֹן בְּצִיּוֹן:

ט פָּצְחוּ רִנְנוּ יַחְדָּו חֲרָבוֹת יְרוּשָׁלַם, כִּי נַחֵם יְהוָה עַמּוֹ, גָּאֵל [את] יְרוּשָׁלַם:

י חֲשָׁף [גילה] יְהוָה אֶת זְרוּעַ קִדְשׁוֹ - לְעֵינֵי כָל הַגּוֹיִם [כולם יראו את יד ה',
הַמוֹשִׁיעָה אֶת עַמּוֹ], וְרָאוּ כָל אֶפְסֵי אֶרֶץ - אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ [אֶפְסֵי פִירוּשׁוֹ - גִּמְר
וּסוּף, אֶפְסֵי אֶרֶץ, הַכוּוֹנָה לְסוּף הָעוֹלָם, כְּלוֹמֵר, עַד סוּף הָעוֹלָם שָׁמְעוּ עַל כֵּךְ]:

יא סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם, טָמְא אֶל תִּגְעוּ, צְאוּ מִתּוֹכָהּ - הִבְרוּ [ל' בְּרוּר וּנְקִי] נְשָׂאֵי
כְּלֵי יְהוָה, בִּיאור, אַתֶּם נוֹשְׂאֵי כְלֵי ה' ¹³⁹, צְאוּ מִבְּבֵל, וְאֵל תִּיגְעוּ בְּכָל טוֹמְאָה,
וּטְהַרוּ עַצְמְכֶם (הִבְרוּ) - שֶׁהֲרִי אַתֶּם נוֹשְׂאֵים כְּלֵי בֵית ה':

יב כִּי לֹא בַחֲפִזּוֹן תִּצְאוּ [לֹא תִצְאוּ כְּנֹרְדָפִים, אֲלֵא בְּכַבּוּד], וּבְמִנוּסָה לֹא תִלְכוּן
[כְּאִדָּם בּוֹרַח] - כִּי הִלְךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה [לְגֹאֹל אֶתְכֶם], וּמֵאֶסְפֶּכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל -
הוּא הוֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם, וְלָכֵן אֵל לָכֶם לְנוֹס וּלְנַחֵם בְּחִיפּוֹזוֹן:

יג הִנֵּה יִשְׁפֹּל עַבְדִּי - הִנֵּה אֲזוּ [בְּגֹאֹלָה] יַצְלִיחַ יַעֲקֹב עַבְדִּי [עַמִּי] - יְרוּם, וְנִשְׂאָ,
וְגָבַהּ מְאֹד:

יד כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עֲלֶיךָ רַבִּים, כֵּן מִשְׁחַת מְאִישׁ מְרָאֵהוּ, וְתִאָּרוּ מִבְּנֵי אָדָם, בִּיאור,
כְּפִי שִׁפְּעוּ בְּךָ צָרוֹת אִיוֹמוֹת וְהוֹשַׁפְּלַת עַד כַּדִּי כַךְ שֶׁרַבִּים שָׁמְמוּ, כְּלוֹמֵר תִּמְהוּ
עֲלֶיךָ [דֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם הַשׁוֹמְעִים מִפְּלֵה קֶשֶׁה, תִּמְהִים, אִיךָ קִרָּא דָּבָר כִּזֶּה, אֲנִי לֹא
מֵאֲמִין, וְכוּ'], כַּךְ הוֹשַׁח מְרָאֵהוּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִמְרָאֵה אִישׁ, וְתוֹאֵר פְּנֵי הוֹשַׁחַת
מֵהִיּוֹת נִרְאָה אָדָם - מֵרֹב הַצָּרוֹת שֶׁפָּקְדוּ אוֹתוֹ בְּגִלוֹת:

טו כְּפִי הַשִּׁיעוֹר שְׁבָאָה עַל יַעֲקֹב הַצָּרָה הַקֶּשֶׁה הָאִמּוּרָה [הַשַּׁחַת מְאִישׁ מְרָאֵהוּ],
כַּךְ - כֵּן יִזָּה [דָּם שֶׁל] גּוֹיִם רַבִּים [יִשְׁפּוֹךְ אֶת דָּמָם שֶׁל עַמִּים רַבִּים שִׁלְחָמוּ אִיתוֹ],
עֲלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיָּהֶם - מֵרֹב כְּבוֹדוֹ, וּמֵהַפְּחַד מִמֶּנּוּ, מִלְכֵי אֶרֶץ יֵאֲטְמוּ אֶת

¹³⁹ כאשר כורש נתן לבני יהודה לעלות לא"י, הוציא את כלי בית ה' מבבל, ונתנם לשבצר, והעלם לא"י, [מספרם הכולל היה 5,400 כלי זהב וכסף], דברים אלו מפורשים בתחילת ספר עזרא.

פיהם, ולא יעזו לדבר בפניו - **כִּי אֲשֶׁר לֹא סִפֵּר לָהֶם רָאוּ, וְאֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנְנוּ**, המלכים ירעדו מיעקב, כי הם יראו ויתבוננו בעוז ובגדולה של יעקב, שמעולם לא שמעו ולא סִפֵּר להם על עוז וכבוד שכזה:

פרק נג

א **מִי הָאֱמִין לְשִׁמְעַתְנוּ** - מי יוכל האמין לשמועה זו - **וְזִרְעֵה יְהוָה עַל מִי נִגְלַתָּה** - על מי נגלתה יד ה' להושיע אותו כל כך [מי יוכל להאמין שה' עוזר לישראל כל כך]:

ב **וַיַּעַל פִּיּוֹנֵק לְפָנָיו** - עמ"י צמחו ועלו לפתע, כמו אילן צעיר [נמשל ליונק] שהחל לגדול - **וּכְשֶׁרֶשׁ מְאָרֶץ צִיָּה** - כמו שורש בארץ יבשה שלפתע מצמיח אילן [כך עמ"י שהיה שפל ובזוי, לפתע יעלה ויגדל] - **לֹא תֵאָר לוֹ, וְלֹא הִדָּר, וְנִרְאָהוּ וְלֹא מִרְאָה וְנִחְמְדָהוּ**, ביאור, עמ"י שהיו נדכים בגלות, ונמשלים לאדם בזוי ללא יופי וללא הדר, ולא היה לו איזהו שהוא מראה טוב שאפשר היה לחמוד אותו [והוא עלה וגדל כמו יונק, ושורש בארץ צייה]:

ג **נִבְזָה, וְחִדַּל אִישִׁים** - חדל מלהיות עם אנשים [כי לא היה מי שיהיה איתו מרוב שהיה בזוי] - **אִישׁ מְכַאֲבוֹת, וַיִּזְעֵה חֲלִי** [ידוע כאדם עם חול], **וּכְמִסְתֵּר פָּנִים מִפָּנָיו** [נראה כמו אדם שמסתיר פניו מאיתנו, מרוב שפילותו אינו מעיז להביט בנו], **נִבְזָה, וְלֹא חֲשַׁבְנָהוּ** - לא החשבנו אותו למאומה:

ד **אָכֵן חָלִינוּ הוּא נָשָׂא** - באמת את המכות שלנו הוא נשא עליו - **וּמְכַאֲבֵינוּ סָבְלָם** - ומכות המכאיבות שלנו הוא סובל - **וְאַנְחָנוּ חֲשַׁבְנָהוּ** - נגוע מִכָּה אֱלֹהִים, וּמְעַנָּה [ההגדרה של יעקב בעינינו הוא - נגוע, מוכה מה', ומעונה]:

ה **וְהוּא מַחְלֵל מִפְּשָׁעָנוּ** - הוא נעשה חול [זול ופשוט] מרוב פשעינו, כי אנו הגויים ברשעותינו מחללים ומשפילים אותו - **מִדְּכָא מְעוֹנֹתֵינוּ** - בעוונותינו דיכינו אותו - **מוֹסֵר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו** - הייסורים בשלימותם הגיעו מאיתנו עליו - **וּבְחִבְרָתוֹ נִרְפָּא לָנוּ** - ריפאנו עצמנו במכה שלו [עשינו טוב לעצמינו ע"י שייסרנו אותו]:

ו **כָּלְנוּ כְּצֹאן תְּעִינוּ אִישׁ לְדֶרֶכוֹ פָּנֵינוּ** [כעת בגאולה התגלה שכולנו (כל הגויים המכים בישראל) תעינו מדרך הטוב, כצאן אובד וכל שה הולך לדרכו] **וַיְהוֶה הַפְּגִיעַ בּוֹ** [בישראל], **אֵת עֵזוֹ כָּלְנוּ**:

ז **נִגְשׁ** [נוגשים בו] **וְהוּא נִעְנָה** [עובר עינויים], **וְלֹא יִפְתַּח פִּיו** [אינו מעז לפתוח פיו ולהתלונן או לומר דבר מרוב שהושפל], **פֶּשַׁה לְטִבַּח יוֹבֵל, וּכְרָחַל לְפָנָיו גִּזְזִיָּה וְנֶאֱלָמָה** [כמו שה המובל לטבח, וכמו רחל (נקבת הכבש) בזמן שגוזזים אותה,

ולהם מראה שפל ומסכן] **וְלֹא יִפְתַּח פִּיּוֹ** - וכמו השה שלא יפתח פיו כאשר הוא מובל לשחיטה, כך היו ישראל בגלות, סובלים ושותקים:

ח **מַעְצָר וּמִמְשַׁפֵּט לָקַח** [לקחו אותו לעונש, מכך שעצרו אותו והביאו אותו למשפט, וקבעו לענות אותו], **וְאֵת דְּוָרוֹ מִי יְשׁוּחַח** - ומי יוכל לשוחח ולפרט מה אירע לו בימיו - **כִּי נִגְזַר מֵאֲרָץ חַיִּים** [ונמצא בשאול של מתים, כביכול], **מִפְּשַׁע עַמִּי נִגַּע לָמוֹ** - בגלל פשעי העמים, ורשעותם - הם מכים בו בישראל:

ט **וַיִּתֵּן אֶת רְשָׁעִים קָבְרוֹ** - נתנו את מקומו בקבר עם הרשעים [עינו אותו בעונוי מות כמו שעושים לרשע שהרשיע מאד] - **וְאֵת עֲשִׂיר בְּמִתָּיו** - ועם עשירים [מושלים חשובים] שהכו בו מכות מוות - **עַל לֹא חָמַס עָשָׂה, וְלֹא מִרְמָה בָּפִיו**, כלומר הוא קיבל עונש כמו רשעים בזמן שלא עשה כל חמס, ולא רימה איש:

י **וַיְהִי הוּא - חֲפָץ דָּבָאֻ הַחֲלִי** - וה' רצה לדכה אותו, והחליא אותו מרוב צרות - **אִם תִּשִּׁים אֲשֶׁם נִפְשׁוֹ** - אם עמ"י יבין שאשם הוא בנפשו בכך שחטא - **יִרְאֶה זָרַע** [יבורך בבנים ובבנות] **יֶאֱרִיךְ יָמִים** [על הארץ], **וְחֲפָץ יְהוָה** [רצון ה'] **בְּיָדוֹ יִצְלַח** [שעמ"י יפרסמו שמו בעולם]:

יא **מַעְמַל נִפְשׁוֹ** [מתוך הצרות של נפשו, שסבל קשות כאמור] **יִרְאֶה** [טוב] **יִשְׁבַּע** [ישבעו מרוב טובה], **בְּדַעְתּוֹ** - **יִצְדִּיק צְדִיק עַבְדֵי לְרַבִּים** [יצדיק צדיק וירשיע רשע, ולא יטה את הדין], **וְעֹזְנָתָם הוּא יִסְבֵּל**, את עוונות הרשעים, יסבול על שכמו, ויכפר, כי יחזירם למוטב:

יב **לִכֵּן** [באמת] **אֲחַלֵּק לוֹ בְּרַבִּים** - אחלק לו שפע רב - **וְאֵת עֲצוּמִים יַחַלֵּק שְׁלָל** - ועם ממון עצום יחלק שלל - **תַּחַת אֲשֶׁר הֶעֱרָה** [גילה] **לְמֹת נִפְשׁוֹ, וְאֵת פְּשָׁעִים נִמְנָה** [וספרו אותו בין הפושעים, כמבואר בפסוק ט'], **וְהוּא חֲטָא רַבִּים נִשְׂא** [סבל מחטאים של רבים] **וְלִפְשָׁעִים יִפְגִּיעַ** [בעבור הפושעים, יפגע - כלומר יתפלל לה']::

פרק נד

א **רָנִי עֲקֶרֶה לֹא יִלְדָה** - תרנני בשיר, ירושלים שהיא כאשה עקרה שלא ילדה [כי בניה גלו ממנה] - **פָּצְחֵי רָנָה** [פתחי ברינה] **וְצַהֲלֵי, לֹא חָלָה** [תפתחי ברננה וצהלי, האשה שלא חלה חבלי לידה - כי היא עקרה], **כִּי רַבִּים בָּנֵי שׁוֹמְמָה, מִבְּנֵי בְּעוֹלָה אֲמֹר יְהוָה**:

ב **הִרְחִיבֵי מְקוֹם אֶהְלֵךְ, וַיִּרְעוּת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְטוּ אֶל תַּחְשֻׁכִּי, הָאֲרִיכֵי מִיְתְּרֶיךָ, וַיִּתְדַתֶּיךָ חֲזָקִי, בִּיאוֹר, הָאֵהֵל בְּנוֵי מִירְעוּת, פְּרוֹסוֹת עַל חַבְלִים, וְהַחַבְלִים תְּפוֹסִים בִּיתְדוֹת, וְכַאֲשֶׁר יֵשׁ צוֹרֵךְ לְהַרְחִיב אֶת הָאֵהֵל, נוֹטִים אֶת הִירְעוּת**

למרחק מה, ולוקחים חבלים ארוכים יותר [הארכי מיתריך], ויש לחזק את היתדות, שכן הם מחזיקים אהל גדול יותר:

ג **כִּי יָמִין וְשְׂמֹאל תִּפְרָצִי** - תתחזקי ותתרחבי לכל כיוון - **וְזָרְעָךָ גֹּיִם יִירָשׁ, וְעָרִים נְשֹׁמוֹת יוֹשִׁיבוּ:**

ד **אַל תִּירָאִי כִּי לֹא תְבוֹשִׁי, וְאַל תִּכְלָמִי כִּי לֹא תַחְפִּירִי, כִּי בִשֵׁת עֲלוּמִיךָ** [נעורידך] **תִּשְׁכַּחִי** [העבר נקרא ימי נעורים], **וְחִרְפַּת אֱלֹמְנוּתִיךָ** [שהי לא היה בציון] **לֹא תִזְכְּרִי עוֹד:**

ה **כִּי בְעֲלִיךָ עֲשִׂיךָ יְהוָה צְבָאוֹת שָׁמוּ, וְגֵאלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, אֱלֹהֵי כָל הָאָרֶץ יִקְרָא** - ולכן - אל תראי כי לא תבושי...:

ו **כִּי כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וְעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאךָ יְהוָה, וְאִשֵּׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהֶיךָ,** ביאור, את לא כמו אשה אלמנה, שמת בעלה, אלא כמו אשה שעזב אותה, והיא עצובה על כך, וכמו אשת נעורים שלעיתים בעלה כועס עליה לזמן מה, אך אינו מואס בה לעולם:

ז **בְּרַגַע קִטָּן עֲזַבְתִּיךָ, וּבְרַחֲמִים גְּדוּלִים אֶקְבְּצֶךָ,** ביאור, הזמן שעזבתך יהיה כמו רגע קטן, יחסית לרחמים הגדולים שעתיד אני לקבצך:

ח **בְּשִׁצָף [במעט] קֶצֶף, הִסְתַּרְתִּי כִּי רָגַע מִמֶּךָ** [הסתרת הפנים, הייתה כרגע וכמעט קצף, יחסית ל-] **וּבְחֶסֶד עוֹלָם רַחֲמֶתִיךָ, אָמַר גֵּאלְךָ יְהוָה:**

ט **כִּי [כמו] מִי נָח זֹאת לִי, אֲשֶׁר נִשְׁפַּעְתִּי מֵעֵבֶר מִי נָח עוֹד עַל הָאָרֶץ** [כפי שנשבעתי לבלתי העביר את מי המבול עוד על הארץ], **כֵּן נִשְׁפַּעְתִּי, מִקְצָף עֲלֶיךָ וּמִגֶּעַר בָּךְ** [כך נשבעתי, לבלתי קצוף עלייך ולבלתי גער בך יותר]:

י **כִּי הֶהְרִים יְמוּשׁוֹ [יזוּזוּ מִמְקוֹמָם], וְהִגְבְּעוֹת תְּמוּטִינָה [יתמוטטו], וְחִסְדֵי מֵאֲתָךְ לֹא יְמוּשׁ, וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תְמוּט, אָמַר מְרַחֲמֶךָ יְהוָה,** כלומר, גם אם ההרים והגבעות יכלו, בריתי איתך תישאר לעד:

יא **עֲנִיָּה סַעְרָה [ענייה - לשון ענווה ושיפלות, סוערה - סוערת ברוב צרות] לֹא נִחְמָה, הִנֵּה אֲנֹכִי מְרַבֵּץ בְּפוּךְ אֲבְנֶיךָ - אבני רצפתך יהיו מאבני פוך [אבנים יקרות כלשהם] - וְיִסְדְּתִיךָ בְּסַפִּירִים - וְיִסּוּדוֹתֶיךָ יִהְיוּ מֵאבְנֵי סַפִּיר:**

יב **וְשִׁמְתִי כִּדְכָד שְׁמִשְׁתֶּיךָ - מחיצת החלונות [שמשות] יהיו יוקרתיות מאבני כדכוד - וְשִׁעְרֶיךָ לְאֲבְנֵי אֶקְדָּח - אבני שעריך יהיו זוהרות כמו אבני אש [קודחות באש] - וְכָל גְּבוּלְךָ לְאֲבְנֵי חַפָּץ [אבנים יקרות]:**

יג **וְכָל בְּנֵיךָ [יהיו] לְמוֹדֵי יְהוָה [מורגלים ללכת בדרך ה',] וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ - וירבה שלומם של בניך:**

יד **בַּצְדָקָה תִּכְוֶנְנִי** - בזכות הצדק שתעשי תהיי מכוננת [מבוססת היטב] - **רַחֲקִי מֵעֲשֶׂק כִּי לֹא תִירָאֵי** - תהיי רחוקי מעושק [כלומר לא יעשקו אותך] ולא תיראי - **וּמִמַּחְתָּה [אל תיראי] כִּי לֹא תִקְרַב אֵלַיךְ:**

טו **הֵן גֹּרֹר יִגוֹר אָפֶס מֵאוֹתִי** [הרי לא יגור בארצכם שום אדם אלא ברשותי], **מִי גַר אֲתָךְ עֲלֶיךָ יְפוּל** - מי שירצה לגור איתך [בא"י] רק מי שייכנע לך [יפול הכוונה ייכנע, כפי המוזכר פעמים רבות בירמיהו]:

טז **הִנֵּה אֲנֹכִי בְרָאתִי חֶרֶשׁ, נִפַח בְּאֵשׁ פָּחַם, וּמוֹצִיא כָּלִי לְמַעֲשֵׂהוּ** - אני בראתי את האומן המייצר ברזל, ע"י שנופח באש הפחמים, עד שמצליח לייצר כלי מעשה [כלי שימוש] - **וְאֲנֹכִי בְרָאתִי מִשְׁחִית לְחַבֵּל**, ביאור, הרי אני בראתי את כלי הנשק וההשחתה, ואני יחליט שהדבר לא יזיק לך - כל כלי יוצר עליך לא יצלח...:

יז **כָּל כְּלִי יוֹצֵר עֲלֶיךָ לֹא יִצְלַח** - כל כלי שהיוצר ייצר נגדך לא יצליח - **וְכָל לְשׁוֹן תִּקּוּם אֲתָךְ לְמַשְׁפַּט תִּרְשִׁיעִי, זֹאת נִחְלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצַדִּיקְתֶּם מֵאֵתִי נֹאֵם יְהוָה:**

פרק נה

חמישה עשר הפרקים האחרונים, מפרק מ' - נחמו נחמו עמי, עד כה, היו בעיקר נבואות נחמה, אך חמישת הפרקים הבאים [נה-נט] הם בעיקר נבואות מוסר ותוכחה, ובלולים בהם מעט נחמות.

כאמור, מפרק נ"ה ואילך, הנבואה שונה מהנבואות הקודמות, ונפרט שוב בקצרה את נושא הנבואות מכאן ועד לסוף הספר.

פרקים נה-נו: עיקרן נבואת מוסר.

פרקים נז-נט: נבואות תוכחה קשות, בסופו של כל פרק ישנן נחמות.

פרקים ס-סב: נבואות נחמה.

פרק סג, פסוקים א-ו: פורענות לאדם.

פרק סג מפסוק ו', ופרק סד: תפילה על אורך הגלות וההסתר פנים.

פרקים סה-סו: תוכחה לרשעים, ונחמות גדולות לעתיד לבא.

א **הוֹי [לשון קריאה, שמעו דברי] כָּל צִמָּא לְכוּ לַמַּיִם, וְאַשֶׁר אֵין לוֹ כֶּסֶף, לְכוּ שִׁבְרוּ [קנו אוכל] וְאָכְלוּ, וּלְכוּ שִׁבְרוּ - בְּלוּא כֶּסֶף וּבְלוּא מַחִיר - יִינן וְחָלַב - דָּבָר ה' שהוא טוב מִיֵּין וְחָלַב:**

ב למה תשקלו כסף בלוא לחם [למה תשקלו את הכסף שלכם לשלם מבלי לקבל לחם] ויגיעכם בלוא לשבעה [למה תתנו יגיעכם (ממונכם) מבלי לקבל אוכל לשבוע], שמעו שמוע אלי ואכלו טוב - ותתענג בדשן [שומן] נפשכם:

ג הטו אזנכם ולכו אלי, שמעו [דברי] ותחי נפשכם, ואכרתה לכם ברית עולם, חסדי דוד הנאמנים, ביאור, אם תטו אזנכם לדברי, ותשמעו בקולי, אזי תחיו [לא תמותו בידי הגויים], ואכרות לכם ברית נצחית, שאעזור לכם בחסדי, כמו החסדים [הטובות] האמינים שעשיתי עם דוד, שניצח בכל מלחמותיו, ושלט על כל עבר הנהר:

ד הן עד לאומים נתתיו, נגיד ומצוה לאמים, הרי אני עשיתי את דוד המלך עד [מזהיר ומצווה] עמים, כי הם סרו למשמעתו [כך אעשה אתכם אם תשמעו בקולי]:

ה הן [הרי אם תשמעו בקולי] גוי לא תדע תקרא, וגוי לא ידעוך אליך ירוצו - תקרא לגוי שלא הכרת, והוא לא מכיר אותך, והם ירוצו אליך לשמוע את דבריך [כי תהיה מכובד בעולם] - למען יהוה אלהיך, ולקדוש ישראל, כי פארך, הגוי ידרוש אותך, למען ה' המפאר אותך, ועושה לך שם טוב:

ו דרשו יהוה בהמצאו, קראהו בהיותו קרוב [לפני שיעזוב אתכם]:

ז יעזוב רשע דרכו [הרעה], ואיש און [יעזוב] מחשבתי, וישב אל יהוה וירחמהו, ואל אלהינו - פי ירבה לסלוח:

ח כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ולא דרכיכם דרכי, נאם יהוה:

ט פי [כאשר] גבהו שמים מארץ, כן [כך] גבהו דרכי מדרכיכם, ומחשבותי ממחשבותיכם, כלומר מחשבות ה' גבוהות ממחשבות הרשע המוזכרות לעיל [יעזוב רשע דרכו], ואין בהם כל רשע, רק חמלה וחסד, ולכן יקבל אותם בתשובה:

י כי כאשר ירד הגשם והשילג מן השמים, ושמה [לשמים] לא ישוב, כי אם הרה את הארץ, והולידה והצמיחה, ונתן [הגשם] זרע לזרע, ולחם לאכל [הגשם יורד ואינו עולה, אלא מרווה את האדמה, וגדלים חיטים, חלקם משמשים לזריעה, וחלקם לאפיית הלחם]:

יא כן יהיה דברי אשר יצא מפי, לא ישוב אלי ריקם, כי אם עשה את אשר חפצתי, והצליח אשר שלחתי [כך הבטחותי לא יישארו בפי, אלא יתגשמו במציאות, ויצליח הדבר שאמרת עליו שהוא יצליח]:

יב כי בשמחה תצאו, ובשלוש תובלון, ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה, וכל עצי השדה ימחאו כף [אם יעזוב הרשע דרכו אזי תזכו לכל זה]:

יג תחת הנעצוץ יעלה ברזש - במקום השיח הקוצני יענצוץ יצמח ברוש, שהוא עץ יפה ושימושי - ותחת הסרפד יעלה הדס - במקום הקוץ סירפד יצמח הדס, שיש לו מראה יפה (עם כדוריות)

, וריח טוב, כלומר תצמח לכם ישועה במקום שסבלתם - והיה ליהוה לשם (שהושיע אתכם), לאות עולם לא יכרת:

פרק נו

תוכן הנבואה בפרק נו: פסוקים א-ט המשך נבואת המוסר מהפרק הקודם.

מפסוק יי, נבואת תוכחה [שני הפרקים מפסיקים באמצע ענין, ומבלבלים מעט].

א כה אמר יהוה שמרו משפט [הקפידו לעשות משפט אמת] ועשו צדקה, כי קרובה ישועתי לבוא, וצדקתי להגלות [אם תעשו משפט וצדקה]:

ב אשרי אנוש יעשה זאת, וכן אדם יחזיק בה [בשמירת שבת, ולבלתי עשות רע], שמר שבת מחללו [שומר שבת מלחלו - מלעשות אותו חול], ושמר ידו מעשות כל רע:

ג ואל יאמר בן הנקר הנלוה אל יהוה [גר] לאמר, הבדל יבדילני יהוה מעל עמו - לא אזכה בטובה עם עמיי [כי אני בן נכר], ואל יאמר הסריס [אדם שאינו מוליד] הן אני עץ יבש - שאינו יכול לצמיח פירות, כך אני לא מסוגל לעשות טובה בעולם:

ד כי כה אמר יהוה, לסריסים אשר ישמרו את שבתותי, ובחרו באשר חפצתי, ומחזיקים בביתי - מחזיקים בקיום התורה:

ה ונתתי להם בביתי ובחומתי יד [מקום] ושם, טוב מבנים ומבנות, שם עולם אתן לו, אשר לא יכרת:

ו ובני הנקר הנלוים על יהוה לשרתו, ולא הבה את שם יהוה, להיות לו לעבדים, כל שמר שבת מחללו, ומחזיקים בביתי:

ז והביאותים אל הר קדשי [הר ציון], ושמחתים בבית תפלתי [בית ה'], עולתיהם וזבחייהם [יעלו] לרצון על מזבחי, כי ביתי, בית תפלה יקרא - לכל העמים:

ח **נָאֵם אֲדֹנָי יְהוִה, מִקִּבֶּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל, עוֹד אֶקְבֹּץ עָלָיו לְנִקְבְּצָיו,** ביאור, דבר ה' המקבץ את נידחי ישראל, ואקבץ גם את הגרים, בזמן שאקבץ את נדחי ישראל [אקבץ על (עם) ישראל גם את הגרים]:

ט **כָּל חֵיתוֹ שָׂדֵי, אֲתִיּוֹ לֶאֱכֹל כָּל חֵיתוֹ בַּיַּעַר -** כל חייית השדה - כגון בקר וצאן הרועים בשדה, בואו לאכול את כל חית היער כגון אריות ודובים, כלומר, עמ"י שהם חלשים, יצליחו להכות בעמים רבים גדולים ועצומים. פסוק זה הוא המשך הנחמה מהפסוק הקודם [הביטויים 'יער' או 'שדה' יש לפרש לפי העניין בכל נבואה, ואין משפט אחד לכולם]:

מתחילת הפרק הקודם ועד כה, ישנם דברי מוסר כלליים. מכאן ואילך מוכיח את ישראל בתוכחה קשה, ומפרט את העוונות. בפסוקים הבאים, מוכיח את השרים, על כך שהם סוחטים את העם, ואינם דואגים לשלומם, לאחר מכן [בפרק הבא] מוכיח את כל העם כפי שיבואר.

י **צַפוּ עוֹרִים כָּלֵם לֹא יִדְעוּ -** השרים ומנהיגי העם הם כמו צופים [שומרים על המגדלים להזהיר מבא האויב] עורים, שאינם מסוגלים להזהיר מבא האויב, כי לא ידעו, כלומר, לא הבינו את התפקיד שלהם - **כָּלֵם כָּלְבִים אֱלֵמִים -** לא יוכלו לנבח - כולם כמו כלבי שמירה השומרים על הצאן - אך הם אילמים שאינם מסוגלים לנבוח ולהפחיד את השודד, ואין בהם כל תועלת - **הַזֵּים** [נרדמים] **שִׁכְבִים, אֲהַבִי לָנוּם -** המנהיגים הם עצלים, שוכבים ונרדמים ואוהבים להתנמנם, ואינם חפצים לקום ולהושיע את העם:

יא **וְהַכְּלָבִים עֲזִי נָפֵשׁ לֹא יִדְעוּ שִׁבְעָה -** אמנם הם עצלים מלהושיע את העם, אך בזמן דאגתם לעצמם אזי הם עזי נפש [בעלי רצון חזק לסחוט רכוש], ואינם שבעים לעולם, למרות הרכוש הרב שלקחו מהעם - **וְהִמָּה רַעִים לֹא יִדְעוּ הָבִין -** אך לעניין המרעה [משל להנהגת העם] אינם מבינים מה עליהם לעשות - **כָּלֵם לְדַרְכָם פָּנוּ -** איש לִבְצֵעוֹ מִקְצָהוּ, כולם פונים ומשתמטים מהנהגת העם, ודואגים רק לבצע ממונם [ולמשתה היין להנאתם, כפי המתואר בסמוך] דבר זה נכון על כל המנהיגים מקצה לקצה (כביכול כולם עומדים לפנינו, ואנו בודקים מהקצה הימני עד הקצה השמאלי, וכולם פונים רק לבצע כסף):

יב השרים אומרים - **אֲתִיּוֹ** [בואו] **אֶקְחָה יַיִן, וְנִסְבַּאָה שִׁכָר** [נרגיש עצמנו בשיכרות של השיכר, ל' זולל וסובא] - **וְהִיָּה כְּזָה יוֹם מַחֵר, גְּדוֹל יִתָּר מְאֹד -** גם מחר נעשה משתה כזה, אך גדול בהרבה מהמשתה של היום:

פרק נז

פרק זה הוא המשך נבואת התוכחה מהפרק הקודם.

א **הַצְדִּיק אֲבָד** [נפטר ואבד מהעולם], **וְאִין אִישׁ שָׁם עַל לֵב** [אין מתבונן בדבר], **וְאִנְשֵׁי חֶסֶד נְאֻסִים בְּאִין מִבֵּין - כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה נְאֻסָּף הַצְדִּיק** - אנשים גומלי חסדים נאספים ונפטרים מהעולם, בזמן שאין מי שמתבונן בכך שהצדיק נאסף כדי שלא יראה את הרעה שה' גזר:

ב **יָבֹוא שְׁלוֹם** - **יָנוּחוּ עַל מְשֻׁכְבוֹתֵם, הַלֵּךְ נִכְחוּ**, יבוא השלום, והצדיקים ינוחו על משכבותם (בקברים), ההולך נכוחה. כלומר ההולך באמת, נפטר בשלום ובשלווה במיתה יפה ומכובדת [ולאחר מכן ה' יעשה דין קשה בנותרים]:

ג **וְאַתֶּם** [עמ"י הנותרים אחר מיתת הצדיקים] **קָרְבוּ הִנֵּה** [בואו הנה ואדון אתכם] **בְּנֵי עֲנָה** - בני אישה מנחשת ומעוננת [מנחשות לפי זמנים, דבר האסור עפ"י התורה] - **זָרַע מְנַאֵף וְתִזְנֶה** - אתם בני ובנות הורים, שהאב מנאף עם נשואות אחרות, והאם [ותזנה] גם היא זונה מתחת בעלה:

ד **עַל מִי תִתְעַנְּנוּ** - על מה אתם מתענגים [מהי הסיבה לחגיגה] - **עַל מִי תִרְחִיבוּ פֶה תִאֲרִיכוּ לְשׁוֹן** - על מה אתם מדברים על עצמכם שבחים גדולים [מפליגים בדיבורים, וכיביכול מרחיבים פה ומאריכים לשון] - **הֲלוֹא אַתֶּם יִלְדֵי פֶשַׁע** [בני פשע, כלומר - אנשי פשע, כמו בן בליעל] **זָרַע שָׁקֵר** - בני שקר [אנשי שקר]:

ה **הַנְּחָמִים בְּאֵלִים** - המחממים עצמם [לשון משכב] תחת עצי אלה, כלומר מתחברים לע"ז שעבדו אותה תחת עצי האלה - **תַּחַת כָּל עֵץ רִעְוֵן** [הם נְחָמִים], - **שִׁחְטֵי הַיִּלְדִים בְּנַחְלִים, תַּחַת סַעֲפֵי הַסְּלָעִים** - שוחטים ילדיהם לע"ז, בנחלים, תחת שיני סלעים:

ו **בְּחַלְקֵי נַחַל חֶלְקֶךָ הִם הֵם גּוֹרְלֶךָ** - האבנים הנשחקים ונעשים חלקים מהמים שבנחלים, הם חלקך ונחלתך [רק זה מגיע לך] - **גַּם לָהֶם שְׂפַכְתָּ נֶסֶךְ הָעֵלִית** **מִנְחָה** - גם על אבנים אלו שפכת נסך והעלית מנחה לע"ז - **הַעַל אֱלֹהֵי אֲנָחֶם** - וכי אוכל להינחם [לחזור בי מהעונש שגזרתי עליך]:

ז **עַל הַר גְּבֵה וְנִשְׂא שְׂמֵת מִשְׁכַּבְּךָ** [זנית אחרי הע"ז], **גַּם שָׁם עֲלִית לְזַבַּח זִבְחִי**, כי היו עובדים לע"ז על ראשי ההרים:

ח **וְאַחַר הַדָּלַת וְהַמְזוּזָה שְׂמֵת זְכָרוֹנְךָ** - זכרון הע"ז מונח מאחורי הדלת, ומאחורי מזוזת הבית, ההיפך מ-וכתבתם על מזוזות ביתך [גם בימינו יש מניחים כתבים עם משפטים אהובים עליהם על הדלת] - **כִּי מֵאֲתֵי גְלִית וְתַעֲלִי** - כי ממני הלכת, וגלית עצמך לע"ז בראש ההר, כלומר עבדתם ע"ז על ראשי

ההרים [כדרך הזונה המגלה עצמה לאנשים], הַרְחַבְתָּ מִשְׁכַּבְּךָ [להכיל אנשים רבים, כלומר עבדתם הרבה מינים של ע"ז] וַתִּכְרַתְּ לָךְ מַהֵם [וכרתת ברית איתם] אֶהְבֶּתְּ מִשְׁכָּבְּךָ יַד חֲזִית - אהבת לשכב איתם בכל מקום שראית אותם [יד הכוונה למקום, כמו רחבת ידים]:

ט וַתִּשְׂרֵי לְמַלְךְ בְּשֹׁמֶן - ונתת תשורה [מתנה] למלכי ארץ בשמן הטוב שהיה לך¹⁴⁰ - וַתִּרְבֵּי רֶקְחִיךָ - הרבית מרקחת בשמים להביא תשורות - וַתִּשְׁלַחֵי צְרִיף [שלוחיך] עַד מִרְחֶק [ביקשת עזרה ממדינות רחוקות], וַתִּשְׁפִּילֵי עַד שְׂאוֹל - השפלת עצמך לשאול, בכך שעזבת אותי והלכת לבקש עזרה מזרים:

י בָּרַב דְּרָכְךָ יִגְעֶת [בדרכים רבות יגעת לחפש עזרה], לֹא אָמַרְתָּ נֹאֵשׁ [לא התייאשת מלבקש את עזרת הע"ז], חִיַּת יָדְךָ מִצָּאת [כוח ידיך השגת], עַל כֵּן לֹא חֲלִית [לכן לא נחלשת מרוב יגיעה]:

יא וְאֵת מִי דָאָגְתָּ וַתִּירָאֵי כִּי תִכְזָּבֵי - ממי את דואגת ומפחדת שאת מכזבת [משקרת בן] - וְאוֹתֵי לֹא זָכַרְתָּ לֹא שָׁמַתְּ עַל לִבְךָ [לא שמת על ליבך לבטוח בן], הֲלֹא אָנִי מַחְשָׁה וּמַעֲלֵם, וְאוֹתֵי לֹא תִירָאֵי - הרי אני שותק מלהעניש אותך, וכך נהגתי מעולם, ולכן את לא יראה ממני:

יב אָנִי אֲגִיד צְדָקְתְּךָ וְאֵת מַעֲשֵׂיךָ וְלֹא יוֹעִילוּךָ, גַּם אִם אֲגִיד צְדָקְתְּךָ וּמַעֲשֵׂיךָ הַטּוֹבִים, לֹא יוֹעִיל, כִּי עֲשִׂית חֲטָאִים רַבִּים, וְאֵין בְּךָ דִּי מַעֲשִׂים טוֹבִים:

יג בָּזַעְקֶךָ יִצְלַךְ קְבוּצֶיךָ [בעת צרה כאשר את זועקת, נראה אם יצילו אותם הע"ז שקיבצת, ותיראי ש-] וְאֵת כָּלֶם יִשְׂא רֹחַ, יִקַּח הַבַּל [תיראי שהע"ז לא יועילו], וְהַחוּסָה בִּי יִנְחַל אֶרֶץ, וְיִירֶשׁ הָר קְדָשֵׁי:

יד וְאָמַר - ה' - סִלּוּ סִלּוּ [תסללו את המסילה] פָּנּוּ דְרָךְ [פנו מכשולות מהדרך], הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדְּרָךְ עִמִּי [לחוסים בה' שיוכלו לשוב לציון בקלות]:

טו כִּי כֹה אָמַר [ה' שהוא -] רָם וְנִשְׂא, שִׁכֵּן עַד [שוכן לעולם], וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ - שמו מובדל ומקודש, והוא אומר על עצמו ש- מְרוֹם וְקָדוֹשׁ אֲשַׁכֵּן, וְאֵת [ועם] דָּבָא וּשְׁפַל רֹחַ - אמנם אני שוכן במרומים ומקודש, אך אני בעזרת המדוכדך והשפל רוח, ומעשי הם- לַהֲחִיּוֹת רֹחַ שְׁפָלִים, וְלַהֲחִיּוֹת לֵב נְדָכָאִים:

¹⁴⁰ כפי שעשרת השבטים עשו, שהביאו שמן טוב מא"י למצרים כדי שיעזרום, כמפורש בהושע (יב), וְשֹׁמֶן לְמִצְרַיִם יוֹבֵל, ואולי גם בני יהודה עשו כך [שהרי היה להם שמן אפרסמון משובח באיזור ים המלח, ובימי בית שני היו משתמשים בו].

טז **כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב, וְלֹא לְנֶצַח אֶקְצוֹף** [על ישראל], **כִּי רוּחַ מְלַפְנֵי יַעֲטוֹף - כִּי רוּחַ** [נשמת] ישראל הבאה ממני תכנע לפני - **וְנִשְׁמוֹת אֲנִי עֲשִׂיתִי - הנשמות שאני עשיתי (עמ"י) ייכנעו לפני [ואז ארחם עליהם]:**

יז **בַּעֲוֹן בָּצְעוּ - בעוון גזל שלו - קִצְפַּתִּי וְאַפְהִי, הַסֵּתֶר [פני], וְאֶקְצֹף, וַיִּלְךְ שׁוֹבֵב בְּדַרְךְ לְבוֹ - וקצפתי עליו, כי הלך במרידתו ובשובבות ליבו:**

יח **דְּרָכָיו רְאִיתִי וְאֶרְפְּאֵהוּ - כאשר אראה שהטיב דרכיו, ארפא אותו מהמכות שהכיתי בו - וְאַנְחָהוּ [ואוליך אותו], וְאַשְׁלֵם נַחְמִים לוֹ וְלֹאֲבָלָיו [לו, ולחבריו הכואבים את כאבו, שכולם ינוחמו ברפואתו]:**

יט **בּוֹרָא נִיב שְׁפָתַיִם - בורא לו פיתחון פה [ניב פ' דיבור, לשון תנובה, פרי הפה] - שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וְלִקְרוֹב אָמַר יְהוָה וְרַפְּאֵתִיו - ה' נותן שלום, גם למי שהיה רחוק ממנו, והתקרב אליו, ומרפא אותו [ממה שהוכה בזמן שהיה רחוק]:**

כ **וְהָרְשָׁעִים כִּיִּם נִגְרָשׁ - הרשעים כמו הים שנגרש ומתנוודד מהרוח - כִּי הַשֶּׁקֶט לֹא יוֹכַל [הרשע אינו יכול לשקוט], וַיִּגְרָשׁוּ מִיָּמִינוּ - רָפָשׁ וְטִיט - ומי הרשע הוציאו רפש וטיט, כלומר, הרשע פועל אוון ומוציא מעשים רעים תדיר:**

כא **אֵין שְׁלוֹם [אין שלום ושלווה, כי הם נגרשים כים] אָמַר אֱלֹהֵי - לְרָשָׁעִים:**

פרק נח

פרק זה גם הוא תוכחה לעמ"י.

תוכן הנבואה: בנבואה זו מודיע הנביא, שעיקר הצום אינו עינוי נפש כפיפת ראש ולבוש שק ואפר, אלא עיקר תועלת הצום הוא בתיקון המעשים. ובנבואה זו מוכיח הנביא שהם היו צמים רק לצורך אינטרסים של מריבות ולהכות ברשעות אנשים נקיים. בסוף הנבואה, מפרט את הדברים שראוי לעשות אותם ביום שבת. נבואה זו היא חלק מההפטרה ביום כיפור.

א **קָרָא בְּגִרְוֹן אֵל תַּחֲשֹׁף - קרא בגרונו בקול גדול אל תמנע [מלצעוק] - כְּשׁוֹפֵר הָרֵם קוֹלְךָ, וְהִגַּד לְעַמִּי פִשְׁעָם - וּלְבַיִת יַעֲקֹב חַטָּאתָם:**

ב **וְאוֹתֵי יוֹם יוֹם יְדַרְשׁוּן [מתפללים אלי יום יום] וְדַעַת דְּרָכֵי יַחְפְּצוּן - כְּגוֹי אֲשֶׁר צָדְקָה עָשָׂה, וּמִשְׁפַּט אֱלֹהֵיוֹ לֹא עָזַב, יִשְׁאַלְנִי מִשְׁפָּטֵי צְדָק - קִרְבַּת אֱלֹהִים יַחְפְּצוּן - שואלים היאך עושים משפטי צדק, ואומרים - חפצים אנו בקרבת ה' [אך לא באמת]:**

ג למה צמנו ולא ראית - ענינו נפשונו ולא תדע [למה לא תכיר בכך שעיינו נפשינו], הן ביום צמכם תמצאו חפץ - ביום הצום אתם עסוקים בלמצא חפצכם [להשיג רצונכם הרע] - וכל עצביכם תנגשו - ועם כל הכעס שלכם, אתם נוגשים את העניים:

ד הן לריב ומצה [ומריבה] תצומו, ולהכות באגרף רשע, לא תצומו ביום - להשמיע במרום קולכם - מוטב שלא תצומו צום כמו שאתם צמים היום, להשמיע במרום קולכם [כי הוא לא יישמע לפני ה']:

ה הכזה, יהיה צום אבחרהו, יום ענות אדם נפשו - וכי אבחר בצום שכל ענינו עיוני הנפש? הלכך כאגמון ראשו - וכי כל ענין הצוף לכוף ראש כמו צמח האגמון [צמח כפוף] - ושק ואפר יציע [יציע תחתיו שק ואפר, ושכב עליו] - הלזה תקרא צום - ויום רצון ליהוה, וכי כל ענין צום הוא עיוני, כפיפת ראש, מצע שק ואפר? [אמנם אלו דברים חשובים כמבואר בתהלים, אך בתנאי שהם מגיעים מרוב צער על החטא, ולא כפי שהם חוטאים בו ביום שהם צמים]:

ו הלוא זה צום אבחרהו - פתח חרצבות רשע - להתיר את קשרי הרשע - התיר אגדות מוטה - להתיר את אגד [קשר] מוטות העול שאתם מכבידים על אלו הסובלים מכם [כלומר - הפסיקו לצער את החלשים] - ושלח רצוצים חפשים - תשחררו את הנשברים תחתכם, שיהיו משוחררים מכם - וכל מוטה תנתקו - תנתקו את כל חבלי מוטות [מקלות] העול שאתם מכבידים על אחיכם:

ז הלוא פרס לרעב לחמך [תפרוס את ככר לחמך לתת ממנו לעניים], ועניים מרודים תביא בית [תארח בביתך עניים נאנחים וכואבים], כי תראה ערם וכסיתו [בבגדך], ומפשרך לא תתעלם - משאר בשרך לא תתעלם, אלא עזור להם:

ח אז יבקע פשח אורך [כמו שהשחר מבקיע את האור בחשכת הלילה, כך הישועה שלך תבקע בחשכת הצרות שלך], וארכתך [רפואתך] מהרה תצמח, והלך לפניך צדקך - שכר הצדקות יילך לפניך להושיע אותך - כבוד יהוה יאסף - כבוד ה' מאסף אחריו [כמו מאסף לכל המחנות לצבאותם]:

ט אז תקרא ויהוה יענה, תשוע ויאמר הנני, אם תסיר מתוכך מוטה [תנתק את מוט העול, כאמור], שלח אצבע ודבר און - להצביע על חברו ולומר עליו דברי אוון [כדרך בנייא מצביעים על מישהו, ואומרים הוא עשה כך וכך]:

י **וְתִפֵּק לְרַעֲב נִפְשָׁךְ** - תאכיל את הרעב ברוח נדיבה - **וְנִפְשׁ נַעֲנָה תִשָּׁבֵעַ** - ונפש מעונה ומיוסרת תשביע [במאכל], אזי - **וְזָרַח בַּחֲשֵׁךְ אִוְרְךָ, וְאַפְלָתְךָ** [תזרח] **כַּצְהָרִים:**

יא **וְנִחַף יְהוָה תַּמִּיד** - ויולך ה' אותך תמיד [בדרך טובה] - **וְהִשְׁבִּיעַ בַּצַּחְצְחוֹת נִפְשָׁךְ** - גם בזמן יובש [צח, צחצחות] ישביע את נפשך - **וְעֲצַמְתִּיךָ יַחְלִיץ** - יחזק את עצמותיך - **וְהָיִיתָ** [רווי בטוב] **כְּגֵן רוֹה, וְכִמּוֹצָא מֵיַם** [מעייין ונחל] **אֲשֶׁר לֹא יִכָּבְּוּ מֵימֵינוּ** [לא יפסיק מימיו]:

יב **וּבָנוּ מִמֶּךָ חֲרִבוֹת עוֹלָם** - בזכותך ייבנו מקומות שהיו חרבים לעולם - **לְזִמְן רַב** - **מוֹסְדֵי דוֹר וָדוֹר תִּקְוִימָם** - תקים [תקומם] יסודות הערים החרבות מדור לדור [כלומר דורות רבים] - **וְקָרָא לְךָ גֹּדֶר פְּרָץ** - ויקראו לך גודר את הפרצות בגדר [משל להשבת הנחלה לבעליו] - **מִשֵּׁבֵב נְתִיבוֹת לְשֶׁבֶת** - משיב דרכים שוממות, שיהיו מיושבים באנשים [שילכו בהם]:

יג **אִם תִּשָּׁיב מִשְׁבֶּת רְגְלֶךָ** - **עֲשׂוֹת חֲפָצְךָ בְּיוֹם קִדְשֵׁי** - אם תשיב את רגליך מללכת בשבת ברגליך [אם לא תילך בשבת] לעשות מלאכתך - **וְקָרָאתָ לְשֶׁבֶת עֹנֵג** - יום שבת יקרא אצלך יום עונג [ולא מלאכה] - **לְקִדּוּשׁ יְהוָה מְכַבֵּד** - ליום אותו ה' קידש, יקרא אצלך מכובד - **וְכִבְדְתוּ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ** - תכבד אותו לבלתי עשות דרכיך [חפצך] - **מִמּוֹצָא חֲפָצְךָ, וְדַבַּר דְּבַר** - ותכבד אותו לבלתי מצא חפצך [מעשיך - מלאכתך] ולבלתי לדבר דבר של חפצך [אל תעסוק בדיבורי מלאכתך, כי הוא מקודש לעונג]:

יד **אִז תִּתְעַנֵּג עַל יְהוָה, וְהִרְפַּבְתִּיךָ עַל בְּמַתֵּי אֶרֶץ** - אנהל אותך על מקומות גבוהים בעולם [כלומר, תשלוט על מדינות חזקות] - **וְהֶאֱכַלְתִּיךָ** - את טוב - **נַחֲלַת יַעֲקֹב אֲבִיךָ** - ארץ ישראל - **כִּי פִי יְהוָה דִּבֶּר:**

פרק נט

מהלך הנבואה: הנביא מודיע לעמ"י, שאכן ה' רוצה להושיע, ויכול להושיע, כי אם עֲוֹנֹתֵיכֶם הִיוּ מְבֻדָּלִים בֵּינְכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם... כי הם חטאו בדם נקי, וחטאו רבות בשקר במשא ומתן ולהטעות את חבריהם, עקב כך הגויים מכים בישראל, וישראל אין לאל ידם לנקום מהם, וצדקת ה' וישועתו רחוקה מאיתנו. מפסוק ט"ז מבאר הנביא, שמגיע זמן בו ה' רואה את הנעשה עם ישראל, ולמרות שאין די זכויות, הוא מתמלא קנאה וכעס על האויבים, ועושה צדקה עם ישראל, ויעשה את הנקמה הגדולה בגויים, ויבא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל...

א הן לא קצרה יד יהוה מהושיע, ולא כבדה אֶזְנוֹ מְשֻׁמוֹעַ [קצר יד פירושו - אינו מסוגל להושיט יד ולעשות [חלש]. המתקשה לשמוע מכונה 'כבד אוזן']:

ב כי אם עונתיכם היו מִבְּדָלִים בֵּינְכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם, וְחַטָּאוֹתֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָּנִים מִכֶּם מְשֻׁמוֹעַ - החטאים שלכם הם מסתירים את פני ה' מכם - שלא יישמעו תפילותכם, ולא שקצרה יד ה':

ג כי כפיכם נגאלו בדם - כף ידכם מלוכלך בדם נקי - וְאַצְבָּעוֹתֵיכֶם בָּעוֹן - אצבעות ידכם נגואלו בעוונות [ידיכם מלאים בעוונות] - שְׁפָתוֹתֵיכֶם דִּבְרוּ שֶׁקֶר, לְשׁוֹנְכֶם עוֹלָה תְּהֵגָה - לשונכם דוברת דברי עולה ורשע [הגה - דיבור]:

ד אין קרא בצדק - אין מכריו ענייני צדק - וְאִין נִשְׁפָּט בְּאִמוּנָה - ואין אדם שזכה להישפט באמת וביושר [כי השופטים מעוותים את הדין] - בְּטוֹחַ עַל תְּהוּ וְדַבָּר שׁוֹא - הבוטח ומאמין בדברי חבירו, הוא בוטח בתוהו ובדברי שקר, שהרי חברו מרמה אותו ב- הָרוּ עֵמָל וְהוֹלִיד אֶוֹן - חושב רמאות ודובר שקרים, המחשבה נמשלה להריון והדיבור ללידה:

ה בִּיצֵי צַפְעוֹנֵי בָקָעוּ [מבקע ביצים לאכול, ויוצא מהם נחש צפעוני, כלומר, מאכלם הוא רעל, כי אינם מועילים לחבריהם], וְקוֹרֵי עֶפְבִּישׁ יֶאֱרָגוּ - הם אורגים בגד מקורי עכביש [כלומר, אין במעשיהם כל תועלת] - הָאֵכֵל מִבִּיצֵיהֶם יָמוּת [כי הם ביצי צפעוני], וְהַזֹּרֵה תִּבְקַע אֶפְעָה - הדש את הביצה לאוכלה, יראה שבקע אותה ליציאת נחש מסוכן המכונה 'אפעה':

ו קוריהם לא יהיו לְבָגָד, וְלֹא יתְכַסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם [לא יתכסו בבגד שהם עשו, כי אין בו כל תועלת, כלומר, אין בהם כל תועלת לעולם], מַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי אֶוֹן, וּפְעַל חָמֵס בְּכַפֵּיהֶם:

ז רְגֵלֵיהֶם לָרַע יֶרְצוּ, וַיִּמְהָרוּ לְשַׁפֵּךְ דָּם נָקִי, מִחֲשַׁבְתֵּיהֶם מִחֲשָׁבוֹת אֶוֹן [מחשבות שקר, כלומר, מחשבות איך לרמות במשא ומתן], שֵׁד וְשָׁבֵר בְּמִסְלוֹתָם - דרכיהם מלא בשד ושבר שהם עושים:

ח דָּרָךְ שְׁלוֹם לֹא יָדְעוּ [לא הכירו דרך שלום, כי הם הולכים רק בדרכי שוד ושבר], וְאִין מְשֻׁפָּט בְּמַעֲגְלוֹתָם [בדרכיהם], נְתִיבוֹתֵיהֶם עֲקָשׁוּ לָהֶם - דרכיהם עקומה להם [כלומר הם הולכים רק בדרך עקומה] - כָּל דֶּרֶךְ בָּהּ - כל דורך ומהלך בדרכיהם [כל הולך בעצתם, ומתעסק עימם] - לֹא יָדַע שְׁלוֹם [אלא רק שוד ושבר]:

ט **עַל כֵּן, רַחֵם מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ** - בגלל החטאים הנ"ל רחם מאיתנו משפט ה' [אנו לא מצליחים לעשות משפט ונקמה בגויים] - **וְלֹא תִשְׁיַגְּנוּ צְדָקָה** - צדקה מה' לא מגיעה אלינו - **נִקְוָה לְאֹרֶךְ יְהִי חִשְׁדְּךָ, [נקווה] לְנִגְהוֹת [אך] בְּאַפְלוֹת נְהַלְדְּךָ:**

י **נִגְשֵׁשָׁה כְּעֹרִים קִיר** [נמשש את הקיר כמו עיורים], **וְכַאֲיֵן עֵינַיִם נִגְשֵׁשָׁה** [וכמו מי שאין לו עיניים (עיוור) - כך נמשש את דרכינו - מרוב חשכת הצרות], **כְּשִׁלְנוּ בְּצִהָרִים כְּנֶשֶׁף** [בצהריים כשלונו כמו בלילה] **בְּאֲשָׁמַיִם כְּמִיתִים** - כמו מתים בבית קברות:

יא **נְהַמָּה כְּדָבִים כְּלָנוּ, וְכִיּוֹנִים הִגְהֵה נְהַגְהֵה** [כמו יונים שמצפצפות, כך נבכה ביללה שקטה ומדוכדכת], **נִקְוָה לְמִשְׁפָּט וְאִין** - נקווה למשפט ה' [נקמה] בגויים - **וְאִין - לִישׁוּעָה רַחֵמָה מִמֶּנּוּ** - נקווה לישועה והיא רחוקה ממנו:

יב **כִּי רַבּוּ כְּשִׁעֵינוּ נִגְדְּךָ, וְחִטְאוֹתֵינוּ עֲנִתָה בָנוּ** [חטאתינו העידו בנו, ענה פ' העיד, כמו - שקר ענה באחיו] **כִּי כְּשִׁעֵינוּ אֲתָנוּ** [עדיין לא עזבנום], **וְעֹנֹתֵינוּ יִדְעֵנוּם:**

יג [הפשעים והעוונות המוזכרים] - **פָּשַׁע וְכַחַשׁ בִּיהוָה** - פושעים ומכחשים בהשגחת ה' - **וְנִסּוּג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ, דְּבַר עֶשֶׂק וְסָרָה** - מדברים דברי עושק, ודברי סוררים - **הִרְוּ וְהִגּוּ מִלֵּב - דְּבָרֵי שֶׁקֶר** - מורים והוגים [מדברים] דברי שקר מליבם [כגון, שקר במשא ומתן]:

יד **וְהִסַּג אַחֲרֵי מִשְׁפָּט** - משפט ונקמת ה' בגויים נסוג [לא נעשתה] - **וְצִדְקָה מִרְחוֹק תַּעֲמֹד** - צדקה שה' עושה איתנו, עומדת רחוק מאיתנו - **כִּי כְּשִׁלְהָ בְּרָחוֹב אָמַת** - האמת כושלת בחוצות [השקר גובר בראש כל חוצות] - **וְנִכְתְּהָ לֹא תוֹכַל לְבוֹא** - והאמת לא תוכל לבא אלינו, כי היא כושלת, כאמור:

טו **וְתִהְיֶה הָאֱמֶת נֶעְדְּרַת** - האמת חסרה [כמו איש לא נעדר] - **וְסָר מֵרַע מִשְׁתוֹלָל** - והסר מרע נחשב חסר, ואיננו [משתולל] לשון שלל הנלקח, וי"א שוטה לשון מהולל] - **וְיָרָא יְהוָה וַיִּרַע בְּעֵינָיו כִּי אֵין מִשְׁפָּט** - כי אין משפט אמת:

טז **וְיָרָא כִּי אֵין אִישׁ** [אין איש מפגיע], **וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מִפְּגִיעַ** - אין מי מתפלל לה' על העם - **וַתוֹשַׁע לוֹ זְרַעוֹ** [זרוע ה', שדרכה לנקום נקמת ישראל, התעוררה והושיעה] **וְצִדְקָתוֹ הִיא סִמְכָתָהּ** - ומידת צדקתו, היא עזרה לה' [כביכול] לגזור להושיע את ישראל:

יז **וַיִּלְבַּשׂ צְדָקָה כְּשָׂרוֹן, וְכֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ, וַיִּלְבַּשׂ בְּגָדֵי נֶקֶם תִּלְבָּשֶׁת, וַיַּעַט כְּמַעֲלֵל קִנְאָה**, ביאור, הגם שלא היו ראויים לגאולה, אך ה' במידת הצדקה, והישועה, ובכוח הנקמה שהיה ראוי להגיע על הגויים על שעשו לישראל, ובמידת הקנאה - הכעס על צוררי ישראל, כל אלו תמכו בו לגזור לנקום בגויים:

יה **פַּעַל גְּמֻלוֹת** - כמו שראוי לגמול להם [נקמה קשה] - **פַּעַל יְשָׁלֵם** - כעל גמולות ישלם, כמו שראוי לגמול להם כך ישלם להם [כפל הדבר, והחסיר דבר הלמד מעניינו] - **חִמָּה לְצַרְיָו, גְּמוּל לְאֵיבָיו, לְאֵימִים** [לממלכות] **גְּמוּל יְשָׁלֵם**:

יט **וַיִּרְאוּ מִמַּעַרְבֵי אֶת שֵׁם יְהוָה, וּמִמְזֶרַח שָׁמֶשׁ אֶת כְּבוֹדוֹ, כִּי יָבֹא כְנֶהֱרַ צָר, רוּחַ יְהוָה נִסְסָה בּוֹ, הַגּוֹיִים מִמְזֶרַח [אסיה] וּמִמַּעַרְב [אפריקה ואירופה] יראו את שם וכבוד ה', כאשר יבא עלינו צורר, וישטוף אותנו כמו נהר, רוח ה' תאכל את הצורר, כמו התולעת סס האוכל צמר, וזה יביא לכבוד ה' בעיני יושבי המזרח והמערב:**

כ **וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל** - ויגאלנו מיד הצר - **וּלְשָׁבִי פָשַׁע בְּיַעֲקֹב** - הגואל יגיע לצדיקים, וגם לרשעים שישובו אל ה' - **נֶאֱמַר יְהוָה**:

כא **וְאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אִתְּכֶם** [איתם עם עמ"י] **אָמַר יְהוָה, רוּחִי אֲשֶׁר עֲלִיךָ** [נבואתי אליך], **וְדַבְרֵי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּפִיךָ** [נבואתי, וכפל הדבר], **לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ, וּמִפִּי זֶרַעךָ, וּמִפִּי זֶרַע זֶרַעךָ** - **אָמַר יְהוָה, מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם**, כי אנו מצווים תמיד ללמוד ולזכור את דברי הנביאים:

פרק ס

לאחר המוסר והתוכחה הארוכה [מפרק נה], מגיעה הנחמה, ואכן פרק זה ושני הפרקים שלאחריו כולם נחמות גדולות, לציון ולעמ"י.

תוכן הנבואה: תיאור השפע והברכה שיהיה לעתיד לבא, שכל הגויים ידרשו את ציון, ויביאו אליה את כל העושר שבעולם.

א **קוּמִי אוּרִי** [האירי, כלומר, תשמחי ותרנני] - **כִּי בָא אוּרֶךָ** [ישועתך], **וּכְבוֹד יְהוָה עֲלֶיךָ זָרַח**:

ב **כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יִכְסֶה אֶרֶץ, וְעֶרְפֶּל [יכסה] לְאֻמִּים, וְעֲלִיךָ יִזְרַח יְהוָה, וּכְבוֹדוֹ עֲלֶיךָ יִרְאֶה**:

ג **וְהִלְכוּ גוֹיִם לְאוּרֶךָ, וּמְלָכִים [ילכו] לְנִגְהַ זָרַחְךָ**:

ד **שָׂאִי סָבִיב עֵינֶיךָ וְרֵאִי, כָּלֵם [כל בנייך] נִקְבְּצוּ בָאוּ לָךְ, בְּנִיךָ מִרְחוֹק יָבִאוּ, וּבְנוֹתֶיךָ עַל צַד תֵּאֱמָנָה** - יביאו אותן דרך כבוד, כמו האומנת [המגדלת ילדים] המחזיקה את הילד על צד הירך:

ה **אֲזַ תִּרְאִי וְנִהְרַתְ - תִּירְאִי אֶת הַטּוֹבָה וַיֹּארוּ עֵינֶיךָ** - **וּפָחַד וְרָחַב לִבְבְּךָ** [כביכול יאחזיק פחד, מרוב טובה. הרחבת לב פי הרגשה טובה], **כִּי יִהְפֹּךְ עֲלֶיךָ הַמּוֹן יָם חֵיל גוֹיִם יָבִאוּ לָךְ**:

ו שפעת [שפע] גמלים תכסך, בכרי מדין ועיפה [גמלים צעירים ממדין ועיפה¹⁴¹], כלם משבא יבאו - גמלים ממדין יבואו מארץ שבא (כי שם יש זהב משובת, והם ישאו אותו משם לירושלים) - זהב ולבונה ישאו [להביא לירושלים], ותהלת יהוה יבשרו:

ז כל צאן קדר יקבצו לך, אילי [אילים, כבשים בוגרים, של] נביות [במזרח¹⁴²] ישרתונך, יעלו על רצון מזבחי [יעלו על מזבחי לרצון], ובית תפארתי אפאר:

ח מי אלה כעב תעופינה, וכיונים אל ארבתיהם, בזמן שהי יקבץ את עמיי לארצו, יאמרו, מי אלו השבים לארצם במהירות, כמו ענן, וכמו יונים הממהרות לשוב אל ארבותיהם:

ט כי לי איים יקוו [ממלכות ייאספו, לכבודי] ואניות תרשיש [יקוו - ייאספו] בראשנה, להביא בניך מרחוק, כספם וזהבם אתם, לשם יהוה אלהיך, ולקדוש ישראל כי פארך:

י ובנו בני נכר חמתיהך, ומלכיהם ישרתונך, כי בקצפי הכיתיהך, ובכרצוני רחמתיהך [כי אני עושה כל, בקצפי הכיתיהך, וכעת ברצוני לרחמך]:

יא ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו, להביא אליך חיל [עושר] גוים, ומלכיהם נהגים - והגויים ינהיגו את מלכיהם אליך, להביא לך עושר רב:

יב כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו, והגוים [שלא יעבדו אתכם] חרב יחרבו:

יג כבוד הלבנון אליך יבוא [פארם של עצי הלבנון, יביאו לך, כגון] ברוש תדקח ותאשור [שמות עצים חשובים] יחדו, לפאר מקום מקדשי [בעצי לבנון], ומקום רגלי אכבד:

יד והלכו אליך שוחח [כפופים] בני מעניך, והשתחוו על פפות רגליך כל מנאציך, וקראו לך עיר יהוה, ציון קדוש ישראל:

טו תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר [בזמנים שירושלים היתה שממה], ושמתיהך לגאון עולם, משוש דור ודור [מלאה שמחה בכל הדורות]:

¹⁴¹ 'בכרי' הוא גמל צעיר, כמו בכרה קלה משרכת דרכיה (ירמיהו ב, כג). נראה שעיפה הוא מקום במדין, שהרי עיפה הוא הבכור של מדין (בראשית כה, יג).

¹⁴² קדר ונביות הם הגדולים מבני ישמעאל (בראשית כה, יג), וזרעם ישבו במזרח איי, והיו להם מקנה רב של צאן ובקר וגמלים [מוזכרים בכמה נבואות].

טו וינקת חלב [עושר] גוים, ושד [חלב משדיים של] מלכים תינקי [כלומר עושר המלכים], ונדעת כי אני יהוה מושיעך, וגאלך [אני הוא] אביר יעקב:

יו תחת הנחשת אביא זהב [במקום שגזלו מכם נחושת, ישיבו תחתם זהב], ותחת הברזל אביא כסף, ותחת העצים נחשת [כי הנחושת יוקרתית ושווה בהרבה יותר מעץ], ותחת האבנים ברזל, ושמתי פקדתך שלום, ונגשית צדקה, הפקידים שלכם, והנוגשים [כל אנשי המס, והשיטור וכו'] הכל יעשה בשלום, ולא ינגשו אתכם:

יח לא ישמע עוד חמס בארצך, שד ושבר [לא ישמע] בגבולך, וקראת ישועה חומתיך, ושעריך תהלה, ירושלים תהיה מלאה בישועות, ויפגשו את הישועות על החומות, ויפגשו בשעריך תהילות ושבחים:

יט לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם, ולנגה הירח לא יאיר לך, והיה לך יהוה לאור עולם, ואלהיך [יהיה] לתפארתך:

כ לא יבוא [לא ישקע] עוד שמשך, וירחך לא יאסף [אור הירח לא יתמעט], כי יהוה יהיה לך לאור עולם, ושלמו [ויסתיימו] ימי אבליך:

כא ועמך כלם [יהיו] צדיקים, לעולם יירשו ארץ [ירשו את א"י לנצח], נצר מטעי [נצר, הוא ענף צעיר מובחר], מעשה ידי להתפאר - עמ"י הם מעשי ידי שאני מתפאר בהם:

כב הקטן יהיה לאלף - משפחה קטנה תתרבה לאלף נפש - והצעיר לגוי עצום - משפחה דלת אולכסין, יתרבו לגוי גדול - אני יהוה, בעתה אחישנה, בבא עת הגאולה, אחיש לעשות לכם נחמות הללו:

פרק סא

פרק ס"א, נבואת נחמה לעמ"י.

תוכן הנבואה: הנביא מספר, ששרתה עליו רוח הנבואה, לצורך כך, לבשר לעמ"י הנשפלים והמדוכאים והאבלים בגלות, ולומר להם שנקמת ה' [באדום] תתבצע, וכך יוכלו לנחם אותם, והם עתידים לבנות מחדש את א"י, ועמ"י יהיו חשובים - כהני ה', והזרים יעסקו במלאכם, ויראו את ברכת ה' על כל איש ישראל.

א רוח אדני יהוה עלי [שרתה עלי רוח נבואה] - יען משח יהוה אתי לבשר ענוים [לבשר לעמ"י המושפלים בגלות], שלחני לחפש [כביכול תחבושת על המכה] לנשברי לב [כלומר לרפא את הנשברי לב], לקרא לשבויים דורו [חירות], ולאסורים פקח קוח - ולקרא לאסורים פתח, וקח אותם מהגלות:

ב ה' משח אותי - לקרא [להכריז] שְׁנַת רְצוֹן לַיהוָה, וְיוֹם נָקַם יְאֱלֹהֵינוּ, לְנַחֵם כָּל אֲבֵלִים [כי אבילי ציון יתנחמו רק ע"י הנקמה]:

ג לְשׁוֹם לְאֲבֵלֵי צִיּוֹן, לְתַת לָהֶם פָּאֵר תַּחַת אֶפְרַי, שְׁמֹן שֶׁשׁוֹן תַּחַת אֲבֵל, מַעֲטָה תִּהְיֶה [עטיפה של שבת] תַּחַת רוּחַ כְּהָה [במקום רוח שפלה ומדוכאת], וְקָרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֹּדֵק - מַטֵּעַ יְהוָה לְהַתְּפָאֵר - יקראו לאבילי ציון אילנות של צדק, מטע שה' נטע אותם להתפאר בהם [כי הם מפרסמים את צדק ה' בעולם]:

ד וּבְנֵי חֲרָבוֹת עוֹלָם [יבנו מקומות שחרבו זמן רב], שְׁמֹמֹת רֵאשִׁימִים יְקוֹמְמוּ [יקימו ערים שוממות מימים ראשונים - כלומר מזמן רב], וְחֲדָשׁוּ עָרֵי חֲרָב - שְׁמֹמֹת דּוֹר דּוֹר - יחדשו ערים של חרבות, שהיו שוממות דור אחר דור, כלומר דורות רבים]:

ה וְעִמְדוֹ זָרִים, וְרַעַי צֹאנֵכֶם, וּבְנֵי נֶכֶר [יהיו] אֶפְרַיִכֶם וְכַרְמֵיכֶם:

ו וְאַתֶּם כְּהֵנִי [כהן ל' חשיבות] יְהוָה תִּקְרְאוּ, מְשֻׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֹאמְרוּ לָכֶם, חֵיל [עושר] גוֹיִם תֹּאכְלוּ, וּבְכַבּוּדֵם תִּתְיַמְרוּ - הכבוד שלהם יילך אליכם, [ימירו ויחליפו את הכבוד שלהם, כי הוא ינתן לכם]:

ז תַּחַת בְּשֵׁתְכֶם מְשֻׁנָּה - עקב כך שהיתה לכם בושה כפולה [כלומר בושות נוראות בגלות] - וּבְכַלְמָה יִרְוּ חֻלְקֵם - כלימה בכיית חלקם, כלומר, בכייה מבושות וכלימות היתה מנת חלקם [ירונו ל' בכיה, כמו קומי רוני בלילה] - לָכֵן בְּאַרְצָם מְשֻׁנָּה יִירָשׁוּ - לכן בארצם הם יירשו נחלה כפולה - שְׁמֹחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם:

ח כִּי אֲנִי יְהוָה אֱהָב מְשַׁפֵּט, שֵׁנָא גָזַל בְּעוֹלָה [שונא קרבן עולה הבאה מגזל], וְנִתְתִּי פְעֻלָּתָם בְּאֵמֶת - אתן שכר נאמן על מעשיהם - וּבְרִית עוֹלָם אֶכְרֹת לָהֶם - להטיב אותם:

ט וְנִוְדַע בְּגוֹיִם זָרָעִם, וְצִאצְאֵיהֶם [יוודעו] בְּתוֹךְ הָעַמִּים, כָּל רְאִיֵּהֶם יִכִּירוּם, כִּי הֵם זָרַע בְּרֵךְ יְהוָה:

מכאן נבואת נחמה נוספת, בה מתוארות הישועות שיציפו את ירושלים, והשמחה של בני ציון בשעה שיחזרו אליה. שבעת הפסוקים הבאים הם נחמה בכפילות לשון בכל פסוק.

י שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ בִּיהוָה, תִּגַּל נַפְשִׁי בְּאֱלֹהֵי, כִּי הִלְבִּישְׁנִי בְּגָדֵי יִשַׁע [אני עטוף בישועות כמו בגד], מַעֲיִל צְדָקָה יַעֲטֵנִי [צדקות ה' עוטפות אותי כמו מעיל], כְּחֹתֵן יִכְהֵן פָּאֵר, וְכַפְלָה תַעֲדָה [תתקשט ב-] כְּלִיָּה, כִּךְ אֲנִי מִתְקַשֵּׁט בִּישׁוּעוֹת וְצַדִּיקוֹת מֵה':

יא **כִּי כְאֶרֶץ תּוֹצִיא צְמִיחָהּ, וּכְגִנֵּה זְרוּעֶיהָ תִצְמִיחַ, כִּן אֲדַנִּי יְהוָה יִצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה - נִגְדַּד כָּל הַגּוֹיִם:**

פרק סב

פרק סב, הוא המשך הנבואה ולחינם הפסיק פרק חדש.

א **לִמְעַן צִיּוֹן לֹא אֲחֻשָּׂה, וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט, עַד יֵצֵא כְּגִנֵּה צְדָקָה, וְיִשׁוּעַתָּה כְּלִפְיֵד יִבְעַר, לֹא אֶשְׁקוּט עַד שִׁיחִיו לֵה יִשׁוּעוֹת בּוֹעֵרוֹת לְמִרְחוֹק:**

ב **וְרָאוּ גוֹיִם צְדָקָךְ, וְכָל מְלָכִים כְּבוֹדְךָ, וְקָרָא לְךָ שֵׁם חֲדָשׁ - אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקְבְּנוּ** [שמות שה' יכנה, כמו 'חפצי בה' או 'בעולה']:

ג **וְהָיִית עֲטֹרַת תְּפָאֶרֶת בְּיַד יְהוָה, וּצְנִיף מְלוּכָה [מצנפת מלוכה] בְּכַף אֱלֹהֶיךָ:**

ד **לֹא יֵאמָר לְךָ עוֹד עֲזוּבָה, וּלְאֶרֶץ לֹא יֵאמָר עוֹד שְׁמָמָה [לא תיקראי ארץ שממה], כִּי לְךָ יִקְרָא - חֲפְצֵי בָהּ, וּלְאֶרֶץ בְּעוֹלָה [אשה שיש לה בעל, ולא אלמנה] כִּי חֲפֵץ יְהוָה בָּךְ, וְאֶרֶץ תִּבְעַל, תַּהִיָּה מִיּוֹשֶׁבֶת כְּמוֹ אִשָּׁה עִם בַּעַל¹⁴³,** ולא שממה שאומרים עליה - 'היתה כאלמנה' [איכה א,א]:

ה **כִּי [כמו ש-] יִבְעַל בְּחוֹר בְּתוּלָה - כְּמוֹ שִׁבְחוֹר נוֹשֵׂא בְּתוּלָה, וְהוּא שֵׁשׁ עָלֶיהָ, כִּךְ - יִבְעֲלוּךְ בְּנֵיךְ - כִּךְ בְּנֵיךְ יִשְׁמְחוּ לָשׁוּב לְגוֹר בְּךְ - וּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל כְּלָה - יִשִּׁישׁ עֲלֶיךָ אֱלֹהֶיךָ, ה' יִשְׁמַח עֲלֶיךָ, כְּמוֹ שֶׁחֲתָן שֵׁשׁ עַל הַכְּלָה שְׁלוֹ:**

מכאן מנחם את ציון, באמרו, שישנם שומרים - והכוונה לאנשים המצפים ומחכים לבניין ירושלים [כמו - ואביו שמר את הדבר], והם אבלי ציון, המזכירים ומעוררים רחמי שמים, והם לא ידומו ולא יחשו עד שה' יקיים את דבריו להשים את ירושלים לשם ולתהלה בארץ.

ו **עַל חוֹמֹתֶיךָ יְרוּשָׁלַם - הִפְקַדְתִּי שְׁמֵרִים, כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תִּמְיֵד לֹא יִחְשׂוּ, הַמְּזַכְרִים אֶת יְהוָה אֵל דָּמִי לָכֶם - אֵל תִּדְוֹמוּ, אֵל תִּשְׁתַּקּוּ מִלְּהַזְכִּיר אֶת ה':**

ז **וְאֵל תִּתְּנוּ דָּמִי לוֹ - אֵל תִּתְּנוּ לְה' לִשְׁתוֹק [לחדול מלשמוע אתכם] - עַד יִכּוֹנֵן [עד שיבסס] וְעַד יִשִּׂים אֶת יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בְּאֶרֶץ - שִׁירוּשָׁלַם תַּהִיָּה סִמֵּל לְשִׁבְחָה וְיִשְׁבְּרוּ זֶה אֶת זֶה תַּהִיָּה מְבוֹרָךְ כְּמוֹ יְרוּשָׁלַם, נְאוּהָ כִירוּשָׁלַם]:**

¹⁴³ אמנם בלשון משנה 'בעילה' הכוונה לביאה ומשכב, אך בנבואות ישעיהו אין הכוונה לזה כלל, ו'בעולה' הכוונה לאישה נשואה עם בעלי ולא אלמנה, וכן כי יבעל בחור בתולה, הכוונה שהוא כאשר הוא נושא אותה ונהיה בעלה.

ח נִשְׁבַּע יְהוָה בְּיָמֵינוּ, וּבִזְרוּעַ עֲזוֹ, אִם אֶתֶּן [שלא אתן] אֶת דְּגָנְךָ עוֹד מֵאֲכָל לְאִיבֶיךָ, וְאִם יִשְׁתּוּ [נשבע שלא ישתו] בְּנֵי נֶכֶד תִּירוּשָׁךְ - אֲשֶׁר יִגְעַת בּוֹ [אשר יגעת לגדל את הכרמים]:

ט כִּי מֵאֲסָפְיוֹ יֵאכְלֶהוּ [יטעו כרמים וישתו את יינם], וְהִלְלוּ אֶת יְהוָה, וּמִקְבָּצָיו יִשְׁתַּהוּ - בְּחִצְרוֹת קִדְשֵׁי [כגון נטע רבעי, מעשר שני, וביכורים]:

י עֲבְרוּ עִבְרוּ בְּשַׁעְרֵים [במקומות מרכזיים] פִּנּוּ דָרֶךְ הָעַם - פִּנּוּ דֶרֶךְ לַעַם לַחֲזוֹר לָאָרֶץ - סִלּוּ סִלּוּ - תִּסְלְלוּ הֵיטֵב אֶת - הַמְּסֵלָה, סִקְלוּ מֵאֲבָן [נקו אותה מאבנים], הָרִימוּ נֶס עַל הָעַמִּים - הָרִימוּ נֶס לַהֲכַרִּיז לַעַמִּים לְהַשִּׁיב אֶת יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ [נס הוא כמו דגל גבוה, ומניפים אותו בגובה לרמז להיאסף וכדו]:

יא הִנֵּה יְהוָה, הַשְּׁמִיעַ אֶל קוֹל הָאָרֶץ [סייפי העולם], אֲמָרוּ לְבַת צִיּוֹן - הִנֵּה יִשְׁעֶךָ בָּא - הִנֵּה ה' יִשׁוּעַתְךָ בָּא - הִנֵּה שְׂכָרוֹ אֵתוֹ, וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו - וּפְעוּלַת שְׂכָרוֹ לְפָנָיו, אֵיתוֹ:

יב וְקָרְאוּ לָהֶם [לעמ"י] עַם הַקִּדְשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה, וְלֶךְ [ציון] יִקְרָא דְרוּשָׁה, עִיר לֹא נִעְזְבָה:

פרק סג

פרק ס"ג, פסוקים א-ו, נבואה על הנקמה הגדולה באדום¹⁴⁴, לאחר מכן ישנה תפילה של הנביא על עמ"י, תפילה זו היא המשך הפרק וכל הפרק הבא [סדר הפרקים מעט מבלבל את הנבואות].

א מִי זֶה - הַמוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל - בָּא מֵאֲדוּם, חֲמוּץ [צבוע] בְּגָדִים [בא מ-] מִבְּצֻרָה [בירת אדום], זֶה הַדּוֹר בְּלִבוֹשׁוֹ, צַעֲהָ בְּרֹב כּוֹחוֹ - זֶה שֶׁהִיָּה לְבוֹשׁ בְּבִגְדֵים מֵהוֹדָרִים, כַּעַת הוּא מִטּוֹלְטֵל לְמִרוֹת רֹב כּוֹחוֹ, וְהוּא אוֹמֵר - אֲנִי מְדַבֵּר בְּצַדִּיקָה, רַב לְהוֹשִׁיעַ [מושיע אתכם רבות, כי הנקמה היא הישועה]:

ב [שואלים אותו] מִדּוֹעַ אָדָם לְלִבוֹשָׁךְ, וּבְגָדֶיךָ [אדומים] כְּדָרֶךְ בְּגַת, לְמִרוֹת שֶׁתִּמִּיד הוּא הַדּוֹר בְּלִבוֹשׁוֹ:

ג [הוא עונה] פוֹרָה דְּרַכְתִּי לְבָדִי - גַּת דְּרַכְתִּי לְבָדִי [ללא עוזר ובכל כוחי, ולכן אני כ"כ מלוכלך] - וּמַעֲמִים אֵין אִישׁ אֵתִי - לֹא הִיָּה עִם שֶׁהִיָּה אֵיתִי לְעוֹזֵר לִי לְדֶרֶךְ

¹⁴⁴ בחזון הנביאים, לאחר ביאור נבואת עובדיה, ישנה אריכות בעניין זה, וביאור הדברים עפ"י חז"ל ורבותינו הראשונים.

את אדום - וְאֶדְרָכֶם בְּאֶפֶי, וְאֶרְמַסֶם בְּחִמְתֵי [מרוב כעסי על כך שהצירו רבות לישראל ללא הרף], וְיָזַ [ניתז] נֶצְחָם [דמם] עַל בְּגָדֵי, וְכָל מַלְבוּשֵׁי אֶגְאָלְתֵי:

ד כִּי יוֹם נֶקֶם [שמור] בְּלִבִּי [על הרעות הנוראיות שעשו], וּשְׁנַת גְּאוּלֵי בָאָה, וּכְעַת הַגִּיעַ הַזְּמַן הַשְּׁמוֹר בְּלִבִּי [הנקם והגאולה - היינו הך, כפי המוכח מפסוק זה, ובפרק הקודם פס' ב']:

ה וְאֶבִּיט וְאֵין עֶזֶר - אֲנִי (ה') מְבִיט וְרוֹאֵה שְׁאִין עוֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל - וְאֶשְׁתַּוְּמֶם וְאֵין סוֹמֵךְ [אשתומם על כך שאין סומך ומושיע לישראל, והם זמן רב נרמסו תחת יד אדום], וְתוֹשַׁע לִי זְרַעִי [יד ה', כלומר, אני בעצמי אכה בהם, למען שמי] וְחִמְתֵי הִיא סִמְכַתֵּנִי - כְּעִסִי עַל מַעֲשֵׂה אֲדוּם, הִיא עֲזָרָה לִי לְהַשְׁמִיד אוֹתָם:

ו וְאֶבּוֹס [וארמוס] עֵינַי בְּאֶפֶי, וְאֶשְׁכְּרֶם [בלבלתים] בְּחִמְתֵי, וְאוֹרִיד לְאָרֶץ נֶצְחָם - אֲשַׁפּוֹךְ לְאָרֶץ אֶת דַּמָּם:

מכאן ועד לסוף הפרק הבא, היא תפילה על הגאולה, בו הנביא מקונן על הגלות והחורבן, וכפי שיבואר.

ז חֲסָדֵי יְהוָה אֶזְכִּיר - וגם את - תְּהִלַּת יְהוָה - אֶזְכִּיר, כְּעַל (כמו) כָּל אֲשֶׁר גִּמְלָנוּ יְהוָה - ואזכיר גם את - וְרַב טוֹב [ה'] לְבַיִת יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר גִּמְלָם כְּרַחֲמָיו וְכָרַב חֲסָדָיו:

ח וַיֹּאמֶר - ה' על עמ"י - אֵךְ עַמֵי הַמָּה, בְּנִים לֹא יִשְׁקְרוּ - הרי הם עמי ובני, ולא יכחשו בי, לעזוב תורתִי - וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ:

ט בְּכָל צָרְתֶם לֹא צָר - כְּבִיכּוֹל צָר לְהִי - וּמִלֵּאךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעֶם - ה' שלח מלאך מלפניו להושיעם - בְּאֶהְבְּתוֹ וּבְחִמְלָתוֹ הוּא גֹאֲלֶם, וַיִּנְטָלֶם וַיִּנְשָׂאֶם כָּל יְמֵי עוֹלָם - ונטל אותם ונשא אותם לשומרן כל אותם שנים מעולם [ימי עולם] הכוונה - ימים שהיו מעולם, וכן להלן פס' יא - ויזכור ימי עולם]:

י וְהִמָּה מְרוֹ וְעֲצָבוֹ אֶת רוּחַ קִדְשׁוֹ וַיִּהְפֹּךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם בָּם, כְּלוֹמֵר, נִתַּן לְגוֹיִים לְרִדּוֹת בְּהֶם:

יא ואחר שה' נתן את ישראל בידי אויביהם - וַיִּזְכֹּר יְמֵי עוֹלָם - ימים שעברו מעולם, את - מִשְׁפָּה [ואת] עַמּוֹ, וּכְעַת בְּזַמַּן הַפּוֹרְעָנוֹת וְהַגְּלוֹת יֹאמְרוּ - אֵיִהָ הַמַּעֲלָם מֵיָם, אֶת (עם) רַעֵי צֹאֲנוֹ - היכן ה' שהעלם מים סוף עם משה - אֵיִהָ - ה' שהוא - הַשָּׁם בְּקִרְבּוֹ אֶת רוּחַ קִדְשׁוֹ, שֶׁהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ בְּיִשְׂרָאֵל:

יב איה ה' שהוא - מוֹלִיךְ לַיָּמִין מִשָּׁה זְרוּעַ תִּפְאָרְתּוֹ - מוֹלִיךְ לַיְּמִין מִשָּׁה אֵת תִּפְאָרְתּוֹ יַד ה' [העושה ניסים ונפלאות] - בּוֹקֵעַ מִיָּם מִפְּנֵיהֶם [בקריעת ים סוף], לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם:

יג מוֹלִיכֶם בְּתֵהוֹמוֹת [של ים סוף], פְּסוּס בַּמַּדְבָּר [כך גם הם] לֹא יִפְּשְׁלוּ, שֶׁהֵם הלכו בתהומות בנוחות, כסוס במדבר שאין דבר מה שמפריע לו במהלכו:

יד כִּבְהֵמָה בִּבְקָעָה תֵרַד רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֵנוּ כֵּן נִהְיֶה עִמָּךְ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרְתּוֹ, כמו בהמה שמהלכת (ויורדת) לבטח בבקעה (במישור), כך גם אתה ה' ניהגת את עמך לבטח במדבר, מבלי להינזק מאויביהם, לעשות לך שם תפארת:

טו הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה, מִזָּבֵל קִדְשֶׁךָ וְתִפְאָרְתְּךָ, אֵיךְ קִנְאַתְךָ וּגְבוּרַתְךָ - היכן הגבורה שלך, והכעס על אויבי ישראל - הַמּוֹן מַעֲיָד וְרַחֲמֶיךָ אֵלֵי הַתְּאֲפָקוּ - היכן האהבה העצומה שלך והגעגועים אלינו שהיו רגילים להמות עלינו כאשר מאז, והיכן המון רחמך הראשונים אלינו, ומדוע הגעגועים והרחמנות שלך [המוך מעיד] הַתְּאֲפָקוּ [התחזקו] ונתחסנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז:

טז כִּי אֲתָה אֲבִינוּ - הרי רק אתה האבא שלנו, ורחמך עלינו מרובים כרחמי האב על בנו - כִּי אֲבָרְהָם לֹא יִדְעֵנוּ - הרי אברהם לא הכיר אותנו, [כי לא הוא הוציאנו ממצרים] - וַיִּשְׂרָאֵל לֹא יִפְיָנוּ - ויעקב אבינו לא הכיר אותנו, [לא הוא עשה לנו את כל הניסים במדבר], אלא רק - אֲתָה יְהוָה אֲבִינוּ - שרק אתה הוא האבא האמיתי שדואג לנו ומרחם עלינו - גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶיךָ - ומי שגואל אותנו מאז ומעולם זהו רק אתה ה' יתברך, ולא שום צדיק ונביא, וא"כ - למה תתעינו...:

יז לָמָּה תִתְעַנּוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ - למה תזניחנו זמן כה רב באורך הגלות ואנו רואים את הצלחת הרשעים והגויים ואנו תועים מדרכיך - תִּקְשִׁיחַ לַבָּנוּ מִיִּרְאָתְךָ - המצב בו אנו חיים, מקשיח את ליבנו לבלתי לקבל את יראתך - שׁוֹב [אלינו] לַמַּעַן עֲבָדֶיךָ, [ולמען] שְׁבֹטֵי נַחֲלָתְךָ (י"ב שבטים):

יח לַמַּצְעַר יָרְשׁוּ עִם קִדְשֶׁךָ - הרי רק זמן מועט ירשנו את א"י, ולא עבר זמן רב עד ש- צָרִינוּ בָּבֶל, ומלכות הרשעה רומי - בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ - רמסו וחיללו את הבית שבחרת וקידשת:

יט ואנו שקועים באורך הגלות ונרמסים תחת רגלי שונאינו עד ש- הֵיִינוּ מֵעוֹלָם לֹא מִשְׁלַת בָּם, לֹא נִקְרָא שְׁמֶיךָ עֲלֵיהֶם - אנחנו ידועים כעם מושפל נרדף ונרמס, ולא כעם מכובד שאתה משלת בו, ונקרא שמך עליו - לֹא קִרְעַת שְׁמַיִם יִרְדָּת

מפניך הרים נזלו - כעת קשה להעיד עלינו, ולומר שבשבילנו קרעת את השמים, וההרים רעדו ממך בזמן מתן תורה:

פרק סד

פרק זה הוא המשך התפילה [לחינם הפסיק פרק חדש באמצע עניין].

א הרי באמת ביציאת מצרים (ובעוד תקופות) - **כְּקָדַח אֵשׁ הַמָּסִים** - כפי שהאש ממיסה דבר הנמס ממנה - **מִיָּם תִּבְעָה אֵשׁ** - וכפי שהאש מבעבע את המים - כך היית ממיס את האויבים - **לְהוֹדִיעַ שְׁמֶךָ לְצָרֶיךָ** - מפניך גוים ירגזו - ירעדו:

ב **בַּעֲשׂוֹתֶךָ נוֹרָאוֹת לֹא נִקְוָה** - עשית לנו כאלו נפלאות שלא קיוונו מעולם שתעשה כך, ובמתן תורה - **יִרְדֹּת מִפְּנֵיךָ הַרִים נִזְלוּ** - כל העולם רעש מפניך (הרים נזלו מפני ה' (שופטים ה,ה), וכן ההרים רקדו כאילם (תהלים קיד,ד) :

ג **וּמַעֲלוֹם לֹא שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ** - ועשית לנו ניסים שמעולם לא שמעו על כאלו ניסים, ואף ניסים ש - **עֵין לֹא רָאִתָּה אֱלֹהִים זֹלָתְךָ, יַעֲשֶׂה לְמַחֲכָה לּוֹ** - ה' יעשה למי שמצפה לו:

ד עתה בגלות - **פָּגַעְתָּ אֶת שֵׁשׁ וְעֵשֶׂה צָדֵק, בְּדַרְכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ** - פגעת והיכית את הצדיקים אשר הם ששים לעשות רצונך - **הֵן אַתָּה קִצַּפְתָּ וְנַחֲטָא - בָּהֶם עֹלָם וְנוֹשָׁע** - הרי כאשר אתה קוצף עלינו בזמן שאנו חוטאים, היתה לנו ישועה עיני הצדיקים שהשיבו חרון אפך, ועכשיו אין:

ה **וְנָהִי כְּטָמֵא** (כדבר המאוס) **כְּלָנוּ, וּכְבִגְדֵי עֲדִים** (בלה) **כָּל צַדִּיקְתֵינוּ, וְנָבַל כְּעֵלָה כְּלָנוּ** [ייבשנו ובלינו ולא היתה לנו לחלוחית מצוה], **וְעֹנְנֵי כְרוּחַ** (לעלה נבל) **יִשְׁאֲנוּ:**

ו **וְאֵין קוֹרָא בְּשִׁמְךָ**, [ואין] **מִתְעוֹרָר לְהַחֲזִיק בְּךָ, כִּי הִסְתַּרְתָּ פְּנֵיךָ מִמֶּנּוּ, וְתִמּוּגְנוּ** (ותמיסנו) **בְּיַד עֹנְנָיו:**

ז **וְעַתָּה יְהוָה אֲבִינוּ אַתָּה** - הרי אבינו אתה, ורחמיך עלינו כרחמי האב על בנו - **אֲנַחְנוּ הַחֲמֵר וְאַתָּה יִצְרָנוּ** [אנו כמו עיסת טיס ביד היוצר [ה']] הצר בו צורה ועושה ממנו כלי חרס], **וּמַעֲשֶׂה יָדְךָ כְּלָנוּ** - ואל תשחית את מעשה ידיך [שהרי כל אומן היוצר מוצר, שמח לראותו מתקיים, ומצטער בהשחתתו]:

ח **אֵל תִּקְצַף יְהוָה עַד מָאֵד, וְאֵל לַעַד תִּזְכֹּר עֲוֹן, הֵן הִבֵּט נָא עִמָּךְ כְּלָנוּ** - אל תקצוף במאד מאד, ואל תזכור לנצח את חטאינו (והקיצה להושיענו), ראה ה', הרי אנחנו עמך, וראוי שעמך ישבו בערי קדשך, ויהיו איתך בביתך - בא"י ובירושלים, ועם זאת ערי קדשיך היו מדבר...:

ט ערי קדשך היו מדבר, ציון מדבר היתה, ירושלים [היתה] שממה, כלומר – הרי אתה אבינו, ואנחנו מעשה ידיך, וא"כ אל תקצוף עלינו כ"כ, שהרי כולנו עמד, ולא נשארנו בארצנו, וערי א"י וציון נעשו שממה:

י בית קדשנו ותפארתנו, אשר (בו) הללוד אבתינו, הנה לשרפת אש, וכל מחמדינו הנה לחרבה:

יא העל אלה תתאפק יהוה - וכי תראה את כל אלו, ועדיין תתחזק ותהיה קשה מבלי לרחם עלינו - תחשה - וכי תשתוק ולא תענה לנו ולא תושיענו - ותעננו עד מאד - בכל צרות הגלות:

פרק סה

פרקים סה-סו, שניהם, תחילתם תוכחה ופורענות לרשעים, והמשך הפרקים נחמות גדולות לעמ"י.

תוכן הנבואה בפרק ס"ה, בתחילת הנבואה, ה' עונה על הטענות בתפילה לעיל (העל אלה תתאפק...), שלא לחינם הביא החורבן ועמ"י, שהרי ה' חיכה וציפה לעזור לישראל, והם לא פנו אליו, ועבדו ע"ז, דרשו אל המתים, אכלו חזיר, וכל אלו העוונות גרמו לחורבן וההרס הנעשה.

מפסוק ח, ישנה נחמה לצדיקים ופורענות לרשעים, בסוף הפרק ישנן נחמות לירושלים, שתהיה מבורכת ברוב טובה, עד כדי שישכחו מהצרות לגמרי, ומרוב הטובה כביכול יחיו בשמים וארץ חדשים.

א נדרשתי ללא שאלו - נדרשתי לעם שלא חיפשו אותי - נמצאתי ללא בקשני - המצאתי עצמי לעם שלא ביקשו אותי - אמרתי הנני הנני - אל גוי לא קרא בשמי - שאינו קורא בשמי, אלא בשם הע"ז:

ב פרשתי ידו [כאדם הפורש ידיו לקראת חבירו לקבלו] כל היום - אל עם סורר, ההלכים הדרך לא טוב, אחר מחשבתיהם:

ג העם המכעסים אתי על פני [לפני] תמיד, זבחים [לע"ז] בגנות, ומקטרים על הלבנים - מקטירים קטורת לע"ז על גבי לבנים:

ד הישבים בקברים [לדרוש אל המתים], ובנצורים זלינו [בבתי קברות שהמתים נצורים שם], האכלים בשר החזיר, ומרק פגלים פליהם - כליהם מלאים במרק של גיעולים [כגון חזיר וכדו']:

ה האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך, קרב לעצמך, כלומר עמוד במקומך, ואל תיגש אלי, כי קדשתי ממך, וזה היו אומרים לאדם טהור [כי הם האמינו שהם התקדשו ע"י מעשה הטמאה], אלה עשן באפי - העוונות הללו הם עשן באפי [מעלים חרון אף] - אש יקדת [כעס מתחממת] כל היום:

ו החטאים הנ"ל - הנה כתובה לפני, לא אחשה כי אם שלמתי [לא אשתוק, אלא אעניש אותם], ושלמתי על חיקם (התשלום והעונש יגיע אליהם ממש, וידבק בהם):

ז עונתיכם, ועונת אבותיכם יחדו - אמר יהוה, אשר קטרו [לע"ז] על ההרים, ועל הגבעות חרבוני [ביזו אותי ע"י שעבדו שם ע"ז], ומדתי פעלתם ראשונה [ראשונה, כלומר מיידית, אמדוד ואשקול את מעשיהם - להעניש אותם] אל חיקם:

ח כה אמר יהוה, כאשר ימצא התירוש באשכול, ואמר אל תשחיתהו - כי ברכה בו - כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל, ביאור, אדם המשחית את כרמו מפני רעתה [כי היא מגדלת באושים במקום ענבים וכדו', כמבואר בפרק ה'], ובמקום אחד הוא רואה אשכולות טובים העשויים להפיק יין, אומר הוא לעצמו - לא אשחית מקום זה, כך גם כאשר אעניש את עמ"י [ומדתי פעולתם ראשונה אל חיקם], עדיין אחוס על הצדיקים שבהם, ואוציא מהם אנשים טובים [זרע טוב, יורש הרין שיירשו את טוב הארץ]:

ט והוצאתי מיעקב זרע - אוציא מעשרת השבטים פרי טוב [צדיקים, כמו תירוש באשכול] - ומיהודה יורש הרי - ומיהודה אוציא זרע טוב שיירשו את טוב הרי ישראל [יהודה ושומרון] - וירשונה [את יו"ש] בחירי, ועבדי ישכנו שמה:

י והיה שרון לנוה צאן, ועמק עכור לרבץ בקר, לעמי אשר דרשוני [שרון, ועמק עכור הם מקומות בא"י]¹⁴⁵:

יא ואתם עזבי יהוה, השכחים את הר קדשי, הערכים לגד שלחן - העורכים מאכלים על השולחן להקריב לע"ז גד' - והממלאים למני ממסך - וממלאים מסך [מזיגת יין] לע"ז 'למני'¹⁴⁶ (או 'מני'):

¹⁴⁵ שרון, הוא המישור על פני חוף הים מערבית לשומרון. עמק עכור, הוא עמק כלשהוא, אולי בין מעלה אדומים למישור של יריחו [עייני יהושע טו, ז].

¹⁴⁶ גד' הוא לשון המשכה בארמית [כמו מיגד קשתא, מיגד אלמנותיך, ועוד רבים], והאמינו שהוא אחראי על המשך המזל. 'מני' לשון מנה, האמינו שהוא אחראי על גורל האדם, כמו מנת

יב ומניתי אתכם לחרב, וכלכם לטבח תכרעו, יען קראתי ולא עניתם, דברתי ולא שמעתם, ותעשו הרע בעיני, ובאשר לא חפצתי בחרתם:

יג לכן זה אמר אדני יהוה, הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו, הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו, הנה עבדי ישמחו ואתם תבשו:

יד הנה עבדי ירנו מטוב לב, ואתם תצעקו מכאב לב, ומשבר רוח תילילו:

טו והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתד אדני יהוה - הרשעים ישאירו אחריהם שם רע, שהנשבע יאמר, הריני נשבע, שאם לא נכון הדבר, יהיה לי רע כמו לרשעים [כמו - אקפח את בני, וכדו'] - ולעבדי יקרא שם אחר - לעבדיו יקרא שם טוב:

טז אשר המתברך בארץ - יתברך באלהי אמן - האדם המשבח עצמו, ישבח עצמו בכך שהוא עבד ה' הנאמן - והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן - ישבעו בשם ה' הנאמן [ולא בע"ז] - כי נשפחו הצרות הראשונות, וכי נספרו מעיני - מרוב הטובה, לא יישארו מהצרות שום זכר, וכביכול נסתרו גם מעיני ה':

יז כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה, ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב, ביאור, מרוב הטובה והברכה, ייחשב הדבר כאילו הארץ והשמים נבראו מחדש, וכל הצרות הראשונות [כלומר שהיו בעבר] לא ייזכרו, ולא יעלה על הלב, [כי הן היו בעולם אחר]:

יח כי אם שישו וגילו עדי עד - אשר אני בורא - כי רק תשושו ותשמחו לעולם, על [השמחה] אשר אני בורא - כי הנני בורא את ירושלים גילה, ועמה משוש - הנני בורא מחדש את ירושלים לעיר של שמחה [משוש כל הארץ], ואת עמה אני בורא עם של משוש [ועל בריאה זו, יש לכם לשוש ולגיל עדי עד]:

יט וגלתי בירושלים, וישתי בעמי, ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה:

כ לא יהיה משם עוד, עול ימים, וזקן, אשר לא ימלא את ימיו, כי הנער בן מאה שנה ימות, והחוטא בן מאה שנה יקלל, ביאור, לא יהיה שם עולל ימים [קטן בימים] שימות, ואף לא זקן קצת - שעדיין לא מילא את כל ימיו [לא ימות עולל, וגם לא זקן קצת, כי כולם יאריכו ימים מאד], כי אם ימות אדם בגיל מאה יאמרו שמת בעודו נער, וכן חוטא שימות בן מאה שנה, הדבר ייחשב שמת קצר ימים בקללה:

כא וּבְנוּ בְתִים וַיִּשְׁבוּ, וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פְרִים:

כב לא יִבְנוּ וְאַחַר יֵשֵׁב, לא יִטְעוּ וְאַחַר יֹאכְל, כִּי כִימֵי הָעֶץ יָמֵי עַמִּי [כפי שעצים רבים מתקיימים מאות שנים], וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יִבְלוּ בַחֲיָרִי, שהרי אנשים רבים בנו בתים ונטעו כרמים ומתו, והבתים והכרמים ושאר מעשה ידיהם ידיהם עדיין קיימים. אך לעתיד, מרוב שיאריכו ימים, מעשה ידיהם יבלו בחייהם:

כג לא יִיָּגְעוּ לְרִיק, וְלֹא יִלְדוּ לַבְּהֵלָה - לא יילדו ילוד גרוע או מת הגורם בהלה, כִּי זֶרַע בְּרוּכִי יִהְיֶה הַמָּוָה, וְצֹאצְאֵיהֶם אֲתֶם - בניהם יחיו איתם, ולא ימותו:

כד וְהָיָה טָרֶם יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה, עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֶשְׁמַע - עדיין לא סיימו לדבר ולבקש ממני - וכבר אשמע:

כה זָאֵב וְטֵלָה יִרְעוּ כְּאֶחָד, וְאַרְיֵה כְּבָקָר יֹאכַל תְּבוֹן, וְנַחֲשׁ עֹפֵר לַחֲמוֹ [לא יאכל אנשים], לא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קִדְּשֵׁי - אֲמַר יְהוָה:

פרק סו

תוכן הנבואה: תוכחה ופורענות לרשעים, ונחמות לעתיד לבא.

א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כְּסָאֵי - וְהָאָרֶץ הַדָּם רִגְלֵי [הארץ לה' כמו שרפרף לבני אדם] אֵי זֶה בַּיִת אֲשֶׁר תִּבְנֶנּוּ לִי - אי זה בית תוכלו לבנות לי [הרי כל העולם הוא רק הדום רגלי] וְאֵי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי - ואי זה מקום תוכלו להכין למנוחתי:

ב וְאֵת כָּל אֱלֹה [שמים וארץ] קְדֵי עֲשֵׂתָהּ, וַיְהִיו כָּל אֱלֹה [מעשה ידי] נָאִם יְהוָה, וְאֵל זֶה אֲבִיט, אֶל עֵינֵי וַנִּכֶּה רוּחַ [רוח שבורה], וְחָרַד עַל דְּבָרַי [חרד לדבר ה']:

ג שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מִכָּה אִישׁ - שוחט השור לזבוח לפני, הרי הוא חשוב כאילו מכה איש - זֹבֵחַ הַשֶּׁה עֵרַף כָּלֵב - זובח השה לקרבן, הרי הוא כמו עורף כלב - מַעֲלָה מִנְחָה דָם חֲזִיר - מעלה מנחה, הרי כמו זורק דם חזיר [כי לא לרצון לפני] - מְזַכִּיר לְבָנָה מְבֻרָךְ אֲוֹן - מעלה את הלבונה חשוב בעיני כאילו מברך את ה' בדבר גזל - גַּם הַמָּוָה בְּחָרוּ בְּדַרְכֵיהֶם - הם בחרו ללכת בדרכם הרעה שהם הולכים בה כעת - וּבִשְׁקוּצֵיהֶם נִפְשָׁם חִפְצָה:

ד גַּם אֲנִי אֲבַחֵר בְּתַעֲלֵלֵיהֶם - כמו שהם בחרו בדרכיהם, כך גם אני אבחר להתעלל בהם - וּמְגוֹרֹתֶם אֲבִיא לָהֶם - אביא עליהם צרות שהם פוחדים מהם - יַעַן קָרָאתִי וְאִין עוֹנָה, דְּבַרְתִּי וְלֹא שָׁמְעוּ, וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי, וּבִאֲשֶׁר לֹא חִפְצָתִי בְּחָרוּ:

ה שָׁמְעוּ דָבָר יְהוָה - הַחֲרָדִים אֶל דְּבָרוֹ, אֲמָרוּ אַחֲיֵכֶם שְׁנֵאִיכֶם מְנַדִּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבֹּד יְהוָה - וְנִרְאָה בְּשִׁמְחַתְכֶם וְהֵם יִבְשׁוּ - אחיכם הרשעים, אמרו שה'

יתכבד על ידם, אך לא יהיה כך, כי רק אנחנו (אני ה' והצדיקים) נראה בשמחתכם (שרק על ידיכם יתקדש שם ה' - עיני שיעשה לכם ישועות גדולות) והם הרשעים - ייבושו ויכלמו [ה' לא יתכבד על ידיהם], כי (פסי' הבא) קול ה' מגיע ומשלם רעה לרשעים (גמול לאויביו), ושכר טוב לצדיקים (בטרם תחיל ילדה):

ו קול שָׁאוֹן [וישמע] מְעִיר, קוֹל מְהִיכַל - קול ה' יישמע מהיכלו - קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו:

ז בְּטָרִם תְּחִיל יִלְדָה - היא ילדה טרם היו לה חבלי לידה - בְּטָרִם יָבֹא חֶבֶל לָהּ, וְהִמְלִיטָה זָכָר:

ח מִי שָׁמַע כְּזֹאת, מִי רָאָה כְּאֵלֶּהָ, הַיּוֹחֵל אֶרֶץ בַּיּוֹם אֶחָד, אִם יוֹלֵד גּוֹי פְּעַם אַחַת - וכי ביום אחד הארץ חלה (חבלי לידה) וילדה את כל בניה? - כִּי חָלָה גַם יִלְדָה צִיּוֹן אֶת בְּנֵיהָ - ציון בפעם אחד תילד את כל בניה, כי בזמן קצר עמ"י כולו ייקבץ אליה:

ט הָאֲנִי אֲשַׁבֵּיר - וכי אביא אותה בחבלי לידה קשים כאשר היא יושב על המשבר - וְלֹא אוֹלֵיד יֹאמֵר יְהוָה [וכי הם רק יסבלו את צרות הגלות, ולא תהיה להם גאולה], אִם אֲנִי הַמוֹלֵיד - וְעֲצַרְתִּי אֲמַר אֱלֹהֵיךָ - וכי אני המוליד יעצור את הלידה? הרי אני ידאג שתילד בשלום, כלומר שתהיה גאולה שלמה, וציון תראה את כל בניה:

י שָׁמְחוּ אֶת [עם] יְרוּשָׁלַם, וְגִילוּ בָהּ - כָּל אֲהֻבֶיהָ, שִׁישׂוּ אֶתְּהָ מְשׁוֹשׁ, כָּל הַמְּתַאֲבָלִים עָלֶיהָ:

יא לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם, מִשֵּׁד תִּנְחַמְיָהּ [כמו היונק מ-שדי האשה המלאים חלב, כך תינקו שפע משדים מלאים בנחמות, (ע"ד ושאבתם... ממעיני הישועה)] לְמַעַן תִּמְצְאוּ [תמצצו (חלב-נחמות)] וְהִתְעַנְגְתֶּם - מִזִּזִּי כְבוֹדָה - מהדר כבודה:

יב כִּי כֹה אָמַר יְהוָה, הִנְנִי נֹטֶה אֶלֶיָּהּ כְּנֹהַר שְׁלֹום - כמו נהר שוטף, כך שלום רב יעטוף אותך, וְכִנְחַל שׁוֹטֵף - כְּבוֹד גּוֹיִם [ישטוף את ציון] וִינְקֶתֶם [תניקו עושר הגוים], עַל צַד תִּנְשְׂאוּ, וְעַל בְּרָכִים תִּשְׁעֲשְׂעוּ (כדרך האם הנושאת את הילוד על צידה, ולעיתים מושיבה אותו על ברכיה להשתעשע איתו ולשמחו - כך אתם תהיו חשובים מאד בעיני כל רואיכם, שידאגו לכם לכל אשר תחפצו):

יג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אָמַר וְהִתְעַנְגְתִּי, כִּן אֲנִכִּי אֲנַחֲמְכֶם, וּבִירוּשָׁלַם תִּנְחַמוּ:

יד וְרֵאִיתֶם וְשֵׁשׁ לְבַבְכֶם, וְעֲצָמוֹתֵיכֶם כְּדָשָׁא תִפְרַחְנָה, וְנוֹדְעָה יַד יְהוָה אֶת עַבְדָּיו, וְזָעַם אֶת אִיְבָיו:

טו **כִּי הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבֹא, וְכִסּוּפָה מִרְכַּבְתָּיו** [כמו רוח סערה, כך יבוא מרכבות ה' להיפרע מהרשעים], **לְהָשִׁיב בְּחֶמְהָ אָפוּ** - להשיב גמול לרשעים בחמה הבושרת באפו - **וְגַעְרָתוֹ בְּלִהְבֵי אֵשׁ** - וגערתו תהיה בלהבי אש [יגער בהם ע"י אש]:

טז **כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט, וּבְחָרְבוֹ** [נשפט] **אֶת כָּל בֶּשָׂר, וְרַבּוֹ חֲלָלֵי יְהוָה:**

יז [פירוט חללי ה'] **הַמִּתְקַדְּשִׁים** [המזמינים עצמם] **וְהַמְטַהְרִים** [מנקים עצמים, רוחצים וסכים לכבוד המעמד] **אֶל הַגְּנוֹת** [גינות], **אַחַר אַחַת בְּתוֹךְ** [מזמינים עצמים למקום אחד באמצע הגינה, שם יעבדו ע"ז ויאכלו שיקוצים], **אֲכָלֵי בֶּשָׂר הַחֲזִיר, וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעֶכְבֵּר, יַחְדָּו יִסְפוּ** [כל אלו יכלו יחד] **נְאֻם יְהוָה:**

יח **וְאֲנֹכִי מַעֲשִׂיהֶם וּמַחֲשַׁבְתֵּיהֶם** - גלוי וידוע לפני מעשיהם ומחשבותיהם, **בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת כָּל הַגּוֹיִם וְהַלְשֹׁנוֹת** - **וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת כְּבוֹדִי**, הגזירה מלפני - לקבץ את הגויים להילחם בירושלים - תבוא, ואז הכל יראו את כבודי ע"י שאני יכה בהם (ואז גם אפרע מאוכלי בשר החזיר וכו', ויראו בפגריהם, כמפורש להלן):

יט **וְשָׁמַתִּי בָהֶם אוֹת** - אז אעשה סימן בגויים [כגון שענייהם תימקנה בחוריהן] שיידעו בבירור שאני המכה בהם - **וְשַׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלִיטִים** - יישארו פליטים מהגויים הבאים להילחם בירושלים (והם יבשרו את כבודי) - **אֶל הַגּוֹיִם תִּרְשָׁשׁ פּוֹל וְלוֹד מִשְׁכֵּי קִשֶׁת תָּבַל וַיּוֹן, הָאֵיִים הָרַחֲקִים אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ אֶת שְׁמֵעִי וְלֹא רָאוּ אֶת כְּבוֹדִי, וְהִגִּידוּ אֶת כְּבוֹדִי בְּגוֹיִם, וְהַפְּלִיטִים יִפְרַסְמוּ אֶת כְּבוֹדִי בְּגוֹיִים.** וזה יגרום לכל הגויים להשיב את כל עמ"י לארצו בכבוד גדול - כמפורש בפס' הבא:

כ **וְהִבִּיאוּ אֶת כָּל אֲחֵיכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה, בְּסוּסִים וּבְרֻכָב וּבַצְּבִים** - בעגלות מכוסות (כמו - עגלות צב... במדבר ז, ג) - **וּבַפָּרָדִים, וּבַכְּפָרוֹת** בבהמות הממהרות בלכתם עד שנראות כמרקדות (כמו - ודוד מכרכר... שמואל ב' ו, יב), **עַל הַר קְדֹשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר יְהוָה, כָּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּנְחָה בְּכָלִי טְהוֹר** - בית יהוה, כמו שעמ"י מביאים מנחה בכלי מכובד, כך הגויים יביאו את שארית ישראל - מנחה לה' בכבוד והדר:

כא **וְגַם מֵהֶם** - מאחיכם הבאים - **אֶקַּח לְכֹהֲנִים לְלוֹיִם** - להיות כהנים ולויים בביתי - **אָמַר יְהוָה:**

כב **כִּי כְּאֲשֶׁר הִשְׁמִים הַחֲדָשִׁים, וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה** - **אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה עִמָּדִים לְפָנַי נְאֻם יְהוָה, כֵּן יַעֲמַד זְרַעְכֶם וְשִׁמְכֶם,** אז יהיה מצב חדש ומציאות אחרת, שכביכול יהיו שמים חדשים וארץ חדשה, וכפי שהשמים והארץ עומדים לעולם,

כך גם בניכם ושמכם יגדל לנצח (שהרי תלה את קיום השמים והארץ בישראל, כמ"ש בירמיהו לד, כה, אם לא בריתי יום ולילה...):

כג וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחֹדְשׁוֹ, וּמִדֵּי שַׁבַּת בְּשַׁבָּתוֹ, יָבֹא כָּל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה:

כד וַיֵּצְאוּ וַרְאוּ, בְּפָגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפְּשָׁעִים בֵּי, כִּי תוֹלַעְתָּם [תולעת האוכלת את בשרם] לֹא תָמוּת, וְאֲשָׁם [האש השורפת אותם] לֹא תִכָּבֵה, וְהָיוּ דְרָאוֹן [חרפה וביזיון] לְכָל בָּשָׂר:

**וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחֹדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבַּת בְּשַׁבָּתוֹ
יָבֹא כָּל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה**

במהרה בימינו אמן.

תיאור כללי על מיקומם של השבטים בארץ ישראל

במפה נראה את א"י מדרום לצפון (ממטה למעלה), ארץ יהודה שוכנת בדרומה של א"י, לאחר מכן ארצות בנימין ודן. ארץ יוסף שוכנת באמצע א"י (הרי אפרים והשומרון ואזור השרון וצפונה), צפונה יותר שוכנת עמק יזרעאל והרי הכרמל (נחלות יששכר אשר וזבולון). צפונה יותר שוכנת ארץ הגליל – נחלת נפתלי זבולון ואשר. להלן נדון בנחלת דן בצפון.

ארץ יהודה וארץ שמעון

שבט יהודה נחל את כל החלק הדרומי של א"י, מירושלים עד באר שבע, ומים המלח ועד ים התיכון. ארץ יהודה גדולה מאד יחסית לארצם של שאר השבטים (אולי כשליש א"י), ובה כמה איזורים: הר, שפלה, נגב, רצועת החוף, מדבר יהודה.

ההר. ההר של יהודה משתרע מירושלים ועד דרום הר חברון¹⁴⁷. זהו האיזור החשוב ביותר של יהודה, ומהמקומות החשובים ביותר בא"י. כפי שיבואר להלן. באזור זה נמצאות הערים בית לחם וחברון.

השפלה. שפלת יהודה גם היא טובה מאד, בה העיר לכיש (מהחשובות ביהודה בעבר) ועוד ערים חשובות (לבנה מרישה עדולם).

147. ביהושע ט"ו מובאות ערים בדרום הר חברון. נזכיר שבע מהן.

נה מעון פרמל זיף ויניטה: נו וזרעאל וקדעם וזנח: באיזורים אלו ברח דוד מפני שאול. נבל היה גר במעון, וצאנו היה בכרמל (שמואל א' כה, ב). דוד הסתתר במדבר זיף ובמדבר מעון, הזיפים הלשינו עליו. דוד נשא שם שתי נשים, אחינועם היזרעאלית, ואביגיל אשת נבל הכרמלית (שמואל א' כה, לט-מג). 'כרמלי ויזרעאלי' ידועים כמקומות בצפון הארץ, אך נשי דוד היו מכרמל ומיזרעאל שבדרום הר יהודה.

הנגב. הגם שהנגב שייך ליהודה, בימי יהושע ניתן חלקו החשוב (באר שבע והסביבה) לשבט שמעון, והם ישבו שם עד מלוך דוד (דברי הימים א' ד, לא). אברהם אבינו ישב זמן מה בנגב, יצחק גם ישב שם, זרע שם וזכה בברכה גדולה (מאה שערים). ואף בניהו בן יהוידע היה גר בנגב¹⁴⁸. חבל הארץ הגדול המכונה בימינו 'נגב' (מדרום הר חברון עד אילת), הוא כ-70% משטח המדינה, אבל רק חלקו הצפוני (באר שבע והסביבה) כלול בגבולות א"י.

מדבר יהודה. מדבר יהודה הוא האיזור המדברי התלול בין הרי יהודה לים המלח¹⁴⁹. ביהושע מוזכרות שש ערים באזור (בית הערבה, מדין, סככה, הנבשן, עיר המלח, עין גדי).

רצועת החוף. חוף הים של יהודה הוא ארץ פלשתים. על החוף ובסביבתו שוכנות חמש ערים גדולות: עזה, אשקלון, אשדוד, עקרון, וגת. יהושע לא הורישם, אף כאשר הכרית את הענקים מכל הרי יהודה וישראל, לא הכרית משם את הפלשתים (יהושע י"א כא-כב), גם לאחר מותו שבט יהודה לא הורישום (שופטים א, יט).

ארץ בנימין

שבט בנימין נחלו את האיזור ההררי מירושלים ועד הרי בית אל (לפחות 15 ק"מ). חלק מהעיר ירושלים בימינו היא בנחלת שבט בנימין (העיר העתיקה וצפונה¹⁵⁰). בבקעת הירדן הם נחלו את כל איזור יריחו. הגבול ממזרח למערב הוא מירדן יריחו ועד אזור בית חורון ועד קרית יערים (החלק המזרחי והאמצעי של כביש 1 הוא על גבול יהודה ובנימין). הגבול הדרומי של בנימין הוא בית הערבה מעלה אדומים, גיא בן הנס, מי נפתוח (י"א ליפתא), קרית יערים.

148. בניהו היה מ'קבצאל' (שמואל ב' כג, כ). והיא העיר הראשונה שמוזכרת בערי הנגב בספר יהושע (יהושע טו, כא). בניהו היה מהחשובים בגיבורי דוד (אחרי 6 גיבורים), ולאחר מכן היה שר צבאו של שלמה (מלכים א' ב, לה). קבצאל מוזכרת ביהושע (טו, כא), בשמואל (ב' כג, כ), בנחמיה (יא, כה), ובדברי הימים (א' יא, כב).

149. גובהם הממוצע של הרי יהודה הוא כ-800 מטר מעל פני הים (יש שם גם מקומות גבוהים הרבה יותר, וגם נמוכים). חוף ים המלח הוא כ-400 מטר מתחת פני הים והוא המקום הנמוך ביותר בעולם.

150. בחזון הנביאים נספח 4 מבואר באריכות ענין זה.

ארץ דן

שבט דן נחלו את המישור שעל חוף הים (בין יהודה ליוסף), מאיזור בית שמש ועד איזור בית חורון ועד הים (ומנחל הירקון עד יבנאל (יבנה). איזור זה מכונה בימינו 'גוש דן' (מרכז הארץ).

בארץ דן ישבו האמוריים, ובני דן לא הורישו אותם (שופטים א, לד), ולא הייתה להם נחלה¹⁵¹, וע"כ הם הלכו הרחק ממקומם ל'ליש', כ-40 ק"מ צפונית לכינרת (סמוך להר החרמון), לכדו את העיר, הורישו אותה וישבו בה. הם קראו את שם העיר 'דן' על שם דן אביהם, והיא היתה נחשבת גבולה הצפוני של ישראל (משום שאת המקומות הצפוניים לידן לא הורישו).

יוסף - אפרים ומנשה

אפרים ומנשה נחלו את כל האזור האמצעי של א"י, מהרי בית אל (כ-15 ק"מ צפונית לירושלים העתיקה) עד סמוך לעמק יזרעאל. הגוש הדרומי של ארץ יוסף (מבית אל עד לשכם) נחל אפרים, ואת הצפוני (משכם עד עמק יזרעאל) נחל מנשה. בארץ יוסף ישנם כמה איזורים, ההר, החוף (השרון), ובקעת הירדן¹⁵². כאמור, מבית אל עד שכם שייך לשבט אפרים כמפורש ביהושע (פרק טז). בימינו אזור זה נקרא 'בנימין' (בטעות!) אך לא היה לבנימין חלק ונחלה במקום.

שומרון - שומרון, היא בירת עשרת השבטים בהרי מנשה (צפונית מערבית לשכם). פעמים רבות בנביאים האחרונים מכונים עשרת השבטים 'שומרון' ע"ש בירת ממלכתם, וההרים באיזור נקראים גם הם הרי שומרון¹⁵³. והם היו מהמקומות החשובים בא"י.

151. בשופטים (יח, א), לפני שכבשו את ליש, נאמר - **שֵׁבֶט הַדָּנִי מִבְּקֻשׁ לֹוּ נַחֲלָה לְשֵׁבֶט כִּי לֹא נִפְלָה לֹוּ עַד הַיּוֹם הַהוּא בְּתוֹךְ שֵׁבֶטֵי יִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה**, והכוונה שלא הוריש את הגויים מארצו.

152. במקרא לא מסופר כמעט על השפלה ועל בקעת הירדן של שבט יוסף, (למעט העיר **תרצה**, שהיא היתה הבירה הראשונה של עשרת השבטים מימי ירבעם בן נבט, עד שעמרי (אבי אחאב) בנה את העיר שומרון (בהר) והפך אותה לבירתם המרכזית של עשרת השבטים).

153. יהושע בן נון הנחיל לבני יוסף את ההר. והם טענו שאינו מספק להם (כי הוא היה יער ולא היה כ"כ מיושב), אבל יהושע רצה שהם יתיישבו בהר ויישבו שם את היער, ואמר להם - **כִּי הֲרֵי הֲיֵהָ לְךָ כִּי יַעַר הוּא וּבְרָאתוֹ** (תהפוך אותו ליישוב) **וְהָיָה לְךָ תִצְאָתוֹ** (יהושע יז, ח). מכאן הוברר לנו שאזור ההר הוא האזור המרכזי ביותר של ארץ יוסף, כפי שמשמע (יהושע סוף פרק יז) שהוויכוח בין בני יוסף ליהושע היה על ההר או על עמק יזרעאל (שמנשה קיבל שם מספר ערים ולא הורישן), ואילו חוף הים של יוסף (השרון) ובקעת הירדן לא מוזכרים שם.

הרי אפרים ומנשה. במקרא ובחז"ל ישנה התייחסות מיוחדת להר של יוסף. לדוגמה, במשנה, כשרבינו הקדוש רוצה להביא דוגמה לשדה משובחת ביותר, הוא מזכיר את "פרדסות סבסטי" (צמוד לעיר שומרון¹⁵⁴). כמו"כ בנבואת הנחמה המרגשת שניבא ירמיהו על עשרת השבטים¹⁵⁵, מכל האזורים שלהם, הוא מזכיר רק את הרי שומרון, ככתוב - **עוד תטעי כרמים ב'הרי' שמרון... כי יש יום קראו נצרים ב'הר' אפרים קומו ונעלה ציון... (ירמיהו ל"א ד-ה).** (וכן בברכת משה לפני מותו, הוא משבח את טוב הרי יוסף ככתוב - **מברכת יהוה ארצו... ומראש 'הרי קדם' וממגד 'גבעות עולם' (דברים ל"ג יג-טז),** כנ"ל שעיקר ארצו של יוסף הוא הרי אפרים ומנשה).

כמו"כ גם הרי יהודה מוזכרים בכמה מקראות, לדוגמה בנבואה שקוראים בהפטרת תשעה באב על חורבן יהודה, מקונן ירמיהו בעיקר על ההרים, ככתוב - **על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עבר** (ירמיהו ט,ט).

הרי יהודה ובנימין ויוסף (המכונים 'יהודה ושומרון') נחשבים כעיקר א"י, רוב הערים החשובות נמצאות שם (חברון, בית לחם, ירושלים, בית אל, שילו, שכם, שומרון, ועוד), אברהם יצחק ויעקב התגוררו בעיקר בהרי יהודה ויוסף. וכן יהושע נלחם תחילה ביריחו, ואח"כ מיד נלחם בערי ההר. המלחמה החזקה ביותר, שהיא מלחמת חמשת המלכים (בה נעצרה השמש), נחשבת מלחמה במלכי ההר, ככתוב - **כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי ישבי הָהָר (יהושע י, ו) (הכוונה למלכי הר יהודה).**

ארץ ישראל נקראת ארץ ה', ככתוב - **לא ישבו בארץ יהוה (הושע ט, ג).** ה' יתברך קורא לה 'ארצי', ככתוב - **לשבר אשור בארצי (ישעיה יד, כה),** ונראה שזו לשון חביבות, (שהרי כל העולם שייך לקב"ה). ומצינו לשון זו גם לגבי הרי ישראל שה' יתברך מכנה אותם 'הרי', ככתוב - **לשבר אשור בארצי ועל 'הרי' אבוסונו (שם).** וכן - **ומיהודה יורש 'הרי' (שם סה, ט),** וכן - **וקראתי עליו לכל**

154. במשנה בערכין (פרק ה' משנה ב') איתא - 'אחד המקדיש בחולת המחוז, ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי, נותן בזרע חומר שעורים המישים שקל כסף'. פירושו, כל שדה שהוקדש נפדה בחמישים שקל לבית כור בין טוב ובין רע, דוגמה לשדה גרועה הוא 'חולת המחוז', (סביב העיר שהכל דורכים שם), דוגמה לשדה טוב היא "פרדסות סבסטי". העיר סבסטי בנה הורדוס עבור מלכי רומי, סמוך לעיר שומרון שהיתה בירתם של עשרת השבטים (סמוך לחורבות היישוב 'חומש').

155. פרק ל"א, הפטרה של היום השני של ראש השנה.

הָרִי... (יחזקאל לח, כא). וכמו"כ במקראות רבים, הכתוב מדבר על כל א"י ומזכיר רק את ההרים¹⁵⁶, וכמו"כ מצוות ביכורים נוהגת רק בהרים, למעט תמרים שמביאים רק מעמקים (ביכורים פרק א משנה ג').

היישוב בא"י בימינו. מקומות שבעבר לא היו מיושבים ביהודים בימינו מיושבים ביהודים, ואילו מקומות שבעבר היו מיושבים ביהודים, בימינו מיושבים בבני ניכר. יהודה ושומרון היו המרכז של היישוב היהודי, וכנ"ל, ואילו בימינו היישוב היהודי ביו"ש מאכלסים רק את הערים (ירושלים) ביתר, אריאל, קרית ארבע, ואפרת (ארבעתם ערים קטנות), ועוד עשרות יישובים. ואילו בני הניכר יושבים בהמוניהם בכמה ערים גדולות (חברון, חלחול, בית לחם, ראמללה, טובאס, ג'נין) ובכפרים רבים, ואוכלים את רוב האדמות שם.

מאידך, במקרא לא מוזכר שהיה יישוב יהודי באיזור חוף הים, (וכן בבית שני ישבו בני ניכר בחוף). ועל שבת דן מפורש שלא נחלו את נחלתם (כמבואר לעיל), ואילו בימינו היישוב היהודי הצפוף ביותר הוא באזור דן. וכן חוף הים מהצפון ועד הדרום מיושב ביהודים בערים וביישובים רבים. החוף של יהודה כולו היה מיושב בצוררי ישראל (פלישתים) בערים גת עקרון עזה אשדוד ואשקלון, בימינו כולו מיושב ביהודים, למעט בעזה, שם שומרים על המסורת הקדומה שלהם להצר לישראל. ויהי רצון שיקויים בנו - **וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל... וְהוֹלַכְתִּי עֲלֵיכֶם אָדָם אֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִירְשׁוּדָּה וְהָיִיתָ לָהֶם לְנַחֲלָה וְלֹא תוֹסֵף עוֹד לְשָׂבָלָם** (יחזקאל לו, ח-יב).

156. כגון בנבואה על אחדות יהודה ואפרים נאמר - **וְעָשִׂיתִי אִתְּם לְגוֹי אֶחָד בְּאַרְץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל** (יחזקאל לו, כב). ובנבואה אחרת כתוב - **וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל** (יחזקאל לו, ח).

בין השומרון לגליל וארץ יששכר

מפה זו נועדה להמחשה כללית, ולא להסיק בדיוק הפרטים.

בין השומרון והגליל, נבחין בכמה איזורים, הרי גלבוע, עמק חרוד ובית שאן, עמק יזרעאל, הרי הכרמל.

צפונה מהרי השומרון ישנם שתי אצבעות של הרים המתמשכים מהרי השומרון, הרי גלבוע הם האצבע המזרחית של הרי השומרון, והם בולטים (בגובה ומראה) יחסית להרי השומרון. והרי הכרמל הם האצבע המערבית צפונית של הרי השומרון.

הר הכרמל: הרי הכרמל מתמשך מהרי שומרון עד מפרץ חיפה, ובו שלוש איזורים. 1. הרי אום אל פחם (גבעות עירון) והם הרים תלולים מאד. 2. מצפון להם 'רמות מנשה', והם הרים נמוכים יחסית להרי אום אל פחם, ואינם תלולים. 3. לאחריהם 'הר הכרמל' הוא בולט בגובהו, הוא האיזור המרכזי הכרמל, (פסגתו היא 'קרן כרמל' (המוחרכה), שם השיקוף של הנוצרים).

עמק יזרעאל שוכן בין הרי השומרון לגליל, בין עמק יזרעאל לירדן שוכן עמק חרוד, ובו העיר הידועה בית שאן. **גבעת המורה** שוכן במזרח העמק. העמק בין גבעת המורה להר תבור קרוי **עמק כסולות**.

יששכר. יששכר נחל את השטחים המזרחיים בין הרי השומרון לגליל. והם רמות יששכר, עמק חרוד (עמק בית שאן), ועמק כסולות וגבעת המורה עד התבור

ועד הירדן. ביהושע (יט, יז-כג) מבואר, שגבול יששכר הוא מהירדן עד התבור, והערים יזרעאלה¹⁵⁷, כסולת, שונם¹⁵⁸, ועוד מספר ערים היו בגבולו, נראה שרובו של עמק יזרעאל שייך לו. זבולון נחל גם הוא בעמק. (נראה שהרי הגלבע שייכים ליששכר, ואולי גם ההרים באזור ג'נין).

הר תבור גבוה רק 588 מעל פני הים, אך הוא בולט מאד, משום שהוא ממוקם בין עמקים שגבהם כ-100 מטר מעל פני הים.

ארץ זבולון

זבולון נחל ההרים בדרום הגליל (הרי נצרת), בין עמק יזרעאל לבקעת בית נטופה. כל השטחים מאזור יקנעם עד התבור ועד בקעת בית נטופה (אולי עד איזור שפרעם) ציפורי ובית לחם הגלילית שייכים לזבולון (בגיליון זה לא נדון בעניין השטחים שהיו להם על החוף ככתוב 'זבולון לחוף ימים ישכון').

ארץ נפתלי

נפתלי נחל את כל מזרח הגליל מהכינרת וצפונה (עד סוף אי"י?), נראה שחלק נכבד מהגליל העליון שייך לנפתלי, הגבול המבואר ביהושע הוא מהתבור וצפונה (יבנאל, אדמי), והשטחים מצפון לזבולון (אולי מבקעת בית נטופה וצפונה) ומזרח לאשר (ואף נהר הירדן שנשפך בארץ יהודה בים המלח שייך לו) (יהושע י"ט לה-לח).

ארץ אשר

אשר נחל את מערב הגליל, וחלק מעמק יזרעאל (ראה הערה לעיל) והרי הכרמל. המקומות המוזכרים ביהושע (כזיב, רחוב, צר, צידון, עברון, שיחור לבנת, עמה) רובם קרובים לחוף הים הצפוני (מהכרמל וצפונה), וכאמור - חלק מעמק יזרעאל שייך לאשר (נראה שהערים תענך ומגידו בעמק יזרעאל שייכים לו).

¹⁵⁷ כלומר העיר יזרעאל, השוכנת בתחילת העמק סמוך לגלבע, בה היו ארמונות של מלכי ישראל (נוסף על הארמונות שהיו להם בעיר שמרון).

¹⁵⁸ המושב 'סולם' השוכן סמוך לגבעת המורה נקרא גם 'שונם'.

עבר הירדן

בעבר הירדן ממזרח לאי"י ישנם כמה אזורים, ונפרטם מדרום לצפון, כלומר מים המלח עד הר חרמון.

ארץ מואב. מנחל ארנון ודרומה הוא ארץ מואב. כוונתנו למקום שישבו שם המואבים גם לאחר כיבוש סיחון.

ערי המישור. האזור המזרחי של ים המלח מנחל ארנון וצפונה עד חשבון והסביבה, נקרא "ערי המישור". שבת ראובן נחל את ערי המישור עד ים המלח והירדן (יהושע יג, טו-כג).

ארץ בני עמון. מצפון לערי המישור יש חבל ארץ הררי. הרים אלו ומשם וצפונה עד נחל יבוק, הם ארץ בני עמון. על מקום זה נאמר - **יָק אֶל אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן לֹא קָרַבְתָּ כֹּל יַד נַחַל יַבֶּק וְעָרֵי הָהָר...** (דברים ב, לז), גם כאן כוונתנו למקום בו ישבו העמונים גם לאחר כיבוש סיחון. החלק המערבי של עמון שייך לבני גד (גם הוא היה שייך לעמון (יהושע יג, כה)).

גלעד. מצפון לנחל יבוק עד קצה ים כינרת, אלו הם ערי הגלעד. חציו המזרחי שייך לשבט מנשה, וחציו המערבי שייך לשבט גד¹⁵⁹. לעיתים כל עבר הירדן מכונה 'גלעד'¹⁶⁰, כגון בסוף פרשת מטות - **וַיִּתְּתֶם לָהֶם אֶת אֶרֶץ הַגְּלָעַד לְאַחֲזָהּ.** (י"א שגם הלוי עמון מכונים גלעד¹⁶¹).

הבשן. ארץ הבשן היא מזרח לכינרת אך לא צמוד לכינרת, עד הר חרמון.

159. בהערה זו נוכיח חלק גדול מהנאמר כאן על עבר הירדן. מפורש ביהושע (יג, לא) שחצי שבט המנשה נחלו את חצי הגלעד. עוד נאמר שם (פסוק ל) - **וַיְהִי גְבוּלָם מִמַּחְנֵיִם** (ועד) **כָּל הַבָּשָׁן.** העיר מחנים ממוקמת לא רחוק מנחל יבוק (ועיין סוף פרשת ויצא), ומכאן שהיה לחצי מנשה חלק כמעט לכל אורך הגלעד.

אמנם בני גד נחלו גם את העמק של נמרה (סמוך לערבות מואב וליים המלח) וסוכות עד ים כינרת, ככתוב בפרק י"ג ביהושע על בני גד - **וַיַּעֲמֶק בֵּית הָרָם וּבֵית נַמְרָה וְסֻכּוֹת וְצִפּוֹן יְתָר מִמְּלֻכּוֹת סִיחּוֹן מֶלֶךְ חֲשִׁבוֹן הַיַּרְדֵּן וַיְגַבֵּל עַד קֶצֶה יָם כְּנָת.** ומכאן שגם בני גד וגם בני מנשה קיבלו נחלה כמעט לכל אורך הגלעד, ונראה שאת האזור המערבי של הגלעד קיבלו בני גד (מנמרה עד הכינרת), ואת האזור המזרחי קיבלו בני מנשה (ממחנים ועד הבשן).

בנחלת מנשה לא מוזכר ים כינרת וירדן, כי הוא לא נחל את הגלעד המערבי, ולא על החוף של הכינרת - שם ישבו הגשורי והמעכתי.

סיחון שלט על חצי הגלעד המערבי, ועל הגלעד המזרחי שלט עוג.

בפרק י"ב ביהושע מפורש שסיחון שלט על חצי הגלעד עד הכינרת, ועוג שלט על החצי השני של הגלעד, וככתוב - **סִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי... מִשָּׁל מְעֹרֹעַר... 'וְחֲצֵי הַגְּלָעַד' וְעַד יַבֵּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: וְהַעֲרָבָה 'עַד יָם כְּנָרוֹת מִזְרְחָה' וְעַד יָם הַעֲרָבָה יָם הַמֵּלַח... וַיְגַבֵּל עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן מִיְתָר הַרְפָּאִים הַיּוֹשֵׁב בְּעֶשְׂתְּרוֹת וּבְאֲדָרְעִי. וּמִשָּׁל בְּהַר חֶרְמוֹן וּבִסְלָכָה וּבְכָל הַבָּשָׁן עַד גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי 'וְחֲצֵי הַגְּלָעַד' גְּבוּל סִיחּוֹן מֶלֶךְ חֲשִׁבוֹן:**

מהכתוב על סיחון - **וְהַעֲרָבָה עַד יָם כְּנָרוֹת מִזְרְחָה...** ומשמע ששליטת סיחון בגלעד היתה בחלק המערבי עד ים הכינרת.

מפרק י"ג ביהושע משמע, שגד ירש חלק מסיחון, וחצי המנשי ירש את ארץ עוג (בנחלת גד לא מוזכר עוג, עם זאת לא מוכח שלא ירשו מארצו).

נראה שאת החלק העיקרי של הגלעד קיבלו בני מנשה, ובני גד קיבלו רק את החלק המערבי. בסוף פרשת מטות, מוזכר שבני גד בנו את הערים: דיבון, עטרות, ערוער, בית נמרה, ובית הרו, ומהידו, רוב הערים הללו ממוקמות מזרח לנחל יבוק או סמוך לו ולא בארץ הגלעד, ואילו על ארץ הגלעד נאמר שם (בפרשת מטות) שבני מנשה ישבו בה, ככתוב - **וַיִּלְכּוּ בְנֵי מְכִיר בֶן מְנַשֶּׁה גְלָעַדָּה וַיִּלְכְּדוּהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בָּהּ. וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת הַגְּלָעַד לְמְכִיר בֶן מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ** (במדבר לב, לט-מ). עם זאת, גם על גד נאמר שנחל את כל הגלעד ככתוב (יהושע יג, כה): **וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל יַעֲזַר וְכָל עַרְי הַגְּלָעַד,** ואפשר שהכוונה לכל מערב הגלעד, כפי המבואר בנחלת מנשה שהם קיבלו את חצי הגלעד.

160. וכן ביהושע (כב, טו), ובמעשה פילגש בגבעה (שופטים כ, א), הפסוק מכנה את כל עבר הירדן 'גלעד'.

161 רבים סבורים כך. אולי מהמקרא ביהושע (יב, ב) משמע כך, אמנם במקרא אחר (שם יג, כה) משמע שהרי עמון והגלעד הם שני מקומות. בסוף פרשת דברים מפורש שבני גד נחלו חלק מיהר' הגלעד (עיין דברים ג, יב, והכוונה שם לבני גד כי הר הגלעד לא היה של ראובן), אמנם נראה שמחניים היא חורבת 'מחנה' במרומי הר הגלעד, והיא הייתה הגבול של גד כמבואר בהערה לעיל, א"כ גד נחלו חלק בהר הגלעד.

הגשורי והמעכתי. החוף המזרחי של הכינרת (וצפונה), זהו גבול הגשורי והמעכתי. הם היו מובלעים בתוך ישראל, ולא הורישום (יהושע יג, ג).

ים המלח, מתחילה היה כל מזרח ים המלח (ואף צפונה) שייך למואב (מבני לוט), כלומר גם **ערי המישור** (חשבון, מידבא, דיבון, ועוד) היו של מואב, עד שסיחון כבש את ערי המישור ממואב עד לנחל ארנון, כולל העיר החשובה חשבון. על כך כתוב בסוף פרשת חוקת (במדבר כא, כו-כט) - **כִּי הִשְׁבוֹן עִיר סִיחֹן מִלֶּךְ הָאֱמֹרִי הוּא, וְהוּא (סִיחֹן) נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשֹׁן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֲרָצוֹ מִיַּדוֹ עַד אֲרֹנָן: עַל כֵּן יֵאמְרוּ הַמִּשְׁלֵי (הפייטנים), בָּאוּ (עם סִיחֹן, ל-) הִשְׁבוֹן תִּבְנֶה וְתִכְוֶן עִיר סִיחֹן: נחל יבוק** - הוא הגבול הצפוני של עמון. הנחל נשפך לירדן כ-40 ק"מ צפונית לים המלח. (החלק המזרחי שלו נוטה צפונה, מול שכם). ממלכת סִיחֹן הייתה עד קצה ים כינרת (כמבואר בהערה). והוא שלט על כל ערי המישור ועל כל מזרח הירדן, שהם חבל הארץ המערבי לארץ בני עמון וחצי הגלעד המערבי.

נחלת השבטים ראובן וגד. שבט ראובן נחל את כל ערי המישור, מנחל ארנון עד העיר חשבון והסביבה, ועד ים המלח (אפשר שהוא נחל גם מעט מבקעת הירדן מזרחית לנהר, וביהושע יג, כג) מפורש שהירדן הוא גבול ראובן).

שבט גד. נחל את כל האזור המזרחי של נהר הירדן, מחשבון עד קצה ים כינרת. גד נחל את מערב הגלעד, ואילו את החלק המזרחי של הגלעד ואת כל ארץ הבשן נחל מנשה.

חצי שבט מנשה. חצי שבט מנשה קיבלו את ממלכת עוג, שהיא הגלעד המזרחי והבשן עד הר חרמון.

ויהי רצון שיקויים הנבואה - **וְשִׁבְתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל נְוֵהוּ וְרָעָה הַכְּרֹמֶל וְהַבָּשָׂן וּבְהַר אֶפְרַיִם וְהַגְּלָעַד תִּשְׁבַּע נַפְשׁוֹ (ירמיהו נ, יט)**

קיצור קורות מלכי יהודה לבית דוד

דוד 40 : משיח ה', אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב.
שלמה 40 : אחר מותו מלך רחבעם בנו רק על יהודה ובנימין, ושאר ישראל המליכו את ירבעם בן נבט.
רחבעם 17 : בתחילתו היה צדיק. אחרי 3 שנים ממוולכו עשה הרע בעיני ה'. העם ביהודה עבדו הרבה ע"ז, וחטאו רבות בזנות (מלכים א' פרק י"ד). פרעה לקח את אוצרות המלך ובית ה'. ירבעם נלחם ברחבעם כל ימיו.
אבים 3 : עשה הרע בעיני ה'. נלחם עם ירבעם, והרג 500.000 איש מעשרת השבטים (כך נשען על ה').
אסא 41 : הלך אחרי ה', ניצח את זרח הכושי שהגיע עליו עם מליון חיילים (כבש ערים מעשרת השבטים), בעשא מלך ישראל נלחם ביהודה, ואסא שלח שוחד למלך ארם, וארם הכו את כל ארץ נפתלי.
יהושפט 25 : הלך אחרי ה'. היה בשלום עם אחאב, ניצח במלחמות, וחי בעושר ובכבוד.
יהורם 8 : רשע, הפלשתים והערבים, שבו את כל רכושו ובניו ונשיו (חוץ מאחזיהו) וחלה ויצאו מעיו ומת.
אחזיהו 1 : רשע, יהוא מלך ישראל הרגו, ועתליהו הרגה את כל זרע הממלכה ונשאר רק תינוק אחד - יואש. שהוסתר וגדל בביתמ"ק עד היותו בן 7. יהויודע כה"ג הרג את עתליהו, והמליך את יואש.
יואש בן אחזיהו 40 : בתחילתו היה צדיק, ואח"כ הרשיע, והרג את הנביא זכריה בבית ה'.
אמציהו 25 : בתחילת מלכותו היה צדיק, ואחרי שניצח את אדום, עבד את אלהי אדום, נלחם במלך ישראל, וישראל ניצחו אותו.
עוזיהו 52 : היה צדיק, ה' עזרו בכל מלחמותיו, בימיו ישבו בהשקט ובעושר. בסוף ימיו נצטרע.
יותם 16 : היה צדיק, ה' עזרו.
אחז 16 : רשע גדול, מילא את יהודה בע"ז. בימיו יהודה סבלו מאד, פקח מלך ישראל הרג ביהודה 120,000 חיילים. וארם ואדום ופלישתים, היכו ביהודה, וישבו הרבה מאד בשבי, ולכדו ממנו הרבה ערים.
חזקיהו 29 : היה צדיק, ה' עזרו, היכה את פלשתים, וה' הצילו מסנחריב מלך אשור. בימי אחז וחזקיהו, גלו עשרת השבטים לאשור.
מנשה 55 : רשע, שפך דם לרוב, עונן נחש כישף, עשה אוב ידעוני, שם פסל בהיכל ה', האשורים הגלוהו לבבל, ובצר לו נכנע מפני ה'. ה' החזירו לירושלים. הוא ביער את הע"ז, ואמר לעם לעבוד את ה'.
אמון 2 : הרשיע כאביו, ולא נכנע לפני ה' כאביו.
יאשיהו 31 : צדיק גדול, ביער כלי אה"ע"ז (מהמקומות שידע), קירב את העם לה' ככל יכולתו.
יהואחז בן יאשיהו, 3 חדשים, מלך מצרים הגלחו למצרים, והמליך את אחזי יהויקים הרשע.
יהויקים בן יאשיהו: 11 שנה . היה רשע גדול, עשה תועבות, הרג נביא (ירמיהו כו, כג), חטא בבין אדם לחברו, אהב בצע, עושק, ושפיכות דמים (עיין ירמיהו פרק כ"ב פסוקים יג, יז). בשנת 4 למלכותו, התחיל נבוכדנאצר למלוך (וכבש את מצרים). בימי יהויקים היו מכים ביהודה, גדודי ארם, גדודי מואב, גדודי בני עמון, וגדודי כשדים (מלכים ב' כד-ב). יהויקים מרד נבוכדנאצר, ונבוכדנאצר הרגו - קבורת חמור יקבר סחוב והשלף מהלאה לשערי ירושלים (ירמיהו כב, ט). נבוכדנאצר המליך את בנו - יהויכין בן יהויקים, לשלושה חדשים (ואח"כ הגלהו לבבל).
יהויכין בן יהויקים: 3 חדשים ו-10 ימים . עשה הרע בעיני ה'.
גלות יהויכין (יכניה): נבוכדנאצר הגלה את יהויכין לבבל, והגלה גם את כל ירושלים, וכל הגיבורים, וכל החיילים, והשאיר רק את דלת עם הארץ, והמליך את דודו צדקיהו בן יאשיהו (אחי יהויקים).
צדקיהו בן יאשיהו: 11 שנה . לא נכנע מספיק לירמיהו הנביא, וה' כעס עליו (אבל לא היה רשע גדול, וניסה להציל את ירמיהו), העם בימיו הכעיסו את ה' בעוונות חמורים, ע"ז בבית ה', ובכל ירושלים, ובכל פינה, העברה למולך, ושפיכות דמים. ביזו את דברי ה', וביזו את הנביאים (סוף דה"ל), חיללו שבת, וחטאו בעוד עוונות (כמתואר בספר ירמיהו).
צדקיהו לא שמע לדברי ירמיהו, ומרד נבוכדנאצר, ו99 למלכותו, נבוכדנאצר שם מצור על ירושלים, והיה רעב דבר וחרב בכל ערי יהודה, ואמהות אכלו בשר בניהן ובנותיהן.
ב-11 למלכות צדקיהו, נבוכדנאצר כבש את ירושלים, הרג יהודים בבית ה' (סוף דה"ל), ושרף את בית ה', ולקח את כל כלי בית ה' לבבל. הרס את כל בתי ירושלים, שבר את כל החומות, רצח לרוב ביהודה, והשאיר אותם לדומן על פני האדמה. הוא אף הוציא את עצמות מלכי יהודה והשרים והכהנים מקברייהם (ירמיהו ח'), והגלה את שארית יהודה לבבל, והשאיר רק את העניים, שלא היה להם מאומה.
אח"כ נבוכדנאצר השליט את היהודי גדליהו על שארית יהודה. ישמעאל בן נתניה הרג את גדליהו, ושארית יהודה פחדו מנבוכדנאצר והלכו למצרים, למרות שירמיהו אמר בשם ה' לא ללכת למצרים. היהודים במצרים עבדו ע"ז, נבוכדנאצר כבש את מצרים, והכה שם את שארית יהודה (ירמיהו פרקים לט-מז).

קורות עשרת השבטים, מתחילת מלכותם ועד גלותם

<p>ירבעם בן נבט מלך 22 שנה: עשה הרע בעיני ה' והחטיא את עשרת השבטים. נלחם עם אביה בן רתבעם בן שלמה-מלך יהודה, ומתו 500.000 איש מעשרת השבטים ביום אחד. נדב בן ירבעם 2: בעשא הרג את נדב ואת כל בית ירבעם ומלך תחתיו.</p>
<p>בעשא בן אחיה 24: נלחם באסא מלך יהודה, אסא שלח שוחד למלך ארם, ומלך ארם הכה את כל ארץ נפתלי. אלה בן בעשא 2: זמרי הרגו והשמיד את כל בית בעשא. הצבא המלך את עמרי (אבי אחאב), עמרי יצא להילחם בזמרי, וזמרי נהרג (אח"כ 5 שנים היתה מחלוקת בין תבני לעמרי, תבני מת ועמרי מלך).</p>
<p>עמרי 12: עשה הרע בעיני ה' יותר מכל מלכי ישראל שהיו לפניו. אחאב בן עמרי 22: עשה רע בעיני ה' יותר מאביו. השלים עם יהושפט מלך יהודה, בימיו ה' ריחם על עשרת השבטים, וניצחו את ארם, ואף מואב היו תחת אחאב. אחזיהו בן אחאב 2: הרשיע כמו אביו, מלך שנתיים ומת. יהורם בן אחאב 12: בימיו ה' דן את עשרת השבטים פחות ברחמים. מואב מרדו בישראל, אבל עדיין ה' ריחם על עשרת השבטים, והאריך אפן, למרות שחטאו. ה' נתן להם לנצח את מואב, והושיעם כמה פעמים מידי ארם, אך היו זמנים שארם היכו בהם. יהוא הרג את כל בית אחאב, ומלך תחתיו.</p>
<p>יהוא 28: בימיו ה' דן בחומרה את עשרת השבטים, ופקד את עוונם, ונתנם ביד ארם, ארם הכו בהם באכזריות, את ארץ ראוּבן וגד וחצי שבט מנשה (מלכים ב' פרק י' פסוקים לב-לג). יהואחז בן יהוא 17: בימיו ה' דן את עשרת השבטים בחומרה יתרה, ככתוב: "וַיִּחַזְאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לַחֵץ אֶת יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי יְהוֹאָחָז" (מלכים ב' יג,כב). הארמים התאכזרו מאד לעשרת השבטים, ורמסו עוללים ויונקים ובקעו הרות, הרגו בחורים בחרב ושרפו ערי מבצר, כמו שאלישע אמר לחזאל מלך ארם- "כִּי יִדְעַתִּי אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְבָנִי יִשְׂרָאֵל רַעָה מִבְּצֻרֵיהֶם תִּשְׁלַח בָּאֵשׁ וּבְחַרְיֵיהֶם בְּחָרֵב תַּהַרֵּג וְעַלְלֵיהֶם תִּרְשָׁשׁ וְהִרְתִּיהֶם תִּבְקַע" (מלכים ב' ח,יב). "וַיַּחַל יְהוֹאָחָז אֶת פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֵלָיו יְהוָה... וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ וַיִּצְאֻהוּ מִתַּחַת יַד אֲרָם." ה"מושיע" הוא יואש בן יהואחז, שהיכה את ארם שלוש פעמים (מלכים ב' פרק י"ג). יואש בן יהואחז 16: בימי יואש, ה' ריחם ביותר על עשרת השבטים (אחרי שהארמים התאכזרו אליהם). ככתוב: "וַיִּחַן יְהוָה אֶתְּם וַיִּרְחַמֶם וַיִּכַּן אֱלֹהִים לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב..." (מלכים ב' פרק י"ג), ויואש היכה את ארם שלוש פעמים, כדבר אלישע לפני מותו, והחזיר את ערי ישראל. ירבעם בן יואש 41: (מלך בימי עוזיהו) בימיו ה' ריחם עוד יותר על עשרת השבטים, והושיעם יותר ביד ירבעם בן יואש "הוא הָשִׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמַת עַד יַם הָעַרְבָה... כִּי רָאָה יְהוָה אֶת עֲנֵי יִשְׂרָאֵל מְרָה מְאֹד... וְלֹא דָבַר יְהוָה לְמַחֲוֹת אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם..." בזמן ירבעם חיו ישראל בעושר כמתואר בעמוס (פרק ו), אך זו היתה הפעם האחרונה שה' ריחם על עשרת השבטים להושיע אותם, אף שהם חוטאים. ה' שלח את הושע ועמוס להוכיח את עשרת השבטים, וה' אמר להושע "כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל". וכמה שנים אחרי מות ירבעם בן יואש כבר בא מלך אשור, ונתנו לו הון רב (בימי מנחם בן גד). ובתחילת מלכות פקח, גלו חלק גדול מעשרת השבטים לאשור, ותוך כ-50 שנה ממות ירבעם בן יואש, גלו כל עשרת השבטים לאשור (בימי הושע). זכריהו בן ירבעם ששה חדשים: שלום בן יביש הרגו.</p>
<p>שלום בן יביש מלך חודש: מנחם בן גדי הרגו.</p>
<p>מנחם בן גדי 10: בָּא פוֹל מֶלֶךְ אֲשׁוּר עַל הָאָרֶץ וַיִּתֵּן מְנַחֵם לְפוֹל אֶלָּף כֶּסֶף. פקחיה בן מנחם 2: פקח הרגו, ומלך תחתיו.</p>
<p>פקח בן רמליהו 20: בתחילת מלכותו נלחם ביהודה, והרג בהם 120,000. אחז מלך יהודה שלח שוחד למלך אשור, ואשור הגלו את עבר הירדן והגליל לאשור, הושע בן אלה הרג את פקח, ומלך תחתיו.</p>
<p>הושע בן אלה (9 ממרידתו באשור): (כל מלכותו כ-19 שנה): בימי פקח והושע, מלך אשור הגלה את שארית עשרת השבטים לאשור (ומצרים מדי ועוד מקומות), עינה אותם, טבח בהם, והשפיל אותם, כמתואר בנבואת הושע בן בארי.</p>

שנות מלכי ישראל ויהודה

דוד 40. מלך שבע שנים על יהודה, ו-33 על כל ישראל, "אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב".	
שלמה 40. לאחר מותו, מלך בנו רחבעם רק על יהודה ובנימין, ושאר ישראל המליכו את ירבעם בן נבט.	
רחבעם 17. עשה הרע בעיני ה'.	ירבעם בן נבט 22. רשע.
אבים 3. מלך ב-18 לירבעם, חטא כמו אביו.	[כל מלכי ישראל עד יהורם מלכו שנים מקוטעות].
אסא 41. צדיק, לאחר 20 לירבעם (כלומר 21	נדב בן ירבעם 2. מלך ב-2 לאסא, הוא וכל מלכי ישראל חטאו כמו ירבעם.
	בעשה בן אחיה 24. ב-3 לאסא.
	אלה בן בעשה 2. מלך בשנת 26 לאסא מלך יהודה.
	זימרי הרג את כל בית בעשה ומלך 7 ימים ב-27 לאסא, ועמרי הרגו.
	(5 שנים חצי העם המליכו לעמרי וחצי את תבני עד שתבני מת).
	עמרי 12. (כ-5 על חצי ישראל, ועוד כ-7 שנים על כל ישראל).
	אחזב בן עמרי 22. ב-38 לאסא מלך יהודה.
יהושפט בן אסא 25. צדיק, מלך לאחר שעברו 4 שנים לאחזב (כלומר 5 לאחזב).	
	אחזיהו בן אחזב 2. אחרי 17 ליהושפט (כלומר 18 ליהושפט).
יהורם 8. (מקוטעות), מ-5 ליהורם מלך ישראל מלך 2 שנים בחיי אביו, והיה רשע.	יהורם בן אחזב 12. אחרי 18 ליהושפט (כלומר 19 ליהושפט).
	אחזיהו 1. מלך לאחר 11 ליהורם מלך ישראל, כלומר 12 ליהורם, והיה רשע. ויהוא הרגו.
	יהוא בן יהושפט 28. הרג כל בית אחזב, ומלך תחתם.
יואש בן אחזיהו 40. ב-7 ליהוא, צדיק, ואח"כ הרשיע, והרג את זכריה הנביא.	יהואחז בן יהוא 17. ב-23 ליואש מלך יהודה, מלך 3 שנים בחיי אביו.
אמציהו 29. ב-2 ליואש, מלך שנה בחיי אביו, צדיק, אח"כ הרשיע ועבד ע"ז, מרדו בו וברח ללכיש 15 שנה, ונהרג שם.	יואש בן יהואחז 16. מלך בשנת 37 ליואש מלך יהודה.
עוזיהו 52. (52 כולל 15 שהיה אמציהו בלכיש), צדיק, אבל חטא בהקטרת קטורת.	ירבעם בן יואש 41. מלך 3 שנים בחיי אביו (ואחר מות אביו מלך עוזיהו).
	זכריהו בן ירבעם 6 חדשים. מלך ב-38 לעוזיהו.
	שלום בן יבש חודש. הרג את זכריהו ב-39 לעוזיהו.
	מנחם בן גדי 10. הרג את שלום ב-39 לעוזיהו, ומלך.
	פקחיה בן מנחם 2. מלך ב-50 לעוזיהו.
יותם בן עוזיהו 16. צדיק, מלך ב-2 לפקח.	פקח בן רמליהו 20. הרג את פקחיה, ומלך מ-52 לעוזיהו.
אחז 16. רשע, נראה שמלך אחרי 17 לפקח בן רמליהו מלך ישראל, כלומר תחילת 18 לפקח.	הושע בן אלה. הרג את פקח ב-4 לאחז, ו-9 שנים מלך מזמן מרידתו באשור.
חזקיהו 29. צדיק, מלך אחר 3 שנים מ-מרד הושע בן אלה מלך ישראל במלך אשור.	(מלכות הושע כ-19 שנים) ובסוף מלכותו גלו עשרת השבטים לאשור.
מנשה 55. היה רשע, רצח לרוב ועונן וניחש וכישף, ואח"כ חזר בתשובה (דה"י ב' פרק ל"ג).	
אמון 2. היה רשע יותר ממנשה, "ולא כנע לפני ה' כהיכנע מנשה אביו" (דה"י ב' לג, כט), מרדו בו והרגוהו.	
יאשיהו 31. היה צדיק, בימיו ניבא צפניה על החורבן, וב-13 למלכו החל ירמיהו לנבא לישראל.	
יהואחז בן יאשיהו 3 חדשים. עשה הרע בעיני ה', מלך מצרים הגלהו למצרים והמליך את אחיו יהויקים.	
יהויקים בן יאשיהו 11. רשע, בסוף ימיו מרד בנבוכדנאצר, נבוכדנאצר הרגו והמליך את בנו יהויכין.	
יהויכין בן יהויקים 3 חדשים ו-10 ימים. עשה הרע בעיני ה'. נבוכדנאצר הגלהו ואת כל ירושלים, ואת כל השרים והגיבורים, ולקח גם הרבה מכלי בית ה' לבבל, והמליך את צדקיהו דודו.	
צדקיהו בן יאשיהו 11. בסוף ימיו נחרבו ירושלים ובית ה'.	